

ISSN (Print) 3080-1702
ISSN (Online) 3104-4638

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4>

Gumilyov Journal of Sociology

№4 (153)/ 2025

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Астана, 2025
Astana, 2025

Бас редактор:
Байгабылов Нурлан Оралбаевич
PhD, қауымдастырылған профессор (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары

Хакан Гүлердже, PhD, қауымдастырылған профессор (Түркия)

Жауапты редактор

Айқынбайқызы Алмаш

Редакция алқасы:

Исак Фруммин

PhD, профессор (Германия)

Вейсел Бозкурт

PhD, профессор (Түркия)

Огами Акира

PhD, профессор (Жапония)

Якоб Фрухтманн

PhD, профессор (Германия)

Шаукенова Зарема Каукеновна

э.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Веселов Юрий Витальевич

э.ғ.д., профессор (Ресей)

Алин Томус

PhD (Румыния)

Козлова Мария Андреевна

э.ғ.д., профессор (Ресей)

Отар Эльмира Сәкенқызы

PhD, қауымдастырылған профессор (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Сәтпаев к-сі, 2, 402 б.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Тел.: +7 (7172) 709500, (ішкі: 35-108)

E-mail: socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology

Меншіктенуші: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінде тіркелген.

№ KZ81VPY00114486, 11.03.2025 ж.

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1,

тел.: +7(7172)709-500, (ішкі 35-108)

Editor-in-Chief
Baigabylov Nurlan
PhD, Associate Professor (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief **Hakan Gülerce**, PhD, Associate Professor (Türkiye)

Responsible editor **Aikynbaikyzy Almash**

Editorial board:

Isak Froumin PhD, Professor (Germany)

Veysel Bozkurt PhD, Professor (Türkiye)

Ogami Akira PhD, Professor (Japan)

Jakob Fruchtman PhD, Professor (Germany)

Shaukenova Zarema Doctor of Sociology, Professor (Kazakhstan)

Veselov Yuri Doctor of Sociology, Professor (Russia)

Alin Tomuş PhD (Romania)

Kozlova Maria Doctor of Sociology, Professor (Russia)

Otar Elmira PhD, Associate Professor (Kazakhstan)

Editorial address: 2, Satpayev str., of.402, Astana, Kazakhstan, 010008
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Tel.: +7 (7172) 709500, (ext.: 35-108)
E-mail: socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology
Owner: L.N. Gumilyov Eurasian National University
Registered by the Ministry of Culture and information of the Republic of Kazakhstan.
Certificate of registration No KZ81VPY00114486 from 11.03.2025
Periodicity: 4 times a year
Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008;
tel.: +7(7172) 709-500, (ext.: 35-108)

Главный редактор
Байгабылов Нурлан Оралбаевич
PhD, ассоциированный профессор (Казахстан)

Заместитель главного редактора **Хакан Гулердже**, PhD, ассоциированный профессор (Турция)

Ответственный редактор **Айқынбайқызы Алмаш**

Редакционная коллегия:

Исак Фруммин PhD, профессор (Германия)

Вейсел Бозкурт PhD, профессор (Турция)

Огами Акира PhD, профессор (Япония)

Якоб Фрухтманн PhD, профессор (Германия)

Шаукенова Зарема Каукеновна д.с.н., профессор (Казахстан)

Веселов Юрий Витальевич д.с.н., профессор (Россия)

Алин Томус PhD (Румыния)

Козлова Мария Андреевна д.с.н., профессор (Россия)

Отар Эльмира Сәкенқызы PhD, ассоциированный профессор (Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, каб. 402

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Тел.: +7 (7172) 709500, (вн: 35-108)

E-mail: socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology

Собственник: Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан.

Свидетельство о постановке на учет No KZ81VPY00114486 от 11.03.2025 г.

Периодичность: 4 раза в год

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1,

тел.: +7(7172)709-500, (вн.35-108)

МАЗМҰНЫ/ CONTENT/ СОДЕРЖАНИЕ

<i>Султанова А.М., Сарсенова А.Б.</i> ІРІ ҚАЛАЛАРДАҒЫ КӨПБАЛАЛЫ ОТБАСЫЛАРДЫҢ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ДАҒДАРЫСТАРЫ: САПАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕСІ БОЙЫНША <i>Султанова А.М., Сарсенова А.Б.</i> ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И КРИЗИСЫ МНОГОДЕТНЫХ СЕМЕЙ В КРУПНЫХ ГОРОДАХ: ПО РЕЗУЛЬТАТАМ КАЧЕСТВЕННОГО ИССЛЕДОВАНИЯ..... <i>Sultanova A., Sarsenova A.</i> THE MAIN PROBLEMS AND CRISES OF LARGE FAMILIES IN MAJOR CITIES: BASED ON THE RESULTS OF QUALITATIVE RESEARCH.....	7
<i>Толегенқызы Л., Разумов В.И., Мусраунова А.С., Балабекова Л.Г., Туткышева Г.Т.</i> ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... <i>Толегенқызы Л., Разумов В.И., Мусраунова А.С., Балабекова Л.Г., Туткышева Г.Т.</i> ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В ПРАКТИКЕ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ..... <i>Tolegenkyzy L., Razumov V.I., Musraunova A.S., Balabekova L.G., Tutkysheva G.T.</i> FEATURES OF SOCIAL SERVICE ORGANISATION IN SOCIAL WORK PRACTICE.....	26
<i>Козлова М.А., Гусева П.Д.</i> ҚАЗІРГІ ЖӘНЕ БОЛАШАҚҚА АРНАЛҒАН «ДӘСТҮРЛІ ҚҰНДЫЛЫҚТАР»: ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ, ПАЙДАЛЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРІНІҢ ЖӘНЕ ОРЫСТАРДЫҢ ЕКІ ҰРПАҚ БОЛАШАҒЫ ТУРАЛЫ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ЗЕРТТЕУІ <i>Козлова М.А., Гусева П.Д.</i> «ТРАДИЦИОННЫЕ ЦЕННОСТИ» ДЛЯ НАСТОЯЩЕГО И БУДУЩЕГО: СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЦЕННОСТЕЙ, ПРАКТИК ПОМОГАЮЩЕГО ПОВЕДЕНИЯ И ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О БУДУЩЕМ ДВУХ ПОКОЛЕНИЙ РОССИЯН..... <i>Kozlova M., Guseva P.</i> "TRADITIONAL VALUES" FOR THE PRESENT AND THE FUTURE: A COMPARATIVE STUDY OF VALUES, PRACTICES OF HELPING BEHAVIOR AND IDEAS ABOUT THE FUTURE OF TWO GENERATIONS OF RUSSIANS.....	44
<i>Бақыр Ш., Таш М., Терджан Н.</i> ТҮРКІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ МИФОЛОГИЯСЫНДАҒЫ ҰМАЙ АНА МЕН АЛҚАРЫСЫ ҰЖЫМДЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ..... <i>Бақыр Ш., Таш М., Тёрджан Н.</i> КОЛЛЕКТИВНЫЕ ЦЕННОСТИ УМАЙ-АНА И АЛКАРЫСЫ В ТЮРКСКОЙ И КАЗАХСКОЙ МИФОЛОГИИ..... <i>Bakır Ş., Taş M., Tercan N.</i> UMAI ANA AND ALKARISI COLLECTIVE VALUES IN TURKIC AND KAZAKH MYTHOLOGY.....	65
<i>Мингишева Н.А.</i> ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАС ӘЙЕЛДЕРДІҢ ТҰТЫНУ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ МӘДЕНИ ЖАҒАНДАНУ..... <i>Мингишева Н.А.</i> КУЛЬТУРНАЯ ГЛОБАЛИЗАЦИЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МОЛОДЕЖНОГО ЖЕНСКОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ..... <i>Mingisheva N.A.</i> CULTURAL GLOBALIZATION THROUGH YOUNG FEMALE CONSUMPTION IN KAZAKHSTAN.....	76
<i>Ибраев Р.К., Байгабылов Н.О., Айқынбайқызы А., Тілеубергенов І.М., Жанадилова А.</i> АСТАНАДАҒЫ КҮНДЕЛІКТІ ЭТНИКАЛЫҚ БОЛМЫС: ОТБАСЫ СТРАТЕГИЯЛАРЫ, ДІН ЖӘНЕ ЖАД (ИНГУШТЕР, ТАТАРЛАР МЕН ДҮНГЕНДЕР МЫСАЛЫНДА)..... <i>Ибраев Р.К., Байгабылов Н.О., Айқынбайқызы А., Тілеубергенов І.М., Жанадилова А.</i> ПОВСЕДНЕВНАЯ ЭТНИЧНОСТЬ В АСТАНЕ: СЕМЕЙНЫЕ СТРАТЕГИИ, РЕЛИГИЯ И ПАМЯТЬ У ИНГУШЕЙ, ТАТАР И ДУНГАН..... <i>Ibraev R.K., Baigabylov N.O., Aikynbaikyzy A., Tileubergenov I. M., Zhanadilova A.</i> EVERYDAY ETHNICITY IN ASTANA: FAMILY STRATEGIES, RELIGION, AND MEMORY AMONG INGUSH, TATARS, AND DUNGANS.....	91

Қуатова А.С., Қуатов А.К., Урузбаева Г.Т. ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ЖҮЙЕСІНДЕ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТТІ ҚОЛДАНУ: ҚАЗАҚСТАН КОНТЕКСТІНДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ШЕШІМДЕР.....	
Қуатова А.С., Қуатов А.К., Урузбаева Г.Т. ПРИМЕНЕНИЕ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТА В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСТАНА Kuatova A.S., Kuatov A.K., Uruzbayeva G.T. THE USE OF CASE-MANAGEMENT IN THE SOCIAL SERVICE SYSTEM: ISSUES AND SOLUTIONS IN THE CONTEXT OF KAZAKHSTAN.....	109
Болат Ж.Б. АУЫЛДАН ҚАЛАҒА ҚОНЫС АУДАРҒАН КЕДЕЙ МИГРАНТ ОТБАСЫЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ	
Болат Ж.Б. СОЦИАЛЬНАЯ ПОДДЕРЖКА СЕМЕЙ В БЕДНОСТИ, МИГРИРУЮЩИХ СЕЛО-ГОРОД Volat Zh.B. SOCIAL SUPPORT FOR FAMILIES IN POVERTY MIGRATING FROM RURAL TO URBAN AREAS.....	124
Нечаева Е.Л., Мусабаяева А.Б. ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ОТБАСЫ-НЕКЕ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ.....	
Нечаева Е.Л., Мусабаяева А.Б. СОЦИАЛЬНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ СЕМЕЙНО-БРАЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ..... Nechayeva Y.L., Mussabayeva A.B. SOCIAL TRANSFORMATION OF FAMILY AND MARRIAGE RELATIONS IN KAZAKHSTANI SOCIETY AT THE PRESENT STAGE.....	142
Мустафина А.С., Калмыкбаева А.Б., Италмасова Р.Б. ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫ ИНДИГЕНИЗАЦИЯЛАУ: БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҒАҢДАНУ МЕН ЛОКАЛИЗАЦИЯНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ Мустафина А.С., Калмыкбаева А.Б., Италмасова Р.Б. ИНДИГЕНИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ: СООТНОШЕНИЕ ГЛОБАЛЬНОГО И ЛОКАЛЬНОГО В ОБРАЗОВАНИИ..... Mustafina A.S., Kalmykbayeva A.B., Italmasova R.B. INDIGENIZATION OF SOCIAL WORK: THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND LOCALIZATION IN EDUCATION.....	158
Сыздық М.Н., Парманқұлова П.Ж. ҚАЗАҚСТАНДА ЖӘНЕ ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНЫҢ МЕКТЕПТЕРІНДЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУЫН ТАЛДАУ Сыздық М.Н., Парманқұлова П.Ж. АНАЛИЗ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИКИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ И В ШКОЛАХ ГОРОДА ШЫМКЕНТ..... Syzdyk M.N., Parmankulova P.Zh. ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION POLICY IN KAZAKHSTAN AND IN SCHOOLS IN THE CITY OF SHYMKENT.....	177
ӘЛЕУМЕТТАНУ АБЫЗЫНЫҢ ӨСИЕТІ: Н.А. АЙТОВТЫҢ 100 ЖЫЛДЫҒЫНА ОРАЙ	
АЙТОВ Н.А. МЕНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ФИЛОСОФИЯМ (МАРКСПЕН ҚОШТАСУ). АЛҒЫСӨЗ. (Қазақ тіліне аударған Б.Ж.Смағамбет, ә.ғ.к., доцент).....	197

IRSTI 04.21.81
Scientific article

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-7-25>

THE MAIN PROBLEMS AND CRISES OF LARGE FAMILIES IN MAJOR CITIES: BASED ON THE RESULTS OF QUALITATIVE RESEARCH

A. Sultanova¹, A. Sarsenova*²

¹Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

²S. Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Kazakhstan, Almaty

(E-mail: sultanova8012@gmail.com, *assel.sarsenova@inbox.ru)

Abstract. In major urban centers, large families constitute a vulnerable social group that requires special attention within the framework of social policy. The challenges they face are intensified by the fast-paced urban lifestyle, high cost of living, and increased competition. This study aims to explore the crises and key problems experienced by large families, identifying the main contributing factors through qualitative research methods.

State-provided social assistance plays a crucial role in improving the socio-economic conditions of large families and reducing their risk of poverty. According to the results of the study, it is necessary to additionally increase the system of social support (cash payments) aimed at large families or increase the employment of parents in large families. Data analysis revealed a predominant “male breadwinner” employment model, where the man is typically the sole income earner. Consequently, many large families exhibit low economic performance due to limited income sources. The study also highlights psychological challenges, particularly among urban-dwelling mothers of many children, who demonstrate significantly higher levels of stress and depression compared to mothers with fewer children. Therefore, it is necessary to create an organization that provides specialized assistance to women in this category. Furthermore, the results underscore the need to reconsider and redesign the existing system of social support, incorporating targeted programs and specialized financial assistance tailored to the unique needs of large families.

The practical significance of this study lies in the fact that its results can be used at the expert and institutional level to develop effective strategies and programs for social support for large families.

Keywords: crisis, large family, social payments, social support, welfare benefits.

Introduction

In contemporary Kazakhstani society, large families remain a prevalent social phenomenon. Despite the ongoing urbanization processes, the number of large families in the country's major cities continues to increase. This trend stands in contrast to many industrialized nations, where

Received: 19.05.2025; Revised: 09.09.2025; Approved: 30.11.2025; Available online: 25.12.2025

7

*corresponding author

shifts in family structure have occurred due to the transition to industrial society, the increasing participation of women in the workforce, and the normalization of full-time employment for women. These structural changes are largely influenced by globalization.

The concept of a large family is of significant interest to researchers across various academic disciplines. According to Article 90 of the Social Code of the Republic of Kazakhstan, families with four or more underage children are classified as large families and are eligible for social benefits (*Social Code of the Republic of Kazakhstan, 2023*).

In the Russian Federation, the legal framework defining the social status of large families is established by Presidential Decree No. 63 dated January 23, 2024, titled "On Measures of Social Support for Large Families." This decree classifies families raising three or more underage children as large families and grants them permanent status (*Decree of the President of the Russian Federation, 2024*). However, while federal regulations in Russia generally consider families with four or more children as large families, the definition may vary depending on the region. For example, in major cities such as Moscow and Saint Petersburg, families with children up to the age of 16 are recognized as large families, whereas in Ryazan region, the threshold is set at 18 years. In some other regions – including Kursk, Voronezh, and Belgorod regions – local legislation recognizes families with children up to 24 years of age as large families (*Dogadaeva, 2016*). Therefore, in Russia, the age criteria for children included in a large family status are determined by regional legislation.

In several European countries, the definition of a large family is not formally established in legislation, which leads to varying interpretations of the term. On average, according to statistical classifications, a family with two children may already be considered a large family in some European contexts. For instance, in Hungary, although the status of a large family is not legally defined, certain branches of family policy provide special rules and benefits for families with more than four children. In France, while there are specific legal provisions related to large families, a distinctive recognition system is applied: the French Family Medal is awarded to parents based on the number of children they raise. The medal is divided into three levels: a bronze medal for mothers with four or five children, a silver medal for families with six or seven children, and a gold medal for those raising eight or more children. Thus, in many countries, the classification of a family as "large" is closely tied to the national family policy framework and its implementation.

Research into the challenges and crises faced by large families contributes to a better understanding of their socio-economic conditions and can help shift existing positive or negative societal stereotypes. Therefore, studying the value orientations and problems of large families is highly relevant and significant for today's socio-economic landscape and the field of social service provision.

Thus, we propose the following *research questions*:

1. What are the main psychological difficulties that large families in large cities face compared to small families?
2. How does the unemployment of one of the partners in a large family affect the financial situation and emotional well-being of the family?
3. To what extent do government social programs and financial benefits influence the improvement of living conditions of large families?

Literature Review

Currently, the term “large family” refers to families that, during the Soviet era, were considered families with a moderate number of children (4-5 children). The shift from the traditional large family type (7-8 children and more) to the modern type of large family (4 or more children) has several causes and consequences. For example, in several European countries, factors such as urbanization, unemployment, rising living standards, time scarcity, career advancement, and the postponement of family formation have led to a decline in the number of children per family. According to data from the European Statistical Agency, Eurostat, while the number of children per family is decreasing in the UK, the number of families willing to have more children is increasing (Harker, 2015). Currently, approximately 13% of Europe’s total population consists of large families. In European countries, large families are typically those with three or more children (Schneider et al., 2021). In Germany, families with three children are granted large family status. However, many European countries face economic crises and financial difficulties among large families. For example, official data show that in the UK, as the number of children in a family increases, the risk of poverty also increases (see Figure 1).

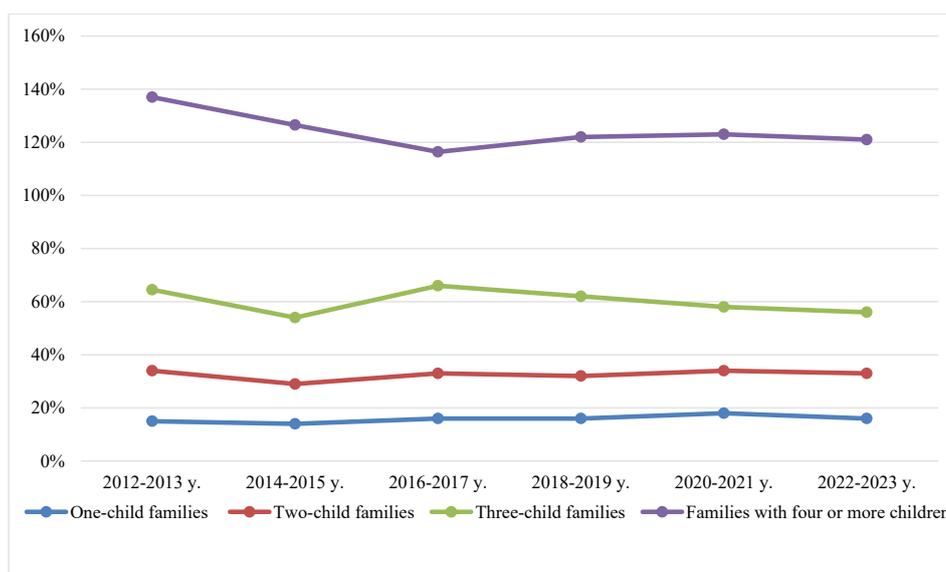

Figure 1. Poverty level depending on the number of children in the family

Source: www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/9781861348777.pdf

According to Figure 1, as the number of children in a family increases, the risk of poverty also rises. Looking at the data over the years, we can see that the poverty level in one-child families is lower compared to families with two, three, or more children. In families with three children, the poverty level increased between 2016 and 2017, but stabilized in the subsequent years. Families with four or more children have a significantly higher poverty level compared to families with one, two, or three children, and the distance between the curves on the graph is noticeably wider. Therefore, in the UK, as the number of children in a family increases, so does

the risk of poverty. Hence, large families should remain a focal point for government attention, and policies and efforts to reduce poverty risks in these families should continue.

According to official data, in Kazakhstan, large families are considered to be part of the category of families that are either unprotected or less protected. According to the data from the National Statistics Bureau of the Republic of Kazakhstan, the higher the number of members in a household, the higher the likelihood of poverty.

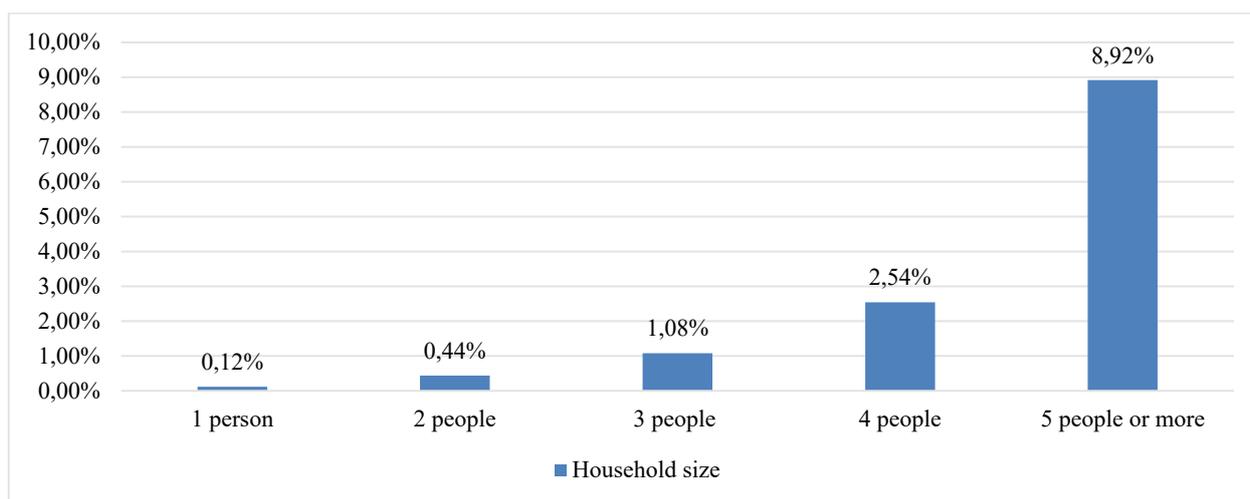

Figure 2. Poverty level depending on family size (IV quarter, 2024)

Source: Data from the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan

As shown in Figure 2, the greater the number of people in a family, the higher the poverty level. In families consisting of 1-2 members, the poverty rate is very low, indicating that such households are likely not experiencing significant financial difficulties. In four-person households, the poverty level stands at 2.54%. However, in families with 5 or more members, the poverty rate is relatively high, and their income falls below the subsistence level (*Halyk Finance, 2025*).

Ilmakunnas and others define large families as those with at least three underage children in their care (*Ilmakunnas et al., 2024*). Various factors influence the number of children in a family. These include religion, culture, educational level, socio-economic conditions, family policies implemented by the state, societal attitudes, and more. However, first and foremost, it is the couple's personal choice that plays the most decisive role.

The formation of large families can be categorized into several types:

- as a result of the union of two single-parent families, each having children from previous marriages;
- due to the birth of twins or triplets;
- based on religious beliefs, when women refuse to undergo artificial abortion or use contraceptives;
- when having many children is viewed as a means to receive various types of government social support (*Solovyova, 2017*).

According to the results of a study conducted by Bujard et al. in Germany, the following types of large families can be distinguished:

- large families belonging to the middle class, where the parents have a high level of education;
- large families in which the parents have a low level of education and face economic instability;
- large families with stable and high income levels, who employ domestic workers or nannies for child care and household tasks;
- migrant large families with low parental education and strong religious beliefs;
- large families living in rural areas, influenced by cultural factors (Bujard, 2019).

Today, there are both positive and negative perceptions regarding large families.

The first viewpoint considers large families as those facing material difficulties, not meeting adequate and quality standards of living, often poor, living in substandard conditions, lacking housing, and dealing with various other challenges. According to the second viewpoint, such families are seen as a union of individuals characterized by mutual respect, strong familial bonds, support for one another, and other positive values.

Let us consider the negative stereotype that exists in society regarding large families. Numerous foreign studies indicate that crises frequently occur in large families. According to Stewart et al., family structure, as well as the number and age of children, are key determinants of poverty risk. In their research on poverty among large families in the United Kingdom, they found that the majority of such families belong to ethnic minority groups, whereas in smaller families, parents tend to have a higher level of education (Stewart, 2023). Köppe and Curra emphasize the economic challenges faced by large families. Raising multiple children requires substantial financial resources, often leading to financial strain. They note that state social support and allowances are insufficient to cover the costs associated with raising many children (Köppe, Curra, 2025). Although large families are relatively rare in developed countries, they represent one of the most economically vulnerable social groups (Curran, 2021, p. 37). According to Bujard et al., many three-child families belong to the middle class and have an average level of education. However, 18% of large families lack high professional qualifications and are at a high risk of poverty (Bujard et al., 2019).

Mothers in large families have numerous family and household responsibilities, such as taking children to school, attending various extracurricular activities, doing housework, helping children with their homework, etc. The fewer children there are in the family, the more likely it is that mothers will be able to find employment. In contrast, mothers in large families often face the choice between fulfilling family duties and working. Since salaries are often insufficient to cover the costs of childcare, hiring household helpers or nannies, it is financially more beneficial for most mothers to care for their children themselves. As a result, there is a trend towards increased unemployment rates among mothers of large families, or if they work, they may be unable to manage household responsibilities, which leads to family conflicts. Ch. Jiang et al. conduct a cross-national analysis based on data from international social research programs and find that conflicts arise in large families in terms of work-family and family-work relationships. According to the researchers, working mothers in large families struggle to balance work and family, which results in conflicts with their spouses due to their inability to meet family obligations. The work-family or family-work conflict intensifies with each additional child. According to the research results, work-family and family-work conflicts are more pronounced in families with

an individualistic approach, while in collectivist or conservative families, such conflicts take on a positive character. However, the number of children and the process of childbirth is influenced by cultural and national values and norms (Jiang et al., 2024, p.1047). Burch's research also found that the work-family conflict is directly influenced by family structure and the number of children (Burch, 2020, p. 594). Brown et al. argue that the risk of poverty in large families is not only related to the number of children but also to the "complexity" of the family structure (Brown et al., 2015).

The risk of crises is high in large families. Therefore, it is important not only to know about the types of support but also to provide timely assistance. In this regard, a three-phase support model in stressful situations can be identified: emotional support, which is the main form of assistance during the early stages of a crisis; informational support and advice, which occur during the transitional phase of the crisis; and material or financial support, which is necessary at the peak of the crisis. If the social support system in large families is insufficient, emotional support may not prevent the family crisis (Avison, 2008, p.245). According to the latest official statistics from the European Commission and the OECD, children from large families face adverse conditions such as material deprivation, insufficient funds, and social isolation (European Commission, 2019; OECD, 2022).

In large families, there is a high risk of financial difficulties since the only source of income is the husband's salary. According to Häusermann, the presence of young children in large families, especially for mothers, creates barriers to full participation in the labor market (Häusermann, 2018, p. 865). Therefore, policies aimed at improving the balance between paid work and childcare are particularly relevant for large families.

Materials and methods

A qualitative study was conducted among large families. The study was carried out using the in-depth interview method. The interviews involved large families from the city of Almaty. The geographical scope of the study was chosen because, according to official data, Almaty is the city with the highest number of registered large families among Kazakhstan's major cities.

The number of respondents participating in the study was 10. This number of respondents is explained by the need to avoid or reduce the repetition of information, as well as a balance between time and resources. The organization of the interviews: the respondents were pre-agreed, and the location of the interviews was determined. Furthermore, since this is a qualitative study, the focus is on the quality of the interviews, not the quantity. The average duration of each interview was between 50-60 minutes. The interview participants were randomly selected using the snowball method. The sample included large families with at least one minor child and both parents under the age of 18. Participants were selected based on different income levels, numbers of children, and social statuses. The average age of the respondents was 42.2 years. The majority of the respondents had higher education. The research was conducted from February to March 2025.

The interviews were conducted using a pre-constructed guide. The questions in the guide were formulated using simple terms and in an understandable manner. The questions were aimed at revealing the main content of the study and did not include questions that would demean the respondent's dignity or focus on their age or gender. The study program and interview questions

were approved by the local ethics committee of Al-Farabi Kazakh National University. Approval number (IRB-A967). The interview guide consisted of several blocks. The first block contained questions that provided general information about the family, such as the number of children in the family, material conditions, sources and amounts of income, etc. The second block included questions regarding assistance from governmental and non-governmental organizations and institutions, as well as questions about housing issues. The third block consisted of questions about types of crises in the family, their sources, and ways to solve them.

The course of the interview was recorded on a voice recorder and then transcribed. The transcribed information was coded. The coded data was processed using MAXQDA 20 software, which ensures the processing of qualitative research methods. The interview process complied with the research ethics, with prior consent obtained from the respondents for data collection, and they were informed that confidentiality and anonymity would be ensured.

The research results

For the majority of large families, the main source of income is the salary of the parents. Usually, one of the parents (most often the father) works regularly to support the family. In some cases, both parents work, which helps increase the total income. To explore this issue, the participants were asked the question, "How would you evaluate the material situation of your family? What is the main source of income for your family?" The following responses were received to the question:

I cannot say that the material situation of my family is high; I consider it average. Because we barely make it from one welfare payment to the next. The main source of income for the family is my husband's salary, as I am currently at home with the girls, focusing on their upbringing, and only my husband works. Additionally, we receive social payments for the children, 13,000 tenge per child. Of course, I would like to go back to work, but for me, raising my daughters is more important. I need to work with them, take them to their lessons, pick them up, and teach them – that's also work. On the other hand, I am worried about my daughters because there are many reports in society about children being kidnapped and raped, and that concerns me, which is why I stay at home. My job right now is to take care of the children, ensure their safety, meaning taking them to school and picking them up – that's my job at the moment (R1).

Basically, I could say that our material situation is high. This is because, for us to have a good situation and for our children to want for nothing, my husband works day and night. As for me, my direct job is raising the children and making sure they have everything they need at home. My husband does not participate in raising the children because he works hard to provide for our material situation. The main source of income for our family is my husband's income... When you add his salary and the payments for each child, our monthly family income is around 800,000 tenge. I rate our material situation as high because we send one of our children to a private school and two children go to a private kindergarten. Their monthly fees are expensive. For our children to receive quality education, my husband works tirelessly (R5).

I can't say that our material situation is high; I would rather rate it as average. The main source of income for our family is my husband's salary and benefits. The government-provided allowance

for 4 children is, of course, not enough, it's very small. Since my youngest child is not yet one year old, I receive a monthly social allowance for child care of 32,000 tenge until he turns one. ... In addition to the child care allowance, as a mother of many children, I receive an allowance of around 62,000 tenge for 4 children. This is also not enough, we all know that everything has become more expensive. ... We can't say that our income satisfies us or doesn't, but we are grateful (R2).

According to the interview results, the main problems faced by large families are financial difficulties and insufficient state social support. The main source of income for the family is the husband's salary and social payments (benefits). Furthermore, the majority of respondents in the study rate their material situation as average. This is due to the fact that, due to the large number of children, the expenses for each child exceed the amount of government benefits received. Sometimes they even refuse to buy items they deem necessary. For such families, the main value is not material, but above all, the health and safety of the children.

Large families are typically faced with issues such as financial difficulties and material insufficiency. To analyze how well the family income meets the needs of the family, the respondents were asked the question: *"How well does your family income meet your family's needs?"*

The family's monthly income only covers basic needs such as food and children's clothing. There are times when I can't afford to buy clothes for myself. When there is an opportunity to travel, we try to take the children to Balkhash or Alakol in Kazakhstan every year. We haven't thought about going abroad yet, because there isn't enough money (R8).

Sometimes we can't even buy clothes for ourselves. We buy things for the children to make sure they don't miss out. Due to financial instability, we haven't thought about buying furniture, appliances, or traveling. We can go to weddings in other cities, but there's no opportunity to travel abroad yet (R9).

Family income only covers basic needs. There is no furniture in the house, and there's no opportunity to buy extra necessary things right now. We can't afford to travel at the moment, and we don't really think about it. But on weekends, we try to spend time with the children, going for walks. When we moved into the house, we did a light renovation, but the kitchen is still unfinished. There's no money left for extra purchases (R5).

In our family, there are 6 people, and the social assistance we receive, along with my husband's salary, is not enough. We have to cover food and clothing for the children. In general, it only covers basic needs. We don't have enough money to send my daughters to entertainment centers, so we save money on that. There's no money at all for traveling abroad. Currently, there are no plans to travel abroad (R2).

As a mother of many children, I receive social assistance. But even that is not enough for children's clothing. To be honest, our income only covers food and clothing. Right now, food is very expensive. There isn't enough money even for one child when we go to the store (R10).

In analyzing the results of the qualitative research, it was found that the income of large families and their monthly earnings cover only basic needs. These families face a high risk of poverty because their income is only sufficient to cover essentials like food and clothing. Many

of these families do not have enough funds for leisure activities, such as visiting entertainment centers, parks, and other recreational places, which indicates that the family's monthly financial resources are insufficient for these purposes.

One of the main issues for many large families is housing and improving living conditions. In order to understand the challenges related to housing, respondents were asked: "What are your housing conditions? Do you own your apartment, or are you renting?"

We have a difficult housing situation. We live in our two-bedroom apartment, which we took out on a mortgage, but we've paid it off. I can say that we have our own two-bedroom apartment. However, due to the number of children, we lack enough rooms. There is a need to improve our living conditions. As I mentioned before, we have two older sons: one is a student, and the other is in the 9th grade. My twin daughters are in the 1st grade, and they need separate rooms. Currently, my sons and daughters share one room, and it's uncomfortable. I would like a four-room apartment or more because my children are growing up, and they need their own space. Every parent wants their children to have their own rooms. For example, my sons need separate rooms where they can change clothes. Right now, it's uncomfortable for them as they are already young adults. Our apartment is too small for us (R7).

As I mentioned earlier, we moved to Almaty, and my parents helped us buy a small two-bedroom house. Since the house is only two rooms, it is becoming cramped for the children as they grow. All of them sleep in one room. We have four daughters, and we would like each of them to have their own room. We want to expand the house, but currently, we do not have the financial means to do so (R6).

Most of the interview participants noted that the high cost of housing allows them to only afford a one- or two-bedroom apartment, limiting their opportunities and living conditions. Based on data analysis, issues such as the cramped size of the house and the lack of personal space for children were identified in families with grown children. As children grow, they require separate and well-equipped rooms.

We live in our two-bedroom apartment. We took out a mortgage and pay monthly. Thank God, there is no issue with housing at the moment, and there is no need to improve our living conditions. Right now, the children are still small, so there is no need for expansion, and we don't experience any difficulties. Maybe when the children reach high school, we will think about moving to a larger apartment. Right now, both the girls and boys are small, so the tightness of the apartment is not felt. They all sleep in one room. Also, at the moment, I find it convenient to live in this neighborhood, as the school, kindergarten, and after-school activities are all nearby. I don't worry, they go to their lessons on their own. In the future, when the children grow up, we might consider moving to the city center. In the center, there are various development programs for children. At the moment, there are no housing problems (R2).

Thank God, we live in our own house, which my husband built, that is, in a private house. The house is still not completely finished. We are building it ourselves, and every year a lot of money goes into updating and doing construction work. There are still rooms that are not completed, and we are gradually saving money each month to finish the house. My husband's mother also lives with us, and we need to finish a room for her as well. Since our children are small, the tightness of the house is not felt. For now, there are no issues with the house (R6).

We live in our own home, but two years ago, we bought an apartment in the "Alma City" residential area on a mortgage. Before that, for 9 years, we moved between cities for work and rented apartments. Since the children are small, there is no need to change or renovate the apartment for now. Everything suits us (R8).

According to the research results, it was found that most large families, although small in size, live in their own homes. Based on the gathered data, the specific housing issues for large families with both adult and young children were observed. For families with adult children, the key issue regarding housing is having personal space for each child, meaning the number of rooms needs to increase. For families with young children, the main factor in housing selection is proximity to infrastructure, such as proximity to kindergartens, schools, healthcare facilities, and playgrounds. In comparison to other regions of the country, the overall cost of housing in Almaty is high, and apartment prices in the city center are particularly steep. Therefore, these families typically try to buy homes in the city's "sleeping areas", where housing prices are more affordable than in other parts of the city.

Due to financial and domestic challenges, parents in large families often experience stress and depression, particularly mothers, who may face higher stress levels. To determine this, the question "Has your family ever experienced any crisis situations?" was asked.

I think it's inevitable. Whether it's a large family or a small family, crisis situations can happen in any family. Of course, due to a lack of money, we also experience crisis moments. Usually, it's an economic crisis that leads to a psychological crisis. Of course, there are times when I get tired and feel worn out. I want to treat myself, buy new clothes, get new things and furniture for the house, I want to buy a car, but everything comes down to financial issues. As a result, my husband and I sometimes argue (R9).

There are moments of exhaustion, but for the sake of the children, you get up again. During those times, our family experienced an economic crisis. As a result, my nerves got worn out, it affected my psyche, and I became irritable. I couldn't handle any words calmly, argued with my family, and I can say that a psychological crisis occurred. Mainly, I noticed that poverty, lack of money, really tires a person and leads to psychological stress (R6).

Yes, I think it's something that shouldn't be hidden. When money is tight, poverty leads to stress in a person. And that, in turn, leads to arguments. For example, one of the kids says my shoes are torn, another says my clothes are getting too short, and there is no money to buy new ones. This causes stress and affects the psyche. Because you don't want your children to fall behind their peers, so I end up getting angry at my husband, arguing with him, asking why he doesn't earn money. But in the end, arguing doesn't help, it only disrupts the harmony in the house. It's better to solve everything calmly, with the belief that everything will get better in the future. What I want to say is that the crisis in our family starts with material and economic problems, but it leads to a psychological crisis (R2).

The research findings revealed that psychological crisis is one of the most common types of crises in large families. This is because such families often face financial difficulties, which can lead to stress for parents and conflicts within the family. Due to financial issues, large families are

unable to provide their children with quality education, development, extracurricular activities, and even basic necessities such as clothes. This leads to psychological crises.

In many cases, the material difficulties, lack of money, and socio-economic problems in large families impact the development and health of children. Children in smaller families tend to have access to the latest smartphones, spend their free time in entertainment venues, etc., and have extra money on hand. On the other hand, children in large families do not always have these opportunities and have to deprive themselves of many things. As a result, they may feel uncomfortable and experience psychological crises, including a lowered sense of self-worth.

It is known that psychological crises are common in large families. To understand which services they use to cope with these crises, respondents were asked the question: *“Have you ever used the services of specialized centers to resolve crisis situations?”*

A manager from “Bakitty otbasy” contacted me and informed me that free psychological assistance is provided to mothers of large families. If needed, we can visit and get the services. The psychologist, using a transformational game, pointed out many psychological issues I had. He identified that my self-esteem was low, that I didn’t feel feminine in front of my husband, and that I was always running around just for the kids... I also took my eldest son because I started noticing that he is very shy and has few friends. He is now a student, but we limit him in many ways. He sees his peers driving cars and wearing fashionable clothes and asks us for the same things. But, knowing our response, he no longer wants to talk to us and isolates himself. I think this behavior stems from the lack of financial resources (R1).

Right now, I can’t say it’s really necessary. But, if not financial help, then psychological support would be good. The exhaustion from family responsibilities, work, and lack of money affects everything. Once, I wanted to visit the district center, but didn’t have time. In general, if there were psychological support clubs for mothers, I would gladly visit them. I looked for such clubs but couldn’t find any. So, if help is provided, it would be better to have psychological support rather than financial help (R6).

Yes, I attended free courses and went to psychologists. Since I’m a stay-at-home mom, I think about everything, and sometimes I get tired and exhausted. That’s why I reached out to psychologists to help me get a grip and develop myself. When I was in that stressful state, they helped me find ways to get out of it. There was a time when I lost interest in life, didn’t want to see anyone, didn’t want to talk, and didn’t even want to see my children. Honestly, we’re living, not falling behind, but something was missing. So, I earned some money, went to a psychologist, and attended a training. You know, I came home feeling like I was reborn. Domestic shortages, financial problems, and the monotony of everyday life can really wear you down. But after the training, I gained many insights, worked on myself, and learned to approach these problems more easily. What I want to say is that most mothers of many children stay at home and don’t work, and they are much more likely to face psychological stress compared to those who work or have fewer children. So, it would be great if there was access to free psychological services for mothers with many children (R2).

I haven’t used the help of centers, but I have turned to psychologists for assistance. I’ve been through therapy with psychologists several times. Their help was really useful. I learned to approach household problems more calmly and work on myself (R7).

According to the research results, mothers with young children constantly care for their children, dividing their time and resources, which may lead to physical and emotional exhaustion. In the opinion of the respondents, psychological crises primarily manifest as stress and anxiety, which can further escalate into family conflicts and arguments.

Discussion

In large families, especially for mothers, there is often a sense of losing oneself. The first reason is the large number of children, which prevents many mothers from working until their children grow up. As a result, they lose their professional identity, and due to a lack of time for personal development and career-building, their self-esteem decreases. On the other hand, material deprivation for mothers in large families can lead to psychological crises and emotional decline. Therefore, the concept of a large family is often associated with the notion of a “stay-at-home mother”. Unfortunately, the work of caring for and raising four or more children is not recognized by society as work. In reality, managing, organizing, and maintaining order in a large family requires great responsibility. Mothers of large families are forced to put their personal goals and objectives on hold. Since caring for young children and infants requires extended and high-quality attention, mothers temporarily stop building their careers, leading to personal limitations and financial difficulties.

Negative stereotypes about large families are still prevalent. For example, despite social policies supporting large families and strong state ideology in Hungary, there is still a stigma surrounding large families (*Herke, 2025, p.21*). Similarly, in our country, there is a stereotype that large families are those living below the poverty line.

For large families with children of different genders, housing remains a key issue. In their research, Culora and Janta showed that large families face housing problems, and for families with adolescent children and children of different genders, the main issue is the lack of personal space or individual rooms for children (*Culora, Janta, 2020*). For large families with uneven gender characteristics (e.g., two boys and two girls), a two- or three-bedroom apartment is insufficient to provide adequate housing. Our research findings also indicate that, while large families do have their own homes, compared to previous studies, housing difficulties arise not due to gender differences, but because of the age differences among the children. For example, compared to the studies by Stamoulis and Pierrakos, our research results also revealed similarities in the challenges faced by large families in major cities, such as insufficient social benefits and financial instability (*Stamoulis, Pierrakos, 2023, p.23*). However, during the data analysis, it became evident that, unlike other studies, large families also face issues such as social isolation and psychological and emotional burnout.

Conclusion

In conclusion, analyzing the main problems and crises in large families, several factors can be identified that affect them.

In many large families, the main source of income is the husband's salary. The larger the number of children, the higher the costs for food, clothing, education, entertainment, and other expenses, all of which require significant financial investments. Therefore, families where the

main source of income is the husband's salary often have to carefully plan their budget and find ways to save. The amount of social benefits from the state, as a rule, covers only the basic needs of the family. Thus, we can answer the 3rd research question that states social benefits have only a small impact on improving the living conditions of large families. But it was revealed that for these families, the main value is not material well-being, but the health and safety of the children.

Based on the data analysis, in large families where only one family member, most often the man, works and serves as the primary breadwinner, the families were assessed as having low or average socio-economic status. For women with a medium level of education, childcare is seen as a strong investment, which often takes precedence over entering the labor market and earning an income. However, this decision can negatively affect the family's economic situation. The qualitative research results revealed that in large families, there is a labor market model where only the "man" is employed. According to the 2nd research question, the lack of work for one of the partners in a large family has an impact on a low or average standard of living. Also, there is no alternative source of income in such families.

For families with young children, a safe, comfortable, and functional space for infant care and development is sufficient. In families with older children, it is important for each child to have their own space. In both cases, having a private home is important, but the focus on organizing the interior space differs.

Taking care of and raising several children requires significant emotional and physical effort from parents, especially mothers. The lack of support from the state and close ones, the absence of time for rest and self-care, leads mothers to depression and crises. The psychological distress and depressive state of mothers with many children is significantly higher compared to mothers with fewer children. Thus, we have received an answer to the 1st research question, that the main economic and psychological difficulties faced by large families in large cities are psychological crises due to limited social support opportunities compared with small families. Therefore, several ways to prevent and address psychological crises in large families can be suggested:

Support services: It is important to establish a support system for mothers with many children. This includes services and consultations provided by psychologists, as well as the growing need to create a "women's club" where women facing similar issues can seek help, consisting of women from this category.

Information and training: Organizing and conducting training sessions and seminars for mothers with many children to help them cope with stress, manage emotional stagnation, and overcome it.

Analyzing the data, it is evident that in large cities, there is a need to develop and reconsider a comprehensive social policy and targeted social programs aimed at supporting large families to alleviate their financial difficulties. Preventing socio-economic issues will significantly improve the quality of life for such families. Therefore, one of the ways to combat the economic crisis in large families is to increase the amount of social payments and continue the overall social policy. Additionally, as a measure aimed at meeting the high consumption needs of large families, it is necessary to introduce state additional payments for child care services.

Large families often face discrimination and a lack of understanding of their needs by society, which leads to social isolation and alienation. Despite the ongoing social policies and support systems, negative opinions about large families still exist in our country. Therefore, it

is necessary to continue the advocacy efforts through mass media to enhance the social status of large families.

Author Contributions

A. Sultanova played the leading role in data collection, defining the research design, and writing the article. **A. Sarsenova** made a significant contribution to the theoretical review, gave recommendations on improving and improving the situation of large families.

References

1. Аналитический центр Halyk Finance. Бедность в Казахстане: сезонное снижение, но сохраняющиеся вызовы. 27 марта 2025. https://halykfinance.kz/analiticheskiy-centr/bednost-v-kazahstane-sezonnnoe-snizhenie-no-sohranyayuschiesya-vyzovy.html?lang=ru&fbclid=IwY2xjawKCyy5leHRuA2FlbQIxMABicmlkETFZaE05cmg3amlVa3Q0Tzd6AR5JSnX40mZuUdIGvwpBDtmsy_XQ4hb6l60HqoneE2ufBeA_9ePx6ssc3sKjw_aem_nr13uuiLvzEOhVd9dq1QJQ
2. Avison W.R., Davies L., Willson A., Kim Sh. (2008). Family structure and mothers' mental health: A life course perspective on stability and change. *Advances in Life Course Research*, vol 13, p. 233-255 [https://doi.org/10.1016/S1040-2608\(08\)00009-9](https://doi.org/10.1016/S1040-2608(08)00009-9)
3. Burch T. (2020). All in the family: The link between couple-level work-family conflict and family satisfaction and its impact on the composition of the family over time. *Journal of Business and Psychology*, 35 (3), p.593-607. <https://doi.org/10.1007/s10869-019-09641-y>
4. Brown S. L., Manning W. D., Stykes J. B. (2015). Family structure and child well-being: Integrating family complexity. *Journal of Marriage and Family*, 77(1), pp. 177-190. <https://doi.org/10.1111/jomf.12145>
5. Bujard M., Brehm U., Lück D., Lux L., Schneider N. F., Sulak H. (2019) *Kinderreiche Familien in Deutschland: Auslaufmodell oder Lebensentwurf der Zukunft*. Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung. <https://www.bib.bund.de/Publikation/2019/pdf/Kinderreiche-Familien-in-Deutschland.html>
6. Bujard M., Lück D., Passet-Witti, J., Lux L. (2019). *Drei Kinder und mehr-Familien aus der Mitte der Gesellschaft*. Konrad-Adenauer-Stiftung <https://www.kas.de/de/einzeltitel/-/content/drei-kinder-und-mehr-familien-aus-der-mitte-der-gesellschaft>
7. Curran M. A. (2021). The efficacy of cash supports for children by race and family size: Understanding disparities and opportunities for equity. *Race and Social Problems*, 13, p.34-48. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12552-021-09315-6>
8. Culora A., Janta B. (2020) *Understanding the housing conditions experienced by children in the EU*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (European Commission). <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ae1ff64c-5c63-11eb-b487-01aa75ed71a1/language-en>
9. Догадаева Н.С. (2016) Социально-культурная деятельность семьями группами риска. *Вестник ТИГИРРО*, № 1(33), С. 386-387.
10. European Commission (2019). *Mechanisms supporting single parents across the European Union*. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3ade5c22-b4d7-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>
11. Ilmakunnas I., Mäkinen, L., Hiilamo A. (2024) The role of social transfers in reducing the poverty risk for larger families in the European Union. *International Journal of Social Welfare*, p. 34. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12675>

12. Harker J. (2015) What is the right size family? We need an answer now. *The Guardian*, 17 Aug 2015 Available here: www.theguardian.com/commentisfree/2015/aug/17/right-size-family-large-politicians-kids?msclkid=ad957ce4af2e11ecaf4f7c41366f1e09
13. Häusermann S. (2018). The multidimensional politics of social investment in conservative welfare regimes: family policy reform between social transfers and social investment. *Journal of European Public Policy*, 25(6), p. 862-877. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1401106>
14. Herke B. (2025). Large and/or single-parent families: Public attitudes towards pronatalist and anti-poverty family policies in Hungary. *International Journal of Social Welfare*, 34(1), e12691. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12691>
15. Köppe S., Curra M. A. (2025). Large families: The forgotten poverty risk and policy relevance. *International Journal of Social Welfare*, 34(2), April 2025. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12722>
16. ҚР Әлеуметтік Кодексі 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII https://kodeksy-kz.com/sotsialnyj_kodeks_rk/90.htm (қолжетімді электронды ресурс 26.03.2025)
17. OECD. Evolving family models in Spain: A new national framework for improved support and protection for families. OECD Publishing (2022). https://doi.org/10.1787/c27e63ab-en_%209789264424852
18. Соловьева Е.С. (2017) Особенности социальной работы с многодетными семьями. *NovalInfo. Ru*, Т1., № 74, с.346-350.
19. Schneider N. F., Bujard M., Wolf C., Gummer T., Hank K., Neyer F. J. (2021) Family Research and Demographic Analysis (FReDA): Evolution, Framework, Objectives, and Design of “The German Family-Demographic Panel Study”, *Comparative Population Studies*, p.46.
20. Stamoulis D., Pierrakos G. (2023) What Constitutes a Large Family Today? A Multi-Dimensional Approach. *Advances in Social Sciences and Management*, 1(4), pp. 06-12 <https://hspublishing.org/ASSM/article/view/81/50>
21. Stewart K., Patrick R., Reeves A. (2023). A time of need: Exploring the changing poverty risk facing larger families in the UK. *Journal of Social Policy*, p.1-25. <https://doi.org/10.1017/S0047279422000952>
22. Указ Президента РФ от 23.01.2024 N 63 «О мерах социальной поддержки многодетных семей» 23 января 2024 года N 63 // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_467710/
23. Jiang Ch., Ren Ch., Jiang S. (2024). Work-family and family-work conflict and negative attitudes toward having children: A multilevel cross-national analysis, *International Journal of Social Welfare*, 33(4), p.1044-1056 <https://doi.org/10.1111/ijsw.12666>

А.М. Султанова¹, А.Б. Сарсенова²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

²С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық медицина университеті, Алматы, Қазақстан

ІРІ ҚАЛАЛАРДАҒЫ КӨПБАЛАЛЫ ОТБАСЫЛАРДЫҢ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ДАҒДАРЫСТАРЫ: САПАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕСІ БОЙЫНША

Аңдатпа. Ірі қалаларда көпбалалы отбасылар әлеуметтік саясат пен отбасыны қолдау контекстінде ерекше назар аударуды қажет ететін әлеуметтік топ. Көпбалалы отбасыларға қалалық жерлерде өмір сүру қарқынының жылдам болуы, қымбатшылық, бәсекелестіктің салдарынан

бірқатар мәселелер туындап жатады. Зерттеудің мақсаты сапалық зерттеу арқылы осындай отбасыларда туындайтын дағдарыстық жағдайлар мен проблемалар, оларға әсер ететін негізгі факторларды анықтау.

Мемлекеттен тағайындалған әлеуметтік жәрдемақылар көпбалалы отбасылар үшін әлеуметтік-экономикалық жағдайларының жақсаруына, кедейлік қаупінің төмендеуіне ықпал етеді. Зерттеу нәтижелері бойынша көпбалалы отбасыларға бағытталған әлеуметтік қолдау жүйесін (ақшалай төлемдерді) қосымша ұлғайту немесе көпбалалы отбасылардағы ата-аналардың жұмысбастылығын арттыруды қажет етеді. Мәліметтерді талдау барысында, көпбалалы отбасыларда жұмыспен қамтылудың «ер адам» үлгісі айқындалды. Демек, отбасыда тек ер адам еңбек етіп, отбасының табыс көзі ер адамның жалақысы болады. Соның салдарынан көпбалалы отбасылардың көпшілігінің табыс деңгейі төмен. Қалалық жерлерде тұратын көпбалалы отбасыларда психологиялық дағдарыс орын алатынын көрсетті. Көпбалалы аналардың психологиялық күйзеліс деңгейі мен депрессиялық жағдайы балалары аз аналарға қарағанда едәуір жоғары. Осыған байланысты қолдау шарасы ретінде осы санаттағы әйелдерге мамандандырылған көмек көрсетілетін арнайы қолдау топтарын құру ұсынылады. Сонымен қатар, көпбалалы отбасыларға бейімделген әлеуметтік бағдарламалар мен арнайы төлемдердің тиімділігін арттыру үшін кешенді әлеуметтік қолдау жүйесін қайта қарастыруды талап етеді.

Зерттеудің практикалық құндылығы көпбалалы отбасыларды әлеуметтік қолдаудың тиімді стратегиялары мен бағдарламаларын әзірлеу үшін сараптамалық және институционалдық деңгейде пайдалы болуы мүмкін.

Негізгі ұғымдар: әлеуметтік төлем, әлеуметтік қолдау, дағдарыс, жәрдемақы, көпбалалы отбасы.

А.М. Султанова¹, А.Б. Сарсенова²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Казахский национальный медицинский университет имени С.Д. Асфендиярова,
Алматы, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И КРИЗИСЫ МНОГОДЕТНЫХ СЕМЕЙ В КРУПНЫХ ГОРОДАХ: ПО РЕЗУЛЬТАТАМ КАЧЕСТВЕННОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация. Многодетные семьи в крупных городах - это социальная группа, которая требует особого внимания в реализации социальной политики в сфере поддержки семьи. Многодетным семьям, проживающим в крупных городах, приходится сталкиваться с рядом проблем из-за высокого темпа жизни, высокой стоимости, конкуренции. Целью исследования является выявление кризисных ситуаций и проблем, возникающих в таких семьях, с применением качественных методов исследования и основных факторов, влияющих на них.

Социальные пособия, назначаемые государством, способствуют улучшению социально-экономических условий для многодетных семей, снижению риска бедности. В то же время по результатам исследования была выявлена необходимость расширения мер социальной поддержки не только в виде денежных пособий и выплат, назначаемых многодетным семьям, но и за счет обеспечения занятости родителей. В ходе анализа данных была выявлена строго «мужская» модель занятости в многодетных семьях, когда в семье трудится только мужчина, а источником дохода семьи является его заработная плата. В результате большая

часть многодетных семей имеют низкий уровень доходов. В ходе исследования также было выявлено, что женщины в многодетных семьях, проживающих в городах, часто переживают психологический кризис. Уровень психологического стресса и депрессивного состояния у многодетных матерей значительно выше, чем у матерей с меньшим количеством детей. В связи с этим в качестве меры поддержки предлагается создание особых групп поддержки, в условиях которых будет оказываться специализированная помощь женщинам этой категории. Кроме того, для повышения эффективности социальных программ и системы специальных выплат многодетным семьям необходимо пересмотреть систему комплексной социальной поддержки данной категории.

Практическая ценность исследования заключается в том, что его результаты могут быть использованы на экспертном и институциональном уровне для разработки эффективных стратегий и программ социальной поддержки многодетных семей.

Ключевые слова: кризис, льготы, многодетная семья, социальная выплата, социальная поддержка.

References

1. Analiticheskij centr Halyk Finance. Bednost' v Kazahstane: sezonnoe snizhenie, no sohranjajushhiesja vyzovy. 27 marta 2025. https://halykfinance.kz/analiticheskij-centr/bednost-v-kazahstane-sezonnoe-snizhenie-no-sohranyayushchiesya-vyzovy.html?lang=ru&fbclid=IwY2xjawKCyy5leHRuA2FlbQIxMABicmlkETFZaE05cmg3amlVa3Q0Tzd6AR5JSnX40mZuUdIGvwpBDtmsy_XQ4hb6l60HqoneE2ufBeA_9ePx6ssc3sKJjw_aem_nr13uuiLvzEOhVd9dq1QJQ
2. Avison W.R., Davies L., Willson A., Kim Sh. (2008). Family structure and mothers' mental health: A life course perspective on stability and change. *Advances in Life Course Research*, vol 13, p. 233-255 [https://doi.org/10.1016/S1040-2608\(08\)00009-9](https://doi.org/10.1016/S1040-2608(08)00009-9)
3. Burch T. (2020). All in the family: The link between couple-level work-family conflict and family satisfaction and its impact on the composition of the family over time. *Journal of Business and Psychology*, 35 (3), p.593-607 . <https://doi.org/10.1007/s10869-019-09641-y>
4. Brown S. L., Manning W. D., Stykes J. B. (2015). Family structure and child well-being: Integrating family complexity. *Journal of Marriage and Family*, 77(1), pp. 177-190. <https://doi.org/10.1111/jomf.12145>
5. Bujard M., Brehm U., Lück D., Lux L., Schneider N. F., Sulak H. (2019) Kinderreiche Familien in Deutschland: Auslaufmodell oder Lebensentwurf der Zukunft. Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung. <https://www.bib.bund.de/Publikation/2019/pdf/Kinderreiche-Familien-in-Deutschland.html>
6. Bujard M., Lück D., Passet-Witti, J., Lux L. (2019). Drei Kinder und mehr-Familien aus der Mitte der Gesellschaft. Konrad-Adenauer-Stiftung <https://www.kas.de/de/einzeltitel/-/content/drei-kinder-und-mehr-familien-aus-der-mitte-der-gesellschaft>
7. Curran M. A. (2021). The efficacy of cash supports for children by race and family size: Understanding disparities and opportunities for equity. *Race and Social Problems*, 13, p. 34-48. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12552-021-09315-6>
8. Culora A., Janta B. (2020) Understanding the housing conditions experienced by children in the EU. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (European Commission). <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ae1ff64c-5c63-11eb-b487-01aa75ed71a1/language-en>

9. Dogadaev N.S. (2016) Socialno-kulturnaya deyatelnost semiami gruppami riska // Vestnik TIGIRRO, № 1(33), p. 386-387.
10. European Commission (2019). Mechanisms supporting single parents across the European Union. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3ade5c22-b4d7-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>
11. Ilmakunnas I., Mäkinen, L., Hiilamo A. (2024) The role of social transfers in reducing the poverty risk for larger families in the European Union. *International Journal of Social Welfare*, p. 34. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12675>
12. Harker J. (2015) What is the right size family? We need an answer now. *The Guardian*, 17 Aug 2015 Available here: www.theguardian.com/commentisfree/2015/aug/17/right-size-family-large-politicians-kids?msckid=ad957ce4af2e11ecaf4f7c41366f1e09
13. Häusermann S. (2018). The multidimensional politics of social investment in conservative welfare regimes: family policy reform between social transfers and social investment. *Journal of European Public Policy*, 25(6), p. 862-877. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1401106>
14. Herke B. (2025). Large and/or single-parent families: Public attitudes towards pronatalist and anti-poverty family policies in Hungary. *International Journal of Social Welfare*, 34(1), e12691. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12691>
15. Köppe S., Curra M. A. (2025). Large families: The forgotten poverty risk and policy relevance. *International Journal of Social Welfare*, 34(2), April 2025. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12722>
16. KR Aleumettik Kodeksi 2023 zhyl 20 sauir № 224-VII https://kodeksy-kz.com/sotsialnyj_kodeks_rk/90.htm (kolzfetimdi elektrondi resurs 26.03.2025)
17. OECD. Evolving family models in Spain: A new national framework for improved support and protection for families. OECD Publishing (2022). https://doi.org/10.1787/c27e63ab-en_%209789264424852
18. Soloveva E.S. (2017) Osobennosti socialnoi raboty s mnogodetnimi semiami. *NovaInfo.Ru*, T1, № 74, c.346-350.
19. Schneider N. F., Bujard M., Wolf C., Gummer T., Hank K., Neyer F. J. (2021) Family Research and Demographic Analysis (FReDA): Evolution, Framework, Objectives, and Design of “The German Family-Demographic Panel Study”, *Comparative Population Studies*, p.46.
20. Stamoulis D., Pierrakos G. (2023) What Constitutes a Large Family Today? A Multi-Dimensional Approach. *Advances in Social Sciences and Management*, 1(4), pp. 06-12 <https://hspublishing.org/ASSM/article/view/81/50>
21. Stewart K., Patrick R., Reeves A. (2023). A time of need: Exploring the changing poverty risk facing larger families in the UK. *Journal of Social Policy*, p.1-25. <https://doi.org/10.1017/S0047279422000952>
22. Ukaz Prezidenta RF ot 23.01.2024 N 63 « O merah socialnoi podderzhki mnogodetnih semei» 23 yanvar 2024 goda 63 // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_467710/
23. Jiang Ch., Ren Ch., Jiang S. (2024). Work–family and family–work conflict and negative attitudes toward having children: A multilevel cross-national analysis, *International Journal of Social Welfare*, 33(4), p.1044-1056 <https://doi.org/10.1111/ijsw.12666>

Information about the author

Sultanova A.M. – PhD student of the Department of Sociology and Social Work, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Sarsenova A.B. – corresponding author, PhD, Associate Professor, Department of History of Kazakhstan and social and humanitarian disciplines, S. Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Almaty, Kazakhstan

Авторлар туралы мәлімет

Султанова А.М. – әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының докторанты, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Сарсенова А.Б. – хат-хабар авторы, PhD, Қазақстан тарихы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры, С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық медицина университеті, Алматы, Қазақстан

Сведения об авторах

Султанова А.М. – докторант кафедры социологии и социальной работы, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Сарсенова А.Б. – автор-корреспондент, PhD, ассоц. профессор кафедры истории Казахстана и СГД, Казахский национальный медицинский университет имени С.Д. Асфендиярова, Алматы, Казахстан

IRSTI 04.21.81
Review article

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-26-43>

FEATURES OF SOCIAL SERVICE ORGANISATION IN SOCIAL WORK PRACTICE

L. Tolegenkyzy¹, V.I. Razumov², A.S. Musraunova*³, L.G. Balabekova³,
G.T. Tutkysheva³

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

²Omsk State University, Omsk, Russia

³Karaganda National Research University named after academician Ye.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan

(E-mail: Lyazko@mail.ru, rvi57@mail.ru, *musraunovaas@gmail.com, Lyaka1982e@mail.ru, galia.17.05.82@mail.ru)

Abstract. The article is devoted to the study of scientific and theoretical aspects of social services organization. This article presents a methodology for researching the social services organization as a technology of social work based on the application of “Theory of Dynamic Information Systems” methodology developed by Professor V. I. Razumov. The use of the “Theory of Dynamic Information Systems” methodology made it possible to present the social service system, define its categorical apparatus, build triads of dynamic information systems in the area of social services, systematize the components of social service in a certain hierarchy, and develop the conceptual scheme “Social service as a social work technology”.

Also, the article examines the approaches to the “social service” concept definition, functions, principles, forms, types, and directions of social services. Based on the analysis of scientific literature and regulatory documents, the current materials are presented that reveal the features of social policy in the field of organizing social services; and there was taken into consideration the scientific and theoretical foundations, substantive and technological features of social services in the conditions of modern society development. The most important directions and characteristics of social service as a social institution, its formation and development in contemporary social work practice with various categories of the population are systematized in the article.

Key words: Social work, social service, social protection of the population, hardship, social policy, social service, principle of social service.

Introduction

In modern conditions of society development, the main and significant legal and organizational form of population social protection institutions is social service as a technology of social work. Social services are one of the important priority areas in the state social policy

26 Received: 21.08.2025; Revised: 14.10.2025; Approved: 30.11.2025; Available online: 25.12.2025

*corresponding author

content the formation of which as a social institution was largely completed by the end of the XX century. In the conditions of modernisation of the social sphere, there is a real need to develop and improve the system of social services for people with disabilities, disabled elderly people, women subjected to domestic violence, and other categories of the population who, due to objective life circumstances, cannot perform self-care and need various social services. Social services, as an integral system, are aimed at maintaining social stability in society and are considered a social institution as an independent type of professional activity of social workers in social services. Social services for the population in modern conditions are viewed as a set of regulatory, normative-legal, economic, social, and legal guarantees and rights, as well as the practical activities of social institutions and organisations that ensure their implementation and create conditions for maintaining the normal life of certain target groups of the population.

Social service for the disabled as a technology of social work is considered by E.R. Yarskaya-Smirnova, E.K. Naberushkina "Social work with disabled", the organisation issues of social service of different categories of population are reflected in the work of N.F. Basov "Social work with different groups of population", technological approach in social work is considered by P.D. Pavlenko, M.Y. Rudneva "Technologies of social work with different groups of population", technology of social service is presented by E.I. Holostova, L.I. Kononova "Technology of social work with different groups of population". Content bases and technological peculiarities of social service of elderly citizens are analysed by S.V. Roslyakova, E.G. Chernikova "Social service of elderly people", ideas about the most important directions and characteristics of social service as a social institution, its formation and development in modern practice are systematised in the monograph by E.I. Holostova, I.V. Malofeev "The system of social service of a population: historical excursion and modern view", technologies of social service and social coping are presented in the book "Social service of a population: historical excursion and modern view".

Methodology

This research is based on the methodology of "Theory of Dynamic Information Systems" (hereinafter TDIS), developed by Professor V. I. Razumov (*Разумов и Сизиков, 2007*).

Visualisation of reasoning processes has an ancient tradition expressed in symbols, representations of Pythagorean number forms, and attempts to use the geometric method in philosophical proofs by Plato, N. Kuzansky, and B. Spinoza. Considerable applied interest in the visualisation of reasoning was shown by Shchedrovitsky's school. In this aspect, diagrams carry a certain cognitive load, i.e., they not only express specific principles and patterns, but also transfer them to the subject areas that are described with their help. In this regard, each diagram presented in a scientific work is a specific cognitive template that, as it is mastered, can be used independently to solve various problems.

A categorical scheme represents units of compacted knowledge; any categorical scheme is expressed as a system of categories of greater or lesser complexity. In this sense, the categorical scheme allows to pass from linear-static to dynamic representation of knowledge with elements of its transformation into the format of parallel but coordinated streams of thought. The triadic representation of the universe and its objects plays a major role in the development of ideas as well as in the ways of representing concrete objects and their changes (*Разумов, 2004*).

V. I. Razumov defines conceptualisation as a way of constructing a research object in the form of a composition of knowledge with a specific architecture. It is possible to identify categories used in conceptualisation procedures to establish structural connections and functional relationships between them. The result is a cognitive automaton, which we call 'Universal categorical scheme of conceptualisation of material' (hereinafter referred to as the Universal Conceptualiser). This scheme is designed to correlate with any material, as a result of which its structure will demonstrate coherence and other characteristics inherent in the universal categorical scheme assigned to it by the subject. What is the purpose of this and similar schemes?

Any method, and it makes sense to start forming a method only from a generalization at the universal level, has a description that is far from the language of a specific study. However, in this form, it is very difficult to apply a specific method to solving applied problems. The way out of this difficulty is to use special constructions of categorical schemes as a device for launching or incorporating information and knowledge into the processes of cognitive metabolism. Next, let us imagine the work of a version of the methodology expanded in such a way that between the specific method and knowledge of the subject, there is a special categorical scheme that prepares knowledge for the application of the method. This approach is complementary to the idea of digitalisation as a universal language of code corresponding to the categories and concepts of this study (*Разумов и Сизиков, 2008*).

Let us give a brief description of the Universal categorical scheme of conceptualisation. In general, it was formed in the context of an attitude to the replacement of dual constructions or so-called "paired categories of dialectics" that determine thinking and reasoning: (necessary/accidental, possible/actual...) by ternary constructions: (potential/actualisation/implementation, state/legislation/right...). In triads, one of the categories, by participating in the redistribution of the resource throughout the triad, smooths the development of the extremes.

1. To organise any material for an article, speech, dissertation, etc., it is convenient to organise it as answers to three questions: What (characteristic of the subject of activity), How (tools used for expedient influences on the subject X), Why (evaluation of actions and their results by the representative community).

2. Triad of categories, with the expression of the deployment of action: Potential (the resource being accumulated and improved), Actualisation (the activity, event by which the action is manifested), Incarnation (the deployment of the action and its result).

3. Triad of categories for setting and comprehending the ontology of the field of study: Entities (components, the presence and features of which determine the cardinal characteristics of the field of interest), Interactions (specific processes of impact of entities on each other, on themselves, on the environment), States (areas of stability).

Various experiments on the use of the 3 triads described above for the interpretation of knowledge have prepared the ground for the idea of combining them into one methodological construct - the Apparatus of Categorical Schemes, which, to a large extent, due to digitalisation, makes it possible to build concepts of relevant objects based on available materials. Let us imagine three nested triangles, each of which represents a contour of a specific interpretation of materials. A contour is understood as a connection of several components of the system that fulfill a special function. Let us build a list of categories, providing each with a number: What - 1, How - 2, Why - 3; Potential - 4, Actualisation - 5, Incarnation - 6; Entities - 7, Interactions - 8, States - 9 (Fig. 1).

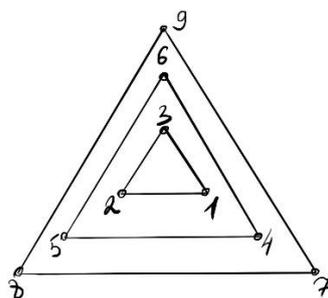
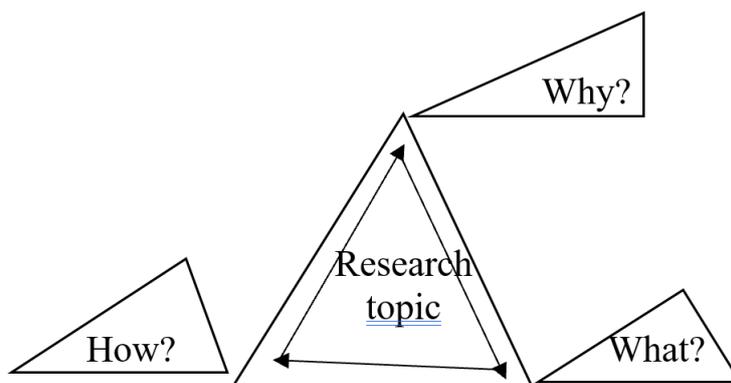

Figure 1. Three-loop categorical scheme of a Universal Cognitive Device as input data for conceptualising subject areas.

In principle, the structure in Fig. 1 allows us to interpret the material under study in relation to the categories of the corresponding categorical scheme.

In the scheme in Fig. 1, the following groups of categories are significant: 1, 4, 7; 2, 5, 8; 3, 6, 9 – they convey, respectively, detailed characteristics of the subject, method, and goal. The triangles 1, 2, 3; 4, 5, 6; 7, 8, 9 express the characteristics of the object's fixation, the activity with it, and the ontology that defines this work. These characteristics will prove useful in revealing additional features achieved through the combination of all three methods, as will be discussed further. (Разумов и Сизиков, 2013).

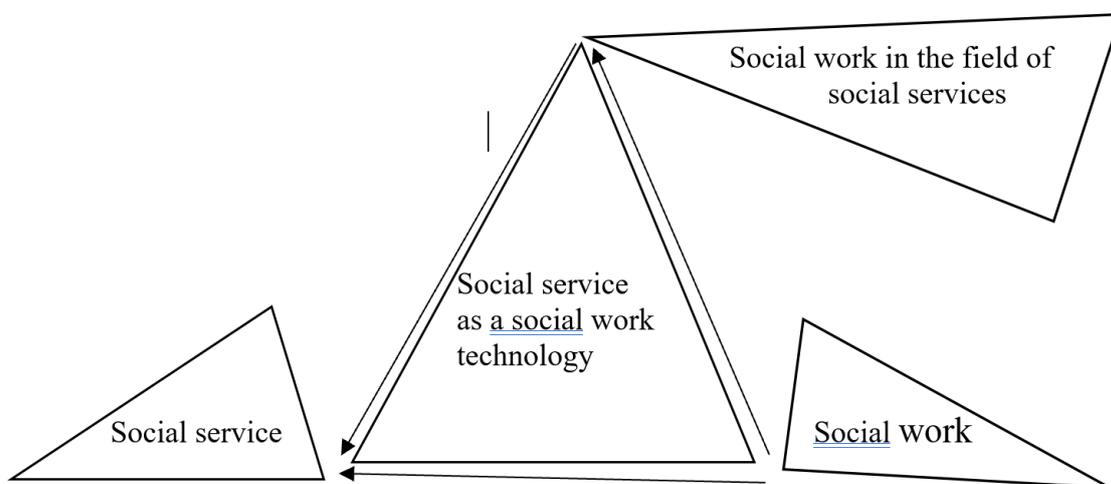
TDIS is expressed in the triad of categories: "What?", "How?", Why? with the help of which a constant connection of figurative and metaphorical means with a sufficiently universal cognitive attitude of the subject is achieved (Scheme 1).

Scheme 1: Triad of categories of dynamic information systems.

In TDIS, information is postulated as a substance that ensures the integrity of the researcher's worldview in a certain sequence. It is specifically realised in the rank of real objects as carriers of TDIS information of a certain kind. Information systems coordinate the development of objects of scientific research with models. The categorical system allows us to determine the fact of the existence of a certain object and the way it functions. The TDIS correlates the categories "development" and "model", so the categorical scheme acts as the main creative tool,

asserting that the given model has an ontological basis and is in fact a model of a certain object of scientific research. The TDIS represents the selection of a particular category for which decoding procedures are envisaged. This is where the transition to information reality takes place, and the concept of specific categories as the most appropriate expression of the model-prototype is updated. TDIS reconciles the homeostasis of an object with the task statement for that object. Homeostasis is not only a fundamental property of systems, manifested in universality, particularity, and singularity, but also emerges as a problematisation centre, linking the categories of homeostasis and problem formulation. An example of the application of this method is the research theme: "Social service as a technology of social work". Let us construct a triad of categories: social service, social work in the field of social service (Scheme 2).

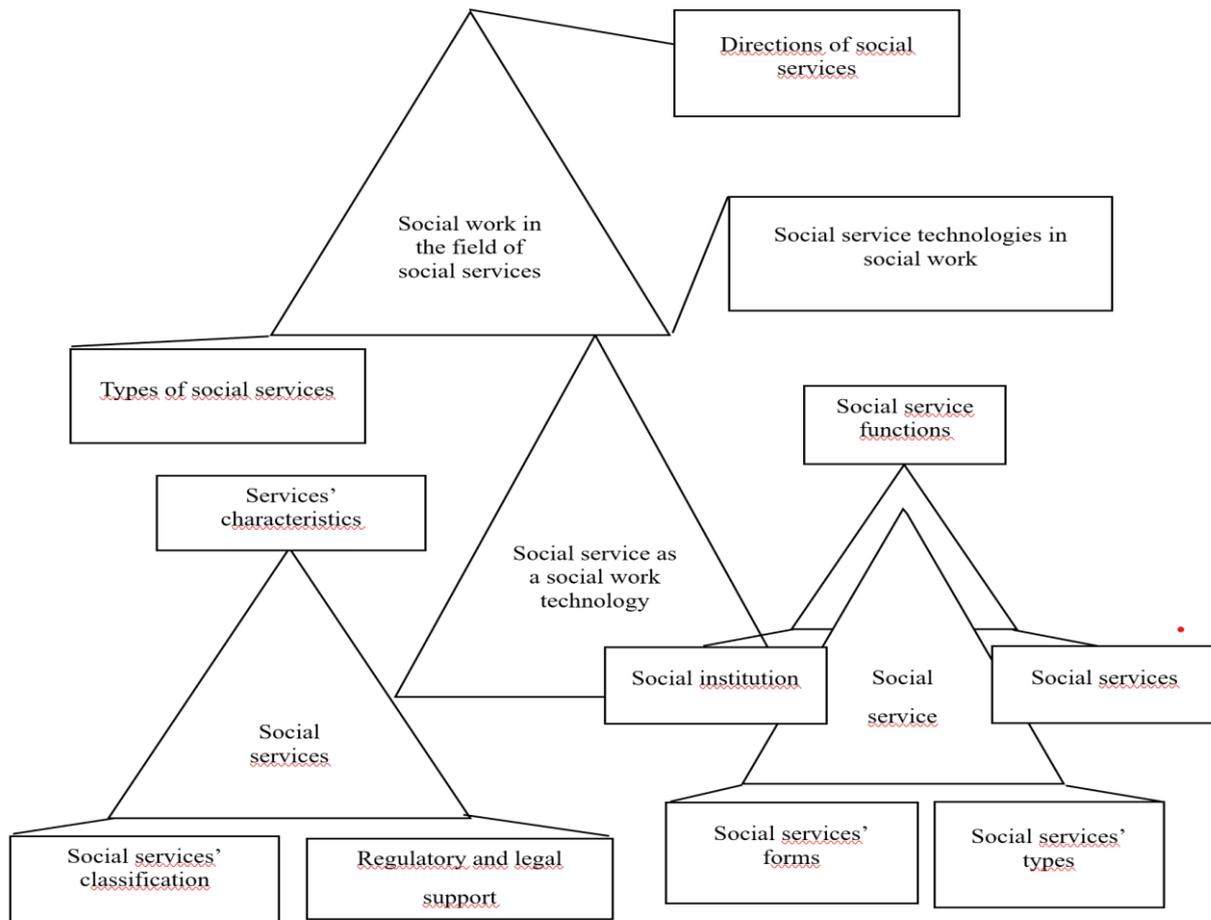

Scheme 2. Social service as a social work technology (Triad of TDIS categories)

TDIS enables the identification of specific information characteristics in categories and their exchange through structural links that control and monitor the object of study. Categorical systems are linked to the establishment of a systemic-cybernetic or general scientific component for the formation of the dynamics of ongoing changes, characterised in the rank of the categorical matrix of scientific research. The following formations are additionally linked in TDIS: cognitive cells, harmonisation of various levels of models with parameters – the size of cognitive cells, the volume of resources and information flows.

TDIS has already defined a fundamental organisational unit – a triad of categories consistent with the triad of self-development, which is characterised by all the parameters of the information system. With regard to the subject of scientific research, the prototype parameters of the model are analysed and reconciled with the characteristics of the object. Here, we can talk about the organisational unit as an analytical invariant, primarily in geometric and topological developments. Such invariants identify families of parameters that serve as ontological foundations for the formation of the corresponding characteristics of the subject of research.

Let us consider the categorical scheme "Social service as a social work technology " made with the help of the TDIS apparatus (Scheme 3).

Scheme 3. Social service as a social work technology (categorical scheme made with the help of the TDIS apparatus)

In the categorical system, categorical synthesis tasks are aimed at revealing the integrity of the problem under study, synthesized into a single coherent picture, which should be considered as a prototype of the 9 components. The block diagram establishes the coordination of object characteristics and modelling tasks through its components as follows. The categorical apparatus presented in the diagram coordinates the information content of the object with the classifications of possible object models, linking the possibilities of including meaningful, figurative, and formal components in them. TDIS is a means of constructing various categories and applying them to the interpretation of specific objects in the field of research. The result of such interpretation is a categorical matrix, which can be viewed as a conceptual construct for subsequent information transformation procedures.

Results

Social service is the provision of a complex of various social and legal, social and psychological, and social and pedagogical services and social assistance to various socially vulnerable categories

of the population who find themselves in a difficult life situation. Social service is important to consider, in our opinion, as a generalised (in a broad sense – at the level of the state, region) or specific (in a narrow sense - at the level of work of a specialist, social worker, etc.) practical activity, the purpose of which is to provide social services to persons with difficult life situation or separate target groups of the population. In scientific literature, social service is considered as one of the promising areas of social work practice.

Organisational forms of social service technology represent a system of certain directions of social humanistic activity, the purpose of which is social adaptation, social rehabilitation of an individual, family, or social group. In addition, social service should be understood as the functioning of social services, practical activity of which is aimed at social and legal support, provision of social and medical, social and psychological, social and pedagogical, social and legal, social and domestic services and material assistance, timely social adaptation and social rehabilitation of people in difficult life situations or individual target groups of the population. The term "difficult life situation" is understood to mean a situation that objectively disrupts a person's social functioning and normal life activity, making it impossible for him or her to overcome a social problem on his or her own without assistance. The reasons for a difficult life situation may be such objective life circumstances as: advanced age of a person, illness, orphanhood, disability, abuse in the family, lack of housing conditions, unemployment, and others. Social services have a complex character and include various types of social services to individuals to meet their specific needs due to illness, disability, old age, orphanhood, and homelessness. Social service as a general technology of social work in the conditions of social service functioning, is based on the following fundamental principles:

1. The principle of targeting – provision of social assistance individually to each specific person, the object of social service. Social work to identify and determine the degree of need for social services is carried out by local social protection agencies at the place of residence of people with disabilities, elderly citizens, large families, and other categories of the population who need social services.

2. Realisation of the principle of voluntariness implies that social services should be provided strictly in accordance with the voluntary consent of each person who has applied to the social service for the appointment and provision of social services in the field of social services. It should be noted that consent to the provision of social services by people under the age of majority and people who are legally recognised as legally incompetent is given by their legal representatives. In the case of the temporary absence of legal representatives for objective reasons, the decision on consent to social services is taken by the guardianship and trusteeship authority (at the place of residence of the social service client). Placement and placement of elderly people and people with disabilities in social service organisations without their consent is possible only in cases where they are deprived of constant care and social support, accompaniment and social support from family members. The principle of voluntariness assumes that the main way for citizens to receive social services within the framework of social services is to submit, on their own initiative, an application for social services to the social protection agency at their place of residence.

3. The principle of accessibility means that in modern conditions the state creates a real opportunity to receive free and (or) partially paid social services, which are guaranteed by law. The quality, scope, procedure and conditions for the provision of social services must comply with approved state standards. Lists of social services are determined taking into account the nature and content of the practical activities of the subjects of social services.

4. The principle of humanity in social services, as well as in social work, assumes that when receiving social services, all people who find themselves in a difficult life situation have the full right to a humane and respectful attitude to themselves on the part of social workers and other specialists of social service institutions. People who have committed violations in relation to clients of social services bear administrative, disciplinary or criminal liability, the measure of which is provided for in legal documents and determined by the legislation in force in the state. Social services are based on full observance of the legal rights and interests of social service clients, respect for their personal dignity and are of a moral and humanistic nature.

5. The principle of priority in the provision of social services is fundamental in social services in the organisation of social work in the conditions of social service. Of primary importance is the timely provision of emergency social and psychological assistance to those objects of social work who are in a crisis, when it is necessary to provide social support due to incapacity or special social vulnerability, social vulnerability of the client's social service.

6. The principle of confidentiality forms the basis of the practical activity of a social worker. In social services, information about the client, which became known to social workers, shall constitute a professional secret and shall not be disclosed to other people. It should be noted that observance of the principle of confidentiality in accordance with the current legislation in modern conditions is not only a principle of social services, but also an obligation of all staff of social services. Information about individual characteristics, state of health, disease nature and diagnosis, limitation degree of life activity of an individual, as well as personal data of the recipients of services belong to the professional secrecy of a social worker (*The Social Code of the Republic of Kazakhstan, 2023*).

7. The principle of preventive orientation – one of the main ideas of social services is the prevention of negative consequences arising in connection with the difficult life situation of a client (impoverishment, exacerbation of chronic disease, loneliness in old age, homelessness, etc.) (*Социальный кодекс Республики Казахстан, 2023*).

The functions of social services are: the function of organizing and providing timely social assistance, organizing and conducting social, social and psychological counseling, the function of social correction and implementation of social rehabilitation programme (both individual and complex), social adaptation, timely informing the population about opportunities to receive social services, about conditions of their receipt (*Anisimova, 2016*). The characteristics of social service functions are presented in the table (Table 1).

Table 1. Characteristics of social service functions

Functions of social services	Characteristics of functions
Function of organising and providing timely social assistance	timely identification and registration in the social protection organisation of families, certain categories of the population and specific individuals in need of social services and social support (low-income families, families with minor children, families raising children with disabilities, single elderly and disabled citizens, orphans and children left without parental care), and

	<p>timely provision of material assistance. It should be noted that material assistance is provided in financial (monetary) and in-kind (foodstuffs, personal hygiene items, items needed in everyday life, clothing, footwear, etc.) forms.</p> <p>As part of the implementation of this principle, the possibility of providing the needy with temporary or permanent accommodation in the conditions of a social service organisation, regardless of its form of ownership, is also considered.</p>
Organising and conducting social and socio-psychological counseling	consulting of social service organisation's clients by specialists of a particular social service (lawyers, social work specialists, teachers, practical psychologists, etc.) on emerging organisational, social and legal issues, issues related to the conditions of provision and receipt of social services.
Social adjustment function and implementation of the social rehabilitation programme	social, socio-educational, socio-psychological, and socio-medical rehabilitation of the elderly, people with disabilities, minors with various forms of deviant behaviour, street and neglected children and adolescents, orphans and children left without parental care. As part of the implementation of this social service function, a social worker considers the process of implementing an individual programme for the social rehabilitation of children and adolescents with disabilities, as well as social pedagogical and social psychological support for families raising children with disabilities.
Social adaptation function	assistance by a social worker in the implementation of a social and labour rehabilitation programme, which is aimed at assisting in employment and effectively solving social problems related to the process of adaptation to new working conditions; social workers' desire to form and develop the communicative potential of social service clients.
Function of timely informing the population about opportunities to receive social services	organising and conducting consultations by social workers on the possibilities and conditions of providing various types of social services to social service clients; informing them about available social guarantees and rights guaranteed by law; disseminating social psychological, social and legal and other knowledge among the public and target population groups; studying the needs of social service recipients by social work specialists and scientific organisations; studying social issues that lead to social problems; providing information about social services provided to social service clients.

<p>Participation in programmes to prevent emergency measures to overcome the consequences of natural disasters and social conflicts</p>	<p>a complex of various measures to prevent and overcome natural disasters and social conflicts of various kinds; participation of social service specialists in the development of social programmes for emergencies in the region, formation and organisation of rescue services, detachments (of social service specialists), brigades of social workers, etc. When organising social services, it is necessary to carry out social project activities to prevent various social pathologies, to develop social programmes for social and psychological support of clients of social work.</p>
---	---

To fulfill these functions, social service institutions have been established in all regions of the state. Social service is the practical activity of social workers and the area of direct practical activity of social workers. The analysis of scientific and theoretical sources on social work allows us to state that social services are enterprises, organisations and institutions, which, regardless of the form of ownership, provide various types of services. It should be noted that in the context of this concept, the private entrepreneurial activity of individual citizens who provide social services on a commercial basis is considered. Social service institutions are classified by such criteria as: form of ownership, kinds and types of social service institutions (Firsov and Studenova, 2016).

The state social services system is a structure consisting of state social services institutions that belong to the state and are under the direct control of state authorities. Social services are also provided by public, non-profit, charitable and religious organisations.

Considering the specifics of the conditions in which social service technologies are implemented, institutions are divided into the following types: inpatient, semi-inpatient, non-inpatient, complex, home social service departments, departments of urgent social service, and departments of urgent social counselling.

Inpatient social services – social services provided to specific target groups of the population in inpatient settings, i.e., in conditions where it is possible to stay permanently or temporarily (for up to six months) and five days a week in a social services facility. Inpatient social services are provided by offering various social services to persons (social work objects) who have partially or completely lost the ability to care for themselves and need constant care from a third party. This form of social service provides for the creation of appropriate favourable living conditions for elderly people or persons with disabilities, comprehensive and individual social, medical and psychological measures, the organisation and provision of quality nutrition and constant care by social workers, as well as the organisation of feasible work, cultural leisure activities and therapeutic programmes for the psycho-emotional well-being of persons with disabilities.

Semi-permanent form of social service is a social service which ensures the provision of social services to citizens during a limited and defined time period (e.g. days), i.e., the possibility of their stay or stay during the day or night in the conditions of the social service organisation, i.e. without the possibility of permanent residence in contrast to the stationary form of social service.

In the system of social protection of the population, there are also non-stationary institutions – organisations, the content of the practical activity of which ensures the provision of social services to clients without their permanent residence.

An integrated social service institution is an institution, the content of the practical activity of which is aimed at providing social services to people with difficult life situations in semi-inpatient, inpatient and home-based social services, i.e. a social service institution has the possibility to provide social services in a differentiated manner.

The home social services department is considered as an independent department, which is a structural subdivision of a social protection institution that provides various social services to persons with difficult life situations.

The department of urgent social services is a department of social services that provides social services of a one-time nature to persons or certain target groups of the population in urgent need of social support.

Department of urgent social counselling is a social service that provides social counselling assistance to clients of the social service, aimed at promoting their social adaptation in society, creating a favourable moral and psychological microclimate in interpersonal relationships, ensuring social interaction between the individual, family, social institutions, society and the state (Зыева, 2013).

In the Republic of Kazakhstan, the functioning of the institute of social service, its normative-legal status and mechanism of functioning are legally established. Social service as a technology of social work is aimed at expanding opportunities for the social development of individuals and restoring their normal functioning in society, as well as the realisation of their social and legal guarantees, rights and interests in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan.

Social habilitation and rehabilitation of people with disabilities in Kazakhstan is carried out by organizations providing special social services in the areas of social protection, health care and education, including the practical activities of psychological, medical and pedagogical counselling, rehabilitation centers, psycho-pedagogical correction rooms and other specialized organizations. In accordance with Article 164 of the Social Code of the RK, special social services for people with disabilities are provided in such forms of social services as: inpatient, semi-inpatient and home-based social services in the order determined by the authorised state body. (The Social Code of the Republic of Kazakhstan, 2023). The range of social services provided by these organisations to people in difficult life situations is reflected in the standards for the provision of special social services in the field of social protection of the population, which help to ensure the unity of views and effective interaction between the participants of the system of social services. State standards establish basic requirements for the volume and quality of social services, the procedure and conditions for their provision, and define the types of social services provided, the conditions for their provision, and the organisational and legal forms of social services.

Inpatient organisations of state and non-state forms of ownership are intended for 24-hour permanent or temporary accommodation: children with disabilities with psychoneurological pathologies from three to eighteen years of age; children with disabilities with locomotor disorders from three to eighteen years of age; people with disabilities over eighteen years of age with psychoneurological diseases; people with disabilities of the first and second groups; people unable to provide independent services due to advanced age.

Semi-permanent organisations of state and non-state forms of ownership are designed for long-term or temporary (up to 6 months) stay during the day and provide special social services: children with disabilities with psychoneurological pathologies from one and a half to eighteen years of age; children with disabilities with disorders of the locomotor apparatus from one and

a half to eighteen years of age; people with disabilities older than eighteen years of age with psychoneurological diseases; people with disabilities of the first and second groups.

Home-based service organisations are designed to provide special social services in the conditions of home-based services at the residence place of the services recipients: children with disabilities with psychoneurological pathologies from one and a half to eighteen years of age; children with disabilities with disorders of the locomotor apparatus from one and a half to eighteen years of age; people with disabilities over eighteen years of age with psychoneurological diseases; people with disabilities of the first and second groups; people who are unable to provide independent services in connection with the death of their children; and people with disabilities of the first and second groups.

The list of social and legal, social and medical, social and pedagogical, social and psychological, social and labour, social and cultural, and social and domestic services provided in social service organizations is determined by the standards for the provision of special social services in the area of social protection of the population (*Order of the Deputy Prime Minister – Minister of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan, 2023*).

Types of social services in the practice of social work are:

1 Provision of material assistance to socially vulnerable categories of the population: cash payments, provision of food packages, assistance in the purchase of medicines, purchase of sanitary and personal hygiene products; provision of footwear and clothing, necessities in the organisation of a person's daily life activities;

2 Organisation of social patronage of individuals and families who need permanent non-patient social services: assistance in providing timely social and medical assistance, provision of social and domestic services;

3 Inpatient social services for people who have partially or completely lost the ability to self-service and need constant care: creation of necessary favourable conditions for normal life activity, social-medical, social-psychological measures, provision of free meals, nursing care, organisation of feasible labour activity, cultural leisure, organisation and conduct of cultural and leisure programmes;

4 Organisation and provision of temporary shelter for homeless people, street children, neglected children and adolescents in unfavourable or socially dangerous conditions, brought up in dysfunctional families;

5 Organisation of day care for elderly and disabled people;

6 Social counselling assistance to certain target groups of the population;

7 Provision of rehabilitation services (*Kholostova and Kononov, 2014*).

The main directions of social services for different categories of population in difficult life situations are social prevention, social adaptation, social therapy, social rehabilitation, social assistance and care, social counselling, and mediation. Roslyakova S.V. presents the technology of social services realisation for the elderly in the practice of social work. The organisation of social services, from a technological approach point of view, is divided into several stages, each of which includes specific practical activities aimed at solving the client's social problem.

The first stage of social service in the practice of social work is the stage of justification and a criterion approach to the need to organise social services for people who have applied to the social service for the provision of social services. At this stage, project activities are carried out to plan the provision of a set of different types of services in the field of social services. This

stage of the organisation of social services, according to the technological approach to social services, includes three steps: submission of an application for social services; recognition of a person in need of social services by an authorised body; development and drawing up of an individual programme; signing an agreement on the provision of social services.

The second stage of social services in the practice of social work is the stage of direct implementation of various types of social services to the elderly. The content of this stage and the conditions for its implementation in Kazakhstan are defined by the standards for the provision of special social services in the field of social protection of the population.

The next stage of social services in the practice of social work is the selection of a social service provider. Each subject of social work has the right to independently choose a provider of social services, a subject of social services. For this purpose, a register of providers of social services is created in each subject of social protection of the population.

It is necessary to note the role of activating technologies of social services in social work, which are applied in the practical activities of social services. Firstly, there are activating technologies of social services which are aimed at the implementation of the needs of older people in labour and socially useful employment; creative groups for making clay products; groups for landscaping the territory of the social service organisation; workshops for beadwork and embroidery, etc. Secondly, activating technologies aimed at realising the socio-cultural needs of older people - organising and conducting joint cultural leisure and recreation with the use of various forms of therapy, such as: zotherapy, tour therapy, aqua- and isotherapy, drama therapy, communication training, social independence, training in self-care skills; animal therapy (treatment with the help of animals) (*Roslyakova, 2020*).

Conclusion

The method "Theory of dynamic information systems" allowed to unfolding of the categorical system of the research subject - technology of social service organisation in the practice of social work and to consider its conceptual basis, scientific-theoretical provisions in a single complex system. The systems of categories were considered, and the logic and sequence of scientific-theoretical study of the technology of social service organisation in the practice of social work were built up. Social service is a set of social services with diverse, specific and complex individual components, peculiarities of practical activity, functioning, each of which acts as a subject in the system of social protection of the population. Social service, depending on the content of social service, the specifics of practical activity is characterised by internal organisation, practical orientation to perform the functions of social work assigned to it. Observance of the considered principles of social service in the process of providing social services allows to improve this process, to increase the effectiveness of measures aimed at social support of people in need of social services, and thus, to ensure the best possible realisation of the legitimate rights and interests of recipients of social services and thus to achieve the main goal - to improve the living conditions of citizens, to increase their ability to independently provide for their basic needs of life.

The system of social services acts as the main social institution for the provision of social services to a person or a group. Social services are aimed at social support of both individual target groups and the population as a whole. In the modern conditions of society development, social services are an important technology in the practice of social work, the implementation

of which contributes to improving the well-being of people in need and largely determines their quality of life. Social services are part of the system of social protection of the population. The sphere of social services primarily performs the functions of social adaptation, achievement of a specific goal (improvement of the quality of life of people), integration, and socialisation. Ultimately, the social service system acts as a guarantee of the social well-being of the population and contributes to the social development of society as a whole.

Recommendations. This research is not complete and requires further scientific and theoretical study. The prospect of such research, in our opinion, can be the development of the methodology of social work organisation in social service institutions, the study of the implementation of social service technologies by social work specialists depending on the object of professional activity, and the study of foreign experience in the practice of social service organisation.

Authors' contribution

Tolegenkyzy L. – agrees to be responsible for all aspects of the work, proper study, and resolution of issues related to the reliability of data or the integrity of all parts of the article.

Razumov V.I. – approval of the latest version of the article for publication.

Musraunova A.S. – design of the scientific research apparatus, the content of the article, development of its structure, writing a text.

Balabekova L.G. – significant contribution to the concept or design of the work.

Tutkysheva G.T. – collection, analysis, or interpretation of work results.

References

1. Анисимова, С.А. (2016). Социальная политика в системе социального обслуживания: учебное пособие. М., 188 с.
2. Приказ Заместителя Премьер-Министра - Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 29 июня 2023 года № 263 «Об утверждении стандартов оказания специальных социальных услуг в области социальной защиты населения» // <https://adilet.zan.kz>
3. Разумов, В.И., Сизиков, В.П. (2007). Информационные основы синтеза систем: в 3 ч. Ч. I. Информационные основы системы знания: монография. - Омск: Изд-во ОмГУ. С. 204–221.
4. Разумов, В.И. (2004). Категориально-системная методология в подготовке ученых: учебное пособие / Вст. ст. А. Г. Теслинова. – Омск: Омск. гос. ун-т.
5. Разумов, В.И., Сизиков, В.П. (2008). Информационные основы синтеза систем: в 3 ч. Ч. II. Информационные основы синтеза: монография. - Омск: Изд-во ОмГУ. С. 84–107.
6. Разумов, В.И., Сизиков, В.П. (2013). Практика с мутациями ДИС-компьютеров // Вестн. НГУ. Серия Философия. №3. С. 16–22.
7. Рослякова, С.В. (2020). Социальное обслуживание пожилых людей. – Челябинск. С. 264.
8. Социальное обслуживание населения: административно-правовое регулирование: монография / Зуева, Н.Л. (2013). Воронеж. С.216.
9. Социальный кодекс Республики Казахстан от 20 апреля 2023 года// <https://adilet.zan.kz>
10. Технология социальной работы: учебник / Фирсов, М.В. и Студёнова, Е.Г. (2016). М.
11. Технология социальной работы / Под редакцией Холостовой, Е.И. и Кононовой, Л.И. (2014). М.

Л. Толегенқызы¹, В.И. Разумов², А.С. Мусраунова³, Л.Г. Балабекова³, Г.Т. Туткышева³

¹*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан*

²*Омбы мемлекеттік университеті, Омбы, Ресей*

³*Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан*

ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақала әлеуметтік қызметтерді ұйымдастырудың ғылыми-теориялық аспектілерін зерттеуге арналған. Бұл жұмыста профессор В.И.Разумов әзірлеген «Динамикалық ақпараттық жүйелер теориясы» әдістемесін қолдану негізінде әлеуметтік қызмет көрсетуді әлеуметтік жұмыс технологиясы ретінде ұйымдастыруды зерттеу әдістемесі ұсынылған. «Динамикалық ақпараттық жүйелер теориясы» әдістемесін қолдану әлеуметтік қызмет көрсету жүйесін ұсынуға, оның категориялық аппаратын анықтауға, әлеуметтік қызмет көрсету саласындағы динамикалық ақпараттық жүйелердің триадасын құруға, белгілі бір иерархиядағы әлеуметтік қызмет компоненттерін жүйелеуге, «Әлеуметтік қызмет әлеуметтік жұмыс технологиясы ретінде» тұжырымдамалық схемасын жасауға мүмкіндік берді.

«Әлеуметтік қызмет көрсету» ұғымын анықтау тәсілдері, әлеуметтік қызмет көрсетудің функциялары, принциптері, формалары, түрлері мен бағыттары қарастырылды. Ғылыми әдебиеттер мен нормативтік-құқықтық құжаттарды талдау негізінде әлеуметтік қызмет көрсетуді ұйымдастыру саласындағы әлеуметтік саясаттың ерекшеліктерін ашатын өзекті материалдар ұсынылды; қазіргі қоғамның дамуы жағдайында әлеуметтік қызмет көрсетудің ғылыми – теориялық негіздері, мазмұндық және технологиялық ерекшеліктері қарастырылды. Әлеуметтік қызмет көрсетудің әлеуметтік институт ретіндегі маңызды бағыттары мен сипаттамалары, оның халықтың әртүрлі санаттарымен әлеуметтік жұмыстың заманауи тәжірибеде қалыптасуы мен дамуы жүйеленген.

Негізгі ұғымдар: әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік қызмет көрсету, халықты әлеуметтік қорғау, өмірлік қиын жағдай, әлеуметтік саясат, әлеуметтік қызмет, әлеуметтік қызмет көрсету принципі.

Л. Толегенқызы¹, В.И. Разумов², А.С. Мусраунова³, Л.Г. Балабекова³, Г.Т. Туткышева³

¹*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан*

²*Омский государственный университет, г. Омск, Россия*

³*Карагандинский национальный исследовательский университет
имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда, Казахстан*

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В ПРАКТИКЕ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Аннотация. Статья посвящена изучению научно-теоретических аспектов организации социального обслуживания. В данной работе представлена методология исследования организации социального обслуживания как технологии социальной работы на основе применения методики «Теория динамических информационных систем», разработанной профессором

Разумовым В.И. Применение методики «Теория динамических информационных систем» позволило представить систему социального обслуживания, определить ее категориальный аппарат, построить триады динамических информационных систем в области социального обслуживания, систематизировать компоненты социального обслуживания в определенной иерархии, разработать концептуальную схему «Социальное обслуживание как технология социальной работы».

Рассматриваются подходы к определению понятия «социальное обслуживание», функции, принципы, формы, виды и направления социального обслуживания. На основе анализа научной литературы и нормативно-правовых документов представлены актуальные материалы, раскрывающие особенности социальной политики в области организации социального обслуживания; рассмотрены научно-теоретические основы, содержательные и технологические особенности социального обслуживания в условиях развития современного общества. Систематизированы важнейшие направления и характеристики социального обслуживания как социального института, его становление и развитие в современной практике социальной работы с различными категориями населения.

Ключевые слова: социальная работа, социальная услуга, социальная защита населения, трудная жизненная ситуация, социальная политика, социальное обслуживание, принцип социального обслуживания.

References

1. Anisimova, S.A. (2016). *Sotsialnaia politika v sisteme sotsialnogo obsluzhivaniia: Uchebnoe posobie*. M., – 188 s. (In Russian).
2. Prikaz Zamestitelia Premer-Ministra - Ministra truda i sotsialnoi zashchity naseleniia Respubliki Kazakhstan ot 29 iunია 2023 goda № 263 «Ob utverzhdenii standartov okazaniia spetsialnykh sotsialnykh uslug v oblasti sotsialnoi zashchity naseleniia» // <https://adilet.zan.kz>
3. Razumov, V.I. and Sizikov, V.P. (2007). *Informatsionnye osnovy sinteza sistem: V 3 ch. Ch. I. Informatsionnye osnovy sistemy znaniia: Monografiia*. - Omsk: Izd-vo OmGU, pp. 204-221. (In Russian).
4. Razumov, V.I. (2004). *Kategorialno-sistemnaia metodologiia v podgotovke uchenykh: Uchebnoe posobie / Vst. st. A.G. Teslina*. – Omsk: Omsk. gos. un-t., (In Russian).
5. Razumov, V.I. and Sizikov, V.P. (2008). *Informatsionnye osnovy sinteza sistem: V 3 ch. Ch. II. Informatsionnye osnovy sinteza: Monografiia*. - Omsk: Izd-vo OmGU, pp. 84-107. (In Russian).
6. Razumov, V.I. and Sizikov, V.P. (2013). *Praktika s mutatsiiami DIS-kompiuterov // Vestn. NGU. Seriiа Filozofiiа. №3*. pp. 16-22. (In Russian).
7. Rosliakova, S.V. (2020). *Sotsialnoe obsluzhivanie pozhilykh liudei*. – Cheliabinsk. – 264 s. (In Russian).
8. *Sotsialnyi kodeks Respubliki Kazakhstan ot 20 apreliа 2023 goda* // <https://adilet.zan.kz>
9. *Sotsialnoe obsluzhivanie naseleniia: administrativno-pravovoe regulirovanie: monografiia / Zueva, N.L.* (2013). Voronezh. – 216 s. (In Russian).
10. *Tekhnologiia sotsialnoi raboty: uchebnik / M.V. Firsov and E.G. Studenova*. (2016). - M. (In Russian).
11. *Tekhnologiia sotsialnoi raboty / Pod redaktsiei Kholostovoi, E.I. and Kononovoi, L.I.* (2014).- M. (In Russian).

Information about authors

Tolegenkyzy Lyazzat – Doctor of Sociological Sciences, Professor, Member of the Board – Vice-Rector for Social and Infrastructural Development of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Razumov Vladimir Ilyich – Doctor of Philosophy, Professor, Omsk State University, Omsk, Russia

Musraunova Aigul Serikovna – corresponding author, 1st-year doctoral student in the educational program «8D01102-Psychology of Education», Senior Lecturer, Department of Social Work and Social Pedagogy of the Karaganda National Research University named after academician Ye.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan

Balabekova Lyazzat Ginayatovna – 1st-year doctoral student of the educational program «8D02201-Philosophy», Senior Lecturer, Department of Social Work and Social Pedagogy of the Karaganda National Research University named after academician Ye.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan

Tutkysheva Galiya Tolegenovna – Master of Social Work, Senior Lecturer, Department of Social Work and Social Pedagogy of the Karaganda National Research University named after academician Ye.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan

Авторлар туралы мәлімет

Төлегенқызы Ләззат – әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің Басқарма мүшесі – әлеуметтік және инфрақұрылымдық даму жөніндегі проректоры, Астана, Қазақстан

Разумов Владимир Ильич – философия ғылымдарының докторы, Омбы мемлекеттік университетінің профессоры, Омбы, Ресей

Мусраунова Айгүл Серікқызы – хат-хабар авторы, «8D01102 – Білім беру психологиясы» білім беру бағдарламасының, 1 курс докторанты, Академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарҰЗУ, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды, Қазақстан

Балабекова Ләззат Гинаятқызы – «8D02201-Философия» білім беру бағдарламасының, 1 курс докторанты, Академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарҰЗУ, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды, Қазақстан

Туткышева Ғалия Төлегенқызы – әлеуметтік жұмыс магистрі, Академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарҰЗУ, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды, Қазақстан

Сведения об авторах

Төлегенқызы Ляззат – доктор социологических наук, профессор, Член Правления – Проректор по социальному и инфраструктурному развитию, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Разумов Владимир Ильич – доктор философских наук, профессор, Омский государственный университет, Омск, Россия

Мусраунова Айгуль Сериковна – автор для корреспонденции, докторант 1 курса, образовательная программа «8D01102 - Психология образования», старший преподаватель кафедры

социальной работы и социальной педагогики, КарНИУ имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

Балабекова Ляззат Гинаятовна – докторант 1 курса, образовательная программа «8D02201 - Философия», старший преподаватель кафедры социальной работы и социальной педагогики, КарНИУ имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

Туткышева Галия Толегеновна – магистр социальной работы, старший преподаватель кафедры социальной работы и социальной педагогики КарНИУ имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

IRSTI 04.21.31
Scientific article

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-44-64>

"TRADITIONAL VALUES" FOR THE PRESENT AND THE FUTURE: A COMPARATIVE STUDY OF VALUES, PRACTICES OF HELPING BEHAVIOR AND IDEAS ABOUT THE FUTURE OF TWO GENERATIONS OF RUSSIANS

M. Kozlova*^{ORCID}, P. Guseva^{ORCID}

National Research University Higher School of Economics, Moscow, Russia

(E-mail: *makozlova@hse.ru, pguseva@hse.ru)

Abstract. In the context of the changing ideological orientations of Russian politics, its interpretation by modern Russians is of interest. We focus on two generations – one has already had the experience of living through fundamental transformations in the 1990s, the second is witnessing fundamental shifts for the first time. The article presents the results of an empirical study carried out in the logic of mixed methods research, aimed at understanding the intergenerational value transformations taking place within the age cohort of today's adult citizens of Russia. The survey results (N=600), which capture values, image of the future, and practices of prosocial (helping) behavior, are compared with the interview data (N=60), which reveal the meanings that representatives of two generations put into values and practices that are significant to them. Although there are some quantitative differences from the older generation in the value profile of young people, mainly due to age factors, representatives of the younger generation also demonstrate the specificity of the meanings attached to the interpretation of a number of values. While individualistic values are more important for the younger generation, their representatives demonstrate no less, and in some cases, greater, involvement in practices of helping behavior and volunteerism. It can be assumed that it is the transformation of meanings that allows the values of personal focus (individualistic) to motivate prosocial behavior. However, the revealed narrowness of the time perspective and the low level of social optimism act as a threat to the consolidation of prosocial patterns inherent in youth.

Keywords: values, generations, helping behavior, social optimism, particularism.

Introduction

The post-communist transition in Europe is one of the most significant and complex transformations of our time (*Van den Bosch, Fauve and De Cordier, 2021; Isaacs and Marat, 2021; Surzhko-Harned and Turkina, 2017*), which stimulated a wide range of national goal-setting strategies and corresponding trajectories of social integration and identity policies

44 Received: 30.10.2025; Revised: 30.10.2025; Approved: 30.11.2025; Available online: 25.12.2025

*corresponding author

(Abashin, 2012; Perez-Solorzano, 1999; Miazhevich, 2012; Stepanenko and Sorokopud, 1999). The current "Russian project" is based on "traditional" values. They were approved by Decree of the President of the Russian Federation № 809 "On Approval of the Foundations of State Policy for the preservation and strengthening of traditional Russian spiritual and moral values" in November 2022. As the goals of this political program, the Decree noted the need to counter threats from "unfriendly foreign states, a number of multinational corporations and foreign non-profit organizations, as well as some organizations and individuals in Russia" (paragraph 2.13), leading to a situation of "value crisis, the loss of traditional spiritual and moral guidelines and moral principles by mankind" (paragraph 2.11). Such a political expression of will was a response to a long-running debate unfolding in the Russian media and academic fields with the active use of the rhetoric of moral decline: empirical studies claim a "lack of morality in society" (Mukhina, 2011) and a "negative state of morality in modern Russia" (Yurevich, 2018). The prioritization of the value of self-care and the spread of everyday practices aimed at increasing individual rather than collective well-being are represented as symptoms of a moral crisis.

The results of previous research demonstrate the heterogeneity of the value and identification dispositions of Russians. According to some authors, the split between Russian citizens who share different types of values and support different identity formation projects runs along generational boundaries (Radaev, 2020; Sokolov, 2019; Twenge, 2017). The unity of the social status of representatives of one generation is predetermined by the fact that they were born at about the same time and in the days of their youth (formative period) were influenced by the same historical events, which potentially contributes to the formation of the "entelechy of the generation" (Mannheim, 1978). The "entelechy of a generation" is understood as a special worldview, a system of interpretation of the surrounding world and motives for action in it, combined with the awareness of this ideological unity, i.e., the self-identification of individuals who make up a generation. In the conceptual system of the presented research, such systems of axiological interpretations and behavior are defined as values. Presenting values as the "core" of culture and taking as a framework the conceptual and methodological approach of S. Schwartz (Schwartz and Sagiv, 1995; Schwartz, 2012), we consider values as motivational principles of organizing individual perception, thinking, and activity.

Our focus is on two generations: the formative period of the first one coincided with the period of political transformations after the collapse of the Soviet Union (born in the 1970s), which influenced socio-political views and basic values, including attitudes towards power, the state and economic competition, freedom and responsibility, achievement, social and cultural diversity, etc. (Surzhko-Harned and Turkina, 2017). The second generation that we focus on is the generation of today's youth, the children of those who experienced the post-Soviet transition as adolescents. This generation of people, born in the 1990s, passed the initial stage of socialization in a relatively liberal atmosphere, but witnessed a neo-traditionalist turn in adolescence. It is the generation that determines the "tomorrow" of the country. Accordingly, understanding the values and goals of its representatives allows us to predict the development trajectories of Russian society (Radaev, 2020).

Method and data

In the framework of the empirical study of the values of Russians presented below, we raise the following questions:

a) What axiological shifts have occurred among modern Russian youth compared to the previous generation?

b) What kind of factors – age or generational – cause the differences in the interpretations of certain values by youth and older people?

c) How do the axiological shifts frame the prosocial (helping) behavior of representatives of both generations?

d) How do representatives of today's two "adult" generations of Russians see the future – personal and national?

The internal inconsistency and affective charge of values prompted us to apply a mixed convergent research design (Creswell, 2009). The results presented below are based on the use of a survey method combined with semi-structured interviews. The survey allowed us to compare the systems of value priorities of representatives of different generations, and the interview to explore often unconscious meanings. The questionnaire included blocks of questions about the socio-demographic characteristics of the respondents, their value orientations, time perspective, and practices of helping behavior. Similar blocks constituted the interview guide. Transcripts of interviews were coded using thematic analysis.

The sample includes Russian citizens belonging to two generational subgroups: the 1970s and the 1990s. 300 representatives of each generation took part in the survey, and 32 participated in the interviews. At both stages of the study, a quota sample was implemented with a 1:1 quota by generation, gender, and higher education. The survey is implemented in the CAWI format (self-completion of an online questionnaire by the respondent). The interviews were conducted in face-to-face and online video meetings, and the interview duration ranged from 48 to 96 minutes. The socio-demographic characteristics of the respondents are presented in Appendix 1.

Within the framework of the questionnaire, individual values were measured according to the methodology of S. Schwartz (Davidov, Schmidt, and Schwartz, 2008). The Schwartz's Portrait Values Questionnaire used in the study included 10 values measured by 21 statements describing a person. The respondents were asked to rate these descriptions on a scale from 1 to 6, where 1 means the described person is "not like me at all", and 6 is "very much like me". All values, except for universalism, corresponded to two statements. Each value was calculated as the average of the responses according to the statements measuring it.

Involvement in the practice of helping behavior was measured by questions about the experience of providing non-material assistance over the past 12 months to others who are in different proximity to the respondent (from family members to strangers), motives for helping behavior (respondents rated the importance of each motive on a scale from 1 – "not important at all" to 5 – "very important"), and experience in volunteering. The respondents who answered that they have volunteering experience were asked an open-ended question about the type of volunteer work they were engaged in.

To measure time perspective, three questions were used. First, participants were asked about the period of time for which they can plan their future. The responses ranged from "no more than one month" to "more than ten years" on a 7-point scale. Second and third questions related to feelings that participant have about their personal future and the future of their country. These feelings were despair, fear, anxiety, calmness, hope for the better, and confidence in a good future. Each feeling was rated on a 5-point scale from 1 – "do not experience at all" to 4 – "experience all the time".

Results

We will present the results obtained in accordance with the logic of the research questions posed and consistently consider intergenerational similarities and differences in value profiles, taking into account their quantitative and qualitative manifestations revealed by the survey and during the interview. Then we will present data on the involvement of representatives of both generations in the practice of prosocial behavior, as well as a comparative assessment of the length of the time perspective and optimism about the future.

Individual values

For both the older generation and the youth, the leading values are security, independence, benevolence and universalism. At the same time, the generation of the 1990s also highly appreciates hedonism and achievement. The least important for representatives of both generations are power and stimulation. Comparing the values of representatives of two generations using a T-test for two independent samples demonstrated a higher importance of stimulation, hedonism, achievement, power and benevolence for those born in the 1990s (Table 1).

Table 1. Comparison of the values of two generations

	Generation of the 1970s	Generation of the 1990s	
	Average value	Average value	
Conservation			
Security	4.76	4.62	-1.92
Conformity	3.98	3.9	-0.96
Tradition	3.96	3.86	-1.25
Openness to change			
Self-direction	4.43	4.52	1.1
Stimulation	3.12	3.73	7.16***
Hedonism	3.63	4.18	6.82***
Self-enhancement			
Achievement	3.42	4.03	6.64***
Power	2.69	3.32	7.04***
Self-transcendence			
Benevolence	4.19	4.44	3.17**
Universalism	4.29	4.38	1.25

*** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

Thus, we see the predominance of values of individualistic focus in the value portrait of representatives of the younger generation. However, to reconstruct the meanings attached to them, we need to look at the interview results.

In the interview, among the individual values, the youth mention hedonism, self-realization, freedom, but also pays attention to aspects that determine the quality of social relations

and the psychological climate in the primary groups. Young people find security important, interpreted as an opportunity to build an extended time perspective. Representatives of the older generation, speaking of the "most important thing", name the same categories of values: health, family, self-realization, freedom, security, including financial, but in some cases, they attach to them substantially different interpretations (Appendix 2).

Thus, by "family", representatives of the older generation mean a group of people related by blood or legal relationship, and representatives of the younger generation – a circle of like-minded people, friends. This circle also includes a romantic partner and those of the blood relatives with whom the participant has a warm relationship. Representatives of both generations mention among the first the value of health. However, representatives of the older generation see health primarily in its somatic manifestations, while representatives of the youth see it in psychological ones. Representatives of both generations note among their value priorities the opportunity to contribute to the improvement of the social and natural environment, which we have defined as "generativity". For representatives of the older generation, the vector of realization of this value is mainly aimed at the next generation; in the interpretations of young people, its realization is synchronous.

Although there are a few areas of intergenerational differences in values, the representatives of the two generations themselves see them as very significant and sometimes insurmountable. Representatives of both generations attribute greater achievement and independence of thought and action to young people, while the parent generation is more focused on the quality of interpersonal relationships and caring for loved ones (*"Love is important for adults, but for the younger generation what comes first is money, career and competition" (f., 1990s, without higher education)*), conformism (*"The older generation values stability more, and it is more important for young people to think freely and not to adhere to stereotypes" (f., 1970s, with higher education).*) and conservatism (*"Naturally, young people are more liberal, the older generation tends more towards conservative authoritarianism" (m., 1990s, without higher education)*).

Time perspective

Almost 60% of Muscovites reported they cannot plan their future more than six months in advance, and 82% said they cannot make plans for more than a year in advance. Moreover, women are more likely than men to mention they are unsure of their plans more than a month in advance (Figure 1). No significant differences were observed between generations.

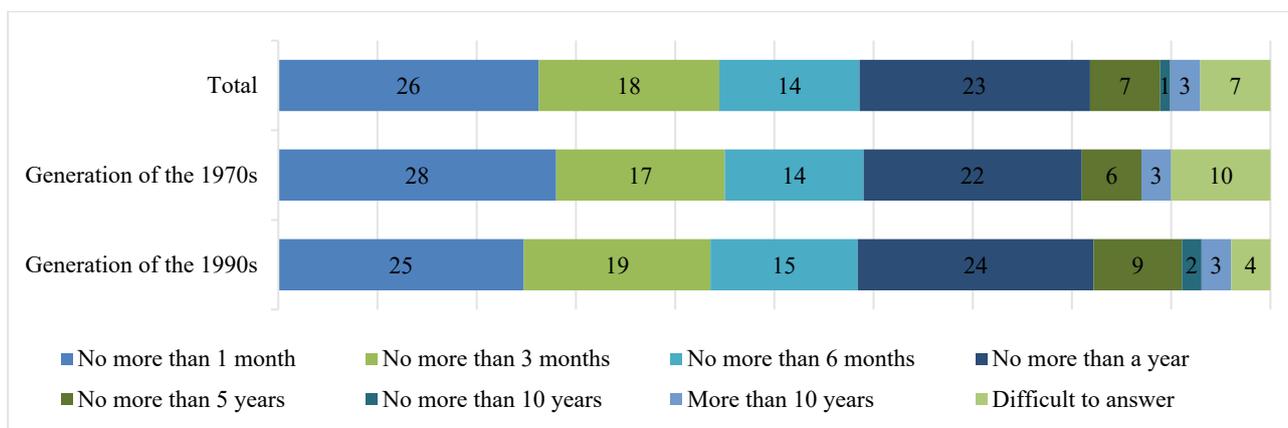

Figure 1. For what maximum period of time can you confidently plan your future? (% , single response)

When it comes to feelings about the personal future, the generation born in the 1990s generally perceives their future more emotionally. They report feelings of despair and fear, as well as tranquility, hope, and confidence in a good future, more often than the generation born in the 1970s. Men are more likely than women to report tranquility and less likely to report feelings associated with worries about the future and hope for the best. Respondents with higher education are significantly more likely to report anxiety when considering such thoughts. When assessing the country's future, the generation born in the 1970s is less likely than the generation born in the 1990s to report calm and confidence (Table 2).

Table 2. When you think about your personal future/about the future of the country, what feelings do you most often experience? (average value, score on a 5-point scale)

	Personal future			Future of the country		
	Total	Generation of the 1970s	Generation of the 1990s	Total	Generation of the 1970s	Generation of the 1990s
Despair	2	1.9	2.1	2	2	2.1
Fear	2.2	2.1	2.3	2.2	2.2	2.3
Anxiety	2.5	2.5	2.6	2.5	2.6	2.5
Tranquility	2.6	2.5	2.7	2.5	2.4	2.7
Hope for the best	2.8	2.6	2.9	2.8	2.6	2.9
Confidence in a good future	2.6	2.4	2.7	2.6	2.5	2.7

In the narratives of representatives of both generations, we also find both optimistic assessments of the future and evidence full of dramatic experiences of the impossibility of seeing, imagining, and planning this future: *"First of all, I'm scared. And secondly, I think, what if everything changes? And, of course, there is a third option. What if I'm not going to live in this country?"* (f., 1990s, with higher education). The reduction of the time perspective occurs in the direction of both the future and the past, which is perceived by representatives of the older generation as a devaluation of the collective generational experience. Moreover, this devaluation is seen as the result of identity politics and social integration: *"The sequence of preserving history and some achievements has been interrupted, and you can see what a leap has been made in our country, from European values to some kind of "staples" now"* (f., 1970s, with higher education). The statements of representatives of the younger generation, which are symmetrical to this, indicate unwillingness to live in such a turbulent world, confusion and decreased self-efficacy: *"Due to the fact that society is being rebuilt, there are no prepared algorithms for life. And it seems that I only decided on an algorithm for life two or three years ago, as everything has changed"* (f., 1990s, with higher education).

The participants of the interview mentioned the following factors as conditions for a positive future: freedom (*"We do not have free media, we do not have the opportunity for people to gather freely for some of their interests, including those related to the state structure. We don't have the opportunity to unite. Thus, we lack freedom"* (f., 1970s, with higher education), social and cultural diversity (*"Radicalism will probably go away – the mood is that we will defeat everyone,*

we will destroy everyone, we are strong, cool. I hope that it is precisely European values that will be important" (m., 1990s, with higher education), inclusion ("I don't just want to call it patriotism, because it's probably not love for the Motherland anymore, it's probably more about people's love for each other. The main value for Russia in the future is that people should help others. And this already applies to the people, the family, and, in general, mutual understanding. That is, people should somehow try to understand each other" (f., 1970s, with higher education). It is noticeable that the universalist content of these values, which are the means of building a good future, fundamentally distinguishes them from "by definition" particularist "traditional" values.

Helping behavior

According to the survey results, half of the participants (51%) have provided non-financial assistance to family members or friends over the past year. One in four participants (25%) helped neighbors or colleagues for free, and one in five (21%) helped strangers. A third of the survey participants (32%) have not had to provide non-financial assistance to other people over the past year. Young people were less likely to support their neighbors immaterially, but more often representatives of the older generation helped colleagues and strangers (Table 3). On average, women engage in prosocial behavior more often than men (74% and 63% helped someone, respectively).

Table 3. Have you provided non-financial assistance (free of charge, in addition to professional duties) for other people in the last 12 months? (% , multiple response)

	Total	Generation of the 1970s	Generation of the 1990s
Family members	40	38	41
Friends	32	29	36
Neighbors	16	21	11
Colleagues	14	11	18
Strangers	21	17	25
Have not provided any help	32	36	27

According to the participants, the most important reasons for assisting are upbringing (4.1) and a sense of compassion (4), and the least is the desire to make a favorable impression on those who are being helped (2.3). At the same time, young people are more likely than representatives of the older generation to mention a sense of justice and social approval as the reasons for their charity (Table 4).

Table 4. There are many reasons why people choose to help others. Evaluate the importance of the following reasons for you personally (average value, score on a 5-point scale)

	Total	Generation of the 1970s	Generation of the 1990s
I help others because I like to feel needed	3.6	3.6	3.6

When I help others, I hope that someone will help me too	3.3	3.2	3.3
Helping others is a way to fight injustice	3.9	3.6	4.1
I help others because I feel compassion for them	4	4	4.1
I help others look better in their eyes	2.3	2.1	2.5
I help others because that's how I was raised	4.1	4.2	4.1

Over the past year, participants most often gave things to people they knew in need (32%) and also helped them financially (30%). Young people more often than representatives of the 1970s generation helped charitable organizations or NPOs as volunteers, participated in their work as official members, and also refused to consume goods or services (Table 5). The vast majority of participants (78%) have never volunteered, while only 22% have had such an experience. The most popular type of volunteering is helping homeless animals (14%), especially among women (20%). 9% of the participants have experience in event volunteering and support for the elderly. The main motive for participating in volunteer activities is compassion (37%). The top-3 drivers also included personal interest (8%) and love of helping as such (7%).

Table 5. Which of the above have you been doing over the past 12 months? (% , multiple response)

	Total	Generation of the 1970s	Generation of the 1990s
Gave away things (my own or specially purchased) to people in need, I knew	32	33	31
Gave money to people in need, I knew	30	29	32
Gave away things to specific people whom I do not know personally	23	22	25
Donated things to charities or non-profit organizations	21	19	23
Donated money to charities or non-profit organizations	20	19	20
Assisted animals in need or took individual actions to protect the environment	20	19	21
Give money to specific people whom I do not know personally	12	11	14
Signed petitions aimed at helping a person or organization	11	9	13
Helped charities or non-profit organizations as a volunteer	8	6	11
Worked for charities or non-profit organizations as an official member	5	2	8

Boycotted goods or services due to non-compliance with environmental or ethical standards	4	2	6
Participated in a demonstration aimed at helping a person or organization, organized by a non-profit organization, charitable organization or other public organization	3	2	4
Participated in a demonstration aimed at helping a person or organization, organized by an initiative group of citizens	2	1	3
Wore or displayed symbols of non-profit organizations	1	0.3	2
None of the above/difficult to answer	24	26	22

The practices of helping behavior identified during the interview do not have a pronounced generational specificity. In the narratives of representatives of both generations, examples of helping a narrow circle of loved ones (family, friends) are presented: *"Family is very important to me. If someone close to you needs something, of course, I'll drop everything and come running"* (f., 1990s, with higher education), *"Only family members will support and help"* (f., 1970s, with higher education), local communities (neighborhoods, parishes): *"Well, in small things, we put up a sandbox, filled in the hockey field, planted trees, and cleaned the yard"* (m., 1970s, without higher education), *"We help the homeless in our church, we collect food and clothes for them so that they can survive"* (f., 1990s, without higher education). In interviews with representatives of both generations, the practices of volunteer assistance and systemic activism are also presented: *"On Thursday we went to feed homeless people, and there a woman has been feeding people who need to eat for six years. Some other people who also want to participate bring her food"* (m., 1990s, without higher education), *"I devote most of my time and other resources to environmental protection, fire protection. I also like dogs, I try I treat stray dogs, find them homes, and participate in the search for Lisa Alert because I know the area and the forest well"* (m., 1970s, with higher education).

Thus, although young people prioritize the values of individual focus, they are involved in practices of helping behavior motivated by both the values of benevolence (helping loved ones is the motive of "compassion") and the values of universalism (helping strangers is the motive of "restoring justice"), no less or even more than representatives of the older generation. Although the value of tradition is not a priority for young people in itself, in the context of the motivation of helping behavior, it comes to the fore: the motivation of helping behavior is "I was raised that way," i.e., reflecting the cultural transmission, it turns out to be as significant as the two described above.

Discussion

An analysis of the values of youth and those born in the 1970s demonstrates a range of both directly coincident and differing values. Hedonism, freedom, self-realization, and hope as a reflection of existential security can be considered coincidental. The differences explicitly relate

only to the value of stability (the generation of the 1970s) and novelty (the generation of the 1990s), which is obviously due to age rather than generational differences, since, as has been demonstrated in previous studies, the preference for novelty and stimulation is a characteristic of young people in different cultures and universally decreases with age, and the value of stability, on the contrary, increases (*Tulviste, Kall and Rämmer, 2017*). Thus, while the older generation values stability, the youth prefer dynamism, but also recall stability, seeing it as a guarantee of the desired dynamics.

An interesting group consists of values that can be called homonymous: in the narratives of participants belonging to different generations, these values are represented by the same words, but their conceptual (substantial) content differs. It is here, as we believe, that meanings are discovered that can be attributed to generational specifications – that is, features formed as a result of cultural transformations that determine the essential differences between generations.

Thus, representatives of both generations name the value of health among their priorities. However, representatives of the older generation see health primarily in its somatic manifestations, while representatives of the youth see it in psychological ones. The emphasis on psychological well-being and health characteristics of young people, as we assume, is formed during socialization within the framework of the so-called "therapeutic" culture focused on self-improvement and self-care (*Lasch, 1979; Reiff, 1987*). The key trends of the "therapeutic culture" – the rise of the "psychological person" who guards his private life, has hedonistic and narcissistic attitudes (*Reiff, 1987*), the transformation of moral problems into analytical dilemmas that the individual solves in order to cope with fears and anxieties and self-realization – are to a certain extent appropriated by those participants in our research that represent the older generation (as evidenced by their inclusion of self-realization among their life priorities). However, for representatives of the youth sub-sample, these values and meanings determined by the "therapeutic culture" acquire a more holistic character, defining both instrumental and terminal values. Leading a healthy lifestyle means being in tune with your feelings, not just overcoming fears and anxieties, but forming a new understanding of well-being and happiness, and thereby maintaining the integrity and continuity of identity (*Roberto, Gigliotti and Husser, 2005*).

It is no coincidence, therefore, that the value of "family" in the narratives of representatives of different generations is also represented in different ways: for the older generation, the family is an intergenerational community based on blood ties, for the youth, it is people close in spirit. Apparently, this difference has a complex nature based on a combination of both age and generational aspects. Age is important because the young people we interviewed are at the stage of socialization when they have already been partially emancipated from their parental families (which fully corresponds to the psychological and social tasks of youth) and have not yet created their own. However, referring to the value of generativity revealed in the narratives of young participants, we can assume the generational specificity of the emerging interpretations of the value of the family.

Initially, according to E. Erickson, who proposed this term, generativity was considered as the conquest of the seventh of the eight stages of human life (*Erickson, 1968*), i.e., the age at which the representatives of the eldest of the age cohorts involved in the study are located. However, over time, the concept of generativity has evolved from understanding it as an interest in self-realization in the next generations (*Erickson, 1968*), through interpretation as a desire to delay one's symbolic departure (*Kotre, 1984*), to ideas about generativity as a phenomenon caused

by psychosocial factors, which is based on a focus on helping and caring for others and nature (McAdams and de St. Aubin, 1992). As a result of this evolutionary path, generativity has ceased to be associated with certain age stages. Regardless of age, generativity is realized in such activities as training, mentoring, volunteering and participation in public organizations (Azarow, 2003). Thus, generativity can be interpreted through a focus on contributing to the support of future generations (McAdams and de St. Aubin, 1992), which in our study is consistent with the value of hope, which is significant for representatives of both generations. The value of generativity is supported by studies of millennials' attitudes, according to which their value system includes concepts such as civic duty, morality, and social responsibility (Howe and Strauss, 2000), the behavioral embodiment of which we record in a variety of prosocial behavior practices.

However, the state of social optimism and the time perspective of Russians is alarming. Representative measurements of social optimism as confidence in positive changes in the country, recorded its growth throughout the 2000s and 2010s (VCIOM, 2020), and since the beginning of its development, according to experts, optimism, increasing at the level of decreasing happiness, acts as a "protective mechanism" for positive collective and personal identity (RBC, 2022). This essentially irrational defensive reaction is supported by official attempts to extend the time perspective into the past through the representation of "traditional values" as a semantic reference point for the "national project." Thus, the public representation of traditional values is associated with metaphorical images of the national code, the foundations of civilizational identity and spiritual bonds¹.

In accordance with the concept of basic values of S. Schwartz (1992, 2012) the neo-traditionalist turn can be considered as a result of the "value adaptation" of citizens of the post-Soviet space. The tendency found among citizens of Eastern European countries to attach greater importance to values such as conservatism and hierarchy was the result of adaptation to the requirements of the Soviet regime, i.e. demonstrating the adoption of policies and decisions concerning all aspects of life set by those who were in positions of power within the system, regardless of the population's real attitude to these decisions (Schwartz and Bardi 1997). This interpretation allows us to consider the actualization of traditional values and conservatism as, in general, a predictable adaptive reaction to the traumas and shocks of the post-Soviet period (Muravyova, 2014).

Sociological analysis, starting from E. Durkheim, connects traditional values with collective organization based on mechanical solidarity. In such a cultural context, integration is based on self-identification with the community, dominating and formatting, and in fact eclipsing all other identities. This kind of integration can be supported by various mechanisms of ideological propaganda, but they are always based on the reification of the group: community is represented as an objectively existing phenomenon of a primordial character. The community of "blood and soil" is maintained through the invention of tradition (Hobsbawm and Ranger, 1983), presented as an "appeal to the roots", a "revival" of values "intrinsically inherent" in the community (Gellner, 1983). This process of construction can originate within a community, but it is always beneficial to the elites (Anderson, 2006), and therefore, gaining institutional support forms a range of values and moral prescriptions.

¹"Fundamentals of State Cultural Policy" (2014); "National Security Strategy of Russia" (2015); "Strategy for the Development of Education in the Russian Federation through 2025" (2015); "Strategy for State Cultural Policy through 2030" (2016); "Strategy for the Development of the Information Society" (2017)

Conclusion

The results of the study revealed a significant similarity in the value portraits of representatives of two generations of Russians; however, they allowed us to identify quantitative (in terms of significance) and qualitative (in terms of content) differences. Some of the differences identified are due to age-related characteristics, such as risk-taking and hedonism, which are more attractive to young people. Some of the differences, as can be assumed based on social theory, are generational in nature and are caused by cultural transformations on a global scale. This applies to the values of family, health, and generativity. It can be assumed that it is the penetration of the value of generativity into younger age cohorts that fuels the diversity of practices of helping behavior implemented by young people to no less or even greater extent than representatives of the older generation. The time perspective, given its length and the predominance of positive feelings and expectations about the future (social optimism), could become a reliable basis for consolidating positive prosocial patterns (Nestik, 2021). However, the results obtained indicate a narrowed time perspective of Russians, which could potentially lead to an increase in the particularist potential of "traditional" values and the closure of practices of helping behavior in communities of the narrowest radius – the family.

Funding

The article was prepared within the framework of the Basic Research Program at HSE University.

Authors' contribution

The first author formulated the main idea of the study, conducted a literature review, collected and analysis of qualitative data. The second author analyzed quantitative data. Both authors participated in quantitative data collection and overall development of the research design of the project. The authors agree to be accountable for all aspects of the work and for ensuring that any questions related to the accuracy of the data or the integrity of any part of the article are properly investigated and resolved.

References

1. ВЦИОМ (2020) «Итоги 2020-го: события, люди, оценки, ожидания от 2021-го» 22.12.2020. Доступно по ссылке: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/itogi-2020-go-sobytiya-ljudi-ocenki-ozhidaniya-ot-2021-go> (дата обращения: 26 октября 2025 г.)
2. Мухина, Е.А. (2011) «Кризис нравственности в современном российском обществе (по материалам социологического опроса)», Вестник Адыгейского государственного университета. Серия: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология, (4), стр. 151–155.
3. Нестик, Т.А. (2021) «Образ будущего, социальный оптимизм и долгосрочная ориентация россиян: социально-психологический анализ», Социодиггер, 2(9), стр. 6–48.
4. Радаев, В.В. (2020) «Раскол поколения миллениалов: историческое и эмпирическое обоснование. (Первая часть)», Социологический журнал, 26(3), стр. 30-63. <https://doi.org/10.19181/socjour.2020.26.3.7395>

5. РБК (2022) «Оптимизм вытесняет счастье. Исследование РАН выявило улучшение ожиданий у россиян» 22.12.2022. Доступно по ссылке: <https://www.rbc.ru/newspaper/2022/12/22/63a0a6389a79474ceec889e0?ysclid=mgw9hgnd920808680> (дата обращения: 26 октября 2025 г.)
6. Соколов, М.М. (2019) «Поколения вместо классов? Возраст и потребительская революция в России», *Социология власти*, 31(1), стр. 71-91.
7. Указ Президента РФ от 9 ноября 2022 г. № 809 «Об утверждении Основ государственной политики по сохранению и укреплению традиционных российских духовно-нравственных ценностей» 10.10.2022. Доступно по ссылке: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/405579061/> (дата обращения: 26 октября 2025 г.)
8. Юревич, А.В. (2018) «Эмпирические оценки нравственного состояния современного российского общества», *Ярославский педагогический вестник*, (4), стр. 168–179.
9. Abashin, S. (2012) “Nation-construction in post-Soviet Central Asia” in Bassin, M., Kelly, C. (eds.) *Soviet and post-Soviet identities*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 150–168.
10. Anderson, B. (2006) *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
11. Azarow, J.A. (2003) *Generativity and well-being: an investigation of the Eriksonian hypothesis*. Northwestern University.
12. Creswell, J.W. (2009) *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approach* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
13. Davidov, E., Schmidt, P., Schwartz, S.H. (2008) “Bringing values back in: the adequacy of the European Social Survey to measure values in 20 countries”, *Public Opinion Quarterly*, 72(3), pp. 420–445. <https://doi.org/10.1093/poq/nfn035>.
14. Erikson, E.H. (1968) *Identity, youth, and crisis*. New York: W. W. Norton.
15. Gellner, E. (1983) *Nations and nationalism*. Ithaca: Cornell University Press.
16. Hobsbawm, E.J., Ranger, T.O. (eds.) (1983) *The Invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Howe, N., Strauss, W. (200) *Millennials rising: the next great generation*. New York: Vintage Books.
18. Isaacs, R., Marat, E. (eds.) (2021) *Routledge handbook of contemporary Central Asia*. New York: Routledge, Oxon.
19. Kotre, J. (1984) *Outliving the self: generativity and the interpretation of lives*. Baltimore: Johns Hopkins University.
20. Lasch, C. (1979) *The culture of narcissism: American life in an age of diminishing expectations*. New York: Norton.
21. Mannheim, K. (1978) “Das problem der generationen”, *Kohlihg, Soziologie des Lebenslaufs*, Neuwied: Luchterhand, pp. 38-54 (1. Aufl. 1928).
22. McAdams, D.P., de St. Aubin, E. (1992) “A theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts, and narrative themes in autobiography”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), pp. 1003–1015.
23. Miazhevich, G. (2012) “Religious affiliation and the politics of post-Soviet identity: the case of Belarus” in Bassin, M., Kelly, C. (eds.) *Soviet and post-Soviet Identities*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 341–361.
24. Muravyova, M. (2014) “Traditional values and modern families: legal approaches to tradition and modernity in modern Russia”, *Zhurnal issledovaniy social'noj politiki* (Journal of Social Policy Studies), 12(4), pp. 625–638.

25. Perez-Solorzano, B.N. (1999) "Moldova, a hot spot on the CIS map?" in Williams, C., Sfikas, T.D. (eds.) *Ethnicity and nationalism in Russia, the CIS and the Baltic States*. Ashgate Publishing Ltd, pp. 211–234.
26. Reiff, Ph. (1987) *The triumph of the therapeutic: uses of faith after Freud*. New York: Harper & Row.
27. Roberto, K.A., Gigliotti, C.M., Husser, E.K. (2005) "Older women's experiences with multiple health conditions: daily challenges and care practices", *Health Care for Women International*, 26(8), pp. 672–692.
28. Schwartz, S. (1992) "Universals in the content and structure of values: theory and empirical tests in 20 countries" in Zanna, M. (ed.) *Advances in experimental social psychology*. New York: Academic Press, pp. 1–65.
29. Schwartz, S. (2012) "Towards refining theory of basic human values" in Salzborn, S., Davidov, E., Reinecke, J. (eds.) *Methods, theories, and empirical applications in the social sciences*. Heidelberg: Springer, pp. 39–46.
30. Schwartz, S.H., Bardi, A. (1997) "Influences of adaptation to communist rule on value priorities in Eastern Europe", *Political Psychology*, 18, pp. 385–410.
31. Schwartz, S.H., Sagiv, L. (1995) "Identifying culture-specifics in the content and structure of values", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26(1), pp. 92–116.
32. Stepanenko, V., Sorokopud, S. (1999) "The construction of national identity: a case study of the Ukraine" in Williams, C., Sfikas, T.D. (eds.) *Ethnicity and nationalism in Russia, the CIS and the Baltic States*. Ashgate Publishing Ltd, pp. 184–210.
33. Surzhko-Harned, L., Turkina, E. (2017) *Post-Soviet legacies and conflicting values in Europe: generation why*. Rowman & Littlefield.
34. Tulviste T., Kall K., Rämmer A. (2017) "Value priorities of younger and older adults in seven European countries", *Social Indicators Research*, 133, pp. 931–942.
35. Twenge, J.M. (2017) *iGen: why today's super-connected kids are growing up less rebellious, more tolerant, less happy – and completely unprepared for adulthood and what that means for the rest of us*. New York: Atria.
36. Van den Bosch, J.J., Fauve, A., De Cordier, B. (eds.) (2021) *The European handbook of Central Asian studies: history, politics, and societies*. Stuttgart: Verlag.

М.А. Козлова, П.Д. Гусева

Ұлттық зерттеу университетінің жоғары экономика мектебі, Мәскеу, Ресей

ҚАЗІРГІ ЖӘНЕ БОЛАШАҚҚА АРНАЛҒАН «ДӘСТҮРЛІ ҚҰНДЫЛЫҚТАР»: РЕСЕЙЛІКТЕРДІҢ ЕКІ ҰРПАҒЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАР, ПАЙДАЛЫ ҒАДЕТ ПРАКТИКАЛАРЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ ТУРАЛЫ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ЗЕРТТЕУІ

Аңдатпа. Ресей саясатының идеологиялық бағыттары өзгерген сайын, 1990 жылдары ұқсас өзгерістерді бастан кешірген және алғаш рет түбегейлі өзгерістерді көрген қазіргі орыстардың бұл өзгерістерді қалай түсінетінін түсіну қызықты. Бұл мақалада бүгінгі ересек Ресей азаматтарының когортасында болып жатқан ұрпақаралық құндылық өзгерістерін түсінуге бағытталған сапалық және сандық деректерді жинау және талдау әдістерін қолдана

отырып жүргізілген эмпириялық зерттеудің нәтижелері ұсынылған. Шварцтың әдіснамалық негізіне және болашақ туралы түсініктеріне сәйкес құндылықтарды, сондай-ақ екі ұрпаққа тән проәлеуметтік (көмекші) мінез-құлық тәжірибелерін қамтитын сауалнама нәтижелері (N=600) Сұқбат деректерімен (N=60) салыстырылып, екі ұрпақ өкілдерінің өздерінің маңызды құндылықтары мен тәжірибелеріне қандай мағына беретінін көрсетеді. Жастардың құндылық профилінде, ең алдымен, жас факторларына байланысты, егде жастағы адамдармен салыстырғанда кейбір сандық айырмашылықтар болғанымен, жас буын өкілдері белгілі бір құндылықтарды түсіндіруге байланысты нақты мағыналарды да көрсетеді. Жеке құндылықтар жас ұрпақ үшін маңыздырақ болғанымен, олар көмекші мінез-құлық пен еріктілікке аз емес, ал кейбір жағдайларда көбірек қатысатынын көрсетеді. Мағынаның бұл түрленуі жеке бағдарланған (индивидуалистік) құндылықтардың проәлеуметтік мінез-құлықты ынталандыруына мүмкіндік береді деп болжауға болады. Дегенмен, анықталған тар уақыт перспективасы және әлеуметтік оптимизмнің төмен деңгейі жастарға тән проәлеуметтік үлгілердің нығаюына қауіп төндіреді.

Негізгі ұғымдар: құндылықтар, ұрпақтар, көмекші мінез-құлық, әлеуметтік оптимизм, парцикулизм.

М.А. Козлова, П.Д. Гусева

Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Москва, Россия

«ТРАДИЦИОННЫЕ ЦЕННОСТИ» ДЛЯ НАСТОЯЩЕГО И БУДУЩЕГО: СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЦЕННОСТЕЙ, ПРАКТИК ПОМОГАЮЩЕГО ПОВЕДЕНИЯ И ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О БУДУЩЕМ ДВУХ ПОКОЛЕНИЙ РОССИЯН

Аннотация. В условиях смены идеологических ориентиров российской политики интерес представляет ее осмысление современными россиянами как имевшими опыт переживания подобных трансформаций в 1990-е, так и наблюдающими коренные сдвиги впервые. Статья представляет результаты эмпирического исследования, выполненного в логике смешивания качественных и количественных методов сбора и анализа данных, нацеленного на понимание межпоколенческих ценностных трансформаций, происходящих внутри возрастной когорты сегодняшних взрослых граждан России. Результаты опроса (N=600), фиксирующие ценности в соответствии с методологическим аппаратом Ш. Шварца и представления о будущем, а также присущие представителям обоих поколений практики просоциального (помогающего) поведения, сопоставляются с данными интервью (N=60), позволяющими раскрыть те смыслы, которые вкладывают представители двух поколений в значимые для них ценности и практики. При некоторых количественных отличиях от старшего поколения в ценностном профиле молодежи, обусловленных, преимущественно, возрастными факторами, представители более молодого поколения демонстрируют и специфичность смыслов, вкладываемых в трактовку ряда ценностей. При большей значимости для молодого поколения индивидуалистических ценностей его представители демонстрируют не меньшую, а в ряде случаев – большую вовлеченность в практики помогающего поведения и волонтерство. Можно предположить, что именно произошедшая трансформация смыслов позволяет ценностям личностного фокуса (индивидуалистическим) мотивировать просоциальное поведение. Однако выявленная узость временной перспективы и низкий уровень социального оптимизма выступают в качестве угрозы для закрепления присущих молодежи просоциальных паттернов.

Ключевые слова: ценности, поколения, помогающее поведение, социальный оптимизм, партикуляризм.

References

1. Abashin, S. (2012) "Nation-construction in post-Soviet Central Asia" in Bassin, M., Kelly, C. (eds.) *Soviet and post-Soviet identities*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 150–168.
2. Anderson, B. (2006) *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
3. Azarow, J.A. (2003) *Generativity and well-being: an investigation of the Eriksonian hypothesis*. Northwestern University.
4. Creswell, J.W. (2009) *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approach* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
5. Davidov, E., Schmidt, P., Schwartz, S.H. (2008) "Bringing values back in: the adequacy of the European Social Survey to measure values in 20 countries", *Public Opinion Quarterly*, 72(3), pp. 420–445. <https://doi.org/10.1093/poq/nfn035>.
6. Erikson, E.H. (1968) *Identity, youth, and crisis*. New York: W. W. Norton.
7. Gellner, E. (1983) *Nations and nationalism*. Ithaca: Cornell University Press.
8. Hobsbawm, E.J., Ranger, T.O. (eds.) (1983) *The Invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Howe, N., Strauss, W. (200) *Millennials rising: the next great generation*. New York: Vintage Books.
10. Isaacs, R., Marat, E. (eds.) (2021) *Routledge handbook of contemporary Central Asia*. New York: Routledge, Oxon.
11. Yurevich, A.V. (2018) "Empiricheskie otsenki nravstvennogo sostoyaniya sovremennogo rossiyskogo obshchestva", *Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik*, (4), pp. 168–179.
12. Kotre, J. (1984) *Outliving the self: generativity and the interpretation of lives*. Baltimore: Johns Hopkins University.
13. Lasch, C. (1979) *The culture of narcissism: American life in an age of diminishing expectations*. New York: Norton.
14. Mannheim, K. (1978) "Das problem der generationen", *Kohlihg, Soziologie des Lebenslaufs*, Neuwied: Luchterhand, pp. 38-54 (1. Aufl. 1928).
15. McAdams, D.P., de St. Aubin, E. (1992) "A theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts, and narrative themes in autobiography", *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), pp. 1003–1015.
16. Miazhevich, G. (2012) "Religious affiliation and the politics of post-Soviet identity: the case of Belarus" in Bassin, M., Kelly, C. (eds.) *Soviet and post-Soviet Identities*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 341–361.
17. Mukhina, E.A. (2011) "Krizis nravstvennosti v sovremennom rossiyskom obshchestve (po materialam sotsiologicheskogo oprosa)", *Vestnik Adygeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Regionovedenie: filosofiya, istoriya, sotsiologiya, yurisprudentsiya, politologiya, kul'turologiya*, (4), pp. 151-155.
18. Muravyova, M. (2014) "Traditional values and modern families: legal approaches to tradition and modernity in modern Russia", *Zhurnal issledovaniy social'noj politiki (Journal of Social Policy Studies)*, 12(4), pp. 625–638.
19. Nestik, T.A. (2021) "Obraz budushchego, sotsial'nyy optimizm i dolgosrochnaya orientatsiya rossiyan: sotsial'no-psikhologicheskiy analiz", *Sotsiodigger*, 2(9), pp. 6–48.

20. Perez-Solorzano, B.N. (1999) "Moldova, a hot spot on the CIS map?" in Williams, C., Sfikas, T.D. (eds.) *Ethnicity and nationalism in Russia, the CIS and the Baltic States*. Ashgate Publishing Ltd, pp. 211–234.
21. Radaev, V.V. (2020) "The Divide among the Millennial Generation: Historical and Empirical Justifications. (Part one)", *Sotsiologicheskiy Zhurnal = Sociological Journal*, 26(3), pp. 30–63. <https://doi.org/10.19181/socjour.2020.26.3.7395>
22. RBC (2022) "Optimizm vytesnyaet schast'e. Issledovanie RAN vyavilo uluchshenie ozhidaniy u rossiyan" 22.12.2022. Available at: <https://www.rbc.ru/newspaper/2022/12/22/63a0a6389a79474cec889e0?ysclid=mgw9hgnd920808680> (Accessed: 26 October 2025)
23. Reiff, Ph. (1987) *The triumph of the therapeutic: uses of faith after Freud*. New York: Harper & Row.
24. Roberto, K.A., Gigliotti, C.M., Husser, E.K. (2005) "Older women's experiences with multiple health conditions: daily challenges and care practices", *Health Care for Women International*, 26(8), pp. 672–692.
25. Schwartz, S. (1992) "Universals in the content and structure of values: theory and empirical tests in 20 countries" in Zanna, M. (ed.) *Advances in experimental social psychology*. New York: Academic Press, pp. 1–65.
26. Schwartz, S. (2012) "Towards refining theory of basic human values" in Salzborn, S., Davidov, E., Reinecke, J. (eds.) *Methods, theories, and empirical applications in the social sciences*. Heidelberg: Springer, pp. 39–46.
27. Schwartz, S.H., Bardi, A. (1997) "Influences of adaptation to communist rule on value priorities in Eastern Europe", *Political Psychology*, 18, pp. 385–410.
28. Schwartz, S.H., Sagiv, L. (1995) "Identifying culture-specifics in the content and structure of values", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26(1), pp. 92–116.
29. Sokolov, M.M. (2019) "Generations instead of classes? Age and the consumer revolution in Russia", *Sociology of Power*, 31(1), pp. 71–91.
30. Stepanenko, V., Sorokopud, S. (1999) "The construction of national identity: a case study of the Ukraine" in Williams, C., Sfikas, T.D. (eds.) *Ethnicity and nationalism in Russia, the CIS and the Baltic States*. Ashgate Publishing Ltd, pp. 184–210.
31. Surzhko-Harned, L., Turkina, E. (2017) *Post-Soviet legacies and conflicting values in Europe: generation why*. Rowman & Littlefield.
32. Tulviste T., Kall K., Rämmer A. (2017) "Value priorities of younger and older adults in seven European countries", *Social Indicators Research*, 133, pp. 931–942.
33. Twenge, J.M. (2017) *iGen: why today's super-connected kids are growing up less rebellious, more tolerant, less happy – and completely unprepared for adulthood and what that means for the rest of us*. New York: Atria.
34. Ukaz Prezidenta RF ot 9 noyabrya 2022 g. № 809 "Ob utverzhdenii Osnov gosudarstvennoy politiki po sokhraneniyu i ukrepleniyu traditsionnykh rossiyskikh dukhovno-nravstvennykh tsennostey" 10.10.2022. Available at: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/405579061/> (Accessed: 26 October 2025)
35. Van den Bosch, J.J., Fauve, A., De Cordier, B. (eds.) (2021) *The European handbook of Central Asian studies: history, politics, and societies*. Stuttgart: Verlag.
36. VCIOM (2020) "Itogi 2020-go: sobytiya, lyudi, otsenki, ozhidaniya ot 2021-go" 22.12.2020. Available at: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/itogi-2020-go-sobytiya-ljudi-ocenki-ozhidaniya-ot-2021-go> (Accessed: 26 October 2025)

Information about authors

Kozlova M.A. – corresponding author; Doctor of Sciences in Sociology, Chief Research Fellow, International Laboratory for Social Integration Research, National Research University Higher School of Economics, Moscow, Russia.

Guseva P.D. – Research Assistant, International Laboratory for Social Integration Research, National Research University Higher School of Economics, Moscow, Russia.

Авторлар туралы мәлімет

Козлова М.А. – хат-хабар авторы, әлеуметтану ғылымдарының докторы, Әлеуметтік интеграцияны зерттеу бойынша халықаралық зертхана, Ұлттық зерттеу университетінің экономика жоғары мектебі, Мәскеу, Ресей.

Гусева П.Д. – ғылыми тағылымдамадан өтуші, Әлеуметтік интеграцияны зерттеу бойынша халықаралық зертхана, Ұлттық зерттеу университетінің экономика жоғары мектебі, Мәскеу, Ресей

Сведения об авторах

Козлова М.А. – автор для корреспонденции, доктор социологических наук, главный научный сотрудник Международной лаборатории исследований социальной интеграции, Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Москва, Россия

Гусева П.Д. – стажер-исследователь Международной лаборатории исследований социальной интеграции, Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Москва, Россия

Appendix 1. Socio-demographic characteristics of the respondents

	Generation of the 1970s	Generation of the 1990s
Gender, %		
Female	51	49
Male	49	51
Age, average value	50,16	24,23
Education level, %		
No higher education	50	50
Higher education	50	50
Occupation, %		
I work	76	60
I study and work	0	17
I study	0	13
I'm not working	24	10
Type of employment, %		

Head of a large or medium-sized company (more than 50 employees)	1	5
Head of a small company (50 employees or less)	1	3
A mid-level manager (division, department, group)	17	12
A specialist with higher education (line employee)	27	27
An office worker, a trade worker, or a service worker without higher education	16	20
Technical or maintenance personnel	9	8
Skilled worker, foreman	12	8
A soldier, a policeman, an employee of the Russian Guard, of the Federal Penitentiary Service	2	2
Individual employment with the involvement of employees for hire	2	3
Individual employment without involving employees or self-employment	13	12
Financial situation, %		
Below average	37	29
Average	49	40
Above average	14	31
Ethnicity (open question), %		
Russian	89	72
A Russian citizen	3	7
Other	4	8
Refusal to respond	1	6
I find it difficult to answer	3	7
Religiosity, %		
I consider myself a follower of religion	45	37
I don't consider myself a follower of religion	47	51
Refusal to respond	1	3
I find it difficult to answer	7	9
The denomination (an open question), %		
Orthodoxy	55	41
Christianity	37	35
Islam	2	12
Other	4	7
I find it difficult to answer	2	5

Appendix 2. Values in the narratives of representatives of two generations

Generation of the 1970s	Generation of the 1990s
Family: <i>"As life shows, no one needs us except the family. That is, the relationship between parents, children, the older generation and the younger generation is the most valuable thing. Because moral principles and mentality are transmitted"</i> (f., with higher education)	The quality of social relationships and the psychological climate in the primary groups: <i>"I began to value time with my family and relationships with them more. When I have no one to share my thoughts with, it makes me very... sad, and I get depressed, so communicating with friends is also important to me"</i> (m., with higher education)
Health: <i>"When you encounter some difficult illnesses, and when at some point your arms and legs are taken away, everything hurts, and you don't understand whether tomorrow will be of high quality or not – naturally, all values are shaken up very much. And in fact, of course, when you wake up and you don't have any pain, it's already happiness"</i> (f., without higher education)	Health: <i>"Psychological health, financial freedom, the health of my loved ones and mine"</i> (m., without higher education), <i>"the mental state of my own and my environment"</i> (m., with higher education)
Generativity: <i>"Family, a significant contribution to the development of humanity and the preservation of the planet, nature. Everything is somehow interconnected here, it is the continuation of my kind both in the literal sense, as my family, so everything is for the family, and in a broader sense, that is, the human race. The family gives everything, the family gives meaning, the family gave me life, the family must continue, so this is a generational bond"</i> (m., with higher education)	Generativity: <i>"It's important to me that the people around me are happy too. And it is important that everything is fine with nature. I think that everyone will definitely understand that there is happiness for them, which gives them positive emotions and develops their values inside. That is, it is also important to me that other people are doing well too, and then it will be more peaceful for me to live in such a society"</i> (f., with higher education)
Hedonism: <i>"First of all, financial stability. This point implies a lot of things that are also very important to me: travel, things, delicious food and the opportunity to help those who are not as lucky as me. It's important that I feel confident"</i> (f., with higher education)	Hedonism: <i>"It is important for me to enjoy life, so that I can be very comfortable and pleasant to live every day"</i> (f., without higher education)
Self-realization: <i>"I set my own goals, set my own priorities, and allocate the amount of time I spend on them. And I really don't want to lose it, including for the sake of money"</i> (m., with higher education)	Self-realization: <i>"To listen to myself, to my desires, to try to build my own path, and not to focus on someone else's values"</i> (f., without higher education)
Freedom: <i>"Complete freedom and the absence of outside pressure. And Russian society is... sheep-like"</i> (f., without higher education)	Freedom: <i>"Freedom of movement, freedom of choice, freedom of expression. Freedom... I believe that everything else comes from this"</i> (m., without higher education)

<p>Stability: <i>"Stability is the financial condition, the availability of permanent work, and with various economic shocks in the country, the financial situation must be maintained"</i> (f., with higher education)</p>	<p>Stimulation/novelty: <i>"To make life not boring, intense, travel somehow, get some new experiences, try something new, new hobbies, entertainment"</i> (m., with higher education)</p>
<p>Hope: <i>"It is very difficult for a person to live without hope, he tries to make planning horizons, and when nothing good happens, this is the condition of a seriously ill person"</i> (m., with higher education)</p>	<p>Hope: <i>"I would like to have a planning horizon for at least two weeks"</i> (m., with higher education)</p>

IRSTI 06.77.65
Scientific article

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-65-75>

UMAİ ANA AND ALKARİSİ COLLECTİVE VALUES İN TURKİC AND KAZAKH MYTHOLOGY

Ş. Bakır¹, M. Taş¹, N. Tercan*²

¹Gazi University, Ankara, Turkey, (Orcid:

²L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

(E-mail: bbrkrseval@gmail.com, mutluhantas@gmail.com, *nurfer.tercan@gmail.com)

Abstract. Mythology, as a language that reflects the shared experiences and universal themes of different societies, shows parallels in terms of similar figures and themes across various cultures. The similarities between mythological structures reveal historical and cultural connections, while also highlighting similarities in the worldviews, social structures, and belief systems of these societies. This phenomenon can be clearly observed in Turkic societies that share a common cultural background. When Turkic and Kazakh mythologies are examined, similar elements can be clearly identified. Essentially, it can be said that both cultures are based on a common heritage shaped by similar historical processes and cultural interactions. Although many figures in the mythological structures of the Turkic and Kazakh peoples show similarities, the most striking similarity is the figure of Umai Ana, who plays a central role in the mythology of both peoples. As a figure who protects both mothers and children, Umai symbolises goodness in both cultures. On the other hand, another important figure, Alkarisi, is the complete opposite of Umai and represents evil, especially targeting pregnant women and new mothers. In this study, the figures of Umai Ana and Alkarisi will be examined comparatively in the context of both Turkic and Kazakh mythology.

Keywords: Turkic Mythology, Kazakh Mythology, Umai Ana, Alkarisi.

Introduction

Myths are allegorical narratives that reflect the historical origins, cultural values, and worldviews of societies. Each mythological narrative provides deep insights into the culture of the society to which it belongs. In the words of Mircea Eliade (2001), 'myths are an extremely complex cultural reality that can be approached and interpreted from numerous and complementary perspectives' (p. 15). In this context, myths, which are products of mythological consciousness, form the foundation of every nation's national culture and the essence of its national consciousness (Uslu, 2016, p.9). Reflecting the spiritual values of society, myths are serious narratives that represent the worldview and important beliefs of the society to which

Received: 15.06.2025; Revised: 17.07.2025; Approved: 30.11.2025; Available online: 25.12.2025 65

*corresponding author

they belong. In this sense, they are accepted as symbols of human experiences that are valued and protected by the culture of the society to which they belong (Rosenberg, 2003).

Although people have lived in regions with different geographical and climatic structures, they have generally had similar experiences and belief systems. This situation has led to the emergence of multicultural structures and the formation of societies that are unaware of each other but share common values. One of the sources that nourishes this cultural diversity is mythology, which is addressed by many communities with similar themes (Göğebakan, 2017). The questions answered by myths and the way each theme is addressed vary from society to society, resulting in a collection of legends that are very similar to each other in different cultures (Rosenberg, 2003). In this sense, it can be said that myths, which are shaped around similar structural features and values, reflect the common characteristics of different cultures and reveal the universal aspects of the human experience. To emphasise the seriousness of the situation, Ateş (2001) argues that the fact that myths are told in similar ways in different communities is not only a matter for the study of symbolism but also for all scientific disciplines that deal with the interaction between human communities.

The similarities in the social lives of Turkish nations spread across different geographical regions are a reflection of a common culture and worldview, as well as universal experiences. This demonstrates that culture and mythological past are united by the same roots. One of the important areas where similarities in Turkic cultural geography can be observed is mythological structures. The mythologies of the Kazakh, Kyrgyz, Turkmen and other Turkic peoples living in Turkey and the Turkistan region constitute valuable examples of Turkic culture, which originated from the same roots and took shape in different geographical areas throughout history. Although these mythological narratives show some differences due to geographical divisions, cultural influences and historical processes, they also share many similarities as part of a common mythological heritage.

The mythological traditions of the Turkic peoples contain unique elements shaped by the geographical and cultural context of the Turkic world. Umai, one of the protective spirits, can be given as an example of this. However, before moving on to this example, it is necessary to define the concept of a spirit.

In its most general sense, Iye is the name given to protective spirits. This spirit is described as the protector of something and is also defined as a hidden power that exists within objects and conveys their extraordinary nature (Karakurt, 2011). The 'Umai Ana' Iye is one of the most concrete examples of the elements unique to the Turkic world mentioned above. Indeed, Ögel (1995) argues that 'Umai,' the protector of women among the Turks, is a belief unique to the Turks (p.547). From the same perspective, the special meaning of the wolf symbol on the flag of the Kazakh people in previous periods is also no coincidence (quoted from Abdrakhov, Navruzbayeva, 2017, p.108). Although there are many common elements in Turkic mythology, the historical, geographical, and cultural conditions of different Turkish peoples have also led to the evolution of mythological narratives in different forms and meanings. For example, according to Turkic mythology, the sea was created long before the world; later, God created the earth and the sky from a substance found on the sea. This substance is described as a stone in Altay myths and an egg in Kazakh myths (Abdrakhov, 2017).

In addition to the common elements found in general Turkic mythology, the mythological structures of the Turkish people of Turkey and the Kazakh Turks share a number of common

themes and elements. Both mythologies are generally shaped around nature, heroism, animals, and supernatural beings. At this point, Çetin (2021) emphasises that Kazakh mythology draws its origins from the ancient Turkic worldview. Since both of these Turkic peoples were influenced by the history and steppe culture of Turkistan, the similarity of their mythological structures is not merely a coincidence. The similarities in these mythologies reveal the common cultural heritage of Turks living in different geographical regions. The Nevruz celebrations and council celebrations and meetings in the mythologies of both peoples are the most striking examples of these similarities and can still be seen today. The Turkic celebration of Nevruz has historically been associated with spring rituals and the Ergenekon epic. According to legend, the day of departure from Ergenekon is 21 March.

This day is also the day when night and day are equal in length (Uslu, 2016, p.100). Nevruz is the Kazakh name for this month (Eker, 1999). 'Toi' means council, meeting, celebration, ceremony, banquet, etc. It also includes ceremonies held for purposes such as birth, marriage, funerals, homecoming, accession to the throne, and oath-taking. 'Toi is mentioned in many important sources belonging to or referring to the Turks, from Chinese sources to Divani-lugat-it Turk, from the Book of Dede Korkut to the Epic of Oguz Kagan, and from the Travels of Ibn Battuta to Nizam-ul-Mulk' (Uluşık and Kara, 2018).

Although the traditions of Nevruz and toi (council celebrations) have remained largely unchanged, the figures of Umai and Alkarisi, which hold an important place in Turkic and Kazakh mythology, represent beliefs unique to the Turks and have become embedded in the mythological structure and traditions of both cultures. Umai and Alkarisi, which hold an important place in Kazakh and Turkic beliefs and culture, attract attention with their similar characteristics and roles in both societies. Umai is a symbol of fertility in Turkic and Kazakh mythology; she is a protective deity who is considered the guardian of pregnant women, new mothers and children.

On the other hand, Alkarisi is an evil spirit that haunts pregnant women and women who have recently given birth in both Turkic and Kazakh mythology.

Methodology

This article focuses on the roles of Umai Ana in Turkic mythology and Alkarisi in Kazakh mythology as mother figures and protectors of humanity, examining the common values shared by these two characters. Through comparative mythological analyses, we identify common themes related to fertility, protection, and the relationship between humans and nature. The study adopts a qualitative approach, utilising comparative analyses of primary and secondary sources, including folklore, historical texts, and anthropological studies. The focus is on identifying the thematic representations of Umai Ana and Alkarisi in cultural narratives.

Results

The analysis revealed that both Umai Ana and Alkarisi are concrete manifestations of fertility and nurturing. Umai Ana, who is usually depicted as the protector of children and goddess of fertility, reflects the value of motherhood in Turkic culture. Similarly, Alkarisi represents purity and the well-being of children in Kazakh culture. Both figures symbolise the harmony between humanity and nature by demonstrating a shared respect for nature.

Discussion

Comparative analysis shows that, despite cultural differences, Turkic and Kazakh mythology reflect similar values through their main goddesses. These figures not only symbolise abundance, but also represent the collective hope for the prosperity of future generations. The harmony of these values emphasises the bond between Turkic peoples and highlights the importance of mythology in cultural identity.

Literature Review

Umai Ana and Alkarisi are fundamental figures in Turkic and Kazakh mythology, representing a constellation of shared collective values that emphasise the importance of womanhood in cultural identity and institutional norms. These matriarchal archetypes embody fundamental traits such as fertility, protection, and wisdom, which resonate deeply within the social fabric of Turkic and Kazakh societies. By analysing these figures, we can understand how the educational and enduring power that characterises these cultures' ideals is reflected.

Umai Ana is generally regarded as the goddess of fertility and motherhood and is seen as a symbol of life-giving forces in Turkic mythology. Her representation highlights the vital role women play in supporting family life and society, as she is believed to provide not only physical fertility but also emotional support and spiritual guidance. Similarly revered, Alkarisi takes on the role of a protector, shielding women and children from evil forces and embodying the virtues of compassion and resilience. These figures are not merely mythological characters; they are an integral part of the moral and ethical values that govern social behaviour and family relationships in Turkic and Kazakh societies. The meaning of the values represented by Umai Ana and Alkarisi transcends individual families and models broader dynamics within society. As emphasised by Buranov A, Nurmukhametova K. (2023), respect for mother figures in Turkic mythology represents a collective aspiration that strengthens social identity and social values. The information attributed to these numbers promotes a sense of belonging and mutual support, ultimately forming a moral compass that guides the behaviour of the community. In the study of these concepts, the Buranov A, Nurmukhametova K. case highlights the important role of national values in defining identity among Turkic groups and demonstrates that mother archetypes such as Umai Ana and Alkarisi function as unifying cultural touchstones across different narratives.

A more detailed examination of idealised representations of women in Turkic mythology reveals that virtue is perceived as loyalty, strength, and wisdom. According to Yelubay A.M., Biray N. (2023), this idealisation reflects social aspirations and reinforces traditional gender roles, placing women in high moral positions. In Turkic mythology, figures such as Umai Ana transcend their role as mere staffs and serve as symbolic representatives of cultural heritage and continuity. Their portraits highlight the interaction between femininity, social values, and the preservation of cultural identity, demonstrating the important role these mythologies play in conveying the rules and expectations of society.

The characters Umai Ana and Alkarisi are intertwined in cultural stories that emphasise virtues such as resilience, loyalty and wisdom. Zenadil Z. (2024). While exploring Korkyt Ata, another important figure in Turkic mythology, private lessons play an important role in shaping

social behaviour. Korkyt Ata's guidance reflects how mythological figures transmit ethical values across generations by reminding communities of the importance of wisdom and experience. This teaching not only validates the social expectations placed on women but also positions them as central characters within the socio-cultural framework. Furthermore, the persistence of these values in contemporary society demonstrates the enduring influence of mythological archetypes on cultural identity. In modern Turkic and Kazakh societies, women continue to confront the legacy of these figures while seeking autonomy and recognition in a changing social environment, balancing their traditional roles. Understanding the complex roles of Umai Ana and Alkarisi provides a critical perspective for analysing contemporary gender roles and reveals the interaction between historical narratives and modern identity constructs. Therefore, these mythological figures serve as powerful embodiments of collective values, skillfully navigating the complexities of womanhood that shape both personal and cultural identity.

Nurturing Legends: The Role of Umai Ana in Turkic and Kazakh Mythology as Symbols of Motherhood and Prosperity

In Turkic mythology, she is a protective spirit among female deities. 'Goddess of newborns and children. Placenta' (Roux, 2005, p.409). This 'iye' mentioned in the Bengü stone inscriptions from the ancient Turkic period is the protector of children. Umai fulfils this protective role from the birth of children until they reach adulthood and earn the title of 'er'. The name Umai first appears in Turkic historical sources in the Gokturk inscriptions. In the Kultegin inscription, Bilge Khan says, 'When my father, the khan, died, my younger brother Kul Tegin was seven years old. Thanks to my mother, the queen, my younger brother Kul Tegin was given the name "er-kahraman" (brave-hero)' (İnan, 1976, p. 24). In Divani-lugat-it Turk, it is stated that worship of Umai is associated with the birth of a boy, and it is also stated that he is the 'afterbirth' (placenta) that comes out after birth (Çoruhlu, 2002).

According to ancient Turkic beliefs, Umai is the protector of women in childbirth, children and animal offspring (İnan, 2000). Umai is always with the child; however, sometimes she leaves the child, and if this separation lasts for a long time, the child becomes ill. The sign that Umai is with the child is that the child smiles while sleeping. When the child cries, it is believed that the protective spirit has left (Çoruhlu, 2002). Umai, believed to be the guardian spirit of children and women in childbirth among the Turkic tribes of Turkistan and Siberia, is also known by the same name in these regions (Kılıç, 2003). This guardian is called Umai Ene among the Kyrgyz and Umai Ana among the Uzbeks (Geybullayev and Rızayeva, 1999). It was later expressed as 'May-ene' in Kazakh and Kyrgyz languages. In Kazakh society, the following words are still used today in wishes and rituals: "menin qolım emes, Biypatpanıñ (Bibi Fatımanıñ) qolı/ This is not my hand, it is Fatima Ana's hand (Fatima Ana's hand). Actually, this saying is sometimes used in the following way: "meniñ qolım emes, May-eneñ qolı/ It's not my hand, it's Umai Ana's hand (Umai's mother's hand) (Translated from Qondıbay by Yıldırım, 2012, p. 2107).

The cult of Umai was widespread in Turkistan. For the Kyrgyz, Umai was considered the patron saint of all female arts and the protector of all female handicrafts (Beydili, 2005). Some sculptures from the Göktürk period, found in the regional museum in the city of Taraz (Cambul) in Kazakhstan, along with large-scale depictions of women in the Göktürk period rock paintings and Kudirge rock paintings, are considered examples of Göktürk art and are highly respected (Çoruhlu, 2002).

Figure 1. Depiction of Umai Ana. 'Rock carving technique found near Taraz' (2015). Retrieved from <https://onturk.wordpress.com/tag/dib-yabgu/>.

As can be understood from some archaeological and ethnographic sources of the Siberian and Turkestan Turks, the Umai Ana motif has been depicted both as a white-haired and white-clothed human figure and as a bird. In addition, there is also a winged female angel figure formed by the combination of these two beings (*Beydili, 2005*). In Old Turkish, Uma/Umat/Ubat yakmak, in the Tunguz language Omah/Umah, and in the Yakut language Umai mean 'hearth' and reveal Umai's connection with fire (*Karakurt, 2011*). On the other hand, the sun, which gives life to everything, is also associated with Umai. Due to the sun's yellow colour, Umai is also referred to as 'Sarı Kız' (Blond Girl) among Turkic peoples. In addition to its colour, the sun's heat has also led to Umai being associated with fire and hearth cults (*Çoruhlu, 2002*). The hearth, which holds a very important place in Turkic culture, is considered the most sacred place in the home or tent. The word 'hearth' also carries the meaning of the continuation of the lineage. The phrase 'the fire in the hearth of the house is extinguished' indicates that the lineage of a family is extinct (*Boratav, 2012*). The hearth is the most important element of the house and figuratively means home. The hearth and fire are considered blessed (*Karakurt, 2011*).

The legend of the witch of mythology: Alkarisi

As part of Turkic culture, the 'Al karisi' (Al Woman), considered one of the evil spirits and known by various names such as albız, alkız, alcız, and albastı, appears in the folklore narratives of various Turkic tribes and communities across a wide geographical area stretching from the Great Wall of China to the Balkans and from the Arctic Ocean to India (*Koca, 2017*). Al Karisi is considered an evil spirit in Turkic mythology, which haunts pregnant women and women who have recently given birth; according to some beliefs, this entity also harms the baby. 'It particularly affects women who have recently given birth, causes postpartum fever and can lead to the death of the patient; this disease is mostly referred to as al-bastı, meaning 'Al's torment' (*Boratav, 2012, p. 32*). For example, the belief that a woman faints during childbirth stems from the belief that Al Karisi squeezes the woman's neck (*Baigutov, 2020, p. 47, quoted from Poyarkov*). Beliefs and stories about Al-Bastı are widespread in many regions of Turkey, the Caucasus, Iran, and Turkish-

speaking countries of Turkistan. These beliefs are generally known as 'Al-Basti,' but are also referred to as 'Al-Anasi,' a name that can only be explained in Turkish (*Boratav, 2012*).

According to some Turkic myths, there are two types of 'Al bastı'. One is 'sarı al bastı' (yellow Al bastı), and the other is 'kara al bastı' (black Al bastı). While the yellow albastı is a being that can be driven away with shamanic prayers, the black albastı fears only those with the ability to see it; it is not affected by other people. The Yellow Al karisi is not deadly. It can take the form of a goat or a fox. The damage it causes is described as 'Sarı basmak' (yellow mark). It is mostly a charlatan, livelier and more playful. The Black Al karisi, on the other hand, has a more serious and dignified appearance. However, it is more deceitful and seductive (*Karakurt, 2011*). In Turkish languages, a terrifying spirit that causes harm during childbirth, a tormenting spirit, and an evil spirit have been defined and the 'Albastı' motif has been expressed with various names and phrases: 'Albastı' (Turkmen), "Albaslı" (Karakol, Nogay, Kumuk), "Al" and 'Albis' (Tuva), 'Albastı' (Karachay, Balkar, Kazakh), 'Alvasti' (Uyghur), 'Olbosti' (Uzbekistan), 'Al-barsti' (Kyrgyz), and 'Abaahi' (Yakut) (*Beydili, 2005, p.37*). This spirit's way of disturbing women in labour is observed with similar motifs and characteristics among the Kyrgyz, Kazakh, Uzbek, Kurdish, Azeri, Kirkuk, Balkan, Cypriot and Turkish peoples (Turan, 1992). Albastı is known as a creature that casts spells on people, children, newborn babies and pregnant women, causing them to fall seriously ill. Among Turks in Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan and Kyrgyzstan, there are also beliefs that Albastı steals people's internal organs (*Koca, 2012, p.78, cited from Gylmanov*). Additionally, it was believed that when Alkarisi attempted to cause difficulties and delays during childbirth, thereby negatively affecting the mother or baby, a previously captured eagle should be brought to the home to address such situations. This belief is also widely prevalent among the Kazakh Turks (*Moldosultanova Avci and Borubayeva, 2019*).

While in some literary texts the entity in question is described as ugly, with messy hair, sunken cheeks, strong and tall, in Kazakh mythology, this entity is depicted as a creature with a single eye on its forehead and a repulsive appearance (*Aydoğan, 2022*). Among the Kazakhs, the name 'Albastı' is used to mean 'witch' and 'blood that kills children.' In Kazakh literature, this entity, which falls into the category of terrifying and harmful spirits, kidnaps children, feeds them milk from its own breast, and thus kills them (*Beydili, 2005*).

Alkarisi is generally considered an evil spirit associated with sorcerers and magicians. Depicted as a tall woman, this creature is described as having a large head and breasts that extend down to her knees, and is considered a supernatural being. This creature has long, sharp claws and long fur that reaches down to the ground. These characteristics are described by the Kazakhs of Jetisu, Akmolala and Fergana and are generally accepted by all Kazakh people (*cited from Baigutov, Poyarkov, 2020, p. 47*).

The blacksmith was considered the greatest enemy of the Alkarisi spirit, which was believed to bring evil to people. According to Prof. Abdulkadir İnan, the Kazakhs would take a piece of iron or a hammer in their hands and shout, 'The blacksmith has come! The blacksmith has come!' According to this belief, Alkarisi could not approach a woman in labour due to his fear of the blacksmith (*Ögel, 2010*).

Alkarisi is a creature found in various regions of the Turkic world. This spirit is considered the opposite of abundance, fertility, and fertility. Therefore, in Turkic folk beliefs, it is seen

as the opposite of Umai, the protector of abundance, fertility, and fertility. When considered alongside Umai, Alkarisi is likely the negative transformation of Umai according to later developed principles, or in other words, a spirit derived from her. In this context, Alkarisi is classified as an evil spirit because it causes postpartum fever (*albastı*) by tormenting women during childbirth (*Çoruhlu, 2002*).

Furthermore, considering that Umai is sometimes portrayed with negative characteristics in stories about her, Alkarisi can be regarded as Umai herself or as a representative of her evil side (*Çoruhlu, 2002*). In this context, while some beliefs view Umai and Alkarisi as a single spirit, there is a widespread belief in an important part of Turkic mythology that these two entities are separate spirits.

Conclusion

Turkic and Kazakh mythologies are important cultural heritages that reflect the cultural accumulation of their own societies and contain similar elements. The similarities in these mythologies reveal the influence of mythological structures on social values and beliefs, occupying an important place in the cultural consciousness of both societies. Although differences can be observed in some areas due to geographical differences and lifestyles, there are clear parallels between the numbers and narrative forms in these mythologies. In mythology studies, similarities are sometimes observed in narratives, figures, or plot structures. Umai Ana and Alkarisi are the most prominent examples of these parallels. In both mythologies, Umai Ana is a figure unique to Turkic mythology, but she stands out for her contrasts with Alkarisi in various Turkic mythologies. These figures reflect not only similarities in social structure and culture but also the shared experiences and historical processes of both societies. Although these figures, frequently mentioned in Turkic mythology, have acquired a similar identity in Kazakh and Turkic cultures, they differ in terms of etymology and definition. In addition to similarities in mythological figures, differences arising from cultural and social differences are also common. In addition to comparing similarities and differences, another noteworthy topic in both mythologies is whether Alkarisi is the opposite of Umai Ana. This topic is open to discussion through the analysis of mythological texts and is worth evaluating in terms of the mythological thought patterns of both cultures.

In conclusion, the figures of Umai Ana and Alkarisi are an important part of cultural memory in Turkic and Kazakh mythology. The similarities and differences between the two figures serve as important examples for understanding the cross-cultural influence of mythological narratives and the historical ties between peoples. In this context, Umai Ana and Alkarisi transcend their status as mere mythological characters and occupy an important place in the cultural consciousness of societies through their connections to historical processes, cultural identities, and social structures.

Author Contributions

Şevval Bakır – Conceptualization, Data Curation, Formal Analysis, Investigation, Methodology, Writing – Original Draft.

Mutluhan Taş – Supervision, Validation, Writing – Review & Editing.

Nurfer Tercan – Resources, Visualization, Literature Review, Writing – Review & Editing.

All authors have read and approved the final version of the manuscript.

References

1. Abdrakhov, Y. (2017) Analysis of Kazakh fairy tales and myths from the perspective of myth theories. Master's Thesis. Erciyes University Institute of Social Sciences, Kayseri.
2. Ateş, M. (2001) Mythologies and symbols: The Great Mother Goddess and symbols of fertility. Istanbul: Aksiseda.
3. Aydoğan, S. (2022) The transformation from the wise woman to the feared woman in the context of Turkish mythology.
4. Baigutov, K. (2020) A pictorial analysis of Kazakh mythology. Master's Thesis. Hacettepe University Institute of Fine Arts, Ankara.
5. Beydili, C. (2005) Encyclopaedic dictionary of Turkic mythology. Translated by E. Ercan. Ankara: Yurt.
6. Boratav, P. N. (2012) Turkic mythology: The mythology of the Oghuz Turks of Anatolia, Azerbaijan and Turkmenistan. Translated by R. Özbay. Ankara: BilgeSu.
7. Buranov, A. and Nurmukhametova, K. (2023) 'Comparative analysis of national values of Altaians, Kazakhs and Uzbeks', *Al-Farabi*, 81(1), pp. 59–68.
8. Çetin, H. (2021) 'Mythological traces in the cultural life of the Kazakh people', in Gümüş, İ. (ed.) *Mythology Studies III*. Çanakkale: Paradigma Akademi, pp. 459–478.
9. Çoruhlu, Y. (2002) *Outlines of Turkic mythology*. Istanbul: Kabalıcı.
10. Eker, S. (1999) 'Nowruz among the Kazakh Turks', *Journal of the Turkish World from the Motherland to the Fatherland*, 7(17), pp. 75–80.
11. Eliade, M. (2001) *The Characteristics of Myths*. Translated by S. Rifat. Istanbul: Om.
12. Geybullayev, G. and Rızayeva, V. (1999) 'The Goddess Umay in Ancient Turks', *Journal of Turkish World Studies*, 3(2), pp. 213–216.
13. Göğebakan, Y. (2017) 'The influence of common mythological elements on the formation of a multicultural structure and its artistic reflections', *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 1(1), pp. 121–136.
14. İnan, A. (1976) *Ancient Turkish Religious History*. Istanbul: Ministry of Culture.
15. Karakurt, D. (2011) *Turkish Folklore Dictionary: An Encyclopaedic Dictionary of Mythology*.
16. Kılıç, H.Ç. (2003) *Beliefs and Faiths in Turkish Culture*. Master's Thesis. Sakarya University Institute of Social Sciences, Sakarya.
17. Koca, S.K. (2012) *The Language of Symbols in Turkish Culture*. Doctoral Thesis. Sakarya University Institute of Social Sciences, Sakarya.
18. Koca, S.K. (2017) 'The importance of symbols in transmitting Turkish culture to future generations (The example of the birth transition period)', *TÜRÜK International Journal of Language, Literature and Folklore Studies*, 1(11), pp. 530–554.
19. Moldosultanova Avcı, G. and Borubayeva, E. (2019) 'Beliefs related to 'Albarstı' among the Kyrgyz (The example of the Narin and Isık-Köl regions)', *Academic Journal of History and Thought*, 6(3), pp. 1802–1815.

20. Ögel, B. (1995) Turkic mythology (epics with sources and explanations). Volume 2. Ankara: Turkish History Institution.
21. Ögel, B. (2010) Turkic mythology (epics with sources and explanations). Volume 1. Ankara: Turkish History Institution.
22. Rosenberg, D. (2003) World Mythology: An Anthology of Great Epics and Legends. Translated by K. Akten, E. Cengiz, A.U. Cüce, K. Emiroğlu, T. Kenanoğlu, T. Kocayığit, E. Kuzhan and B. Odabaşı. Ankara: İmge.
23. Roux, J.P. (2005) Sacred Plants and Animals in Central Asia. Translated by A. Kazancıgil and L. Arslan. Istanbul: Kabalcı.
24. Turan, A. (1992) Research on Turkish culture in Eastern and Southeastern Anatolia II. Ankara: Milli Folklor.
25. Uluişik, Y.P. and Kara, M. (2018) 'Horse racing in the Toy tradition of Turkish epics: The example of the Hakas epic Altın Taycı', *İdil Dergisi*, 7(42), pp. 99–105.
26. Uslu, B. (2016) Turkish mythology. Istanbul: Kamer.
27. Yelubay, A.M. and Biray, N. (2023) 'The image of a woman in the Turkic world and its expression in proverbs', *Abylai Khan's Kazakh Studies Journal. Series on Philology*, 70(3).
28. Yıldırım, S. (2012) 'Toponymic legends of the Kazakh Turks', *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), pp. 2101–2121.
29. Zanadil, Z. (2024) 'The mythological image of Korkyt Ata: Spiritual Mentor and Hero in Kazakh and Turkic Culture', *Journal of Oriental Studies*, 108(1), pp. 49–57.

Ш. Бақыр¹, М. Таш¹, Н. Терджан²

¹*Гази университеті, Анкара, Түркия*

²*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан*

ТҮРКІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ МИФОЛОГИЯСЫНДАҒЫ ҰМАЙ АНА МЕН АЛҚАРЫСЫ ҰЖЫМДЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Аңдатпа. Мифология – әртүрлі қоғамдардың ортақ тәжірибесі мен жалпы адамзаттық тақырыптарын бейнелейтін сала ретінде түрлі мәдениеттерде ұқсас бейнелер мен тақырыптар арқылы параллельдерді көрсетеді. Мифологиялық құрылымдардың ұқсастығы тарихи және мәдени байланыстарды ашып, қоғамның дүниетанымы, әлеуметтік құрылымы мен сенім жүйелеріндегі ұқсастықтарды айқындайды. Бұл құбылыс ортақ мәдени негізі бар түркі қоғамдарынан анық көрінеді. Түркі және қазақ мифологияларын салыстыра зерттегенде ортақ элементтердің бар екені айқын байқалады. Екі мәдениеттің де ұқсас тарихи процестер мен мәдени байланыстар негізінде қалыптасқан ортақ мұраға сүйенетінін айтуға болады. Түркі және қазақ халықтарының мифологиясындағы көптеген ұқсас бейнелердің ішінде ең айқын көрінетіні – екі халықтың мифологиясында да маңызды орын алатын Ұмай ана бейнесі. Ұмай – аналар мен балалардың қамқоршысы ретінде екі мәдениетте де жақсылықтың символы. Ал оған қарама-қарсы бейне – Алқарысы – жамандықты бейнелейді және әсіресе жүкті әйелдер мен жас аналарды нысанаға алады. Бұл мақалада Ұмай ана мен Алқарысы бейнелері түркі және қазақ мифологиясы аясында салыстырмалы түрде қарастырылады.

Негізгі ұғымдар: түркі мифологиясы, қазақ мифологиясы, Ұмай ана, Алқарысы.

Ш. Бакыр¹, М. Таш¹, Н. Тёрджан²

¹Университет Гази, Анкара, Турция

²Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилёва, Астана, Казахстан

КОЛЛЕКТИВНЫЕ ЦЕННОСТИ УМАЙ-АНА И АЛКАРЫСЫ В ТЮРКСКОЙ И КАЗАХСКОЙ МИФОЛОГИИ

Аннотация. Мифология как язык, отражающий общее историческое наследие и универсальные темы различных обществ, демонстрирует параллели в виде схожих персонажей и тем в разных культурах. Сходства мифологических структур раскрывают исторические и культурные связи, а также подчеркивают схожесть мировоззрения, социальных структур и систем верований этих обществ. Это особенно ясно прослеживается в тюркских обществах, имеющих общее культурное прошлое. При сравнении тюркской и казахской мифологии можно отчетливо увидеть схожие элементы. Можно сказать, что обе культуры основаны на общем наследии, сформированном под влиянием схожих исторических процессов и культурных взаимодействий. Среди множества схожих мифологических образов наибольшее внимание привлекает образ Умай-ана, играющей центральную роль в мифологии обоих народов. Умай как защитница матерей и детей символизирует добро в обеих культурах. В противоположность ей, фигура Алкарысы представляет зло и особенно направлена против беременных женщин и молодых матерей. В данной статье образы Умай-ана и Алкарысы рассматриваются в сравнительном аспекте в контексте тюркской и казахской мифологии.

Ключевые слова: тюркская мифология, казахская мифология, Умай-ана, Алкарысы.

Information about authors

Şevval Bakır – PhD Student, Gazi University, Ankara, Turkey

Mutluhan Taş – Professor Dr., Gazi University, Ankara, Turkey

Nurfer Tercan – corresponding author, Doctor of Philosophical Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Авторлар туралы мәлімет

Шеввал Бақыр – PhD докторанты, Гази университеті, Анкара, Түркия

Мутлухан Таш – профессор, доктор, Гази университеті, Анкара, Түркия

Нурфер Терджан – хат-хабар авторы, философия ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Информация об авторах

Шевваль Бакыр – аспирант, Университет Гази, Анкара, Турция

Мутлухан Таш – профессор, доктор, Университет Гази, Анкара, Турция

Нурфер Терджан – автор-корреспондент, доктор философских наук, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилёва, Астана, Казахстан

IRSTI 04.51.51
Scientific article

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-76-90>

CULTURAL GLOBALIZATION THROUGH YOUNG FEMALE CONSUMPTION IN KAZAKHSTAN

N.A. Mingisheva*

Karaganda Medical University, Karaganda, Kazakhstan

(E-mail: *nazgulm2006@gmail.com)

Abstract: This article examines the impact of cultural globalization on the gender identity of young women in Kazakhstan, with a focus on the role of media and popular culture. The rapid growth of information technology and the widespread use of social media over the past decade have significantly impacted women's consumption habits, making them more active and individualized.

The theoretical importance of this article lies in its focus on the gender aspects of cultural globalization in Kazakhstan. The practical part of the work involves studying and analyzing how women's media and popular culture consumption have changed in recent years. This research used a mixed-method approach, combining both quantitative and qualitative methods. It examined the consumption of popular music, cinema, and influencers, as well as the impact of media consumption on the gender identities of young women in Kazakhstan.

The study's results showed that, besides Western music and cinema, the consumption of female youth significantly reflects the influence of Asian globalization, especially Korean popular culture, known as K-pop. At the same time, family plays a crucial role for girls, as family members can compete with various social media influencers. Overall, cultural globalization through social media and popular culture has made young female consumption complex, personalized, and diverse in Kazakhstan over the recent decade.

Keywords: cultural globalization, locality, youth consumption, gender identity, social media, popular culture, Asian globalization

Introduction

Gender is a significant factor in social change, as explored in feminist media and globalization studies. Historically, gender has been a part of media studies since the second wave of the feminist movement in the 1960s (*Krijnen, 2020*). A decade later, academic research on women focused on sexism in media and popular culture, catalyzing women's marches against violence and their struggle for civil rights (*Byerly, 2012*). Feminism is methodologically linked to empowerment, defined as a multidimensional social process that enables individuals and communities to gain control over their lives. Empowerment enhances human strength in economic, social, political,

76 Received: 27.06.2025; Revised: 20.07.2025; Approved: 30.11.2025; Available online: 25.12. 2025

*corresponding author

and spiritual dimensions (Mandal, 2013). Women's empowerment is a global movement that advocates for their equality with men in education, economics, and politics.

The second wave of globalization theories in the 1980s began to view globalization as a gendered phenomenon. Gender, as a factor of social change, played a distinct role in global processes and structures at the global, regional, and local levels (Chow, 2003). Krijnen noted that audiences of global media are described as more fragmented, yet also more active, as well as "de-Westernized," localized, and understudied in the West. Freeman wrote about the model of locality constructed by feminist critics of globalization. Femininity, as a social construct and cultural phenomenon, is often viewed as static, traditional, family-oriented, informal, and consumption-driven (Freeman, 2001).

Studying the empowerment of young women through social media and popular culture is essential for understanding recent changes and transformations in female consumption in Kazakhstan. Women's active participation in consuming social networks, films, soap operas, and music influences their gender identity, self-esteem, and self-reliance. The research, initiated to examine global, regional, and local levels of female consumption in Kazakhstan, encountered some unexpected findings that demonstrated how engaged, critical consumption of social media and popular culture empowered young women to create new types of influencers both locally and globally.

This study aims to examine how social media consumption and popular culture influence and empower young women in Kazakhstan, thereby reducing the gap in understanding mediated femininity and globalization in Central Asia. In the past decade, young female consumers in Kazakhstan have become more active and aware of following celebrities and public figures on social media. The research questions for this study include: first, what types of new influencers are emerging through social networks and popular culture for the young female generation? What are the main changes in women's media consumption in recent years? Does global media reshape femininity in Central Asia, and how is the locality culturally transformed from a gender perspective in Kazakhstan?

Presently, Central Asian studies also examine globalization and post-Soviet development through the lens of nation-building, religion, media, education, international organizations, and migration (Blum, 2015; Kirmse, 2013; DeYoung, 2010). Youth and youth identity have emerged as significant indicators of social and cultural development in Central Asia.

A combination of theoretical approaches, including feminist studies, globalization, and media studies, was employed to examine young women's consumption of social media and popular culture in Kazakhstan. As Krijnen (2020) argued, recipients of global media are fragmented, localized, and more active, yet understudied in the West. This study aims to bridge this gap.

Feminist theories had a significant impact on media and globalization studies in the 1980s, leading to the fragmentation and mobilization of the global community. Research on media and women has revealed the prevalence of feminist marches for civil rights, including the underrepresentation of women in news media, the stereotyping of female images in media, the underrepresentation of women in media production, and the limited studies on female media consumption. Since the 2010s, the concept of the feminist public sphere has been central to the model of female activism in media (Byerly, 2012). Popular media reinforced neoliberal discourses on gender subjectivity (Krijnen, 2020). Media culturally influences gender roles, models, symbols, and experiences. The complexity of gender and media relationships is reflected

in social groups, including class, ethnicity, age, and sexual orientation (*Greenwood and Lippman, 2010*).

Media culture and popular culture are closely related and are intertwined with commercial culture. Popular culture is the sum of narratives, visual, and non-material ideas that create a mainstream culture (*Trier-Bieniek and Leavy, 2014*). In contemporary society, popular culture is unavoidable; it is defined by the text, its interpretation, and its interaction with everyday experiences. As a cultural practice, popular culture reflects social changes driven by youth activity (*Dolby, 2003*). The relationship between gender and popular culture involves issues of production, representation, and consumption. For many decades, women were underrepresented in the production of popular culture, often stereotyped in media and popular culture, as the construction of femininity is significantly influenced by media production. Gender identity affects the consumption of popular culture (*Trier-Bieniek and Leavy, 2014*).

This article consists of three parts examining how young women consume: 1) music; 2) cinema, cartoons, and TV dramas; 3) influencers. Do these influencers activate and empower the young female generation in Kazakhstan? What are the main changes in the female perception of global and local public figures?

Data and Methods

This study of female students from Karaganda universities focuses on their use of social media and popular culture from 2015 to 2020. The recent growth of internet access and digital development has altered young people's consumption patterns on global (Western and Asian), regional (Russian), and local (Kazakh) levels. To conduct this research, a mixed-methods approach that combines quantitative and qualitative methods was employed. The survey revealed patterns of female consumption, while the interviews provided a deeper analysis of these patterns.

This inquiry examines female social media consumption and popular culture in Central Kazakhstan from 2015 to 2020. This comparative study began with a survey of 60 female students and three semi-structured interviews conducted between 2015 and 2017. It was later expanded to include a survey of 296 young women and 22 semi-structured interviews conducted between 2019 and 2020 at universities in Karaganda. All surveys and interviews were conducted in accordance with research ethics, ensuring the anonymity and confidentiality of all respondents who gave informed consent to participate in this study.

The first part of the study was conducted at a university between 2015 and 2017, involving students from English groups who spoke either two languages (Russian and English) or three languages (Kazakh, Russian, and English). The survey covered 60 young women with an average age of 18.4 years from 2015 to 2017, along with three Kazakh females interviewed from April to July 2017, whose average age was 19. Some results of that inquiry were published (*Mingisheva, 2019*), and they are used in present research to compare with larger data collected later.

The second part of this study continued and expanded in 2019-2020 with students from Kazakh, Russian, and English classes at two universities in Karaganda city. Surveys and interviews were conducted from September 2019 to March 2020, involving students from 16 of Kazakhstan's 17 regions and four neighboring countries: Uzbekistan, Tajikistan, Azerbaijan, and Mongolia. The quantitative study included 296 females with an average age of 18.7 years;

the majority were Kazakhs (72.6%), followed by Russians (14.2%), and female students from other ethnic groups (13.2%). The qualitative part of the fieldwork included 22 females from nine regions, with an average age of 19.4 years. Half of them were Kazakhs, nine young women were Russians, one was Azerbaijani, and one female was of mixed ethnicity.

Quantitative and qualitative approaches included four main parts to explore how young women consume: a) popular music, b) movies, cartoons, and soap operas, and c) influencers. Another key aspect of this research is to examine changes in female consumption patterns at the global, regional, and local levels from 2015 to 2020. In other words, it is crucial to understand what gendered globalization means in the Central Asian context, how it is represented in global and local processes and structures, and the role of gender in social and cultural changes (Chow, 2003).

Results

Music consumption

Popular music plays a significant role in shaping youth culture, exerting a decisive influence on young people's consumption patterns (Huq, 2006). It is also viewed as a form of cultural communication that is influenced by identity construction through musical texts (Kong, 1995). As one female respondent mentioned in her interview, music is more meaningful and vital than cinema and TV dramas.

There has been a rapid development of the new popular music phenomenon, Q-pop, in Kazakhstan since the mid-2010s. "Q" means Qazaq (Kazakh), and "pop" relates to popular music. Kazakh popular music (Q-pop) is a hybrid of Western music and K-pop (Korean popular music) that has been localized in Kazakhstan. Its current state is described as "Q-pop 1.0 Wave," which creates a style distinct from global musical trends (Danabayev, 2020).

Q-pop and its representatives are a constructed form of modern Kazakh authenticity that embraces global trends (Otan, 2016). In other words, Q-pop helps shape a modernized national identity among young people through music in present-day Kazakhstan. How do young women listen to music and engage with Q-pop in particular? Music consumption data revealed a significant increase in the interest of young women in Russian and Kazakh pop music from 2015 to 2020 (see Table 1).

Table 1. Music consumption (the survey, an open question for titles and names)

	2015-2017	2019-2020
	Female (N=60)	Female (N=296)
Western	263 (58.8%)	774 (34.2%)
Asian	52 (11.6%)	157 (6.9%)
Russian/CIS	87 (19.5%)	720 (31.8%)
Soviet	-	7 (0.3%)
Kazakhstan	45 (10.1%)	601 (26.6%)
African	-	2 (0.1%)
Total:	447 (100%)	2261 (100%)

The quantitative data revealed how music consumption evolved and diversified among female students over a five-year period. Western and Asian music from the West declined in popularity, while Russian and Kazakh music experienced a significant increase in popularity. Interest in the latter grew more than 2.5 times from 2015 to 2020. Besides issues of identity, music acts as a multifunctional tool for young women. They listen to music to relax and reflect, which boosts their mood and well-being; it also helps reduce stress and enhances concentration.

The 2019-2020 interviews showed that Western and Kazakh music were popular among 22 female students. K-pop (Korean popular culture) was favored over Russian music, and four girls mentioned that they listened to classical music. In contrast, there was no mention of K-pop or classical music in the 2017 interviews.

According to Q-pop, female students listed the following as their favorite singers and bands, including Ninety One, Galymzhan Moldanazar, Jah Kaleb, M'Dee, Dequine, The Limba, Miras Zhugunussov, Skriptonit, Dimash Kudaibergen, and others. These artists perform music ranging from pop and hip-hop to indie pop and jazz, using languages such as Kazakh, Russian, English, and others. The expanded interview sampling revealed complications related to the consumption of different musical genres, as shown by several repetitions in parentheses (see Table 2).

Table 2. Favorite musical genres (data from interviews)

2017: Female (N=3)	2019-2020: Female (N=22)
"I listen to everything."	"I listen to everything." (9)
K-pop	K-pop (7)
Alternative rock	Rock and its various genres (6)
Pop music	Classical music (6)
Soundtracks	Hip hop, rap (4)
Kazakh and English songs	Pop music, indie-pop (3)
	Q-pop (2)
	Instrumental (2)
	Other (soap operas' songs, games, and soap operas' soundtracks, Latin American songs, violin melody, recommended music in social networks, Kazakh toi songs, soul, chill out, deep house)

The young generation often comprises music enthusiasts, including female listeners who enjoy a diverse range of musical genres. Some girls discussed various types of popular music, which are sometimes associated with TV dramas and computer games. Several female students have recently noted significant changes in Kazakh pop music. However, one girl expressed a critical view of Kazakh estrada and toi songs, considering them undeveloped. Q-pop singing in Kazakh helped some respondents overcome the language barrier. They also mentioned that the Ninety One band, for instance, has focused on current ecological issues, making them more recognizable concerning social problems in Kazakhstan.

The extended qualitative data from 2017 to 2020 revealed issues related to female musical consumption across cinema, games, and social media. Q-pop has gained more popularity and

competitiveness with both global (Western and Asian) and regional (Russian and post-Soviet countries) music. Overall, social networks, messengers, and popular culture create new types of influencers for the young female generation, which will be examined in the next section.

Consumption of films, cartoons, and TV dramas

This section observes changes in the consumption of films and TV shows among young women from 2015 to 2020. Young people in Kazakhstan actively consume not only films but also cartoons (see Table 3) and soap operas. TV series attract young women more than others, so data on them are considered separately in both surveys and interviews.

Table 3. Consumption of movies and cartoons (the survey, an open question for titles)

	2015-2017	2019-2020
	Female (N=60)	Female (N=296)
Western	414 (76.5%)	1612 (62.8%)
Asian	70 (12.9%)	593 (23.1%)
Russian/CIS	29 (5.4%)	213 (8.3%)
Soviet	3 (0.3%)	25 (1.0%)
Kazakhstan	25 (4.6%)	120 (4.7%)
African	-	4 (0.2%)
Total:	541 (100%)	2567 (100%)

Interestingly, movie consumption shifted from Asian to Kazakh production between 2010 and 2020, while female interest in Western cinema decreased by around 14 percent during that period; however, its dominance is evident in the data. The Oscar-winning Korean film "Parasite," released in 2019, was mentioned by several respondents who noted that it is a distinguished film with an extraordinary plot.

In Kazakh and Russian cinema, young women expressed different opinions. On one side, some of them supported Kazakh cinema production. They watched newly released and historical films, as well as Soviet Kazakh and 1990s movies. On the other hand, one respondent noted that contemporary Russian and Kazakh cinema is primarily commercial, with a prevalence of comedic genres. In her opinion, it was required to produce more non-commercial, independent social films.

In contrast, data from the interviews presented a different picture of film consumption compared to the survey. Females were most likely to mention Western movies in the 2019-2020 interviews, while their interest in Kazakh movies declined three times from 2017 (see Table 4).

Table 4. Consumption of films and cartoons (data from interviews)

	2017	2019-2020
	Female (N=3)	Female (N=22)
Western	11 (47,8%)	47 (77,0%)

Korean	1 (4,3%)	3 (4,9%)
Russian	1 (4,3%)	4 (6,6%)
Soviet	2 (8,7%)	-
Kazakhstan	8 (34,8%)	7 (11,5%)
Total:	23 (100%)	61 (100%)

First, almost every third female respondent reported being attracted to various individuals in the global film industry, such as those associated with films by Christopher Nolan, Guy Ritchie, and Quentin Tarantino. Several girls spoke about films based on Nicholas Sparks' bestsellers ("A Walk to Remember", "The Last Song", "The Lucky One", and others), as well as classic film adaptations, such as "Anna Karenina" and "Pride and Prejudice". One respondent preferred a comedy starring Adam Sandler.

Four young females mentioned that they watched Disney and Pixar cartoons and anime more than films. In their opinion, cartoons are positive and a better option for spending weekends. One girl shared her family tradition of her father selecting newly released films, which they would watch together.

In general, the global cinema industry, with the growing production of Asian films, remains dominant among young women in Kazakhstan. Some of them noted the development of Kazakh and Russian films, but presently, it is commercialized chiefly. Young female respondents were more interested in the effects of plots and films; their consumption reflects a demand not only for entertainment but also for thoughtful, socially relevant dramas.

Soap operas are a significant part of young female consumption in recent times. According to the female respondents, TV series demonstrated real-life situations that affected and taught them how to behave in different situations. Medical shows played a crucial role in inspiring some female school graduates to pursue a career in medicine. Actors' appearances and their casting in soap operas were also mentioned as a considerable reason to choose and watch them. Moreover, several girls reported watching TV shows in English, and Korean shows motivated some of them to study the Korean language. The survey presented a diversity of soap operas' consumption in the table below (see Table 5).

Table 5. Consumption of TV dramas (the survey, a semi-open question with multiple answers)

	2015-2017	2019-2020
	Female (N=60)	Female (N=296)
American	44 (73.3%)	200 (67.6%)
Turkish	28 (46.7%)	122 (41.2%)
Korean	25 (41.7%)	122 (41.2%)
Russian	22 (36.7%)	118 (39.9%)
Kazakh	11 (18.3%)	63 (21.3%)
European	7 (11.7%)	62 (20.9%)
Chinese	2 (3.3%)	23 (7.8%)

Mexican	2 (3.3%)	5 (1.7%)
Others	2 (3.3%)	17 (5.7%)
I do not watch soap operas	2 (3.3%)	13 (4.4%)
I watch soap operas on the Internet	16 (26.7%)	95 (32.1%)

Like movies, American soap operas were more popular among females. However, their consumption decreased by more than 5.5 percent over the five years, whereas the popularity of European TV series increased during the same time. Growing streaming platforms, such as Netflix, HBO, and Amazon, presented various soap operas for young people in Kazakhstan, and by 2020, every third female had started consuming them online.

Competitiveness between Turkish, Korean, and Russian soap operas has increased in female consumption, and their interest in Chinese TV dramas has more than doubled in recent years. Russian shows are closer to young women, particularly their humor. Asian soap operas offer opportunities for young women to explore diverse cultures and emotions. The interviews represented various aspects that attracted girls to watch Korean, Turkish, and Chinese TV dramas (see Table 6).

Table 6. Consumption of TV dramas (data from interviews)

	2017	2019-2020
	Female (N=3)	Female (N=22)
Western	4 (17,4%)	40 (59,7%)
Korean	5 (21,7%)	6 (9,0%)
Turkish	3 (13,1%)	8 (11,9%)
Chinese	1 (4,3%)	2 (3,0%)
Russian	8 (34,8%)	10 (14,9%)
Kazakh	2 (8,7%)	1 (1,5%)
Total:	23 (100%)	67 (100%)

Data from interviews on soap operas revealed more unexpected results than those on movies and cartoons: consumption of Western TV dramas increased almost 3.5 times from 2017 to 2020. Although consumption of Russian TV series dropped more than twice, they became more popular compared to Turkish and Korean ones during the study period. Interest in Kazakh TV series declined almost six times over those years.

Several girls spoke about the geniality and lightness of Korean soap operas. In their opinion, K-dramas (doramas) reveal real-life situations and harmonic combinations of romantic and professional relationships between main characters. The famous drama “Descendants of the Sun” (2016), a love story between a doctor and a military officer, is a shining example of a favorite drama among young females who spoke about it in 2017 and later in 2019-2020. Respectful and emotionally open human interactions in K-dramas were preferable for female students.

In addition to modern Korean TV series, respondents mentioned costumed historical dramas, which initiated their interest in the past of Korean society, its traditions, and the emperors' lives. In general, the Korean industry produces a variety of distinctive dramas that cater to the diverse interests of young women, motivating them to explore both modern and traditional Korean culture.

Turkish TV dramas, with their dynamic plots, are also popular among young women. One girl shared her idea about Turkish shows: "Teenagers need love, and Turkish soap operas can give it to them". In other words, competition between Korean and Turkish TV series can be explained by the emotional and cultural needs of young female consumers.

Furthermore, some girls expressed interest in Chinese soap operas in the interviews. They highlighted historical fantasies based on Chinese mythology. Generally, these TV dramas incorporate anime elements and utilize digital technologies in their production. Such a TV series is an enjoyable opportunity to spend weekends, according to female consumers. In general, Asian soap operas offer a range of cultural products that span the past and present, inspiring young women to develop their cultural capital, study languages, and strive to construct ideal relationships in real life.

In Kazakh soap operas, female respondents expressed opposite opinions. One part that can be characterized as supporters noted that Kazakh TV series are based mainly on the effects of upbringing. Another critical part was the low quality of TV dramas produced in Kazakhstan.

The differentiation between quantitative and qualitative data on TV series may be explained by the fact that some of the interviewed students did not participate in the survey. Additionally, it is worth noting that the Internet has led to individualized, unstructured, and complex youth consumption in recent years. If globality dominated the consumption of films and soap operas among female students, their music consumption differed from this pattern, as revealed in the next section.

Role of influencers

This section of the chapter examines the shift in young females' perceptions of celebrities between 2015 and 2020. Social media and YouTube have introduced new influencers to Kazakhstan's younger generation. A few years ago, young people often said they did not have a favorite celebrity. However, recent data shows an increasing number of influencers from various fields among female students (see Table 7).

Table 7. Influencers and their gender (survey, open question)

	2015-2017	2019-2020
	Female (N=60)	Female (N=296)
Men	40 (39.6%)	234 (47.4%)
Women	61 (60.4%)	260 (52.6%)
Total:	101 (100%)	494 (100%)

There has been a surprising increase in the number of favorite male figures among young women, with nearly an eight percent rise from 2015 to 2020. Considering the locations of the idols, the qualitative data showed the dominance of Kazakh influencers (see Table 8).

Table 8. Geography of influencers (data from interviews)

	2017	2019-2020
	Female (N=3)	Female (N=22)
Kazakhstan	7 (87.5%)	15 (55.6%)
Western countries	-	6 (22.2%)
Asian countries	1 (12.5%)	4 (14.8%)
Russia	-	2 (7.4%)
Total:	8 (100%)	27 (100%)

Once again, increased sampling expanded the range of favorite persons across different regions, but local influencers remained dominant among female students for five years. Who are these local favorites among young females, and why do they matter when compared to others? The interviews identified these influencers as being part of close circles, including family members, school friends, and Kazakh artists. They discussed both past and present Kazakh celebrities, such as singers Roza Rymbayeva and Madina Sadvakassova, designer Arai Yessengeldina, videographer Qyran Talapbek, and others.

When considering Western celebrities, female respondents mainly focused on their public and charitable work. American actress Angelina Jolie is recognized for her international volunteer work. Robert Downey Jr. could change his life. Singer Ariana Grande, described as a feminist and a strong young woman, experienced a terrorist attack. Motivational speaker Nick Vujicic inspired young women, as did a character from the TV drama "Grey's Anatomy," Dr. Cristina Yang, who is seen as a strong, independent woman. The image of strong women can be shaped not only by the government (Kudaibergenova, 2016) but also through social media and popular culture for today's young generation in Kazakhstan.

From Asian countries, several female students mentioned a Korean boy band, BTS, also known as the Bangtan Boys. These seven young men are currently experiencing peak popularity worldwide, and young people from Kazakhstan also belong to the global BTS fandom (Williams, 2021). K-pop celebrities not only motivate young women but also demonstrate that Korean mega-stars are persistent in their growth and engagement with the West. In addition to BTS, Japanese writer Haruki Murakami and women's rights activists from Pakistan were identified by interviewed females as motivators.

Another Russian writer and Soviet fiction author, Alexander Belyayev, was also recognized as an influencer. One respondent said her priorities shift over time, and at that moment, she mentioned psychologist Mikhail Labkovsky as an opinion maker.

The increased data from interviews in 2019-2020 showed the diversity and variety of influencers from Kazakhstan and around the world. Family and friends, along with various celebrities and public activists, inspired young women to improve and develop themselves. Over the course of five years, influencers from diverse professional backgrounds and countries motivated and empowered young women with their extraordinary life stories and creativity.

Young female consumption in Kazakhstan has been increasing recently (Krijnen, 2020), and it is not only Westernized but also influenced by Asian global celebrities, who are major influences on young women. Freeman's idea of femininity as a locality is partly supported by its connection to family, but it cannot be seen as static or traditional. This study explored how

local femininity is transformed under the influence of various global and regional actors, who are increasingly engaged through social media and popular culture.

Conclusion

Gender as a factor of social change is mainly connected to the shift from local to global levels of globalization (Chow, 2003). This study aimed to examine female empowerment in Central Asia through media and popular culture, encompassing global, regional, and local levels, and creating new types of influencers among young women. The widespread adoption of Internet access and the increasing availability of smartphones have significantly boosted youth consumption of media and popular culture over the past decade.

The extended study of social media and popular culture consumption from 2015 to 2020 examined the emergence of new types of influencers who inspired and empowered young women in Kazakhstan. There were various influencers from different cultures and countries, including Western and Asian celebrities and feminists, whose stories were consumed by female students through social networks and popular culture. Nevertheless, they remain close to families, relatives, and friends.

The Internet and social media have created a free alternative communication environment for the post-Soviet generation of women. It is a diverse space featuring various players and creators across social networks, films, soap operas, and music. Instagram, VK, WhatsApp, and Telegram craft a visual and creative reality for young women. Kazakh popular music, known as Q-pop, is recognized and consumed by female students who currently compete with regional and global musicians.

It is argued that global media reshapes femininity in Kazakhstan through the power and influence of world celebrities. Young women actively engage with social media and popular culture, transforming their community by increasing awareness of other cultures and practices. Studying youth and popular culture allows for an understanding of current changes, the effects of everyday life, and the transformation of cultural and political citizenship (Chow, 2003).

This study's main contribution is to examine changes in female consumption on social media and in popular culture at the global, regional, and local levels in Kazakhstan. Internet and digital technologies have complicated, personalized, and significantly diversified youth consumption from 2015 to 2020. Local and global influences have become interconnected, especially in music consumption. Recent changes have led to the emergence of new types of influencers who motivate and empower young women to pursue self-improvement and development. Additionally, there are limited studies on cultural globalization in Kazakhstan and Central Asia, particularly in the fields of social network research and popular culture. The current study aims to address this gap by analyzing female consumption trends in recent years; however, broader and more in-depth research on gender issues in media and popular culture in the region is still necessary.

It is essential to examine how social networks influence gender identities and roles through group communication. What opportunities do young women have to enhance their self-reliance using social media? What are the positive and negative impacts of social networks on the young generation in Kazakhstan and Central Asia? To support local media development, it is necessary to research how young people consume popular culture products. Are there gender-specific features and differences in their consumption of films, cartoons, soap operas, and music? If

popular music production in Kazakhstan improved significantly from 2015 to 2020, what steps should be taken to encourage young people to watch Kazakh movies and TV dramas? Such studies will be crucial for understanding media growth and discussing the social and cultural changes driven by the young generation in Kazakhstan and Central Asia.

References

1. Blum, D.W. (2007). *National Identity and Globalization: Youth, State, and Society on Post-Soviet Eurasia*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Blum, D.W. (2015). *The Social Process of Globalization: Return Migration and Cultural Change in Kazakhstan*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Byerly, C.M. (2012). The Geography of Women and Media Scholarship. In: *The Handbook of Gender, Sex, and Media*. Wiley-Blackwell, p. 3-19.
4. Central Asian Survey (2010). Youth in the Former Soviet South: Everyday Lives between Experimentations and Regulation, Volume 29(4), p. 381-571.
5. Chow, E.N-l. (2003). Gender Matters: Studying Globalization and Social Change in the 21st Century. *International Sociology*, Volume 18(3), p. 443-460.
6. Danabayev, K. (2020). Q-pop as a Phenomenon to Enhance New Nationalism in Post-Soviet Kazakhstan, p. 85-129. Available at: https://www.researchgate.net/profile/Kakim-Danabayev/publication/339844466_Q-pop_as_a_Phenomenon_to_Enhance_New_Nationalism_in_Post-Soviet_Kazakhstan/links/5e68d3f6299bf1744f72ece8/Q-pop-as-a-Phenomenon-to-Enhance-New-Nationalism-in-Post-Soviet-Kazakhstan.pdf (Accessed: August 1, 2020).
7. Dolby, N. (2003). Popular Culture and Democratic Practice. *Harvard Educational Review*, Volume 72(3), p. 258-284.
8. Freeman, C. (2001). Is Local: Global as Feminine: Masculine? Rethinking the Gender of Globalization. *Signs. Globalization and Gender*, Volume 26(4), p. 1007-1037.
9. *Gender and Pop Culture: A Text-Reader* (2014). Edited by Adrienne Trier-Bieniek and Patricia Leavy. Sense Publishers.
10. Greenwood, D.N. & Lippman, J.R. (2010). Gender and Media: Content, Uses, and Impact. In: *Handbook of Gender Research in Psychology*. Vol. 2. Springer, p. 643-669.
11. Gunewardena, N. & Kingsolver, A. (Editors). *The Gender of Globalization: Women Navigating Cultural and Economic Marginalities, 2007*. Oxford: James Currey.
12. Huq, R. (2006). *Beyond Subculture: Pop, Youth and Identity in a Postcolonial World*. Routledge.
13. Kirmse, S.B. (2013). *Youth and Globalization in Central Asia: Everyday Life between Religion, Media, and International Donors*. Frankfurt-New York: Campus Verlag.
14. Kong, L. (1995). Popular Music in Geographical Analyses. *Progress in Human Geography*, 19(2), p. 183-198.
15. Krijnen, T. (2020). Gender and Media. In: *The International Encyclopedia of Gender, Media, and Communication*. Wiley-Blackwell.
16. Kudaibergenova, D.T. (2016). Between the State and the Artist: Representations of Femininity and Masculinity in the Formation of Ideas of the Nation in Central Asia. *Nationalities Papers*, Volume 44(2), p. 225-246.
17. Mandal, K.C. (2013). Concept and Types of Women Empowerment. *International Forum of Teaching and Studies*, Volume 3(2), p. 17-30.

18. Mingisheva, N. (2019) Cultural Globalization and Youth Identity Construction. In: The Nazarbayev Generation: Youth in Kazakhstan. Edited by Marlene Laruelle. London: The Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc., p. 167-176.

19. Otan, M. (2019). Not Suitable for Kazakhs? Authenticity and National Identity in Contemporary Kazakhstani Music. MA thesis, Nazarbayev University.

20. Williams, S. K-Wave: How Fans Are Supporting Their Favorite Idols. BBC News. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-57489720> (Accessed: June 21, 2021).

Н.А. Мингишева

Қарағанды медицина университеті, Қарағанды, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАС ӘЙЕЛДЕРДІҢ ТҰТЫНУ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ МӘДЕНИ ЖАҒАНДАНУ

Андатпа. Мақалада мәдени жаһанданудың Қазақстандағы жас әйелдердің гендерлік сәйкестігіне медиа мен танымал мәдениет арқылы әсері талданады. Соңғы онжылдықта ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы және әлеуметтік желілердің таралуы әйелдердің тұтынуына айтарлықтай әсер етіп, белсенділігін арттырды. Жастардың танымал мәдениетті тұтынуындағы жаһандық және жергілікті өзара әрекеттесу тағы да бір маңызды аспект болып табылады.

Бұл мақаланың теориялық маңыздылығы Қазақстандағы мәдени жаһанданудың гендерлік аспектілерін концептуализациялау болып табылады. Жұмыстың практикалық құрамдас бөлігі соңғы жылдардағы әйелдердің медиа мен танымал мәдениетті тұтынуындағы өзгерістерді зерттеу және талдау болып табылады. Бұл зерттеу үшін сандық және сапалық тәсілдер арқылы аралас әдістеме пайдаланылды. Зерттеу танымал музыка мен кино, инфлюенсерлердің ықпалы және медиа тұтынуының Қазақстандағы жас әйелдердің гендерлік сәйкестігінің қалыптасуына ықпалын зерттеуді қамтиды.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, батыстық музыка мен кинодан басқа, азиялық жаһандану жас әйелдердің тұтынуында айқын көрінеді, әсіресе К-рор деген атпен кеңінен танымал корей мәдениеті.

Сонымен қатар, отбасы мүшелері әртүрлі әлеуметтік медиа әсер етушілерімен бәсекелесе алатын жағдайда қыздар үшін отбасы маңызды рөл атқарады. Отбасылық қарым-қатынастар жас әйелдердің гендерлік репродукциясына да әсер етеді деп айтуға болады. Жалпы алғанда, әлеуметтік желілер мен танымал мәдениет арқылы мәдени жаһандану соңғы онжылдықта Қазақстандағы жас әйелдердің тұтынуын күрделендіріп, ерекшелеп және әртараптандырды.

Негізгі ұғымдар: мәдени жаһандану, жергілікті жер, жастар тұтынуы, гендерлік сәйкестік, әлеуметтік медиа, танымал мәдениет, азиялық жаһандану

Н.А. Мингишева

Қарағанды медицина университеті, Қарағанды, Қазақстан

КУЛЬТУРНАЯ ГЛОБАЛИЗАЦИЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МОЛОДЕЖНОГО ЖЕНСКОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В статье анализируется влияние культурной глобализации на гендерную идентичность молодых женщин в Казахстане посредством медиа и популярной культуры.

Быстрое развитие информационных технологий и распространение социальных медиа за последнее десятилетие существенно влияет на женское потребление, делая его более активным и индивидуализированным. Другим важным аспектом является взаимодействие глобального и локального в молодежном потреблении популярной культуры.

Теоретическую значимость данной статьи составляет концептуализация гендерных аспектов культурной глобализации в Казахстане. Практическую составляющую работы представляет изучение и анализ изменений в женском потреблении медиа и популярной культуры за последнее время. Для данного исследования использовалась смешанная методология с применением количественных и качественных подходов. Исследование включало изучение потребления популярной музыки, кино и инфлюенсеров и каким образом медиапотребление конструирует гендерную идентичность молодых женщин в Казахстане.

Результаты исследования показали, что в молодежном женском потреблении, помимо западной музыки и кино, заметно проявляется потребление азиатской глобализации, особенно корейской популярной культуры, которая широко известна как К-поп. В то же время семья играет важную роль для девушек, когда члены семьи могут конкурировать с различными инфлюенсерами из социальных сетей. Можно сказать, что семейные отношения также влияют на гендерное воспроизводство у молодых женщин. В целом культурная глобализация посредством социальных медиа и популярной культуры усложняет, индивидуализирует и диверсифицирует молодежное женское потребление в Казахстане за последнее десятилетие.

Ключевые слова: культурная глобализация, локальность, молодежное потребление, гендерная идентичность, социальные медиа, популярная культура, азиатская глобализация

References

1. Blum, D.W. (2007). *National Identity and Globalization: Youth, State, and Society on Post-Soviet Eurasia*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Blum, D.W. (2015). *The Social Process of Globalization: Return Migration and Cultural Change in Kazakhstan*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Byerly, C.M. (2012). *The Geography of Women and Media Scholarship*. In: *The Handbook of Gender, Sex, and Media*. Wiley-Blackwell, p. 3-19.
4. Central Asian Survey (2010). *Youth in the Former Soviet South: Everyday Lives between Experimentations and Regulation*, Volume 29(4), p. 381-571.
5. Chow, E.N-I. (2003). *Gender Matters: Studying Globalization and Social Change in the 21st Century*. *International Sociology*, Volume 18(3), p. 443-460.
6. Danabayev, K. (2020). Q-pop as a Phenomenon to Enhance New Nationalism in Post-Soviet Kazakhstan, p. 85-129. Available at: https://www.researchgate.net/profile/Kakim-Danabayev/publication/339844466_Q-pop_as_a_Phenomenon_to_Enhance_New_Nationalism_in_Post-Soviet_Kazakhstan/links/5e68d3f6299bf1744f72ece8/Q-pop-as-a-Phenomenon-to-Enhance-New-Nationalism-in-Post-Soviet-Kazakhstan.pdf (Accessed: August 1, 2020).
7. Dolby, N. (2003). *Popular Culture and Democratic Practice*. *Harvard Educational Review*, Volume 72(3), p. 258-284.
8. Freeman, C. (2001). *Is Local: Global as Feminine: Masculine? Rethinking the Gender of Globalization*. *Signs. Globalization and Gender*, Volume 26(4), p. 1007-1037.
9. *Gender and Pop Culture: A Text-Reader* (2014). Edited by Adrienne Trier-Bieniek and Patricia Leavy. Sense Publishers.

10. Greenwood, D.N. & Lippman, J.R. (2010). Gender and Media: Content, Uses, and Impact. In: Handbook of Gender Research in Psychology. Vol. 2. Springer, p. 643-669.
11. Gunewardena, N. & Kingsolver, A. (Editors). The Gender of Globalization: Women Navigating Cultural and Economic Marginalities, 2007. Oxford: James Currey.
12. Huq, R. (2006). Beyond Subculture: Pop, Youth and Identity in a Postcolonial World. Routledge.
13. Kirmse, S.B. (2013). Youth and Globalization in Central Asia: Everyday Life between Religion, Media, and International Donors. Frankfurt-New York: Campus Verlag.
14. Kong, L. (1995). Popular Music in Geographical Analyses. Progress in Human Geography, 19(2), p. 183-198.
15. Krijnen, T. (2020). Gender and Media. In: The International Encyclopedia of Gender, Media, and Communication. Wiley-Blackwell.
16. Kudaibergenova, D.T. (2016). Between the State and the Artist: Representations of Femininity and Masculinity in the Formation of Ideas of the Nation in Central Asia. Nationalities Papers, Volume 44(2), p. 225-246.
17. Mandal, K.C. (2013). Concept and Types of Women Empowerment. International Forum of Teaching and Studies, Volume 3(2), p. 17-30.
18. Mingisheva, N. (2019) Cultural Globalization and Youth Identity Construction. In: The Nazarbayev Generation: Youth in Kazakhstan. Edited by Marlene Laruelle. London: The Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc., p. 167-176.
19. Otan, M. (2019). Not Suitable for Kazakhs? Authenticity and National Identity in Contemporary Kazakhstani Music. MA thesis, Nazarbayev University.
20. Williams, S. K-Wave: How Fans Are Supporting Their Favorite Idols. BBC News. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-57489720> (Accessed: June 21, 2021).

Information about the author

Mingisheva N.A. – corresponding author, assistant professor, Karaganda Medical University, Karaganda, Kazakhstan

Автор туралы мәлімет

Мингишева Н.А. – хат-хабар авторы, ассистент-профессор, Қарағанды медицина университеті, Қарағанды, Қазақстан

Сведения об авторе

Мингишева Н.А. – автор-корреспондент, ассистент-профессор, Карагандинский медицинский университет, Караганда, Казахстан

IRSTI 11.25.07
Scientific article

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-91-108>

EVERYDAY ETHNICITY IN ASTANA: FAMILY STRATEGIES, RELIGION, AND MEMORY AMONG INGUSH, TATARS, AND DUNGANS

R.K. Ibraev¹, N.O. Baigabylov¹, A. Aikynbaikyzy*¹, I.M. Tileubergenov²,
A. Zhanadilova³

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

²Ilyas Research Advisory, Astana, Kazakhstan

³Astana IT University, Astana, Kazakhstan

(E-mail: ibrayruslan@gmail.com, n.baigabyl@mail.ru, *atlespayeva@gmail.com, ilyas.research@proton.me, aigul.zhanadil@gmail.com)

Abstract. This article examines how ethnicity is constructed and maintained within Astana's urban environment among Ingush, Tatar, and Dungan communities. The theoretical framework combines J. Berry's acculturation model, F. Barth's "ethnic boundaries" approach, and the concept of everyday religiosity, complemented by a historical-contextual analysis of colonial governance of Islam, deportations, and the Virgin Lands campaign. The study demonstrates that marital practices and post-marital residence patterns remain key mechanisms of boundary maintenance: among the Ingush, endogamy and patrilocality are normative (with urban variation); among the Tatars, nuclear autonomy prevails alongside high tolerance for mixed marriages; among the Dungans, a shift is observed from compact endogamy toward greater openness, while maintaining a religious criterion in marriage. Economic niches are correlated with family strategies and networks of mutual assistance: construction and entrepreneurship are typical for the Ingush; the Tatars combine public-sector employment with trade and services; the Dungans display a dual model linking Zhambyl (agriculture) and Astana (services and catering). Religion, language, and cuisine act as stable markers of belonging, while urban institutions—such as ethnocultural centers and sites of memory—connect groups without dissolving their boundaries. The study concludes that integrative configurations dominate, though local pockets of separation persist, with practical implications for urban policy.

Keywords: Astana, everyday ethnicity, acculturation, ethnic boundaries, religion, marital practices, memory.

Introduction

Astana stands as one of the most multiethnic cities in contemporary Kazakhstan, where the flows of internal migration, post-Soviet diaspora trajectories, and institutional practices of managing cultural diversity – exemplified by the Assembly of the People of Kazakhstan –

Received: 04.11.2025; Revised: 04.11.2025; Approved: 30.11.2025; Available online: 25.12.2025 91

*corresponding author

intersect. Within this context, ethnicity functions not as a fixed and immutable set of traits, but as a dynamic process continually enacted through everyday practices: family scenarios of marriage and cohabitation or separation, religious routines, economic strategies, and linguistic behavior. Both material “nodes of memory” (historical districts, mosques, memorial sites) and immaterial forms (rituals, cuisine, norms of piety) play a significant role in translating the past into a resource for the present. The research focuses on three groups: Ingush, Tatars, and Dungans. These communities differ in their historical trajectories of settlement in Kazakhstan and in the strategies they employ to maintain ethnic boundaries, yet they encounter shared challenges characteristic of metropolitan life: reconciling kinship and marital prescriptions with the rhythms of the urban economy, aligning religious norms with multilingual and multicultural everyday realities, and balancing the preservation of cultural distinctiveness with participation in the wider urban networks. The empirical foundation of the study consists of field interviews interpreted within a coherent theoretical framework

Research Problem and Objectives

The purpose of this study is to demonstrate how, in the context of a large multiethnic city, ethnicity is “made” and maintained at the level of everyday practices. We proceed from a processual understanding of ethnicity as a result of the intersection of family decisions, religious regimes, economic strategies, and the functioning of urban institutions.

The research objectives are formulated as follows. First, to describe marital attitudes and post-marital residence patterns, comparing expectations of endogamy and exogamy with actual urban practices and taking into account religious criteria, kinship obligations (including patrilocal rules), and housing constraints. Second, to characterize economic niches and forms of “urban capital” (construction, trade and services, public and cultural sectors), linking them with family strategies and networks of mutual assistance. Third, to reveal the role of everyday religiosity and community centers as mechanisms of regulation and integration without the loss of boundaries. Fourth, to interpret intergroup differences in the coordinates of acculturation, ethnic boundaries, and everyday religion, correlating them with the “long” historical regimes (imperial governance of Islam, migrations and deportations, Soviet urbanization) that define the corridors of opportunity for contemporary practices.

In line with these objectives, the study is guided by the following research question: “How do marital and kinship norms, everyday religious regimes, and economic specializations interact to produce integrative, assimilative, or separation-oriented configurations among Ingush, Tatar, and Dungan households in Astana, and through which everyday boundary-making practices are these configurations sustained across the family life cycle?”

History and Theoretical Framework

In John Berry’s acculturation model, the strategies of groups and individuals are described along two independent dimensions: (a) the desire to maintain one’s own cultural practices and (b) the willingness to engage with the host society. The intersection of these dimensions produces four configurations: integration, assimilation, separation, and marginalization (Berry, 1997; 2005; 2006). In the everyday urban life of Astana, the integrative vector is observed more

frequently; however, localized “pockets” of separation are consistently reproduced where marital and kinship regulators remain strong (including gender-asymmetric endogamy) and where the spatial compactness of settlement supports dense intra-group networks. Contemporary revisions of the concept of acculturation emphasize that it is not a linear trajectory but rather a set of situational regimes that depend on the institutional environment and the family’s life cycle (Schwartz *et al.*, 2010). In the case of Kazakhstan’s capital, these dynamics are further shaped by the features of the “metropolitan project” and everyday urbanization – the redefinition of space, patterns of employment, and sites of memory (Laszczkowski, 2016; Fauve, 2022).

Fredrik Barth’s approach shifts the focus from the “content of culture” to the mechanisms of boundary maintenance: marital filters, rules of cohabitation, exchanges and reciprocal obligations, linguistic regimes, and ritual cycles (Barth, 1969). In later developments by Andreas Wimmer and Rogers Brubaker, such “constructed” boundaries are understood as the outcome of everyday classifications and institutional “rules of passage” that determine who is considered “one’s own” in marriage, who bears the duty of caring for elders, and which languages and practices are legitimized in public and domestic spaces (Brubaker, 2004; Wimmer, 2013). In the metropolitan context, this explains why, despite high interethnic mobility, expectations of endogamy, patrilocal orientations (“the youngest son lives with parents”), and recurring ritual cycles continue to operate, drawing participants back into the ethnic order.

In this article, we use the concept of “everyday ethnicity” to denote the routine, taken-for-granted practices through which ethnic belonging is enacted, recognized, and reproduced in daily life—through family arrangements, rituals, bodily norms, linguistic habits, commensality, and micro-interactions in domestic and neighborhood spaces. Unlike Michael Billig’s notion of banal nationalism, which centers on how states reproduce national imagination through symbols and official discourse, everyday ethnicity shifts attention toward the micro-social domain: kinship expectations, caregiving obligations, marriage filters, foodways, and intimate moral norms. It also differs from approaches to everyday nationhood and everyday multiculturalism, which prioritize civic routines or intergroup coexistence; here, the analytical focus lies primarily on the subtle procedures through which boundaries are drawn and maintained within families and small urban communities, and on how these procedures are recalibrated by the pressures and opportunities of metropolitan life.

The Perspective of Everyday Religion The perspective of everyday religion reveals how micro-rituals—domestic prayer, fasting, commemorative meals, charity, codified norms of modesty, dining practices, and the choice of language in communication—routinely reproduce both belonging and the moral economy of the family (McGuire, 2008; Ammerman, 2014). Studies of Central Asia further emphasize the resilience of these “grassroots” mechanisms: they outlast linguistic shifts, changes in employment, and migration, remaining “sticky” markers of boundaries while easily adapting to the multiethnic urban environment (Privratsky, 2001; Louw, 2007; Rasanayagam, 2011).

The historical background is crucial for understanding differences among groups. In the Russian Empire, Islam in the steppe and border regions was regulated through the Orenburg Muslim Spiritual Assembly (OMSA)—an institution responsible for licensing the clergy, registering mosques and maktabas, and mediating the state’s communication with Muslim communities (Frank, 2001; Crews, 2006). Turkic-speaking Tatars often acted as urban intermediaries—mullahs, scribes, translators, and merchants—thus forming the early infrastructure of urban Islamic life

(Ross, 2020). This “intermediary capital” helps to explain both the prominence of Tatars in the early Soviet urban fabric and their relatively higher tolerance toward mixed marriages, while still maintaining their own communal institutions.

Dungans and Ingush: Historical Trajectories and Contemporary Strategies. The Dungans are descendants of Hui Muslims who migrated to Central Asia in the last quarter of the nineteenth century. The compact nature of their settlements, their own language (Sinitic dialects), and the disciplined character of everyday religiosity established a separatist contour of marital and kinship norms, while also consolidating cuisine as a recognizable cultural symbol (*Rimsky-Korsakoff Dyer, 1983; Gladney, 1996; Lipman, 1997; Harris, 2004*). In the post-Soviet period, the expansion of cross-border trade with China activated a form of “border capital” – linguistic and network advantages enabling participation in logistics, retail, and the restaurant business. In the capital, however, these resources are more often transformed into integrative strategies, including mixed marriages, diversification of employment, and involvement in urban institutions (*Nyíri, 2009*).

For the Ingush, the “long shadow” of the 1944 deportations remains a key factor shaping family memory and urban networks. Special settlements, restrictions on mobility, and the high losses of the first years of exile produced a specific “moral economy of kinship” and enduring expectations of mutual aid. The partial rehabilitation of 1957 anchored part of the families in the Kazakh SSR, primarily near transport hubs and major urban arteries (*Martin, 2001; Naimark, 2001; Polian, 2004*). The trajectory of their settlement in the cities of central Kazakhstan was also influenced by the Virgin Lands campaign: large-scale resettlements, infrastructural investments, and the expansion of labor markets provided access to housing, equipment, and initial capital. In the long term, these conditions facilitated the emergence of entrepreneurial and professional dynasties and the redefinition of marital and residential strategies in accordance with the rhythms of the urban economy (*Olcott, 1995; Dave, 2007; Pianciola, 2012*). Kazakhstan’s language policy and kinship-network practices complement this framework, explaining the resilience of family obligations and the forms of inclusion into metropolitan life (*Schatz, 2004; Smagulova, 2008*).

Everyday ethnicity is also shaped by gendered regimes and generational trajectories that structure how boundaries are reproduced in daily life. Expectations surrounding marriage, obligations of care, co-residence with parents, and participation in economic niches are differentiated by gender and shift across generations—older cohorts tend to uphold stricter norms of endogamy and kin-based obligations, whereas younger cohorts adapt these norms to the opportunities and constraints of metropolitan life. This intersection of gender and generation forms an important layer through which everyday boundary-making is enacted in the three communities.

Methods

The empirical basis of the study consists of 11 semi-structured interviews conducted in Astana between January and May 2025. Recruitment was carried out using convenience and snowball sampling methods (street locations, markets, personal recommendations), in line with established practices in qualitative research on urban everyday life. All interviews were conducted with informed consent; conversations were audio-recorded and transcribed.

Anonymity was ensured: pseudonyms and depersonalized identifiers (ethnicity, occupation, city, age) were used in the publication, and no personal data were collected beyond what was necessary for contextualizing quotations. Audio files and transcripts are stored in encrypted form.

The selection of Ingush, Tatar, and Dungan communities is purposeful: it brings together three contrasting historical trajectories that illuminate different mechanisms of boundary-making. The Ingush case reflects the long-term effects of deportation and the moral economy of kinship shaped by exile; the Dungan case represents a compact diaspora with a strong linguistic and religious core linked to borderland history; and the Tatar case illustrates a long-standing urban intermediary group that historically occupied key positions in religious, commercial, and administrative networks. These divergent trajectories allow for a comparative analysis of how everyday ethnicity is recalibrated in the metropolitan context. Kazakhs and Russians are not included, not because they are less relevant, but due to a deliberate sampling focus on diasporic groups with distinct historical pathways.

The interview guide included sections on family history, marital attitudes and post-marital residence, employment, religious practices, language, cuisine, and participation in community institutions. The analytical procedure followed a hybrid design: the initial coding framework was developed deductively from the theoretical model (acculturation, ethnic boundaries, everyday religion) and subsequently expanded through inductive codes derived from the interview corpus. Coding was carried out by two researchers; 30% of transcripts underwent double-coding, followed by discussion of discrepancies until consensus was reached. For synthesis, thematic matrices such as “group × domain” and “life cycle × practice” were employed, enabling comparison across cases and tracing of recurring configurations.

Table 1 presents a simplified coding scheme used during the analytical stage. The table summarizes the core deductive and inductive codes across the five analytical groups

Nº	Group	Marriage	Residence	Economy	Religion	Language & Food
1	Ingush	Endogamy; gender asymmetry; kin approval	Conditional patrilocality; youngest-son obligation	Construction; family-based entrepreneurship	Everyday religiosity; ritual continuity	Adat norms; home-based practices; stable cuisine patterns
2	Tatar	Mixed marriages; selective endogamy	Nuclear autonomy; temporary co-residence for economic reasons	Public sector + services/trade	Varied religiosity; sites of memory	Language classes; cultural centers; family cuisine
3	Dungan	Religious filter; village/city difference	Stepwise autonomy; youngest-son duty	Agriculture (village) / trade & catering (city)	Disciplined everyday religion; commemorations	Home language; cuisine as identity marker

Table 1 thus functions as a cross-case matrix that summarizes the main configurations observed across groups and analytical domains, providing a visual outline of recurring patterns identified in the interview material.

Thematic saturation was achieved at the level of domain-specific topics. Along five thematic axes—marriage/post-marital residence; economic engagement; ritual practices; language/cuisine/places; and participation in community institutions—a stable core of meanings and variations was identified according to settlement type (for Dungans: “village/capital”), generation, and gender. Subsequent interviews reproduced previously observed patterns without significant expansion of the thematic field.

We acknowledge the researcher’s positionality. The interviewers—Russian- and Kazakh-speaking researchers in their early thirties, unaffiliated with any ethnocultural centers – may have influenced the depth of statements on religiosity and marital norms. To reduce the “expectation effect” of direct questioning, the narrative section of the interview guide was used, and sensitive topics were approached through everyday scenarios (holidays, commemorative rituals, children’s schooling, mortgages, and housing decisions). In the text, field excerpts are marked as field testimonies with standardized respondent attribution.

Discussion

1) Marital Norms

Endogamy, Religious Criteria, and Urban Openness Our material on the Ingush demonstrates a stable orientation toward endogamy accompanied by marked gender asymmetry: “not giving daughters away” outside the ethnic group remains a normative expectation, whereas marriages between men and Muslim women of other nationalities are tolerated. A. (Ingush, programmer, Astana, age 37) formulates this directly: “It is customary to marry within our own... Men can marry girls from other nationalities, but we try not to give our daughters to men of other nationalities.” His account also underscores the role of teip (clan) solidarity and the “supervision” of elders: the choice of a spouse and subsequent residential decisions are coordinated with kin expectations, while the youngest son typically remains with his parents.

However, in the urban environment, this rigid matrix is notably softened. M. (Ingush, private sector, Astana, age 56) speaks openly about the increasing share of mixed marriages in the capital and the disappearance of late Soviet-era sanctions for interethnic unions. The biography of L. (Ingush woman, accountant, Astana, age 35) provides another example of urban “loosening” of boundaries: her family already spans several generations of interethnic ties (her mother is Russian, her paternal line is German), and L. herself is married to a Kazakh. Here, the religious criterion functions as a “minimal common denominator” of permissible exogamy. In terms of acculturation strategies, this represents a relatively rare combination: separation as a normative expectation and integration as everyday practice—prompted by urban mobility, mixed educational and professional environments, and a broader marriage market.

Tatar interviews consistently describe mixed marriages as socially acceptable and part of everyday normalcy. V. (Tatar woman, teacher, Astana, age 58) describes her family as “bicultural”: her husband is Russian, he learned Tatar, their children grew up bilingual, and the “Tatar” dimension is not decorative but a functioning domestic norm. In her circle, she notes, monoethnic marriages were traditionally encouraged, but her personal choice was not met with disapproval—a characteristic case of integration without assimilation.

At the same time, another pattern appears-conscious endogamy as a means of intergenerational transmission. A. (Tatar man, cultural sector, Astana, age 39) explicitly states that he wishes to marry a Tatar woman to preserve linguistic and everyday continuity. The role of “meeting places” is crucial here: R. (Tatar woman, pensioner, Astana, age 71) describes in detail the network of Tatar-Bashkir centers and Sabantuy festivals as spaces where social ties are maintained, acquaintances (including marital ones) are formed, and a sense of belonging to one’s own circle is reproduced. Taken together, these patterns create an integrative regime: interethnic marriages are common, yet endogamy remains a legitimate and meaningful choice for families who prioritize linguistic and cultural continuity.

In the Dungan materials, the dependence of marital norms on the type of settlement is particularly evident. Z. (Dungan man, entrepreneur, Astana, age 33) describes a “soft norm”: parents are “loyal” toward different nationalities, but in the case of marriage with a Slavic woman, conversion to Islam is expected; at the same time, “30–40%” of families in his circle still prefer to “marry within their own.” In Astana, the picture changes. B. (Dungan man, entrepreneur in food service and trade, Astana, age 45) describes a social environment in which most friends are Kazakh, while school and work create mixed social networks. F. (Dungan woman, head of a community center, Astana, about 50 years old) clearly distinguishes between the “Korday model” (more endogamous) and the metropolitan one (more open), emphasizing that the religious requirement remains unchanged.

In other words, the Dungan case demonstrates a dual regime: separation in compact rural communities and a growing share of mixed marriages in the capital. Religion continues to serve as the filter of marital permissibility, yet the city expands horizons of choice and “loosens” marital circles without eroding the religious core.

Comparison of the three cases highlights different ways of maintaining boundaries while remaining integrated into the city. Among the Ingush, marital endogamy and kin-based control continue to set a high “threshold” for women’s marriages, yet the urban setting mitigates earlier sanctions and broadens the field of interaction. Among the Tatars, an integrative model predominates: mixed marriages are the social norm, while endogamy becomes a conscious strategy for preserving language and everyday practices. Among the Dungans, the trajectory moves from compact separation toward urban openness under the persistent condition of religious conformity. In Barthian terms, it is not the content of culture but the procedures of demarcation—who counts as “one’s own” in marriage, who bears obligations toward elders, where and how potential spouses meet—that sustain boundaries. The city, in turn, acts as a general softening mechanism: it widens social circles, alters regimes of sanction, and creates new, broader marital horizons—yet without abolishing the internal regulatory frameworks of each group.

2) Post-Marital Residence and Kinship

In Ingush family narratives, patrilocality appears as a self-evident foundation of household organization: parents remain with the youngest son, and the responsibility for their care is reinforced not only morally but also through the structure of the *teip* (clan). A. (Ingush man, programmer, Astana, age 37) expresses this without hesitation: “Our parents stay to live with the youngest son... Among the Ingush, there are *teips*... If you don’t take care of your parents, the elder members of the *teip* may take offense... I’m also the youngest son, and my mother

lives with me.” At the same time, urban life introduces notable adjustments. M. (Ingush man, private sector, Astana, age 56) directly connects temporary separation between generations to housing constraints: “If the apartment is small, they live separately.” In other words, the normative ideal is co-residence, yet it often collides with material limitations. Parallel to this, we also hear voices advocating autonomy immediately after marriage. For instance, T. (Ingush woman, housewife, Astana, age 45) emphasizes: “My husband and I live separately... Usually after the wedding, relatives try to live independently, apart from parents,” linking this to a desire for self-sufficiency in managing household matters and childrearing. Finally, in some families, the configuration shifts in stages. L. (Ingush woman, accountant, Astana, age 35) describes how, after several years of independent living, she returned to live with her mother due to family circumstances and later moved out again to form a separate household. Taken together, these accounts portray a pattern of conditional patrilocality: the moral obligation of caring for elders remains intact, yet the ways of fulfilling it are flexibly adapted to the urban realities of housing and employment.

Among the Tatars, a different pattern predominates: a young couple separates from the parental household immediately after marriage, and this is perceived as a normal and intergenerationally reproduced practice. A. (Tatar man, cultural sector, Astana, age 39) describes this as self-evident: “It is customary for us to live separately. My parents also lived apart after they got married.” V. (Tatar woman, teacher, Pavlodar, age 58) adds an important note of continuity: “We held this view when we were young, and my children share it as well.” At the same time, the metropolitan economy introduces its own temporary “bridges.” R. (Tatar woman, pensioner, Astana, age 71) describes prolonged periods of co-residence undertaken to save money or while waiting for a mortgage. Yet these phases are seen as pragmatic rather than obligatory—the desired state remains that of nuclear autonomy.

In Dungan families, we observe a sequential, stepwise scenario: initially, the newlyweds live with the parents—a period devoted to saving resources and receiving organizational support—followed by a transition to an independent household. “After marriage, a son first lives with his parents, and later separately; if there are finances, why not,” summarizes B. (Dungan man, entrepreneur in food service and trade, Astana, age 45), highlighting the active role of the older generation in providing assistance. At the same time, in suburban and rural localities, a stricter norm of caregiving obligations remains in place: “the last (youngest) son stays with the parents.” Z. (Dungan man, entrepreneur, Astana, age 33) formulates this unambiguously: “The elder sons mostly live separately, the youngest must live with the parents... One cannot leave the parents behind.” In urban Astana, this logic is softened by the opportunities of the housing and labor markets, yet the principle of the youngest son’s priority continues to hold normative strength.

3) Economic Niches and Urban Resources

According to the interview materials, Ingush families in Astana show a stable tendency toward small and medium-sized businesses in adjacent sectors. This is not only a source of income but also a means of consolidation within the urban economy: contracts, partnership chains, credit, and rental arrangements set the planning horizon and sustain intergenerational continuity. A direct formulation of specialization is characteristic here: T. (Ingush woman, housewife, Astana, age 45) notes that “construction—from entertainment centers to multi-storey residential complexes—provides the family’s main income.” The accumulation of urban resources (financial,

social, and organizational) relies on kinship-based networks of mutual assistance and on the forms of co-residence described earlier (§2). Such reliance facilitates entry into capital-intensive projects and allows risk distribution within extended families. At the same time, the city acts as a filter: when resources are limited, families temporarily shift to separate living arrangements or rental housing; as their businesses strengthen, they return to joint strategies of investment and elder care. This stepwise household assemblage—from autonomy to temporary co-residence and back—is evident in the biography of L. (Ingush woman, accountant, Astana, age 35), where housing decisions are adjusted to cycles of employment and caregiving. Overall, the combination of construction and entrepreneurship transforms kinship ties into a mechanism for accumulating urban capital and encourages long-term family planning.

Among Tatar households, income diversification is typical: a stable position in the public sector (education, medicine, culture) is often combined with more flexible earnings in trade and services. This dual-contour model reduces vulnerability to economic fluctuations and makes housing and educational strategies more predictable. V. (Tatar woman, teacher, Astana, age 58) describes this combination directly: “I work at a school, and my husband runs his own business; our income comes from a state salary and trade.” Paths of urban mobility are supported by family networks and the infrastructure of medium and large cities: her parents’ move to Pavlodar in the 1970s provided the next generation with a starting platform—employment, housing, schooling. In Astana, young Tatars often choose the service and education sectors: L. (Tatar woman, manager, Astana, age 32) notes that her husband runs an educational project (preparation for studying abroad); within her extended family, there are restaurants, cafés, and wholesale trade enterprises, while the older generation retains stable “anchor” professions (doctor, builder). Community resources also play an important role—Tatar–Bashkir cultural centers and Sabantuy festivals. According to R. (Tatar woman, pensioner, Astana, age 71), regular meetings and excursions foster horizontal ties that often evolve into employment opportunities, partnerships, and cultural projects. As a result, Tatar families are characterized by a stable “public sector + entrepreneurship” linkage that enhances household resilience and supports intergenerational mobility.

The Dungan material reveals a pronounced regional differentiation. In the Zhambyl region, the economic core remains family-based vegetable farming, farmer cooperatives, and small-scale processing—serving as a kind of “school of entrepreneurship” for younger generations. B. (Dungan man, entrepreneur in food service and trade, Astana, age 45) summarizes: “In Zhambyl, it’s all agriculture—we live off vegetables.” Z. (Dungan man, entrepreneur, Astana, age 33) adds: “On average, about 80% are engaged in farming (Zhambyl region); in Almaty and Astana—it’s trade; in Western Kazakhstan, trade also predominates,” highlighting both diversification and the outflow of some youth from labor-intensive agricultural work. In the capital, trade and the service sector dominate—including school catering under government tenders, public food service, and retail—while a stable layer of professionals (doctors, civil servants) is gradually expanding. B.’s own biography illustrates a long trajectory between Almaty and Astana: from several years in trade to nearly two decades in the capital’s food-service industry under contract. Entry and stability within these niches are facilitated by kinship and regional networks, and at times by a “border” resource—linguistic and cultural competencies and connections with China, which simplify logistics and supply chains. Thus, a dual economic model emerges: in Zhambyl, family-based agriculture (primarily vegetable farming); in Astana, trade and services

supplemented by stable professional employment—together forming vertical trajectories of mobility from field → market/café → metropolitan service sector.

4) Religion and “Everyday Religiosity”

In Ingush narratives, religiosity emerges as an ordinary order of life in which ritual actions and family ethics are inseparable. Daily prayer, fasting, almsgiving, and care for parents are not seen as a set of discrete practices but as an integrated norm of the “proper” way of living. T. (Ingush woman, housewife, Astana, age 45) expresses this unequivocally: “I am a believer... my husband is also a believer, he performs namaz... From the birth of a child to death, everything is connected with Islam.” Even during the Soviet period, rituals never fully disappeared but retreated into the domestic sphere: L. (Ingush woman, accountant, Astana, age 35) recalls how her father prayed at home when it was discouraged at work. The festive cycle varies in scale: preparation for Uraza Bayram (Eid al-Fitr) is especially meticulous, while Kurban Bayram (Eid al-Adha) is often celebrated within the family circle. A. (Ingush man, programmer, Astana, age 37) directly links the expansion of public celebration to the relaxation of restrictions: “We started celebrating openly when it became allowed, around 1980.” Thus, among the Ingush, “everyday religion” operates as a rhythm that simultaneously regulates family relations (respect for elders, mutual assistance) and sustains the continuity of ritual life.

Tatar interviews display a wide range of practices—from cultural identification without strict observance of rituals to regular namaz and fasting. L. (Tatar woman, manager, Astana, age 32) identifies as Muslim but performs prayers irregularly; A. (Tatar man, cultural sector worker, Astana, age 39), by contrast, emphasizes stable rhythms of worship, fasting, and participation in religious holidays. The spatial dimension of religiosity – “nodes of memory” – is also significant. A. regularly visits the preserved fragment of the fence of the 1885 Tatar Mosque in old Akmolinsk/Astana, reciting verses from the Qur’an and linking personal piety with the local history of the community. Institutional infrastructure complements this “map”: centers such as Duslyk organize language classes, volunteer and cultural programs, and trips to Sabantuy festivals, thereby sustaining a stable connection between the religious and ethnocultural spheres. R. (Tatar woman, pensioner, Astana, age 71) articulates the moral ideal simply: tolerance, “cleanliness of home and soul,” lawfulness, and observance of canons. Here, everyday religion appears not as a fixed set of obligatory rituals but as a spectrum of practices anchored in sites of memory and community institutions.

In the Dungan material, religion is described as a self-evident order of life—“as it is written in the Qur’an, so we follow.” Hence, the familiar prohibitions (alcohol, gambling, smoking) and the emphasis on regular practice. B. (Dungan man, entrepreneur in food service and trade, Astana, age 45) calls faith an obligatory norm, without which “life does not go right.” A central motif is commemoration: Z. (Dungan man, entrepreneur, Taraz, age 33) speaks about reading the Qur’an for those who perished crossing the Tian Shan, while also stressing a modern self-identification: “We no longer consider ourselves migrants... we see ourselves as Kazakhstani.” In the capital, the home language occupies a special place: Dungan remains the language of the household and of children, turning into an everyday “ritual” of belonging and linking religion with cuisine and the rhythm of family gatherings (see §5). At the same time, some wedding and domestic practices adapt to the Kazakh urban environment—the religious core remains intact, while its external form coexists with the “rules of the city.”

5) Language, Cuisine, Sites of Memory, and Networks

In Ingush narratives, the core of everyday norms is formed by adat (customary law) and religious prescriptions. Older respondents emphasize simple but strict rules: one stands up when elders enter, refrains from smoking or swearing in their presence, and excludes any behavior that contradicts Islam. M. (Ingush man, 56, private sector, Astana) explicitly refers to these “everyday prohibitions” as the framework of propriety on which the upbringing of the younger generation rests. Ritual life unfolds both in the home and in communal spaces. The Kunta-Haji Mosque is mentioned specifically: it has a room for ritual washing of the deceased, a hall for commemorative meals, and hosts zikr ceremonies. Together, these practices create a dense fabric of everyday life in which religious actions, family gatherings, and ethnic norms reinforce one another.

Urban belonging is articulated with confidence. T. (Ingush woman, housewife, Astana, age 45) says: “Kazakhstan is my homeland, Astana is my native city... I’ve never been to Ingushetia.” This is an important detail: the sense of being “urban” does not replace Vainakh identity markers but rather reaffirms them in a new environment—precisely through adat, family discipline, and ritual continuity. As a result, everyday life and sites of memory (the mosque, the cemetery) stitch together private and communal existence, and Astana is experienced as “home” without the loss of ancestral orientation.

Among the Tatars, the stability of cultural practices is ensured through a combination of institutional and family initiatives. R. (Tatar woman, pensioner, Astana, age 71) describes the regular activities of the Tatar–Bashkir cultural center: about 250 active participants, tea gatherings, Qur’an readings, workshops, and ensemble rehearsals. This everyday “small work” of the community is complemented by trips to Sabantuy festivals (including those in neighboring regions), where horizontal ties are maintained and expanded. The centers also run language courses and children’s classes—an accessible format for families where Tatar proficiency has weakened but where there is a desire to restore it, along with elements of history, music, and cuisine.

At the level of domestic practice, “small museums” operate within households. A. (Tatar man, cultural worker, Astana, age 39) keeps a tubeteika, chapan, and belt; friends contribute new pieces to the collection. Tatar music is played at home, and traditional dishes are regularly prepared. Thus emerges a continuous chain—from family artifacts and tastes to community activities and urban sites of memory—that sustains both language and a sense of collective belonging. In Dungan families in the capital, language and cuisine serve as the main everyday markers of identity. B. (Dungan man, entrepreneur in food service and trade, Astana, age 45) emphasizes: Dungan is spoken at home, by adults and children alike; some wedding and household practices have adapted to Kazakh urban norms, but the home language and culinary routines remain unchanged. Z. (Dungan man, entrepreneur, Astana, age 33) calls cuisine one of the “four pillars” of culture: around it are built cafés and restaurants in Astana, Almaty, and Zhambyl, where the “memory of taste” retains customers while simultaneously reproducing ethnic identity.

In Astana, these cultural resources are directly tied to economic trajectories: food service and trade become extensions of family traditions (including school catering through government tenders). Alongside this, a stable stratum of professionals—doctors, civil servants—is growing, yet the core of urban cohesion continues to be formed by kinship and regional networks that facilitate entry into markets, supply chains, and contract distribution. Ultimately, the linkage of “home language + cuisine” connects household and marketplace, transforming cultural continuity into a sustainable urban practice.

6) Gendered Regimes of Everyday Ethnicity

Gendered regimes play a central role in structuring how everyday ethnicity is enacted and reproduced across the three communities. Among the Ingush, gender asymmetry is particularly visible in marital norms: “not giving daughters away” outside the group remains a strict expectation, whereas marriages of Ingush men with Muslim women of other ethnicities are more readily tolerated. This asymmetry is reinforced by kinship hierarchies and by the responsibility placed on sons—especially the youngest—to care for parents and sustain extended family networks. In economic life, male family members are more often involved in construction and entrepreneurship, while women are situated within domestic care roles or flexible forms of informal labor.

Within Tatar households, gender roles display a more balanced pattern but still maintain generational continuities. Women frequently occupy stable positions in the public sector (education, healthcare, culture), while men may combine salaried employment with entrepreneurial activity. The expectation that young couples should live separately also carries gender implications, placing value on women’s autonomy in managing the household, while community centers and cultural events often rely on women’s organizational labor to maintain linguistic and cultural continuity.

Among the Dungans, gendered divisions are expressed in the sequential household model: newly married sons live with their parents to accumulate resources, and the youngest son bears the normative obligation of long-term co-residence and elder care. Women participate actively in family-based economic activities—especially in agriculture, catering, and small-scale trade—while men often engage in logistics, commerce, and entrepreneurship. At the same time, the religious filter governing marriage is applied equally to men and women, although decisions about marriage partners still pass through the authority of parents and elders.

Taken together, these patterns show that everyday ethnicity is not only a matter of cultural practices or boundary maintenance but is deeply rooted in gendered expectations and generational negotiations. Marriage choices, caregiving responsibilities, economic roles, and forms of participation in community institutions are distributed along gendered lines, shaping how each group reproduces its norms in the metropolitan environment.

7) Social Memory and Commemorative Practices

Across all three communities, social memory and commemorative practices serve as important mechanisms through which everyday ethnicity is sustained and transmitted. Among the Ingush, the memory of the 1944 deportation forms a deep moral background for kinship obligations and expectations of mutual aid. Respondents consistently refer to the “losses of the first years of exile” and the moral duty to care for elders as a legacy of this collective trauma. Family narratives include references to special settlements, restrictions on movement, and the gradual normalization of life after the partial rehabilitation of 1957. These memories are reproduced not only in explicit stories but also in the moral economy of kinship that shapes decisions about marriage, care, and co-residence.

Within Dungan families, commemorative practices are articulated through narratives of migration across the Tian Shan. Z. (Dungan man, entrepreneur, Taraz, age 33) highlights the practice of reading the Qur’an for those who perished during the crossing, linking contemporary religious life to the memory of ancestral suffering. These commemorations produce a sense of

historical continuity and reinforce the perception of Dungan identity as both long-rooted in Kazakhstan and shaped by transregional mobility. The phrase “we no longer consider ourselves migrants... we see ourselves as Kazakhstani” illustrates how collective memory is integrated into present-day belonging.

Among Tatars, sites of memory – such as the fragment of the fence of the 1885 mosque in old Akmolinsk–anchor everyday religiosity in local history. A. (Tatar man, cultural sector, Astana, age 39) visits this site, recites verses from the Qur’an, and frames his personal piety through the continuity of the Tatar presence in the region. Community centers reinforce this link by organizing readings, gatherings, and celebrations that maintain horizontal ties across generations. Together, these practices reveal that social memory–whether of deportation, migration, or early urban settlement–remains a living resource that shapes everyday understandings of belonging and moral obligation.

Results

Comparison of the three cases reveals distinct ways of maintaining boundaries while remaining integrated into the city. Among the Ingush, marital endogamy with gender asymmetry and clan control sets a high threshold of acceptability; in the capital, however, sanctions against exogamy are weakened, and the religious criterion becomes the “minimal common denominator” for mixed unions. Among the Tatars, an integrative model dominates: interethnic marriages are a social norm, whereas conscious endogamy serves as a tool for intergenerational transmission of language and everyday practices. The Dungan case exhibits a “dual regime”: separation with a religious filter in compact settlements, and an increase in mixed marriages in Astana, where the religious condition remains constant. In Barthian terms, boundaries are sustained not through a “set of traditions” but through procedures of demarcation–who counts as “one’s own” in marriage, where encounters occur, and what conditions (including religious ones) are recognized as sufficient for inclusion.

The three observed configurations – “conditional patrilocality” among the Ingush, nuclear autonomy among the Tatars, and “stepwise autonomy” with the fixed obligation of the youngest son among the Dungans–demonstrate different ways of balancing family duties with the resource constraints of the capital. Across all groups, the city functions as a “regulator of resources”: housing size, income, mortgages, and rent directly shape co-residence practices. Among the Ingush, the moral obligation of living with elders may temporarily yield to separation without negating the duty of care; among the Tatars, prolonged cohabitation phases are understood as an economic strategy rather than a normative state; among the Dungans, independent households typically follow an initial phase of co-residence, while the youngest son’s duty remains normative. In each case, boundaries are maintained not by declaration but through the everyday geography of generations and the distribution of care.

Despite differing profiles, entrepreneurship serves as a universal mode of urban adaptation. For the Ingush, the “construction and SME” nexus converts kinship networks into access to contracts and capital; for the Tatars, public-sector positions are stably combined with flexible income from trade and services; for the Dungans, a regional duality is evident – “Zhambyl: agriculture” and “Astana: service/food sector”–alongside the growth of a stable professional stratum in the capital. The urban economy encourages income diversification, while kinship

and regional networks reduce entry barriers and accelerate the transformation of cultural and social capital into economic outcomes.

In all three groups, religion functions as an everyday regulator—ranging from obligatory rituals to a “quiet” moral ethics of respect for elders, mutual assistance, and temperance. Among the Ingush, ritual practice is tightly bound to kin-based morality and cycles of family care; among the Tatars, individual religiosity is more varied but anchored in sites of memory and community centers; among the Dungans, religious norms are reinforced by memorial rituals of migration and the disciplined use of the home language. These “soft” mechanisms maintain boundaries not through opposition to the city but through their daily integration into urban rhythms.

Language, food, sites of memory, and networks of regular gatherings constitute the most stable, “lower” layer of boundary maintenance. Among the Ingush, the focus on adat and ritual spaces (mosque, cemetery) turns respect for elders and the religious cycle into a practice of education and self-discipline. Among the Tatars, institutional forms (centers, Sabantuy, language courses) interlock with domestic collections and family cuisine, forming a dense cultural infrastructure. Among the Dungans, the linkage of “home language + culinary world” literally ties the household to the urban economy of food service and trade, rendering identity both visible and socially relevant.

Astana functions as a common softening mechanism: it expands marital and professional circles, reduces the sanctioning of deviations from “strict” norms, and provides institutional bridges (cultural centers, school and workplace networks). Yet internal regulators—marital filters, kin obligations, ritual cycles, linguistic and culinary practices—do not disappear; they are recalibrated to urban conditions and continue to sustain difference in a “soft” mode. This combination—an urban expander of opportunities plus resilient “grassroots” practices—explains the predominance of integrative configurations alongside persistent local pockets of separation.

Conclusion

The study demonstrates that in the metropolitan context, ethnic boundaries are maintained primarily through everyday procedures—family arrangements, kinship obligations, ritual cycles, and “grassroots” linguistic and culinary practices. The city, in this sense, does not function as a “melting pot,” but rather as an environment of recalibration: it broadens social circles, modifies the sanctioning of norms, and opens institutional bridges (schools, labor markets, community venues) without erasing the internal regulatory systems of ethnic groups.

Theoretically, the research confirms the analytical productivity of combining Berry – Barth – everyday religion perspectives, complementing them with a historical – sociological lens: “long regimes” (imperial institutions of Islam, deportations, Virgin Lands urbanization, cross-border trade) delineate the corridors of opportunity within which everyday ethnicity is enacted. Methodologically, the study contributes to the operationalization of “boundaries as practices” by proposing thematic matrices (“group and domain,” “life cycle and practice”) and a combined coding procedure that allows transparent comparison across cases and identification of mechanisms rather than declarations.

Practically, the findings suggest that urban policy should be oriented toward fostering inclusion without assimilationist pressure: – developing community spaces as bridges between groups; – introducing targeted language and culture programs (including for mixed

families); – recognizing culinary and family economies as legitimate channels of participation; – and considering the family housing cycle (transitional co-residences, mortgage trajectories) in designing “family-oriented” urban infrastructure. A positive policy trajectory would, for example, support neighborhood-level cultural centers that host joint events without prescribing uniformity of practices, or introduce optional language and heritage programs for mixed families without framing them as corrective or compensatory. Conversely, policies that impose standardized cultural formats, restrict community-based economic niches (such as family food enterprises), or promote assimilationist rhetoric under the guise of “modernization” risk eroding trust and weakening the very mechanisms that sustain integrative configurations in everyday life.

The study did not focus on confrontational or high-conflict situations, and interactions of these communities with larger ethnic groups—such as Kazakhs, Russians, and others—remain outside the analytical scope. These intersections, together with the dynamics of mixed neighborhoods and interethnic public spaces, represent a promising direction for future research.

Limitations concern the scale and design of the sample (small size, convenience/snowball sampling) as well as the potential “capital bias.” Future research would benefit from a comparative approach (cities of different scales, border regions), gender differentiation (male/female generations), and longitudinal design (life courses of mixed families), supplemented by administrative statistics and cartography of sites of memory. In addition, the sample is skewed toward respondents with relatively high levels of entrepreneurial, professional, or cultural capital, which may shift the overall picture toward more resource-rich trajectories of urban adaptation.

This research was financially supported by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (grant No. AP23486745)

Author Contributions

Ibraev R.K. – project administration, research design and conceptualization.

Baigabylov N.O. – analytical interpretation of data, writing – original draft preparation.

Aikynbaikyzy A. – critical review of the manuscript's intellectual content, final approval of the version to be published.

Zhanadilova A. – data collection and investigation.

Tleubergenov I.M. – visualization, editing, and refinement of the manuscript.

References

1. Ammerman, N. (2014). *Sacred Stories, Spiritual Tribes*. Oxford University Press.
2. Barth, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries*. Universitetsforlaget.
3. Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5–34.
4. Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living Successfully in Two Cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697-712.
5. Berry, J. W. (2006). *Immigration and Acculturation*. Lawrence Erlbaum.
6. Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without Groups*. Harvard University Press.
7. Crews, R. D. (2006). *For Prophet and Tsar: Islam and Empire in Russia and Central Asia*. Harvard University Press.

8. Dave, B. (2007). *Kazakhstan: Ethnicity, Language and Power*. Routledge.
9. Fauve, A. (2022). *Metropolises of the Steppe: Astana and Almaty*. Hurst/Oxford.
10. Frank, A. (2001). *Muslim Religious Institutions in Imperial Russia: The Orenburg Muslim Spiritual Assembly*. Brill.
11. Gladney, D.C. (1996). *Muslim Chinese: Ethnic Nationalism in the PRC* (2nd ed.). Harvard Asia Center.
12. Harris, R. (2004). The Dungan Diaspora Reconsidered. *Central Asian Survey*, 23(1), 45-64.
13. Laszczkowski, M. (2016). *City of the Future: Built Space and Everyday Life in Astana*. Berghahn.
14. Lipman, J. (1997). *Familiar Strangers: A History of Muslims in Northwest China*. University of Washington Press.
15. Louw, M. (2007). *Everyday Islam in Post-Soviet Central Asia*. Routledge.
16. Martin, T. (2001). *The Affirmative Action Empire*. Cornell University Press.
17. McGuire, M. (2008). *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford University Press.
18. Naimark, N. (2001). *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe*. Harvard University Press.
19. Nyíri, P. (2009). Chinese Entrepreneurs in Post-Soviet Central Asia. *Central Asian Survey*, 28(4), 411-430.
20. Olcott, M. B. (1995). *The Kazakhs* (3rd ed.). Westview/Hoover.
21. Pianciola, N. (2012). Nomads and the Soviet State: Central Asia in the 1930s. *Ab Imperio*, 3, 99-132.
22. Polian, P. (2004). *Against Their Will: The History and Geography of Forced Migrations in the USSR*. CEU Press.
23. Privratsky, B. (2001). *Muslim Turkistan: Kazak Religion and Collective Memory*. Routledge Curzon.
24. Rasanayagam, J. (2011). *Islam in Post-Soviet Uzbekistan*. Cambridge University Press.
25. Rimsky-Korsakoff Dyer, S. (1983). The Dungan of Central Asia. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 115(1), 1-22.
26. Ross, D. (2020). *Tatar Empire: Kazan's Muslims and the Making of Imperial Russia*. Indiana University Press.
27. Schatz, E. (2004). *Modern Clan Politics: The Power of «Blood» in Kazakhstan and Beyond*. University of Washington Press.
28. Schwartz, S. J., Unger, J., Zamboanga, B., & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the Concept of Acculturation. *American Psychologist*, 65(4), 237-251.
29. Smagulova, J. (2008). Language Policies of Kazakhization and Their Influence on Language Attitudes and Use. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11(3-4), 440-475.
30. Wimmer, A. (2013). *Ethnic Boundary Making*. Oxford University Press.

Р.К. Ибраев¹, Н.О. Байгабылов¹, А. Айқынбайқызы¹, І.М. Тілеубергенов², А. Жанадилова³

¹*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан*

²*Ilyas Research Advisory, Астана, Қазақстан*

³*Astana IT University, Астана, Қазақстан*

АСТАНАДАҒЫ КҮНДЕЛІКТІ ЭТНИКАЛЫҚ БОЛМЫС: ИНГУШТЕР, ТАТАРЛАР МЕН ДҮНГЕНДЕРДІҢ ОТБАСЫ СТРАТЕГИЯЛАРЫ, ДІНІ ЖӘНЕ ЖАДЫ

Аңдатпа. Мақалада Астана қаласында ингуштер, татарлар және дүнгендер арасында этникалық болмыстың қалай қалыптасып, сақталатыны талданады. Теориялық шеңбер Дж. Берридің

аккультурация, Ф. Барттың «этникалық шекаралар» тұжырымдамасын және күнделікті діндарлық концептісін біріктіреді. Бұған қоса мақалаға исламды отарлық басқару, депортациялар және тың игеру науқанына қатысты тарихи-контекстуалды талдау енгізілген. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, неке тәжірибелері мен некеден кейінгі бірге тұру үлгілері этникалық шекараларды сақтау тетіктерінің өзегін құрайды: ингуштерде эндогамия мен патрилокалдылық (қалалық ортаға тән икемділікпен) қалыпты сипатта болса, татарларда аралас некелерге төзімділік жоғары, ал отбасылық өмірде нуклеарлық автономия басым. Дүнгендерде тығыз эндогамиядан діни шартты сақтай отырып, ашықтыққа беталыс байқалады. Экономикалық нишалар отбасы стратегияларымен және өзара көмек желілерімен тығыз байланысты: ингуштерге құрылыс пен кәсіпкерлік тән; татарлар арасында «мемлекеттік қызмет + сауда/қызмет көрсету» байланысы қалыптасқан; дүнгендерде «Жамбыл – ауыл шаруашылығы / Астана – қызмет көрсету және тамақтану» үлгісіндегі дуалды құрылым басым. Дін, тіл және ас мәдениеті топтық бірегейліктің тұрақты белгілері ретінде сақталса, қалалық институттар (этномәдени орталықтар, жад орындары) түрлі топтарды біріктіргенімен, бұл этникалық шекаралардың жойылуына алып келмейді. Мақалада интеграциялық конфигурациялар басымдығына қарамастан, жергілікті бөлініс ошақтарының да сақталатыны басты назарда. Зерттеу нәтижелері қалалық саясат үшін практикалық ұсыныстармен толықтырылған.

Негізгі ұғымдар: Астана, күнделікті этникалық өмір, аккультурация, этникалық шекаралар, дін, некелік тәжірибелер, жады.

Р.К. Ибраев¹, Н.О. Байгабылов¹, А. Айқынбайқызы¹, И.М. Тилеубергенов², А. Жанадилова³

¹*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан*

²*Ilyas Research Advisory, Астана, Казахстан*

³*Astana IT University, Астана, Казахстан*

ПОВСЕДНЕВНАЯ ЭТНИЧНОСТЬ В АСТАНЕ: СЕМЕЙНЫЕ СТРАТЕГИИ, РЕЛИГИЯ И ПАМЯТЬ У ИНГУШЕЙ, ТАТАР И ДУНГАН

Аннотация. В статье анализируется, как в столичной среде формируется и поддерживается этничность у ингушей, татар и дунган. Теоретическая рамка объединяет модель аккультурации Дж. Берри, подход «этнических границ» Ф. Барта и концепт повседневной религиозности, дополненные историко-контекстным анализом колониального управления исламом, депортаций и кампании освоения целины. Показано, что брачные практики и режимы послебрачного проживания остаются ключевыми механизмами поддержания границ: у ингушей нормативны эндогамия и патрилокальность (с городской вариативностью), у татар преобладает нуклеарная автономия при высокой терпимости к смешанным бракам, у дунган наблюдается переход от компактной эндогамии к большей открытости при соблюдении религиозного условия. Экономические ниши коррелируют с семейными стратегиями и сетями взаимопомощи: для ингушей характерны строительство и предпринимательство, для татар – связка «бюджетная занятость + торговля/услуги», для дунган – дуальная модель «Жамбыл – сельское хозяйство / Астана – сфера услуг и общепит». Религия, язык и кухня выступают устойчивыми маркерами принадлежности, а городские институты (этнокультурные центры, места памяти) соединяют группы, не приводя к растворению границ. Делается вывод о доминировании интеграционных

конфигураций при сохранении локальных очагов сепарации; обозначены практические следствия для городской политики.

Ключевые слова: Астана, повседневная этничность, аккультурация, этнические границы, религия, брачные практики, память.

Information about the authors

Ibrayev R.K. – PhD in Sociology of Religion, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Baigabylov N.O. – PhD, Associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Aikynbaikyzy A. – corresponding author, PhD Candidate, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Tileubergenov I.M. – MSc in Social Research Methods (University of Dundee, UK), Ilyas Research Advisory, Astana, Kazakhstan.

Zhanadilova A. – PhD candidate, Senior Lecturer, School of General Education Disciplines, Astana IT University, Astana, Kazakhstan.

Авторлар туралы мәлімет

Ибраев Р.К. – Дін әлеуметтануы бойынша PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Байгабылов Н.О. – PhD, қауымдастырылған профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Айқынбайқызы А. – хат-хабар авторы, PhD ізденушісі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Тілеубергенов І.М. – әлеуметтік зерттеулердің әдістері бойынша магистр (MSc in Social Research Methods, University of Dundee, UK), Ilyas Research Advisory, Астана, Қазақстан.

Жанадилова А. – PhD ізденушісі, Жалпы білім беру пәндері мектебінің аға оқытушысы, Astana IT университеті, Астана, Қазақстан.

Сведения об авторах

Ибраев Р.К. – PhD по социологии религии, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилёва, Астана, Казахстан.

Байгабылов Н.О. – PhD, ассоциированный профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилёва, Астана, Казахстан.

Айқынбайқызы А. – автор для корреспонденции, соискатель PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилёва, Астана, Казахстан.

Тілеубергенов І.М. – магистр методов социальных исследований (MSc in Social Research Methods, University of Dundee, UK), Ilyas Research Advisory, Астана, Казахстан.

Жанадилова А. – соискатель PhD, старший преподаватель Школы общих образовательных дисциплин, Astana IT University, Астана, Казахстан.

XҒТАР 04.51.27
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-109-123>

ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ЖҮЙЕСІНДЕ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТТІ ҚОЛДАНУ: ҚАЗАҚСТАН КОНТЕКСТІНДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ШЕШІМДЕР

Куатова А.С.^{ID}, Куатов А.К.*^{ID}, Урузбаева Г.Т.^{ID}

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: kuatov_ak@enu.kz, *kuatov_ak@enu.kz, numenorih3@mail.ru)

Аңдатпа. Бұл мақалада әлеуметтік қызмет көрсету жүйесіндегі кейс-менеджмент технологиясын қолдану қарастырылған. Зерттеу нәтижелері талқыланып берілген. Жұмыстың негізгі мақсаты – отбасыларға әлеуметтік қызмет көрсету құралы ретінде кейс-менеджменттің әлеуетін анықтау, сондай-ақ оның Қазақстанның әлеуметтік қызмет көрсету жүйесіне интеграциялануындағы жағдайлар мен кедергілерді анықтау.

Зерттеу әдістемесі отбасымен әлеуметтік жұмыста кейс-менеджмент технологиясын қолданудың практикалық немесе теориялық тәжірибесі бар әртүрлі ұйымдар мен елдердің әлеуметтік саласының өкілдері арасында жүргізілген сараптамалық сауалнамаға негізделген.

Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, кейс-менеджмент кешенді қызмет көрсетуге, проблемаларды шешуге жүйелі көзқарасқа және қызметтерді үйлестіруді жақсартуға ықпал етеді. Оны енгізудегі негізгі кедергілер нормативтік-құқықтық базаның болмауы, білікті мамандардың жетіспеушілігі, ведомствоаралық ынтымақтастықтың әлсіздігі және жеткіліксіз қаржыландыру болып табылады. Осыған қарамастан, технология әлеуметтік жұмыстың тиімділігін арттыра алатын перспективалық құрал ретінде қарастырылады.

Зерттеудің үлесі кейс-менеджмент туралы білімді жүйелеуден, оның жергілікті жағдайларға бейімделу үшін негізгі аспектілерін анықтаудан тұрады.

Зерттеу нәтижелері кейс-менеджментті Қазақстанның әлеуметтік қызмет көрсету жүйесіне интеграциялау стратегиясын әзірлеу үшін және осы саладағы мамандардың құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған курстарды әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Негізгі ұғымдар: кейс-менеджмент, әлеуметтік қызмет көрсету, әлеуметтік қызметтер, отбасы, әлеуметтік жұмыс.

Кіріспе

Қазақстанда әлеуметтік қызмет көрсету жүйесінің дамуының қазіргі жағдайында отбасыларға әлеуметтік қызмет көрсету ерекше маңызға ие. Отбасына әлеуметтік қызмет көрсетудің жай-күйі мен даму перспективаларына жүргізілген талдау мұқтаж

Түсті: 21.07.2025; Жөнделді: 21.07.2025; Мақұлданды: 30.11.2025; Онлайн қолжетімді: 25.12.2025

109

*хат-хабар авторы

отбасыларға әлеуметтік қызмет көрсету үшін ескі әлеуметтік мекемелерді жаңғырту және жаңа әлеуметтік мекемелерді құру қажеттілігін көрсетті. Алайда, қазіргі тәжірибеде мұқтаж отбасыларды анықтау, олардың қажеттіліктерін бағалау және олардың негізінде қажетті әлеуметтік қызметтерді көрсету бойынша іс-қимылдардың бірыңғай алгоритмі жоқ. Біз зерттеуімізде отбасына әлеуметтік қызмет көрсетудің тиімді технологиясы ретінде шетелде кеңінен қолданылатын, сонымен қатар біздің елімізде де соңғы уақытта енгізіле бастаған кейс-менеджмент технологиясын қарастырамыз.

«Кейс-менеджмент (ағылшын тілінен case – case, management – management) Батыста кең тараған әдісі болып табылады. Ол әртүрлі клиенттермен жеке әлеуметтік жұмыста қолданылады: панасыз адамдармен, ауруханадағы науқастармен, жұмыс істемейтін отбасылармен, түрмеден босатылғандармен, қарттармен, иммигранттармен, тәуелді адамдармен және т.б. (Kuatova, A.S., 2019).

Ғылыми әдебиеттерде кейс-менеджмент ұғымына әртүрлі түсіндірмелер берілген. Мысалы, J. Pivoriene бұл ұғымды бірнеше күрделі мәселелері бар клиентке қажетті әлеуметтік көмекті уақытылы әрі тиімді ұсынуға бағытталған технология ретінде сипаттайды (Pivoriene, J., 2007). Өз кезегінде M. Weil мен J.M. Karls кейс-менеджментті клиентке керек қызметтерді үнемді және нәтижелі түрде алуға мүмкіндік беретін, бірізді қадамдардан тұратын процесс әрі сервистік желі шеңберіндегі өзара іс-қимылдың формасы ретінде қарастырады (Weil, M. and Karls, J.M., 1985). Ал J. Ovretveit кейс-менеджментті жеке адамның сұраныстарына сай келетін қызметтерді бейімдеу әдісі деп есептейді (Ovretveit, J., 1993). Сонымен қатар, кейбір зерттеулерде кейс-менеджмент тұтынушының күтіміне қатысты барлық қажеттіліктерін қамтамасыз ететін кешенді бағдарламаларды жүзеге асыруда түрлі қызметтерді өзара байланыстыратын және үйлестіретін тетік ретінде қарастырылады (Austin, C.D., 1993).

Кейс-менеджмент ұғымы әлеуметтік көмек алушы мен кейс-менеджер, сондай-ақ қызмет көрсетуші мамандар арасындағы бірлескен әрекетті білдіреді. Бұл жұмыстың құрамдас бөлігі ретінде мамандар отбасымен және оның әлеуметтік ортасымен өзара іс-қимылды ұйымдастырып, туындаған проблемалық жағдайды шешуге бағытталған қолжетімді ресурстарды жұмылдыруға, сондай-ақ түрлі құрылымдар арасында тиімді әрекеттестікті қамтамасыз етуге міндетті. Осындай кешенді тәсіл «кейспен жұмыс» деп сипатталады. Әлеуметтік қызметтердің отбасымен жұмысындағы кейс-менеджменттің негізгі мақсаты – жоғары сапалы қызметтерді барынша тиімді түрде көрсету және үйлестіру арқылы клиенттің жағдайын және оның әл-ауқатын оңтайландыру (Kuatova, A.S., 2019, p. 113).

Кейс-менеджменттің теориялық негізін Ури Бронфенбреннер ұсынған экологиялық жүйелер теориясы құрайды. Бронфенбреннер адамның әлеуметтік жүйелерінде бірқатар қосымша экологиялық факторлардың болатынын атап өтті, ол оларды жалпылама түрде экологиялық орта деп атады (Bronfenbrenner, U., 1979).

Экологиялық жүйелер теориясы бойынша адам үш ішкі жүйеде қызмет етеді: микрожүйе, мезожүйе және макрожүйе. Әлеуметтік қызметкер клиенттің жұмыс істейтін жүйесінің қайсысы зардап шегетінін түсінуге және барлық үш деңгейді және олардың өзара байланысын ескере отырып, клиентпен жұмыс істеуге ұмтылады.

Кейс-менеджмент бірнеше негізгі кезеңдерден немесе әрекет алгоритмдерінен тұрады: қабылдау, бағалау, жоспарлау, жүзеге асыру, бағалау немесе прогресті қарау және бақылау.

Бірінші кезең – қабылдау. Бұл кезеңде әлеуметтік жұмыскерлер әлеуетті қызмет алушыларды анықтайды, оларға көмек ұсынады, отбасыларды қолдау орталығы және оның қызметтері туралы ақпаратты ұсынады. Бірқатар авторлар кейс-менеджменттің қабылдау кезеңінің маңыздылығы бойынша көзқарастарымен бөлінеді. Кейбіреулер оны толығымен елемеге бейім (*Summers, N., 2016*), басқалары оны бағалау кезеңіне қосқаны дұрыс деп есептейді (*Woodside, M. and McClam, T., 2016*), ал үшіншілері қабылдау кезеңін жеке құрамдас бөліктерге бөледі (*Holt, B.J., 2000*).

Қолдау орталықтарының қызметтері туралы хабардар болу міндеті кейс-менеджментті қолданатын ұйымдар үшін аса маңызды (*Siefker, J.M., 1998*). Олардың қызмет алушылары халықтың осал топтары болып табылады, олар өздеріне қолжетімді қызметтердің бар екендігін білмеуі мүмкін. Клиенттердің жұмыс барысындағы қажеттіліктерін бағалаудан басқа, кейс-менеджерлерге қызметтері арналған клиенттерді тартудың және оларға мақсат қоюдың тиімді жолдарын енгізу керек. Клиенттерді тарту – қауымдастықты қолдау бағдарламаларының ерекше функциясы. Клиенттердің қатысуы және жалпы жағдайды басқарудың тиімділігі мамандардың табандылығына байланысты. Бұл жүргізілген зерттеулерде дәлелденген (*Ryan, P. et al., 1999*).

Екінші кезең – бағалау. Бұл ақпарат жинау кезеңі, оның барысында әлеуметтік қызметкер отбасының жағдайы, қажеттіліктері мен ресурстары туралы, олармен қалай жұмыс істеу керек екенін және оларға қалай көмектесу туралы шешім қабылдау үшін ақпарат жинайды. Кәсіби және жан-жақты бағалау кезеңі клиенттердің өз жағдайын тереңірек түсінуі, оларға қол жетімді ресурстарды білуі және олардың мотивациясы мен өзгеруге деген ұмтылысын тану тұрғысынан сындарлы нәтижелерге әкелуі мүмкін араласу болып табылатыны жалпы қабылданған. Оның ауқымы қандай болса да, нақты практикалық контекстерде бағалау өзара сенім мен серіктестікке ықпал ететін үлкен шеберлік пен әрекетті талап етеді (*Miley, K.K., O'Melia, M. and Dubois, B., 2017*).

Үшінші кезең – жоспарлау. Бағалау негізінде клиентке қызмет көрсету жоспары жасалады, оны даму жоспары деп те атайды. Жоспар көрсетілетін қызметті алушының да, маманның да алдағы жұмысының бағыты мен бағытын анықтайды және олардың арасындағы ынтымақтастықтың нәтижесі болып табылады. Жоспарлау кезеңінің негізгі құрамдас бөліктері мақсат қою және мақсатқа жетуге әкелетін іс-әрекеттерді дамыту болып табылады (*Sheafor, B.W. and Horejsi, C.R., 2014*).

Ұйым ішінде жоспар қызметкер мен клиент арасындағы тиімді келісім-шарт болып табылады, ол қызметкерлердің жұмысын және қызметтердің тиімділігін бақылау және бағалау үшін пайдаланылуы мүмкін. Жоспарда мақсаттар, міндеттер, мерзімдер белгіленіп, жауапкершіліктер белгіленеді. Жақсы ойластырылған жоспар - оң нәтижеге жетудің кілті.

Жоспарды жүзеге асыру қызметтерді үйлестіруді қамтитын маңызды кезеңдердің бірі болып табылады, бұл кейс-менеджменттің ең іргелі анықтаушы сипаттамаларының бірі болып табылады. Кейс-менеджерлер жұмыстың барлығы әзірленген жоспарға сәйкес болуын қамтамасыз етеді. Жоспарды жүзеге асыру осы қызметтердің қолжетімділігін және үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін әртүрлі қызмет жеткізушілерімен байланысты қамтиды. Қызметтерді үйлестіру осы кезеңдегі кейс-менеджменттің қызметін көрсететін ең маңызды сипаттамасы болып табылады (*Gursansky, D., Harvey, J. and Kennedy, R., 2003, pp. 70–71*).

Келесі кезең – орындалған жұмысты талдау және бақылау үшін жүзеге асырылатын үлгерімді бағалау немесе шолу. Прогресті бағалау немесе шолу – мақсатқа қол жеткізуді өлшеу және нәтиженің сәтті немесе сәтсіз болуына не ықпал еткенін анықтау. Мұнда қол жеткізілген жетістіктер туралы клиенттердің пікірлерін ескеру маңызды. Бұл кейс-менеджерлер бұрын әзірленген жоспарға сәйкес жүзеге асырылатын іс-шаралар мен әрекеттердің қаншалықты тиімді екенін бағалайтын процесс. Қажет болған жағдайда жоспар және одан әрі әрекеттер түзетіледі (*Herworth, D.H., Rooney, R.H. and Larsen, J., 1997*).

Осылайша, кейс-менеджмент бүкіл әлемде халықтың әртүрлі санаттарымен жұмыс істеуде кеңінен қолданылатын әлеуметтік қызметтерді көрсету технологиясы болып табылады. Ол бірнеше кезеңдерден тұрады және клиенттердің қажеттіліктерін қанағаттандыратын және әл-ауқатқа қол жеткізуге ықпал ететін қызметтерді алуда кейс-менеджерінің клиенттерге көмегі мен қолдауын қамтиды.

Бұл зерттеудің мақсаты отбасына әлеуметтік қызмет көрсету технологиясы ретінде кейс-менеджменттің мүмкіндіктерін анықтау, сондай-ақ оның Қазақстан Республикасының әлеуметтік қызмет көрсету жүйесіне одан әрі интеграциялануының шарттары мен кедергілерін анықтау болып табылады.

Зерттеу әдістемесі

Қойылған мақсатқа жету үшін зерттелетін мәселенің тереңдігіне енуге мүмкіндік беретін сараптамалық сауалнама әдісі қолданылды.

Сараптамалық сауалнама – зерттелетін мәселе бойынша арнайы білімі мен тәжірибесі бар адамдардан жауаптар алынатын әлеуметтанулық зерттеудің ерекше нысаны. Бұл әдіс және сарапшылардан алынған практикалық ұсыныстардың жан-жақтылығы мен зерттеу нәтижелерінің сенімділігін арттырады (*Кузьменко, Т.В., 2017*).

Сауалнаманың бұл түрінде мамандар нақты анықталған мәселелер бойынша өз көзқарастарымен бөлісуге шақырылады және олардың сарапшылық пікірлері жүйелі түрде жинақталады, бағаланады және талданады. Негізгі мақсат – зерттелетін құбылыстың күрделі немесе сыни аспектілерін тереңірек, нақтырақ түсіну. Бұл әдіс нәтижелердің негізділігін айтарлықтай арттырады және деректерден жасалған қорытындыларды нығайтады (*Масленников, Е.В., 1992*).

Кәдімгі әдістер арқылы ақпаратқа қол жеткізу шектелген жағдайларда сараптамалық сауалнамалар әсіресе тиімді. Мысалы, зерттеуші мамандардың таңдаулы тобына ғана қолжетімді түсініктерді қажет еткенде немесе тәжірибеге негізделген білім статистикалық деректерге қарағанда маңыздырақ болатын динамикалық ортада сараптамалық сауалнамалар баға жетпес әдістемелік құрал болып табылады (*Ивченкова, М.С., 2022*).

Сараптамалық сауалнама жүргізу процесі үш негізгі кезеңнен тұрады:

Дайындық – бастапқы кезең зерттеу мәселесін анықтауды, мақсаттарды белгілеуді, үлгіні таңдауды, қатысушылардың санын анықтауды және сауалнаманы немесе Сұқбат бойынша нұсқаулықты әзірлеуді қамтиды;

Іске асыру – осы кезеңде сараптамалық сауалнама әдетте құрылымдық Сұқбаттар, сауалнамалар немесе басқа қолайлы форматтар арқылы жүргізіледі;

Талдау – соңғы кезеңде аудиожазбаларды транскрипциялау және цифрландыру, содан кейін қорытындыларды түсіндіру және талдау кіретін жинақталған деректер өңделеді.

Зерттеу объектісі отбасына әлеуметтік қызмет көрсету болып табылады.

Зерттеу пәні (фокус) отбасына әлеуметтік қызмет көрсетудің тиімді технологиясы ретінде кейстерді басқару болып табылады.

Зерттеу болжамы:

Әлеуметтік қызметтерде кейс-менеджментті сәтті енгізу үшін бірқатар талаптар орындалуы керек:

– Әлеуметтік жұмыс саласында кейс-менеджментті қолдануды реттейтін нақты анықталған құқықтық және нормативтік база;

– Қажетті дағдылары мен құзыреттері бар білікті және кәсіби дайындалған кейс-менеджерлер;

– Отбасыларға жан-жақты және тиімді қолдау көрсету үшін тиісті мекемелер арасындағы күшті ведомствоаралық ынтымақтастық және үйлестіру.

– Кешенді қызметтерді көрсету үшін бірге жұмыс істейтін әртүрлі дағдылары бар команда;

– Отбасыларды әлеуметтік қызметтерді алуға да, беруге де тарту;

– Бағдарламаны қолдау үшін жеткілікті қаржыландыру, соның ішінде мамандарға жалақы төлеу және қажетті ресурстармен қамтамасыз ету.

Осы сауалнаманың іріктемесін қалыптастыру барысында мамандардың кәсібилігіне, зерттелетін тақырыптағы құзыреттілігіне назар аударылды. Сарапшылар алдын ала белгіленген критерийлер бойынша іріктеу арқылы және «қар ұшқыны» әдісімен таңдалды. Зерттелетін мәселе бойынша білімнің, практикалық немесе теориялық тәжірибенің болуы негізгі критерий болды, олар осы мәселеде сауатты және сарапшы пікірімен бөлісе алады. Бұл – әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарында, отбасын қолдау орталықтарында тәжірибесі бар тәжірибелі мамандар, әлеуметтік қызметкерлер, әлеуметтік ұйымдардың басшылары, оқытушылар, кейс-менеджмент бойынша тренерлер, әлеуметтік қызметке мұқтаж отбасылармен жұмыс жасау бойынша тренерлер, үкіметтік емес ұйымдардың, басқармалардың және әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік қызмет көрсету саласына қатысты басқа да ұйымдардың өкілдері.

Зерттеу нәтижелері

Сауалнамаға барлығы 30 сарапшы қатысты. Бұл көрсетілген критерийлерге сәйкес келетін әртүрлі ұйымдардың, қалалардың және елдердің өкілдері. Әр сарапшының отбасыларға әлеуметтік қызмет көрсетуде және кейс-менеджмент технологиясын қолдануда практикалық немесе теориялық тәжірибесі болды.

«Отбасына әлеуметтік қызмет көрсету технологиясы ретінде кейстерді басқарудың қандай артықшылықтары бар? Кемшіліктері қандай?» деген сұраққа мамандардың жауаптары мағынасы бойынша топтастырылып, біріктіріліп, 1-кестеде ұсынылды.

1-кесте. Істі басқарудың артықшылықтары мен кемшіліктері

Істі басқарудың артықшылықтары	Істі басқарудың кемшіліктері
Отбасын қолдаудың жоспары мен алгоритмі. Тұрақты бақылау және нәтижелерді бағалау.	Белгілі бір форматта әрекет ету әрқашан мүмкін емес.
Отбасымен жұмыс істеуге жеке көзқарас. Отбасылық мәселеге терең бойлау.	Кейстерді басқару технологиясын қолданытын мамандардың біліксіздігі.
Іс басқарушы жұмысындағы жүйелі және кешенді тәсіл	Қызмет көрсетудің бірыңғай стандарты жоқ.
Клиентті осы технологияға үйрету мүмкіндігі.	Әлеуметтік мекемелерде іс жүргізуге сұраныстың төмендігі.
Қолда бар ресурстарды пайдалануды оңтайландыру. Көрсетілетін қызметтердің ашықтығын арттыру және бірыңғай деректер базасын құру.	Қызметкерлерді оқыту қажеттілігі.
Отбасымен жүргізілген барлық жұмыстарды құжаттау. Істі басқарудың бүкіл процесінде отбасына қолдау көрсету.	Істі басқарушының мәртебесі заңнамалық деңгейде бекітілмеген.
Клиенттің күшті жақтарын анықтау.	Мамандардың жүктемесі.
Практикалық назар.	Жоқ.
Процеске клиенттің қатысуы	Клиенттің маманмен ынтымақтасқысы келмеуі.

Ескерту: Автор сараптамалық сауалнама нәтижелері бойынша құрастырған

Сарапшылардың көпшілігі осы технологияны пайдалана отырып, жұмыс кезеңдерінің, жұмыстағы әрекеттер алгоритмінің кейс-менеджменттің артықшылығы ретінде атап өтті: *«Технология ретінде кейс-менеджменттің артықшылығы – бұл негізгі толық құрал, біз бұл технологияны әлеуметтік қызметкер белгілі бір алгоритм бойынша отбасын асырай алатындай етіп береміз»*. Дегенмен, белгілі бір жағдайларда жоспарды жүзеге асырудың мүмкін еместігін ескертетін жауаптар бар: *«...белгілі бір форматта әрекет ету әрқашан шынайы бола бермейді», «... форс-мажорлық жағдайларды ескеру қажет»*.

Сондай-ақ, мамандардың пікірінше, кейс-менеджменттің артықшылығының бірі әр клиентке сәйкес жеке тәсілдың қолдануы: *«...кейс-менеджмент технологиясы әрбір клиентке оның қажеттіліктеріне қарай жеке тәсіл қолдануға, көрсетілген қызметтердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді»; «...әр кейс жеке қарастырылып, жеке жоспар құрастырылады»*.

Сонымен қатар, сарапшылардың пікірі бойынша, осы технологияның келесі артықшылығына тиісті қызметтерді алуға мұқтаж отбасылардың қажеттіліктері мен тәуекелдерін терең бағалауы жатады: *«...жағдайдың өте терең талдауы алдын ала жүргізіледі және бар проблемалардың барлық аспектілері және мұнда қандай қызметтер қажет екендігі барынша анықталады»; «отбасы мен оның қоршаған ортасын терең жан-жақты зерттеуде»; «... әрбір жағдайды тереңірек зерттеуге және әрбір жағдайды егжей-тегжейлі зерттеуге мүмкіндік береді»*.

Кейс-менеджменттің артықшылықтарын анықтау кезінде сарапшылар отбасының күшті жақтары мен ресурстарының анықтамасын атап көрсетеді: «*Күшті жақтарды анықтау клиентке қиын жағдайлардан шығуға көмектеседі...*».

Сондай-ақ сарапшылардың жауаптарында көрсетілетін қызметтердің ашықтығы, қолда бар ресурстарды пайдалануды оңтайландыру, кейс-менеджменттің практикалық бағыттылығы мәселелері қозғалды: «*Кейс-менеджмент өмірлік жағдайдың ерекшеліктеріне сәйкес, қарым-қатынас жасау және қолда бар ресурстарды іздеу арқылы жүзеге асырылады*».

Бұл технология отбасымен жүргізілетін барлық жұмысты құжаттауға және оны бүкіл жұмыс процесінде қолдауға мүмкіндік беретіні атап өтілді: «*... қиын өмірлік жағдайдан шыққанша қолдау көрсету*».

Сарапшылар кейс-менеджменттің артықшылықтары ретінде уақытты тиімді пайдалану, клиенттің үдеріске белсенді қатысуы және ведомстваралық ықпалдастықты атап өтті. Олардың пікірінше, бұл тәсіл үлкен нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді: «*..кейс-менеджмент уақытты үнемдеп, нәтижелілікке қол жеткізуге ықпал етеді*»; «*..клиент барлық кезеңге белсенді араласып, тәжірибе жинақтап, жаңа дағдыларды меңгере алады*»; «*мамандар өзара бірлесіп әрекет етеді*».

Алайда, осы оң тұстармен қатар, бірқатар сарапшылар кейс-менеджменттің кемшіліктеріне де назар аударады. Атап айтқанда, бұл тәсілде құжат жүргізуге көп уақыт жұмсалатыны, айтарлықтай күш пен әртүрлі сала мамандарын тарту қажеттігі, сондай-ақ кейбір клиенттердің өз жағдайын ашық айтуға дайын еместігін атап өтті. Бұл өз кезегінде процесті қиындата түседі.

Сонымен қатар, кейс-менеджментке кедергі болатын жайттардың бірі – әртүрлі мекемелердегі қызмет стандарттарының әркелкілігі, бұл ведомстваралық өзара іс-қимылда үйлесімсіздік тудырады.

Сарапшылардың көбі біліксіз мамандар мәселесін де маңызды кемшілік ретінде көрсетеді: «*.. мамандардың әдістемені толық меңгермеген жағдайда оның тиімділігі төмендеуі мүмкін*».

Тиімділік пен нәтижелілік критерийлерін айқындай отырып, ағылшын тілінде efficiency (тиімділік) және effectiveness (нәтижелілік) деген екі ұғым бар екенін атап өткен жөн. Оларды орыс тіліне аударғанда, бұл сөздер мағынасы жағынан синонимдер сияқты көрінеді және өкінішке қарай, көпшілік оларды өзара алмастырылатын ұғымдар ретінде қабылдап, қызмет нәтижелерінің негізгі көрсеткіштерін тізумен ғана шектеледі. Алайда бұл ұғымдардың мағыналары әртүрлі. Тиімділік пен нәтижеліліктің айырмашылықтарын олардың анықтамалары мен негізгі сипаттамаларын қарастыру арқылы нақтылайық. Бұл екі тұжырымдаманың айырмашылықтарын түсіну 2-кестеде көрсетілген.

2-кесте. Тиімділік пен нәтижелілік арасындағы айырмашылықтар

Тиімділік	Нәтижелілік
ресурстарды оңтайландыруға баса назар аударады	мақсатқа қол жеткізуді атап көрсетеді

шығындар мен күш-жігердің арақатынасын өлшейді	өнім сапасын өлшейді
үдеріспен, жылдамдықпен байланысты	нәтижелермен, ықпалмен байланысты
бір нәрсені дұрыс орындау дегенді білдіреді	дұрыс нәтижеге қол жеткізуді білдіреді
өнімділікпен байланысты	өзектілікпен байланысты
сандық түрде өлшенеді	сапалық түрде өлшенеді
уақытты басқаруды көздейді	басымдықтарды басқаруды көздейді
шығындар мен ысыраптарды азайтуға көмектеседі	қалаған нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі
құралдарға баса назар аударады	мақсаттарға баса назар аударады
операциялық көрсеткіштерді жақсартады	стратегиялық көрсеткіштерді жақсартады

Ескерту: Difference between efficiency and effectiveness (2024) дереккөзі негізінде құрастырылған

Тиімділік – белгілі бір тапсырмаға немесе мақсатқа жету үшін уақыт, ақша және энергия сияқты ресурстардың қаншалықты жақсы пайдаланылғанының өлшемі. Ең аз шығынмен қажетті нәтижелерге қол жеткізу үшін ресурстарды оңтайландыру басты назарда. Тиімділік көбінесе өнімділікпен және тапсырмаларды тез және дәл орындау мүмкіндігімен байланысты. Тиімділікті арттыру арқылы жеке адамдар мен ұйымдар өздерінің өнімділігін барынша арттырып, қажетсіз шығындарды азайта алады.

Нәтижелілік – мақсатқа немесе міндетке қаншалықты сәтті қол жеткізілгенін білдіреді. Ол процестің аяқталуын немесе жылдамдығын емес, әрекеттердің нәтижелері мен әсерін көрсетеді. Нәтижелілік қажетті нәтижелерге қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін дұрыс тапсырмаларды анықтау мен стратегиялық шешімдерді қабылдауды қамтиды (Difference between efficiency and effectiveness, 2024).

«*Кейс-менеджментті толық жүзеге асыру үшін қандай шарттар қажет?*» деген сұраққа жауаптарды талдау. сарапшылар, ең алдымен, мемлекеттік деңгейде кейс-менеджментті заңнамалық заңдастыру және тиісті нормативтік-құқықтық актілерді қабылдау қажеттілігін атап көрсететінін көрсетті. Сарапшылардың жауаптарынан:

«*Кейс-менеджментті толық жүзеге асыру үшін бізде оны заңдастыру жетіспейді. Қазіргі уақытта кейс-менеджмент тек денсаулық сақтау саласында, одан кейін жүкті әйелдер мен балалармен әлеуметтік жұмыста пайдаланады. Сондай-ақ, жалпы әлеуметтік салада бізде барлық әлеуметтік қызметкерлер кейс-менеджмент технологиясын қолдана отырып жұмыс істейтіндей жағдай жоқ. Оны заңдастыру керек, бүкіл ел бойынша әлеуметтік саладағы мамандарды оқыту керек. Яғни білімге және осы технологияны енгізуге инвестиция керек, ал ең бастысы жалақыны көтеру керек*»;

«*..процестің заңдылығы мен этикасын қамтамасыз ету үшін кейс-менеджментті реттейтін тиісті нормативтік құқықтық актілер болу керек*».

Кейс-менеджментті толық жүзеге асырудың келесі шарты, сарапшылардың пікірінше, технологияны, оның әдістерін жетік меңгерген және құзыретті істерді жүргізетін және отбасын қолдаудың барлық процесін білетін білікті мамандардың, кейс-менеджерлердің болуы:

«Жоғары оқу орындарында әлеуметтік қызметкерлердің жеткілікті санын шығаруы, кейс-менеджмент бойынша кадрларды дайындау және мұны нормативтік құқықтық актілермен қамтамасыз ету үшін дайындалған әлеуметтік қызметкерлердің болуы шарт болып табылады»;

«Әлеуметтік жұмыс бөлімдерінің мамандарын дайындап оқыту, әлеуметтік қызметтердің штат кестесіне кейс-менеджер лауазымын енгізу және мамандардың кәсіби біліктілігін үздіксіз арттыру».

Сауалнамаға жауап берген барлық сарапшылар әлеуметтік қызмет көрсету жүйесінде отбасыларға әлеуметтік қызмет көрсететін барлық ұйымдарда кейс-менеджмент технологиясын енгізу қажет деп санайды. Бірақ, сарапшылардың айтуынша, кейс-менеджмент әмбебап үлгі ретінде қолданылмауы тиіс. Әрбір ұйым өз ерекшеліктеріне, қызмет бағытына және мақсатты топтың қажеттіліктеріне байланысты бейімдеу керек: «Иә. Мен кейс-менеджмент технологиясын әлеуметтік ұйымдарда енгізу үшін қажет деп есептеймін, бірақ ол клиенттердің санаттарына сәйкес өз пішінінде икемді болуы керек. Ол өз клиентінің ассимиляциясы арқылы қол жетімді болуы керек»; «Иә, оны әр ұйым өзіне бейімдей алады деп ойлаймын».

Сонымен қатар, сарапшылар оны нормативтік құқықтық актілер (НҚА) деңгейінде жүзеге асыру қажеттілігін атап өтеді: «Иә. Әртүрлі бөлімшелер үшін кейс-менеджменттің әртүрлі бағыттары бар. Оның әртүрлі нұсқалары бар және сәйкесінше, оны әр салаға бейімдеп, НҚА енгізу қажет».

«Отбасылық әлеуметтік қызмет көрсету жүйесінде кейс-менеджментті енгізуге қандай кедергілер бар немесе болуы мүмкін?» деген сұраққа сарапшылар келесі аспектілерді атап өтті:

1. Кейс-менеджерлердің жетіспеулігі.

Бірқатар сарапшылар бүгінгі күні Қазақстанда кейс-менеджмент технологиясын кәсіби деңгейде білетін, кейс-менеджер деп аталанатын қызметкерлердің жетіспеулігін, сондай-ақ отбасылық әлеуметтік қызмет көрсету жүйесіндегі мамандарды қолдау бойынша қадағалаудың жоқтығын атап өтті: «..әлеуметтік қорғау саласындағы жекелеген кейс-менеджмент үшін әлеуметтік жұмыс саласында базалық білімі бар дайындалған мамандардың (кейс-менеджерлерінің) тапшылығы»; «..білікті кадрлардың тапшылығы тиімді кейс-менеджментті жүзеге асыруға кедергі келтіруі мүмкін».

2. Нормативтік құқықтық актілерде кейс-менеджмент технологиясының болмауы.

Сарапшылардың пікірінше, нормативтік құқықтық актілерде кейс-менеджмент технологиясының шоғырландырылмауы қызмет көрсетудің бірыңғай стандарттары мен құралдарының әлі әзірленбегеніне себеп болып отыр: «..қазіргі уақытта әлеуметтік көмек көрсету шашыраңқылықпен және әлсіз/толық емес жүйелілікпен сипатталады, бұл оның тиімділігін айтарлықтай төмендетеді».

3. Ведомствоаралық өзара әрекеттестіктің болмауы.

Сарапшылар әлеуметтік қызметтерді ұсынатын әртүрлі институттар мен қызметтер арасындағы үйлестіру мен ынтымақтастықтағы проблемалар кейс-менеджментке кедергі келтіруі мүмкін екенін атап өтті: «..ұйым ішінде көп команда, ведомствоаралық ұжым болуы шарт».

4. Қаржыландыру тапшылығы.

Сарапшылар кейс-менеджментті отбасыларға арналған әлеуметтік қызмет көрсету жүйесіне енгізуде басты кедергілердің бірі ретінде қаржылық қолдаудың жеткіліксіздігін атайды. Атап айтқанда, мамандарды оқыту мен қосымша ресурстарды қалыптастыруға айтарлықтай қаражат қажет болған жағдайда, бұл тәсілді іске асыру мүмкіндіктері шектелуі мүмкін.

5. Қатысушылардың мотивациясының төмендігі.

Зерттеу барысында сарапшылар кейс-менеджментке қатысатын тараптардың – әлеуметтік сала мамандарының, мемлекеттік құрылымдардың және клиенттердің – бұл тәсілге бейім болмауын атап өтті. Олардың пікірінше, мұндай технологияны енгізу жоғары деңгейдегі жауапкершілікті, сондай-ақ материалдық және техникалық тұрғыда жеткілікті қамтамасыз етуді талап етеді. Бұл жайт көптеген құрылымдардың дайын болмауына себеп болуы мүмкін: «..шешім қабылдайтын адамдар мен бөлімдер бұл технологияның құндылығын түсінбеуі мүмкін және оны тым көп еңбекті және көп уақытты қажет етеді деп есептеп, оны іске асырғысы келмеуі мүмкін»; «..қызметкерлер мен басшылық дәстүрлі тәсілдерді таңдай отырып, жаңа жұмыс тәсілдеріне қарсы тұруы мүмкін»; «..отбасы кейс-менеджментте күтілгендей терең ынтымақтастықты қаламайды».

Талқылау

Осы зерттеудің нәтижелері Қазақстанның сарапшылары кейс-менеджментті отбасыларға әлеуметтік қызметтерді көрсетудегі құнды және қажетті тәсіл ретінде кеңінен мойындағанын көрсетеді. Сонымен қатар, бұл модельдің практикалық қолдануы бір-қатар құрылымдық және институционалдық шектеулерге байланысты болып табылады.

Сарапшылар кейс-менеджмент технологиясы қызметтерді үйлестіретін, клиентке бағытталған және дәйекті түрде жеткізуге көмектесетінін атап өтті. Оның қадамдық құрылымы әлеуметтік қызметкерлерге әрбір отбасының қажеттіліктерін терең бағалауға, клиенттерді тартуға, жұмысты жоспарлау мен шешім қабылдауға және тұрақты бақылауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл қызметтердің сапасын жақсартып қана қоймай, сонымен қатар отбасылар мен мамандардың арасындағы сенімді нығайтады және клиенттердің мотивациясына ықпал етеді.

Алайда, ресми құқықтық және процессуалдық базаның жоқтығы кейс-менеджментті жүйелі түрде қолдануды қиындатты. Қазіргі уақытта Қазақстанның әлеуметтік қызмет көрсету жүйесінде кейс-менеджментті қалай енгізу керектігін анықтайтын ресми нұсқаулар, лауазымдық нұсқаулықтар немесе қызмет көрсету стандарттары жоқ. Нәтижесінде, оны пайдалану тұрақты емес және көбінесе жекелеген мамандарға немесе ұйымдарға тәуелді болып қалады.

Зерттеуге қатысушылардың пікірі бойынша, негізгі қиындықтардың бірі – кейс-менеджмент бойынша тиісті дайындықтан өткен білікті мамандардың жоқтығы. Ведомствоаралық ынтымақтастық тағы бір қиындық тудырады. Істі сәтті басқару әлеуметтік қорғау қызметтері, білім беру, денсаулық сақтау және әділет жүйесі сияқты көптеген институттар арасындағы ынтымақтастыққа байланысты болса да, мұндай үйлестірудің нақты белгіленген тетіктері жоқ. Әрбір мекеме өз ережелері мен процедуралары бойынша жұмыс істейді, бұл бірлескен жұмысты шашыраңқы және тиімсіз етеді.

Сонымен қатар, кейс-менеджмент жалпылама қолдануға келмейтін, оның тиімді болу үшін дұрыс шарттарды талап ететін құрал. Бұл шарттарға кәсіби дайындық, кейс-менеджерінің рөлін институционалдық мойындау, ведомствоаралық қолдау, нақты бағыттау жолдары, басқарылатын істер жүктемелері және жеткілікті қаржыландыру кіреді. Бұл элементтерсіз тәсіл өзінің толық пайдасын бере алмайды және қызметкерлер мен клиенттердің көңілін қалдыруы мүмкін.

Айта кететін жайт, сарапшылар кейс-менеджмент моделіне оң көзқараспен қарайтынымен, оның қазақстандық әлеуметтік қызмет көрсету жүйесіне табысты интеграциясы көптеген деңгейлерде – саясатта, білімде, институционалдық инфрақұрылымда және кәсіби дамуда мақсатты күш-жігерді қажет етеді.

Қорытынды

Осылайша, сараптамалық сауалнама және алынған мәліметтерді талдау нәтижелері бойынша келесі қорытындылар жасауға болады:

Осылайша, сараптамалық сауалнамадан алынған мәліметтерді талдау отбасыларға көрсетілетін әлеуметтік қолдаудың тиімділігін арттыру үшін кейс-менеджменттің айтарлықтай әлеуеті бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Ол жекелендірілген тәсілді қамтамасыз етеді, қызметтер арасындағы үйлестіруді күшейтеді және клиенттердің қажеттіліктерін жан-жақты бағалауға мүмкіндік береді. Дегенмен, кейс-менеджментті табысты жүзеге асыру жүйелік тәсілді және бірнеше негізгі шарттарды талап етеді: нақты нормативтік база, білікті мамандар, ведомствоаралық ынтымақтастық, тұрақты қаржыландыру және цифрлық инфрақұрылым.

Ерекше маңыздылық кейс-менеджерлердің мотивациясында, клиенттердің процеске қатысуға дайындығында және ұйымдардың инновациялық жұмыс әдістерін қабылдауға ашықтығында. Анықталған кедергілерді шешпестен, мысалы, оқытылған қызметкерлердің тапшылығы, ресурстардың жетіспеушілігі, әлсіз ведомствоаралық интеграция және институционалдық қарсылық – кейс-менеджмент тәуекелдері оқшауланған бастамалармен шектеледі. Сондықтан әлеуметтік қызмет көрсету жүйесіндегі отбасыларға әлеуметтік қызмет көрсететін барлық ұйымдарда осы технологияны кеңінен және тұрақты пайдалануға мүмкіндік беретін институционалдық қолдау мен қолайлы жағдайлар жасалуы керек.

Авторлардың қосқан үлесі

Қуатова А.С. – зерттеу дизайнын әзірлеу, әдебиеттермен жұмыс істеу, эмпириялық мәліметтерді жинау, нәтижелерді түсіндіру, мақала мәтінімен жұмыс жасау, деректердің сенімділігін қамтамасыз ету.

Қуатов А.К. – эмпириялық деректерді өңдеу және талдау, аудиожазбаларды цифрландыру, нәтижелерді интерпретациялау.

Урузбаева Г.Г. – әдебиеттермен жұмыс істеу, нәтижелерді түсіндіру, мақала мәтінімен жұмыс жасау.

Әдебиеттер тізімі

1. Austin, C.D. (1993) «Case management: a systems perspective», *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, Vol. 74, Issue 8, pp. 451–459. DOI: <https://doi.org/10.1177/104438949307400801>.
2. Bronfenbrenner, U. (1979) *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Difference between efficiency and effectiveness (2024) Testbook. Available at: <https://surl.li/vidzdd> (accessed 15.09.2024).
4. Gursansky, D., Harvey, J. and Kennedy, R. (2003) *Case management: policy, practice and professional business*. New York: Columbia University Press.
5. Hepworth, D.H., Rooney, R.H. and Larsen, J. (1997) *Direct social work practice: theory and skills*. Singapore: Brooks/Cole.
6. Holt, V.J. (2000) *The practice of generalist case management*. Boston: Allyn and Bacon.
7. Ивченкова, М.С. (2022) «Специфика, роль и методологические проблемы экспертного знания», *Известия Саратовского университета*, Т. 22, №4, с. 424-429. DOI: <https://doi.org/10.18500/1818-9601-2022-22-4-424-429>.
8. Куатова, А.С. (2019) «Кейс-менеджмент в работе социальной службы с семьей», *Вестник КазНПУ им. Абая. Серия социологические и политические науки*, №1(65), с. 111-117. Available at: <https://surl.li/xfcsmv> (accessed 15.10.2024).
9. Кузьменко, Т.В. (2017) «Экспертный опрос как основа принятия управленческих решений», *Социологический альманах*, №8, с. 434-443. Available at: <https://surl.li/bjzdkw> (accessed 17.10.2024).
10. Масленников, Е.В. (1992) *Метод интеграции концепций экспертов в социологическом исследовании: выявление, оценка и обобщение эмпирического знания*. Москва: Изд-во МГУ.
11. Miley, K.K., O'Melia, M. and Dubois, B. (2017) *Generalist social work practice: an empowering approach*. Ed. 8th. London: Pearson.
12. Ovretveit, J. (1993) *Coordinating community care: organizing multidisciplinary teams and care management in community health and social services*. Buckingham: Open University Press. DOI: [https://doi.org/10.1016/0168-8510\(95\)90045-4](https://doi.org/10.1016/0168-8510(95)90045-4).
13. Pivorienė, J. (2007) «Case management in social work», *Research journal «Social Work»*, Vol. 6, Issue 1, pp. 68-75.
14. Ryan, P., Ford, R., Beadsmoore, A. et al. (1999) «The enduring relevance of case management», *British Journal of Social Work*, Vol. 29, Issue 1, pp. 97-125. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a011442>.
15. Sheafor, B.W. and Horejsi, C.R. (2014) *Techniques and guidelines for social work practice*. Ed. 10th. London: Pearson.
16. Siefker, J.M. (1998) *Fundamentals in case management: guidelines for case managers*. St Louis: Mosby.
17. Summers, N. (2016) *Fundamentals of case management practice: skills for the human services*. Ed. 5th. Boston: Cengage Learning.
18. Trevithick, P. (2011) *Social work skills: a practice handbook*. New York: McGraw-Hill Education.
19. Weil, M. and Karls, J.M. (1985) «Case management in human service practice: a systematic approach to mobilizing resources for clients». San Francisco: Jossey-Bass. Available at: <https://surl.li/trnsna> (accessed 20.10.2024).
20. Woodside, M. and McClam, T. (2016) *Generalist case management: a method of human services delivery*. Ed. 5th. Boston: Cengage Learning.

Қуатова А. С., Қуатов А. К., Урузбаева Г. Т.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

ПРИМЕНЕНИЕ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТА В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСТАНА

Аннотация. В статье рассматривается применение технологии кейс-менеджмента в социальном обслуживании семей в Казахстане, представлены результаты проведенного исследования. Цель работы – определить потенциал кейс-менеджмента как инструмента для предоставления социальных услуг семьям и выявить условия и барьеры его интеграции в систему социального обслуживания Казахстана.

Методология исследования основана на экспертном опросе, проведенном среди представителей социальной сферы из разных организаций и стран с практическим или теоретическим опытом применения технологии кейс-менеджмента в социальной работе с семьей.

Результаты исследования показали, что кейс-менеджмент способствует комплексному предоставлению услуг, однако отсутствие нормативно-правовой базы, нехватка квалифицированных специалистов, слабое межведомственное взаимодействие и недостаточное финансирование препятствуют его внедрению во все социальные учреждения. Технология рассматривается как перспективный инструмент, способный повысить эффективность социальной работы.

Вклад исследования состоит в систематизации знаний о кейс-менеджменте, выявлении его ключевых аспектов для адаптации к локальным условиям.

Результаты исследования могут быть использованы для разработки стратегии интеграции кейс-менеджмента в систему социального обслуживания Казахстана и для разработки курсов, направленных на формирование компетенций специалистов в данной области.

Ключевые слова: кейс-менеджмент, социальное обслуживание, социальные услуги, семья, социальная работа.

Kuatova A.S., Kuatov A.K., Uruzbayeva G.T.

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

THE USE OF CASE-MANAGEMENT IN THE SOCIAL SERVICE SYSTEM: ISSUES AND SOLUTIONS IN THE CONTEXT OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article examines the application of case management technology in the social care of families in Kazakhstan and presents the findings of an empirical study. The research aims to assess the potential of case management in delivering social services to families and identify key conditions and barriers to its integration into Kazakhstan's social service system.

The methodology is based on an expert survey of social sector representatives from various organizations and countries with practical or theoretical expertise in case management in family social work.

The findings indicate that case management enhances the comprehensive provision of social services. However, its full-scale implementation is hindered by the absence of a regulatory framework, a shortage of qualified professionals, weak interagency collaboration, and insufficient financial resources. Despite these challenges, case management is recognized as a promising approach for improving social work efficiency.

This study contributes by systematizing knowledge on case management and identifying key aspects for adaptation to the local socio-institutional context.

The results may serve as a foundation for developing a strategic framework for integrating case management into Kazakhstan's social service system and designing training programs to enhance specialists' competencies in this field.

Keywords: case management, social services, social support, family, social work.

References

1. Austin, C.D. (1993) «Case management: a systems perspective», *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, Vol. 74, Issue 8, pp. 451–459. DOI: <https://doi.org/10.1177/104438949307400801>.
2. Bronfenbrenner, U. (1979) *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Difference between efficiency and effectiveness (2024) Testbook. Available at: <https://surl.li/vidzdd> (Accessed: 15 September 2024).
4. Gursansky, D., Harvey, J. and Kennedy, R. (2003) *Case management: policy, practice and professional business*. New York: Columbia University Press.
5. Hepworth, D.H., Rooney, R.H. and Larsen, J. (1997) *Direct social work practice: theory and skills*. Singapore: Brooks/Cole.
6. Holt, B.J. (2000) *The practice of generalist case management*. Boston: Allyn and Bacon.
7. Ivchenkova, M.S. (2022) «Specifika, rol' i metodologicheskie problemy jekspertnogo znanija (The specifics, role and methodological problems of expert knowledge) », *Izvestija Saratovskogo universiteta (Proceedings of the Saratov University)*, Vol. 22, Issue 4, pp. 424-429. DOI: <https://doi.org/10.18500/1818-9601-2022-22-4-424-429> (In Russian).
8. Kumatova, A.S. (2019) «Kejs-menedzhment v rabote social'noj sluzhby s sem'ej (Case management in the work of social service with the family) », *Vestnik KazNPU imeni Abaya. Seriya sociologicheskie i politicheskie nauki. (Bulletin of KazNPU after Abai. Series of sociological and political sciences.)*, №1(65), pp. 111-117. Available at: <https://surl.li/xfcmv> (Accessed: 15 October 2024) (In Russian).
9. Kuz'menko, T.V. (2017) «Jekspertnyj opros kak osnova prinjatija upravlencheskih reshenij (Expert survey as a basis for making management decisions)», *Sociologich. al'manah (Sociological almanac)*, №8, pp. 434-443. Available at: <https://surl.li/bjzdkw> (Accessed: 17 October 2024) (In Russian).
10. Maslennikov, E.V. (1992) *Metod integracii koncepcij jekspertov v sociologicheskom issledovanii: vyjavlenie, ocenka i obobshhenie jempiricheskogo znanija (The method of integrating the concepts of experts in sociological research: identification, evaluation and generalization of empirical knowledge)*. Moscow: Moscow State University Publishing House (In Russian).
11. Miley, K.K., O'Melia, M. and Dubois, B. (2017) *Generalist social work practice: an empowering approach*. 8th edn. London: Pearson.
12. Ovretveit, J. (1993) *Coordinating community care: organizing multidisciplinary teams and care management in community health and social services*. Buckingham: Open University Press. DOI: [https://doi.org/10.1016/0168-8510\(95\)90045-4](https://doi.org/10.1016/0168-8510(95)90045-4).
13. Pivorienė, J. (2007) «Case management in social work», *Research journal «Social Work»*, Vol. 6, Issue 1, pp. 68-75.

14. Ryan, P., Ford, R. and Beadsmoore, A. et al. (1999) «The enduring relevance of case management», British Journal of Social Work, Vol. 29, Issue 1, pp. 97-125. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a011442>.
15. Sheafor, B.W. and Horejsi, C.R. (2014) Techniques and guidelines for social work practice. 10th edn. London: Pearson.
16. Siefker, J.M. (1998) Fundamentals in case management: guidelines for case managers. St Louis: Mosby.
17. Summers, N. (2016) Fundamentals of case management practice: skills for the human services. 5th edn. Boston: Cengage Learning.
18. Trevithick, P. (2011) Social work skills: a practice handbook. New York: McGraw-Hill Education.
19. Weil, M. and Karls, J.M. (1985) Case management in human service practice: a systematic approach to mobilizing resources for clients. San Francisco: Jossey-Bass. Available at: <https://surl.li/trnsna> (Accessed: 20 October 2024).
20. Woodside, M. and McClam, T. (2016) Generalist case management: a method of human services delivery. 5th edn. Boston: Cengage Learning.

Авторлар туралы мәлімет

Қуатова А.С. – әлеуметтану бойынша философия докторы (PhD), әлеуметтану кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Қуатов А.К. – хат-хабар үшін автор, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану бойынша философия докторы (PhD), педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Урузбаева Г.Т. – педагогика ғылымдарының кандидаты, асс.профессор, Л.Н Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Сведения об авторах

Қуатова А.С. – доктор философии (PhD) по социологии, старший преподаватель кафедры социологии, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Қуатов А.К. – автор для корреспонденции, доктор философии (PhD) по социальной педагогике и самопознанию, старший преподаватель кафедры педагогики, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Урузбаева Г.Т. – кандидат педагогических наук, асс.профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Information about authors

Kuatova A.S. – Doctor of Philosophy (PhD) in sociology, senior lecturer, department of sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Kuатов A.K. – corresponding author, Doctor of Philosophy (PhD) in social pedagogy and self-knowledge, senior lecturer, department of pedagogy, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Uruzbayeva G.T. – candidate of pedagogical sciences, associate professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

XҒТАР 04.41.21
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-124-141>

АУЫЛДАН ҚАЛАҒА ҚОНЫС АУДАРҒАН КЕДЕЙ МИГРАНТ ОТБАСЫЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ

Ж.Б. Болат*^{ID}

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

(E-mail: *bolat.zhansaya@list.ru,)

Аңдатпа. Ауылдық жерлерден қалаға көшу тенденциясының деңгейі жылдан жылға қарқынды көрсеткішке ие болуда. Елімізде ауылдан қалаға қоныс аударатын отбасыларды қолдаудың әлеуметтік саясаты жоқ. Зерттеудің мақсаты – ауылдан қалаға қоныс аударған кедей мигрант отбасылардың қала жағдайында кездесетін мәселелері және осы мәселелермен күресу, жеңу, бейімделу тәжірибесін анықтау. Зерттеудің әдісі – тереңдетілген сұқбат. Сұқбатқа 13 кедей отбасы (8 нуклеарлы отбасы, 5 кеңейтілген отбасы, оның ішінде 3 моноотбасы) қатысты. Зерттеудің нәтижелеріне сәйкес ауылдан қалаға қоныс аударған кедей мигрант отбасылар әлеуметтік қолдаулар мен көмектерді алуда бейресми желілердің (туыстар, достар, жұмыс беруші, пәтер иесі, таныстар) көмегіне жүгінетіндіктері анықталды. Мигрант отбасылардың қала жағдайында ресми желілердің көмектерін алудан қашуына негізгі себептері ақпараттандырылмау және сенімсіздік екендігі анықталды. Сонымен қатар мигрант отбасылардың қала жағдайында жергілікті тұрғындар тарапынан стигматизацияға ұшырау тәжірибесі нақтыланды. Бұл отбасылардың басым көпшілігінің қаржылық қиыншылықтың ықпалынан тұрмыстық қолайсыздықтар мен тұрақсыздық жағдайында өмір сүруі дәлелденді. Сондықтан мигрант отбасылардың табысты интеграциялануы мен әлеуметтік қолдауларға ие болуы үшін ішкі көші-қонды басқару мен реттеудің заңдастырылған жүйесі еліміз үшін қажет.

Негізгі ұғымдар: ауыл-қала көші-қоны, кедей мигрант отбасы, әлеуметтік қолдау.

Кіріспе

Қазақстанда ауылдан қалаға қоныс аударған мигранттардың саны жыл сайын арту үстінде. Сарсембаева (2021) тұжырымдауы бойынша Қазақстанға ауылдан келетін қуатты көші-қон тән. 2014 жылдан 2024 жылға дейін ішкі көші-қон нәтижесінде Алматы облысының халқы 14,7%, Түркістан облысының халқы 27%, Астана қаласының халқы 12,47% және Алматы қаласының халқы 18,10% өсті (Ұлттық статистика бюросы). Амерханова (2019) анықтауы бойынша Қазақстанда реттелмейтін және қарлы кесек сияқты өсетін

124 Түсті: 30.03.2025; Жөнделді: 18.07.2025; Мақұлданды: 30.11.2025; Онлайн қолжетімді: 25.12.2025

*хат-хабар авторы

ішкі көші-қон басым болып табылады. Ауылдан қалаға халықтың қоныс аударуына итермелейтін факторлар ауылдық жерлердегі әлеуметтік және инфрақұрылымдық орта мен ресурстардың жеткіліксіздігі. Амерханова (2019) қорытындылауы бойынша ішкі көші-қонның негізгі себептері – өмір сүру деңгейін жоғарылату, жұмыс іздеу және өмір салтын өзгерту. Кусманова (2021) анықтауы бойынша ішкі көшіп – қонушыларды тарту орталықтары Астана және Алматы қалалары болып қала береді. Khanam және оның әріптестерінің зерттеу қорытындысына сәйкес ірі қалаларда мигранттар тиімді жұмыс мүмкіндіктері, жоғарғы жалақы және жақсы өмір сүру шарттарын іздейді (Khanam et al., 2024 p.11). «Мигранттар – біздің елдің азаматтары, жақсы жаққа ұмтылатын адамдар, олар жаңа жерге бейімделуге және жетістікке жетуге талпынады» (Амерханова, 2019, с.13). Сарсембаева (2021) тұжырымдауы бойынша ауылдан қалаға көшкен халық бұл басқа елдің тұрғындары емес, керісінше бұл Қазақстанның титулдық этносының өкілдері. Ауылдан қалаға қоныс аударған мигранттардың қала жағдайында құқықтарының қорғалмауы мен әлеуметтік қолдау алмауының салдарынан табысты бейімделе алмау жағдайлары кездеседі. Ешпанова (2014) тұжырымдауы бойынша ішкі мигранттардың өмірі тұрмысы тұрақсыздық жағдайында, ең жақсы жағдай дегеннің өзінде жалдамалы пәтерде тұрады, ал шындығында үйсіз адамдар. Ауылдан қалаға қоныс аударып келген мигранттар жұмыс және отбасымен байланысты қиындықтардан туындайтын стресті сезінеді (Pun, 2005; Wong et al., 2008). Сарсембаева (2021) анықтауына сәйкес көптеген ауылдан қалаға көшіп келген тұрғындар қала маңы, қаланың жекеленген аудандарында қоныстанады. Yessenova (2010a) Алматыдағы ауыл қазақтарының жағдайын «қалалық төменгі» немесе «қалалық төменгі сыныптың» жағдайы ретінде сипаттайды. Жаңадан қоныс аударып келген қазақтарды қабылдауда «қазақтар қаланың ең жақсы аудандарында өмір сүре алмайды» және периферияда қоныстануға мәжбүр, қаланың негізгі бөлігінен оқушаланған аудандарда тұрады және төменгі тап ретінде стигматизацияға ұшырайды (Giullia Panicciari, 2012, p.41). Казиханова (2023) зерттеу нәтижесі бойынша Алматы қаласындағы жас мигранттардың көпшілігі тіркелмеген, яғни бұрынғы тұрғылықты жерінде, ауылда немесе қаланың басқа аудандарында тіркелген, бұл көрсеткіш ішкі көші-қон статистикасында көрсетілмегенін көрсетеді. Бұл ғылыми сілтемелер ауылдан қалаға қоныс аударған мигрант отбасылардың әлеуметтік-тұрмыстық деңгейінің төмен екендігін және кедейлік деңгейінде өмір сүре отырып құқықтарының қорғалмауы жағдайымен жиі ұшарасатындығын көрсетеді. Кедейлік – бұл ақшаның жетіспеушілігі ғана емес, құқықтар мен артықшылықтарға байланысты яғни қоғамдағы адамдардың көпшілігі пайдаланатын мүмкіндіктер мен ресурстарға бірдей қолжетімділіктің қаншалықты дәрежеде берілетіндігін анықтайды (Daly, 1988, p.4). Joe Whelan (2023) зерттеу нәтижесіне сәйкес, кедейлік және материалдық қолайсыздық бұл соңында маргиналдануға алып келеді және әлеуметтік иеліктен шығару көптеген юрисдикцияларда тұрақты мәселелер болып табылады. Қазақстандағы қолданыстағы заңнамалық базаны талдау елдегі біртұтас, оңтайлы, негізделген, көші-қонның жағымсыз тұстарын еңсеретін, мигранттардың құқықтарын іске асыратын мемлекеттік көші-қон саясаты жоқ екендігін айқындайды. Елімізде көші-қон бойынша бағдарламалар бар, бірақ ол шашыраңқы, ішкі көші-қон үшін жауапты нақты беретін мемлекеттік орган жоқ

және теңдестірілген жұмыс жоқ. «Егер мемлекет ішкі көші-қон мәселелерін шешпесе, онда маргиналды азаматтардың тұрақсыздандыратын және даулы санатын алады» (Амерханова, 2019, с.8). Елімізде ауылдан қалаға қоныс аударған мигрант отбасыларды қолдаудың заңдастырылған саясаты жоқ және бұл мәселе бұл халық санатының табысты интеграцияланбауы мен құқықтарының қорғалмауы салдарынан түрлі мәселелерге тап болуына алып келеді. Жоғарыдағы ғылыми дәлелдемелерге сәйкес зерттеудің мақсаты анықталды.

Зерттеудің мақсаты – ауылдан қалаға қоныс аударған кедей мигрант отбасылардың қала жағдайында кездесетін мәселелері және осы мәселелермен күресу, жеңу, бейімделу тәжірибесін анықтау.

Әдебиеттерге шолу

Greeff (2007) және оның әріптестерінің тұжырымдауына сәйкес отбасының өміршеңдігі отбасының қолайсыз жағдайларды таңдау мен жеңуде бейімделу шараларын қабылдау үшін ішкі және сыртқы ресурстарды пайдаланған кезінде анықталады. Отбасының өміршеңдігі отбасының өтпелі кезең мен дағдарысты қалай бастан өткеретіндігін түсінуге теориялық негіз береді және отбасының қиын өмірлік жағдайлармен сәтті күресу және өзгерістер мен дағдарыстарға бейімделуі сипатына сілтеме береді (Walsh, 1996). Отбасылар өзгерістерді қалай қабылдайды, сондай ақ олардың қиын жағдайлармен күресуге арналған дағдылары мен ресурстары олардың өміршеңдік деңгейін анықтайтын факторлар болып табылады (Patterson, 1988; Walsh, 2002). Отбасының тұрақтылығы – отбасы бейімделу таңдауын қабылдауы және қолайсыз жағдайларды жеңу үшін ішкі және сыртқы ресурстарды пайдалануы (Greeff et al., 2007). Walsh тұжырымдауы бойынша жаңа жағдайларға бейімделуі үшін отбасы ішкі функциялары мен құрылымдарын өзгертіп, сондай ақ қолайсыз жағдайларға қарамастан жеке трансформация және қарым – қатынастың өсуіне қол жеткізуі керек (Walsh, 2002). Wen және оның әріптестерінің тұжырымдауы бойынша отбасының бейімделу шешімдерін қабылдауы үшін отбасы ішіндегі және одан тыс әртүрлі ресурстарды қалай пайдалануы оның бейімделу процесінде маңызды рөл атқарады (Wen et al., 2015). Khanam және оның әріптестерінің зерттеу нәтижелеріне сәйкес көптеген мегаполистердің тұрғындары өздерін дәрменсіз сезінді және қолдау желілерінің болмауына байланысты қорғалмаған (Khanam et al., 2024, p.8). Қазақстанда ішкі көші-қон мәселелері жөнінде зерттеулер И.К.Амерханова, Э.С.Майшекина, D.D.Yeshpanova, N.Zh. Biyekenova, A.C. Жусупова, А.А.Кенесов, Ж.А.Утебаева, Е.С.Коренева, Д.Б.Кужикова, М. Асанбаев еңбектерінде көптеп кездеседі. Қазақстанда ішкі көші-қонның аумақтық көрсеткішінің деңгейі мен мәселелерін сипаттайтын зерттеулер бар, бірақ ішкі көші-қонға қатысушылардың қала жағдайында әлеуметтік қолдау алу тәжірибесін түсіндіретін зерттеулер жоқ. Отбасылар зерттеу бірлігі ретінде қалай бейімделеді және тұрғын үй, жұмыспен қамту, білім беру, медициналық қызметтерді алудағы қиындықтарымен қалай күресетіндігі туралы зерттеулер кездеспейді. Отбасы өмірінің негізгі салаларына бейімделу механизмдерін зерттеу осы отбасылармен

әлеуметтік жұмыс тәжірибесіне және осы отбасыларға қатысты әлеуметтік саясатты қалыптастыруға көмектеседі.

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында зерттеу сұрақтары тұжырымдалды: (1) Кедейлік жағдайында өмір сүретін ауылдық жерлерден қалаларға қоныс аударатын отбасылар баспана табу және тұрғын үй жағдайларын жақсарту қиындықтарын қалай жеңеді? (2) Олар жұмыста будағы қиындықтарды қалай жеңеді? (3) Ата-аналар балаларына білім берудегі қиындықтарды қалай жеңуге тырысады? Олар балаларға мектепке дейінгі және мектептегі білім беруді қалай қамтамасыз етеді және оларды сыныптан тыс жұмыстарға қалай тартады? (4) Олар медициналық көмек пен әлеуметтік қызметтерге қол жеткізу қиындықтарын қалай жеңеді? (5) Ауылдық жерлерден қалаға қоныс аударатын мигранттардың отбасылары қалалық қоғамдық желілерге қалай қосылады?

Зерттеу нысаны бойынша респонденттерді іріктеу Алматы қаласы Барахолка базар аумағында жүргізілді. Барахолка базар аумағындағы ашық алаңдар мен жол бойларында жұмыс жасап немесе көмек сұрап отырған 80 адаммен кезекпен танысу жұмысы жүргізіліп, сауалнамаға қатысуға ұсыныс жасалды. Азаматтарға сауалнама деректерінің жасырын (анонимді) сақталатындығы және мақсатқа сәйкес іріктелініп алынған сауалнама қатысушылары ақылы сұқбатқа қатысатындығы туралы түсіндіру жұмысы жүргізілді. Сауалнама қатысудан 33 адам бас тартты, 47 респондент сауалнамаға қатысуға келісім берді. Сауалнама жүргізіліп, жинақталған ақпараттар сұқбат критерийлеріне сәйкес талданды. Іріктеу нәтижесінде 34 респонденттің жауаптары сұқбат критерийлеріне сәйкес келмеген, 13 респондент іріктелініп алынды.

Сұқбатқа қатысушы отбасыларды талдау критерийлері:

- Моноотбасы (5), нуклеарлы отбасы (3), кеңейтілген отбасы (5);
- Алматы қаласына қоныс аудару мерзімі 10 жылдан аспаған отбасы;
- Күнкөріс деңгейі кедейлік шегіндегі отбасы.

Іріктелініп алынған респонденттермен сұқбаттың өту күні, уақыты және орны алдын ала келісілді. Эмпириялық зерттеу деректерін жинақтау мақсатында 13 отбасыдан тереңдетілген сұқбат алынды. Сыйақы мөлшері 5000 теңге бірінші автор тарапынан.

Сауалнама және сұқбат сұрақтары Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің жергілікті этикалық комитетімен мақұлданған.

1-кесте. Сұқбатқа қатысушы әйел респонденттердің демографиялық ақпараттары

Қатысушылар	Жасы	Жұ-байы, жасы	Басқа туыстар	Бала саны, жасы (деректерді жинау кезеңіндегі)	Қалаға көшу мерзімі	Отбасының кірісі
Респондент 1	37	-	-	4 бала – 2 – 10 жас аралығы	2 жыл 5 ай	105000

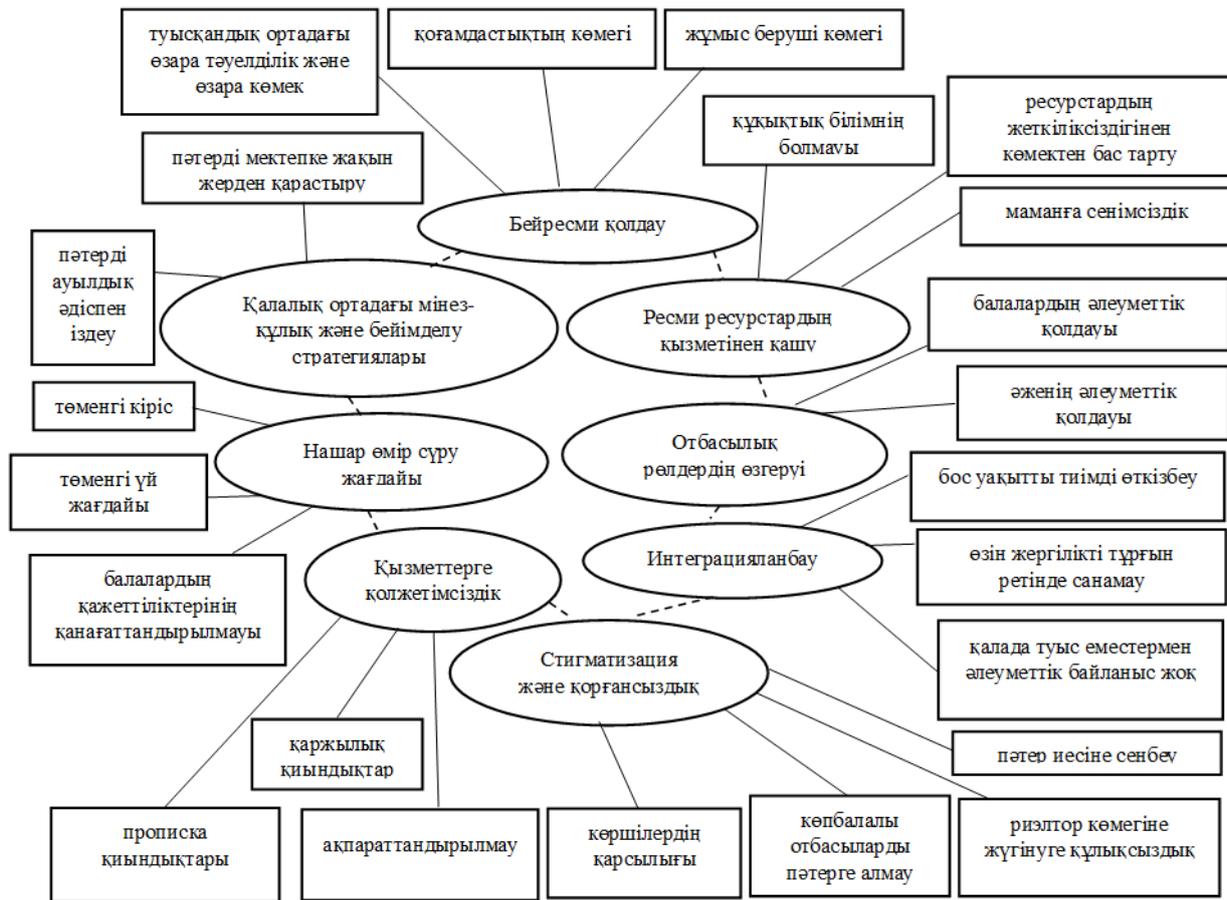
Респондент 2	36	-	-	2 бала – 11 – 13 жас аралығы	5 жыл 8 ай	95000
Респондент 3	25	-	-	1 бала – 6 жас	6 ай	55000
Респондент 4	40	-	-	5 бала – 3 – 15 жас аралығы	9 жыл	183000
Респондент 5	46	-	-	8 бала – 12 – 29 жас аралығы	6 жыл	340000
Респондент 6	37	41	-	7 бала – 2 – 15 жас аралығы	5 жыл 2 ай	268500
Респондент 7	37	48	-	4 бала – 5 – 17 жас аралығы	1 жыл	324000
Респондент 8	26	37	-	4 бала – 1 – 8 жас аралығы	7 жыл	200000
Респондент 9	34	37	Әже Қайны	4 бала – 1 – 10 жас аралығы	1 жыл 10 ай	280000
Респондент 10	30	33	Әже	3 бала – 3 – 9 жас аралығы	6 жыл	200000
Респондент 11	42	44	Әже	7 бала – 3 – 20 жас аралығы	1 жыл 6 ай	344000
Респондент 12	40	41	Әже	5 бала – 4 – 19 жас аралығы	10 жыл	273000
Респондент 13	33	37	Ата Әже	5 бала – 0 – 12 жас аралығы	5 жыл 6 ай	286000

Сұқбат респонденттердің үйінде өткізілді. Әр респондентке ақпараттық парақ ұсынылып, әрқайсысы келісім парағына қол қойды. Зерттеуді этикалық комитет мақұлдады (IRB – A689, 02.11.2023).

Деректерді талдау В.Браун және В.Кларктың рефлексивті тақырыптық талдау (RTA) әдісінің 6 кезеңі бойынша жүргізілді: Бірінші кезең: деректермен танысу; Екінші кезең: бастапқы кодтарды құру; Үшінші кезең: тақырыптарды құру; Төртінші кезең: ықтимал тақырыптарды қарастыру; Бесінші кезең: тақырыпты анықтау және оған атау беру; Алтыншы кезең: есепті дайындау.

Нәтижелер

Деректерді тақырыптық талдау барысында сегіз тақырып анықталды: нашар өмір сүру жағдайы, қызметтерге қолжетімсіздік, стигматизация және қорғансыздық, интеграцияланбау, ресми ресурстардың қызметінен қашу, отбасылық рөлдердің өзгеруі, бейресми қолдау, қалалық ортадағы мінез-құлық және бейімделу.

Ескерту:

○ Тақырып

□ Ішкі тақырып

----- Тақырып арасындағы байланыс

Сурет 1. Рефлексивті тақырыптық талдау нәтижелері

Нашар өмір сүру жағдайы

Жинақталған ақпараттарды тақырыптық талдау барысында келесідей ішкі тақырыпшалар анықталды: (1) төменгі кіріс, (2) төменгі үй жағдайы және (3) балалардың қажеттіліктерінің қанағаттандырылмауы. Респонденттердің көпшілігі отбасылық табыстың мөлшері күнделікті азық – түлік пен пәтер ақысын төлеуден артылмайтындығын жеткізді.

«Айлық күнделікті тамақ және үйге төлейміз болды. Басқа ештеңеден артылмайды. Алматыда пәтер жалдап тұру өте қиын екен, тамағың бар, киімі бар балалардың сол жағынан қиналып отырмыз» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 2).

«Бәрібір жетпейді ештеңеге, менің күнделікті тапқаным балалардың продуктысынан артылмайды, күйеуім тапқаны тоже кредитке кетеді, асып-тасады» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 1).

Екінші тақырыпша: «Төменгі үй жағдайы». Сұқбатқа қатысушылардың басым бөлігі қала жағдайында жалдаған пәтерлердің көпшілігінде қолайлы жағдай жасалмағандығын және осы себептен балалардың денсаулық жағдайы мен үй жағдайында білім алу, интеллектуалды дамуына кері әсерін тигізіп отырғандығын атап өтті.

«Бір айда үйде боламыз, бір ай больницада жүрдік, өздері біледі ауруханадағылар, баланың өкпесін құрттыңыздар деп айтты, влажность, сырос, ауа жоқ сегіз адам енді бір үйде тұрғаннан кейін сосын олар келе берді, келе берді «Болмайды көшіңіздер, зиян» деп» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 3).

«Одан кейін айтып жатырмынғой, біздің үйіміз кішкентай, кішкентай ғана бөлмені ас бөлмесі деп қойып қойғанмын, бір бөлменің ішіндемізғой. Біреуі оқып жатса, екінші бала сабақ оқығысы келеді. Біріне кедергі көп жасайды. Содан да сабақ үлгерімдері төмен болып қалды ма, біреуі айқайлайды, бір бала шулайды. Сабаққа дайындалуда кедергілер бар, киінуге кедергі таңертен, тіпті таңертен шайларын ішетін жер де болмай қалады. Өйткені, бізде бір бөлме түгелімен төсек салып тастаймын. Бір бала сөйлесе екіншісі оянып кетеді» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 1).

Үшінші тақырыпша: «Балалардың қажеттіліктерінің қанағаттандырылмауы». Респонденттердің көпшілігі растады, яғни балалардың материалдық қажеттіліктерін қамтамасыз ете алмаудың ықпалынан балалар таныс емес адамдардың берген киімдерін киеді және оқу құралдары мен киіммен уақытылы қамтамасыз етілмейді.

«Балалар енді барып келеді, мектепте қиыншылықтар болады оқу жағынан, енді оқулық бәрі жетеді, кем кетіктерін түгендеуге кішкене қаражат жетіспейді, формасы бар. Ақша жетпей қалған кезде алып бере алмаған жағдайлар болды» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 2).

«Бұрын ауруханада жатқан кезімде бай әйел кісіні жолықтырғам, сол кісінің ұлы бар, өзі бухгалтер боп жасай ма, маған киімдерін алып келіп тастайды. Киімге сол кісінің арқасында кішкене болсын қиналмаймын» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 3).

Қызметтерге қолжетімсіздік

Қала жағдайында ауылдан қоныс аударған мигранттардың басты мәселелері (1) прописка қиындықтары, (2) қаржылық қиындықтар және (3) ақпараттандырылмау. Сұқбатқа қатысушылардың көпшілігі прописканың (мекен – жайы бойынша тіркеу) болмауы қала жағдайында көмектер мен қолдауларды алуда басты кедергі болатындығын және осы себептен қаншама мүмкіндіктерден айырылып отырғандықтарын жеткізген.

«Осындай мәселелер болды менде, жаман қатты қиналдық тіркеуіміз болмай, баспанаға кезекке тұра алмай, одан басымызда несие бар әлі күнге дейін, несие деген тегі бітпейді қажеттіліктен» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 4).

«Енді екінші сыныпта көп балалы ана ретінде тегін тамаққа жаздыртайын десем келеді да «прописка» дейді, «АСП-ға тапсырмағансыз» дейді, тамаққа да, киімге да барлығы сол бір прописканы талап етіп отыр» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 3).

Қала жағдайында қаржылық қиындықтардың ықпалынан балалардың балалақшасы мен қосымша оқу курстарын қамтамасыз ете алмау жағдайымен көптеген отбасылардың

кездесетіні анықталды. Респонденттердің басым бөлігі балалардың білімі мен дарынын жетілдіруге жоғарғы деңгейде ниетті екендіктерін білдірді және қосымша оқу, үйірме орталықтары алыста орналасқандықтан балалардың барып келуі мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндіктері жоқ екендігін жеткізді.

«Ия жеке меншік бала бақшаларға барып, бағаларын сұрап көрдім. Бір балаға 35000 тенге сұрайды. Бұл ең арзан деген балабақша бағасы. Бұл ақшаны төлеп баланы балабақшаға беруге мүмкіндігім жоқ» (Сұқбат моноотбасы 1).

«Кружоктарға қатыстыра алмаудың басты себептері: ақша, барып келу, баланың қауіпсіздігі, автобус бар, остановка арғы жақта ол үшін көшенің арғы бетіне өту керек, пешеход бар, сосын осы автобустан түсіп үйге келем дегенше арасы қаншама ұзақ, баланы постоянно алып жүретін адам керек» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 2).

Сұқбатқа қатысушылардың көпшілігінің қала жағдайында әлеуметтік көмектер мен қызметтер туралы ақпараттандырылмағандықтары анықталды және бұл қолдауларды алуға уақыттың тапшылығын атап өтті.

«Шыны керек мен жүгінбедім. Мен білмеймін, ондайға жүгінген емеспін. Оған жүгіріп, сұрастырып, қарастыратын уақыт та жоқшыны керек. Балалардың сабағы, тамақтары бар дегендей» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 1).

«Мен ондай нәрсені білмейді екенмін. Ауылда жүргеннен кейін біз ондай нәрсені қарамағанбыз, білмейміз» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 5).

Интеграцияланбау

Бұл тақырып аясында 4 тақырыпша анықталды: (1) бос уақытты тиімді өткізбеу, (2) өзін жергілікті тұрғын ретінде санамау және (3) қалада туыс еместермен әлеуметтік байланыс жоқ. Сұқбатқа қатысушылардың көпшілігі қала жағдайында қаржылық қиындықтардың ықпалынан бос уақытты тиімді өткізбейтіндіктерін және тұрғын үй жағдайының қолайсыздығынан балаларды қараусыз қалдыра алмайтындықтан өздеріне бос уақыт арнай алмайтындықтарын атап өткен.

«Мен бос уақыт табар едім. Қазір мынау үй кішкентай болғаннан кейін, от жағатын болғаннан кейін қорқасың. Арасында болады, ток бір рет жанып кетті. Сондай жағдайдан кейін қорқып үйден шықпаймын» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 1).

«Бос уақытты тиімді өткізуге жағдай жоқ, қаражат жетпейді, былай қыдырып келейін десең балалармен үйде отырасың жағдайың жетпеген соң» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 2).

Респонденттердің басым бөлігінің өзін жергілікті қала тұрғыны ретінде санамайтындықтары анықталды. Сұқбат нәтижелеріне сәйкес қалада жеке меншік пәтердің жоқтығы мигранттардың өздерін қалалық тұрғын ретінде сезінбеуіне басты себеп болып табылады.

«Жоқ, өзімді санамаймын және сезінбеймін. Оған себеп үйдің жоқтығы, көршілермен араласпаймыз» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 1).

«Енді жергілікті тұрғын деп санайтын тұрып жатқанымызға бес алты жыл болды, бес алты жылдан бері барып келетін неміз бар, тұрақты деп өзім олай сезінген жоқпын. Себебі, тұрақты жеріміз жоқ, тұрақты үйіміз жоқ, ана жақтан мына жаққа көшу барлығы оңай емес» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 2).

Ешқандай мекемеде жұмыс жасамау, басқа тұлғалармен әлеуметтік байланыс орнатпау және мүліктік ресурстардың жеткіліксіздігі мен төмен деңгейі мигрант отбасылардың қалада туыс емес тұлғалармен байланыс орнатуына мүмкіндік бермейтіндігін көрсетті.

«Менің енді Алматы қаласында досым жоқ, өйткені мен бұл жақтың тумасы емеспін, ешқандай таныс жоқ, көршілермен араласпаймыз. Жұмыс орнында жұмыс жасағанда көп уақытта жасаған жоқпын, ана жерде бір мына жерде бір жасадым. Ол жерде жақын таныс тауып, жақын араластым деп айта алмаймын. Жұмыс істемей үйде отырғаннан кейін дос, таныс, ұжымдастар жоқ» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 1).

«Мен үйге қонақ та шақыра алмаймын, үйге қонақ шақыруға ұяламын. Қонаққа ешкімді шақыра алмаймын, ешкім келмейді. Жолдасым достарын шақырғысы келеді, шақыра алмаймыз, қашып жүреміз. Былай айтқанда ағайындармен де араласпай қалдық. Қыздарым да сыныптастарын үйге шақыра алмайды. Өйткені, шақырайын десе кәні кімді шақырады, ұялады. Қазір үлкендерім киім ауыстырғысы келеді, жеке отырғысы келеді, кішкентай балалар әсер етеді» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 1).

Стигматизация және қорғансыздық

Тақырыптық талдау барысында респонденттердің көпшілігінің қала жағдайында жергілікті тұрғындар тарапынан стигматизацияға ұшырайтындықтары анықталды: көршілердің қарсылығы, көпбалалы отбасыларды пәтерге алмау. Сұқбатқа қатысушылар жергілікті тұрғындар тарапынан шеттетулерді сезінетіндіктерін жеткізді.

«Үйдің қасында үлкен үйлер бар. Сол үйлердің аумағына балаларды ойнатуға жіберсең кемсітеді екен. «Сендер бұл жерде тұрмайсыңдар, сендерге бұл жерде ойнауға болмайды» деп айтады екен. Үлкен кісілер солай айтып балаларды қуып жібереді екен. Мен ол жаққа балаларды жібергім келмейді. Кейінгі кезде ол жақты қоршап қоятын болыпты» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 1).

Респонденттердің көпшілігінің жауаптары бойынша пәтер иелері көп баламен пәтерге алмайды және түбегейлі бас тартады. Бұл тәжірибеден пәтер иелері тарапынан мигрант отбасылардың шеттетулерге ұшырайтындығын көре аламыз.

«Ал көше аралап іздеп көрдім, көбісі баламен алмаймыз дейді. Менде 4 бала, тіпті 1 баламен алмайтын хозяндар бар. «Балаларыңыз көп екен», «Қалай төлей аласыз?», «Жұмыс жасайсыз ба?» деген сұрақтар көп» (Сұқбат моноотбасы 1).

«Біздің балаларымыз көп болғандықтан тұрғын үй кешеніндегі пәтерлерге қабылдамайды. Неге десеңіз балалар шулайды, бұл жерде көпшілік үйлер бос емес сносқаға кеткен үйлер. Сомен отырмыз енді бес алты жыл болды» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 1).

Мигрант отбасылардың қалалық ортада қорғансыздық жағдайлары анықталды: риэлтор көмегіне жүгінуге құлықсыздық; пәтер иесіне сенбеу. Сұқбатқа қатысушы мигрант отбасылардың ауылдан қалаға алғаш қоныс аударғанда меншік иелерімен байланысқа түскендегі сәтсіз тәжірибелері анықталды.

«Интернеттен іздеген едім біреуге 10 мың теңге беріп қаратқам ғой пәтерді, сөйтсем ол жоқ тауып бере алмады. Сонымен ақшаны да бермеді, содан кейін қой дедік» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 5).

«Өйткені, интернеттен қарасаң, риэлтор дейді, оған көп жүгінбейміз» (Сұқбат моноотбасы 5).

Қала жағдайында пәтер иелерінің келісілген қаражатты қайтармау тәжірибесі мигрант отбасылардың пәтер иелеріне сенімсіздігін қалыптастырғандығы анықталды.

«Бұл пәтердің иесі жарты ақшамды бермей қойды. Депозитті қайтармай қойды. Пәтер иесі «Ақша қайтарылмайды» деді. Пәтер иесі жөндеу қажет заттарды жөндеп бермейтін» (Сұқбат моноотбасы 3).

«Сосын жолдасым өмірден өтті, сол жерден жерлеп, сол жақта болдық біраз. Сосын келіп сол тұрып жатқан квартирдағылар ақшамды бермей қойды, төлеп қойғанмын ғой. Жарты ақшасын беріп қойған едім келесі айға деп, бірақ біз жолдасым қайтыс болған уақытта ауылда болып тұрмадық қой ол үйде» (Сұқбат моноотбасы 5).

Ресми ресурстардың қызметінен қашу

Бұл тақырып ішкі екі тақырыпшаны құрайды: (1) құқықтық білімнің болмауы, (2) ресурстардың жеткіліксіздігінен көмектен бас тарту және (3) маманға сенімсіздік. Сұқбатқа қатысушы отбасылардың көпшілігі медицина қызметтері мен әлеуметтік көмектер мен қолдауларды алуда өз құқықтарын білмейтіндігі анықталды.

«Бізде мысалы бір ренжитінім УЗИ ға орын болмай қалады екі қабат кезде қатты қиналғам, денсаулығымда қаным сұйықта. Поликлиникаға қаралайын десем арғы Қалқаман жаққа жіберді «Өзімізде жоқ мамандар» деп сонау Қалқаманға барам үш баламды алып» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 3).

«Мысалы, бір көмек алу үшін емханаға барғанда терапевтке жазыласын. Одан кейін терапевттің жіберуі бойынша гинекологқа жазыласын. Ол гинекологты бір ай күтесін. Ол гинекологқа барсан терапевтке жібереді. Сомен солай уақыт өтеді» (Сұқбат моноотбасы 2).

Тақырыптық талдаудың нәтижесінде анықталған келесі тақырыпша: «Ресурстардың жеткіліксіздігінен көмектен бас тарту». Респонденттердің көпшілігінің қала жағдайында медициналық қызметтерді алу үшін жарналарды төлей алмау жағдайынан көмектерді ала алмай отырғандықтары анықталды.

«Сақтандыруды төлеу керек, соны айтты маған. Сақтандыруды алдын ала төлемесе қарамайды деді. Соны естіп алдымда соны төлеу үшін ақша керекқой, алдыңғы үш айды төлеу керек дегенді естідім да емханаға тіркелмедім» (Сұқбат моноотбасы 3).

Үшінші тақырыпша: «Маманға сенімсіздік». Сұқбатқа қатысушылардың көпшілігі ресми ресурстарға қолжеткізудің қиын және мамандар тарапынан қолдау алмайтындықтарын жеткізді.

«Енді №36 емханаға ауыстық, енді бұл емхана кішкене қиындау мағанда және балаларға да. Қашан барсаң адам көп, запиське іліге алмайсың. Бір күні барсаң запись толық болады, бұлар орындарды толтырып тастай ма білмеймін» (Сұқбат моноотбасы 5).

«Заведующийға кіресің, ұрсысып жүріп жауап аласың, бірақ онда да нақты жауап ала алмайсың. Сұрасаң бөлінген квота бітіп қалды деп айтады. Содан соң медбике сол жағынан білімді болса деймін да, пациентке түсіндіріп айтса. Көбінесе барасың «жоқ» деп қайтарады» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 1).

Қалалық ортадағы мінез-құлық және бейімделу стратегиялары

Сұқбатқа қатысушылардың көпшілігі қала жағдайында пәтерді ауылдық әдіспен іздеу және пәтерді мектепке жақын жерден қарастыру тәжірибесімен бөлісті. Қатысушылардың көпшілігінің қала жағдайында пәтерді көше бойымен сұрастыру арқылы табуға ұмтылатындығы анықталды. Демек, мигрант отбасылар ұялы байланыс құралдары мен сайттардың көмегіне жүгінуден бұрын жаяу, көше бойымен пәтер іздеуге бейім.

«Көше аралап жүріп таптық. Ең алғаш қалаға келгенде заттарымызды Сайрандағы складқа қойып, сосын барып көшені аралап жүріп квартира таптық» (Сұқбат моноотбасы 2).

«Іздедік біз көше аралап осылай бала шағаны ертіп аламын да жайлап қарап жүріп адамдардан сұраймын» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 3).

Сұқбатқа қатысушылардың көпшілігі пәтерді мектепке жақын жерден қарастыру тиімді екендігін атап өтті. Мектептің пәтерден алыс орналасуы отбасыға қосымша ресурстарды талап етеді: баланы мектепке апарып-алып келуді ұйымдастыру, жол жүру билеттеріне төлемдер жасау.

«Қызымның мектебіне жақын болғандықтан осы жерді таңдадым. Арзан жерлерде бар, бірақ мектепке алыс болып тұр содан кейін осы жерді таңдадым» (Сұқбат моноотбасы 3).

«Енді кішкене қыздар каникулға шықты мектепке бармағанымызда біраз қиналып қаламыз, апарып алып келуі бар, мектепке жақын жер қымбат, мектепке жақын жерден пәтер алғың келеді, бірақ ол өте қымбат» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 2).

Бейресми қолдау

Бұл тақырып ішкі үш тақырыпшаны құрайды: (1) туысқандық ортадағы өзара тәуелділік және өзара көмек және (2) қоғамдастықтың көмегі, (3) жұмыс беруші көмегі. Сұқбатқа қатысушылардың көпшілігі қалада туысқандық ортаның көмегін түрлі қажеттіліктерде алатындарын атап өтті: пәтер іздеу, пәтер ақысын төлеуде қаржылай көмек, туысқан үйінде уақытша тұру, қарызға ақша алу, балаларға киімін алып беру, қиын жағдайда кеңес беру, балаға қарайласу, пәтерге тегін пропискаға тіркеу. Бұл ауылдан қалаға қоныс аударып келген мигрант отбасыларға ең бірінші кезекте туысқандық ортаның қолдауы орталық және бастапқы желі болып отырғандығын көрсетеді.

«Бірінші үйді енемнің әпкесі тауып берді арзандау деп» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 3).

«Пәтер таппай қалған бір момент болды. Ол кезде қайынағамыздың үйінде тұрдық. Төрт күн әрең шыдап тұрдық. Сол бірінші пәтерден «Срочно босат, сатамын» дегенде тез қайынағамның үйіне апардық жүгімізді» (Сұқбат моноотбасы 5).

«Ол кезде осы жерде күйеу баламыз бар, үлкен абысынымның қызы тұрады солардан 100 мың теңге алып, продукты алып, айлық алғанша амалдап тұрдық. Ол ақшаны қарызға алып тұрдық. Сонымен жұмыс іздеп айлық алғанша сол ақшаны үнемдеп жұмсадық» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 1).

Екінші тақырыпша келесі түсіндірмеде тұжырымдалған: «Қоғамдастықтың көмегі». Сұқбатқа қатысушылардың басым көпшілігі қала жағдайында алғашқы көмектерді достар, көршілер, таныстар, пәтер иелері тарапынан алғандықтарын атап өтті.

«2017 жылы көшіп келдік, бір бөлмелі квартираны бізге жолдасымыз тауып берді» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 3).

«Жаңағыдай апасы арасында үйде қарап отырады, апасы жұмыстарымен бір жерге кетіп қалған жағдайда көршіге айтып апасы солай дайындап кетеміз» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 2).

«Сосын жарайды деп кеттім, сомен өзімнің ағама айтқан едім ағамның осы Алматыда тәтесі шықты таныс мектептің директоры ол кісиде сол кісімен сөйлестіріп қабылдатқызым сол мектепке баламды» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 4).

Респонденттердің көпшілігі пәтер иелерінің қолдаулары біршама мәселелерге тап болғанда ең маңызды ресурс болғандығын атап өтті.

«Орын болмаған соң бармады оғанда мына кісілер көмектесті үй иелері тұрғызып бергенге. Кезекті таныс арқылы біліп берді осындай жерде бар екен тегін деп сосын апарып орналастырдық. Әйтпесе ақшалай болса орналастыра алмайтын едік» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 2).

«Сөйткен едім маған қойып берді өтініш жасадым, жыладым. Басқа үйге өздері қойып берді уақытшаға қойды, балалар үшін қойып берейін деді» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 5).

Сұқбатқа қатысушы мигрант отбасылардың көпшілігі қала жағдайында мешіт тарапынан көмек алатындықтарын жеткізді.

«Мешіттегі жамағатқа кіріп өтініш жасадым. Цонға бардым былай былай істейсіз деді пропискаға тұру үшін. Сосын пропискаға тұру жөнінде мешіттегі имамдарға айттым. Сосын имамдар жамағатқа айтты. Сол жерден бір кісі пропискаға өз үйіне тұрғызды» (Сұқбат моноотбасы 2).

«Kurban.kz деген арқылы заказ бердім. Сондай сайт бар соған тіркеліп декреттегі анамын, жолдасым ғана жұмыс жасайды деп жазып едім звондады ол кісілер маған сағат 15:00 де алып кетіңіз» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 3).

Үшінші тақырыпша келесі түсіндірмеде тұжырымдалған: «Жұмыс беруші көмегі». Қалалық аумақта жұмыс беруші тарапынан көрсетілген қолдау тәжірибесін Сұқбатқа қатысушылардың басым көпшілігі баяндады.

«Қалаға келгенімде бір асханада жұмыс жасап сол қожайынның сіңілісінің үйін жалдадым, яғни осы үйді» (Сұқбат моноотбасы 1).

«Күйеуім осы кісілердің қол астында үш жылдай жұмыс жасады. Содан кейін бұл кісілер инвалид баламыздың бар екенін білгенен кейін осы үйді бізге уақытша берді солай таптық» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 2).

Бұл тақырыпта ауылдан қалаға қоныс аударған кедей мигрант отбасылардың қала жағдайында бейресми желілердің қолдауы негізінде бейімделу кезеңінен өтетіндігі анықталды.

Отбасылық рөлдердің өзгеруі

Бұл тақырыпта екі тақырыпша қарастырылған: (1) балалардың әлеуметтік қолдауы, (2) әженің әлеуметтік қолдауы. Отбасыларда материалдық және адами ресурстардың жеткіліксіздігінен үлкен балалардың өз мойнына бірнеше міндеттерді алу жағдайы анықталды.

«Балам түске дейін сабақта болады. Суббота базар күні көмектеседі» (Сұқбат моноотбасы 4).

«Телефон үлкен қызымда бар және төртінші сынып оқитын балада бар. Үлкен қызым танертен бәрін алып кетеді балаларды. Төртінші сыныптағы бала екінші сыныптағы қызды алып келеді» (Сұқбат нуклеарлы отбасы 1).

«Бос уақыты болғанда мына кішкентай балам мен қызымның бос уақыты осы кішкентайға қарайды. Мен келгенше үйді тазалап, сыпырып отырады. Қызым келгенше ыдыс-аяқтарды жуып қояды» (Сұқбат моноотбасы 2).

Кеңейтілген отбасылардың мүшелері әженің отбасыға көмегі маңызды рөл атқаратындығын жеткізді. Әженің көмегі арқылы отбасы өзінің өміршеңдігі мен тұрақтылығын сақтайтындығы анықталды.

«Ал сабаққа баруларын енем жібереді. Енем көмектесіп отыр, балаларды жолдан өткізіп жібереді, өйткені кішкентай қыз бар, қайтарда жолдан күтіп алады, балалар ары қарай өздері барады. Жоқ, енем ғана көмектесіп отыр, бұл кісі болмаса балаларыма кім қарайды менің төрт балам кімге керек» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 3).

«Қазір енем қасымызда үйде, ол кісінің 100 мың теңге пенсиясы бар, енем көмектеседі» (Сұқбат кеңейтілген отбасы 4).

Талқылау

Зерттеудің нәтижесі бойынша кедей мигрант отбасылардың қала жағдайында қызметтерге қолжетімсіздігі анықталды. Қызметтерге қолжетімсіздіктің негізгі себептері: біріншіден әлеуметтік қолдау саясаты жоқ, бұл нәтиже зерттеуді растайды (Амерханова, 2019), екіншіден прописканың болмауынан қызметтерге қолжетімсіздік, үшіншіден қызметтер туралы ақпараттандырылмау.

Отбасылардың қала тұрғындары тарапынан стигматизацияға ұшырайтындықтары анықталды, бұл нәтиже зерттеудің нәтижесімен сәйкес келеді (Ешпанова, 2014). Сұқбатқа қатысушы отбасылар жергілікті тұрғындар тарапынан шеттетулерге ұшырайтындықтарын атап өтті. Қала жағдайында пәтер иелері көп баламен пәтерге алмайды және бұл мигрант отбасылардың пәтер табуда біршама қиындықтарға тап болатындығын білдіреді. Респонденттердің көпшілігінің пәтер табу мен жұмысқа орналасуда бейресми желілердің көмегіне жүгінетіндіктері анықталды және бұл нәтиже зерттеуді растайды (Ешпанова, 2014). Яғни мигрант отбасылар ресми желілердің көмектерін алу туралы ақпараттандырылмаған және сенімсіздік танытады. Осы факторлардың және қолжетімділіктің болмауына байланысты мигрант отбасылар бейресми желілердің көмегіне жүгінеді. Зерттеудің бұл нәтижесі өзара тәуелділік моделін (Gigdem Kagitcibasi 2017) айқындайды. Мигрант отбасылардың қала жағдайында қаржылық қиындықтар мен ресурстардың жеткіліксіздігінен балалардың білім алу жағдайын толыққанды ұйымдастыра алмау және мектептен тыс курстар мен үйірмелерге тарта алмайтындықтары анықталды. Сонымен қатар кедей мигрант отбасылар қала жағдайында медициналық көмектерді алудың біршама мәселелерін атап өтті: қаржылық қиындықтың ықпалынан қызметтерді алудан бас тарту, маманға сенімсіздік, қызметтерді алудың оңтайлы жүйесі жасалмаған. Қоғамдық желілер мен әлеуметтік ортамен байланыс орната алмау мәселелерін мигрант отбасылар материалдық жетіспеушілік және мүмкіндіктердің жоқтығымен нақты түсіндірді.

Қорытынды

Заңдастырылған саясат және атқарушы органдардың сапалы жұмысы нақты қолға алынған жағдайда Қазақстандағы ішкі көші-қон қатысушыларының табысты бейімделуі жүзеге асады. Елдегі ішкі көші-қонды реттеуге мемлекеттік деңгейде нақты бағыттар бойынша жұмыстардың атқарылмауына ғылыми зерттеулер анықтама береді. Жүргізілген зерттеу нәтижелеріне сәйкес ауылдан қалаға қоныс аударған кедей мигрант

отбасылардың қалада тұрғын үй табу, жұмысқа орналасу, білім алу мен медициналық көмектерге жүгінуде әлеуметтік қолдауларды бейресми желілердің тарапынан алу көрсеткішінің басым деңгейі ресми желілердің қызметіне қолжетімсіздіктің нақты тәжірибесін көрсетеді. Тұрғын үй, жұмыспен қамту, денсаулық сақтау және білім беру саласындағы әлеуметтік саясатты талдау көптеген әлеуметтік бағдарламалардың мигрант отбасыларға қол жетімді еместігін айқындады (Болат, Мустафина, 2023). Жалпы зерттеу нәтижелерінің қорытындысы қала жағдайында ауылдан қоныс аударған кедей мигрант отбасылардың сәтсіз тәжірибесі қаншама қазақстандық отбасылардың қандай деңгейде өмір сүріп отырғандығына нақты сілтеме бере алады. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес ірі қалалардағы мигрант отбасылардың әлеуметтік қолдау мен көмектерді ала алмауы мен сәтсіз бейімделулерінің нәтижесі маргиналды, деградацияға ұшыраған халық өкілдерінің саны артып жатқандығын дәлелдейді. Бұл санаттар еліміздің азаматтары, сондықтан ішкі көші-қонды басқару мен реттеудің дәйекті саясатын дайындап, атқарушы органдар мен жергілікті билік өкілдері мен мамандардың жұмысын нақты бағыттар бойынша жүзеге асыру ұсынылады. Сонымен қатар әлеуметтік жұмыс өзара тәуелділік мәдениетіне және оның отбасыларға бейімделуге қалай көмектесетіне негізделуі керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Сарсембаева Г.А. Урбанизация как основной миграционный тренд современного Казахстана//Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Исторические и социально-политические науки. – 2020. –Vol.1, №64. DOI:10.51889/2020-1.1728-5461.08
2. Ұлттық статистика бюросы, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі <https://stat.gov.kz/>.
3. Амерханова И.К., Майшекина Э.С. Правовая оценка проблем внутренней миграции в Республике Казахстане//Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия: Право. – 2019. – Vol.129, №4. DOI:10.32523/2616-6844-2019-129-4-8-16
4. Кусманова А., Сейдуманов С. Внутренние миграции и формирование новых центров притяжения внутренних мигрантов в Казахстане//Казахстан спектр. – 2021. – Vol.1, № 97. DOI:10.52536/KS/vol_97_issue_1_A4
5. Khanam, M., Kanak Pervez, A.K.M., Armanul Haque, Md., Mostafizur Rahman, Md., Shahriar Kabir, Md. (2023). Bibliometric Analysis of Farmers' Rural – Urban Migration Based on the Scopus Platform. South Asian Journal of Social Studies and Economics, 20(3), 93 – 103. DOI: 10.9734/sajsse/2023/v20i3715
- 6.Ешпанова Д.Д., Биекенова Н.Ж. Молодежная миграция в Казахстане: проблемы и тенденции//Известия Национальной академии наук Республики Казахстан.Серия общественных и гуманитарных наук. – 2014. – Vol. 6, №298, С.125-130.
- 7.Pun, N. (2005). Made in China: Subject, power and resistance in a global workplace: Durham: Duke University Press. DOI:10.1215/9780822386759
- 8.Wong, D., Wong, F. K., He, X., Leung, G., Lau, Y., Chang, Y. (2008). Mental health of migrant workers in China: Prevalence and correlates. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 43(6), 483– 489. DOI:10.1007/s00127-008-0341-1

9. Yessenova, S. (2010). *The Politics and Poetics of the Nation: Urban Narratives of Kazakh Identity*. Saarbrücken, LAP Lambert Academic Publications.

10. Panicciari, G. (2012). 'Almaty as a New Kazakh City: Kazakhisation of Urban Spaces after Independence', in Buttino, M. (ed.) *Changing Urban Landscapes: Eastern European and Post-Soviet Cities since 1989* (Roma, Viella).

11. Казиханова С.Н., Каленова Т.С. Қазақстандағы жастардың ішкі көші-қон мәселелері мен болашағы // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Философия, мәдениеттану, саясаттану сериясы. – 2023. – Vol.83, №1, С.101 – 111. DOI:10.26577/jpcp.2023.v83.i1.10

12. Daly, M. (1988). *Women together against poverty: The experience of travelling women and settled women in the community*. Combat Poverty Agency.

13. Whelan, J. (2023). Hidden in statistics? On the lived experience of poverty. *Journal of Social Work Practice*, 37(2), 137–151. DOI:10.1080/02650533.2022.2097209

14. Greeff, A.P., Holtzkamp, J. (2007). The prevalence of resilience in migrant families. *Family Community Health*, 30, 189–200. DOI: 10.1097/01.FCH.0000277762.70031.44

15. Walsh, F. (1996). The concept of family resilience: Crisis and challenge. *Family Process*, 35, 261–281. DOI: 10.1111/j.1545-5300.1996.00261.x

16. Patterson, J. M. (1988). Families experiencing stress & the family adjustment and response model: Applying the FAAR model to health-related issues for intervention and research. *Family Systems Medicine*, 6, 202–237. DOI:10.1037/h0089739

17. Walsh, F. (2002). A family resilience framework: Innovative practice applications. *Family Relations*, 51, 130–137. DOI: 10.1111/j.1741-3729.2002.00130.x

18. Wen, Y., Hanley, J. (2015). Rural-to-Urban Migration, Family Resilience, and Policy Framework for Social Support in China. *Asian Social Work and Policy Review*, 9, 18–28. DOI: 10.1111/aswp.12042

19. Болат Ж., Мустафина А.С. Ауылдан қалаға қоныс аударған отбасыларға қатысты әлеуметтік саясат: құқық қорғаушылық аналитикалық тәсіл // ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және социология сериясы. – 2023. – Vol.87, №4, С. 75-89. DOI: <https://doi.org/10.26577/JPsS.2023.v87.i4.08>

Ж.Б. Болат

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

СОЦИАЛЬНАЯ ПОДДЕРЖКА СЕМЕЙ В БЕДНОСТИ, МИГРИРУЮЩИХ СЕЛО-ГОРОД

Аннотация. Миграция из сельской местности в города из года в год набирает обороты. Многие семьи, мигрирующие село-город, находятся в бедности и остаются в ней после переезда. Несмотря на это, в стране нет социальной политики поддержки таких семей. Цель исследования – выявить проблемы, с которыми сталкиваются бедные семьи, мигрирующие из сельской местности в город, и как они их преодолевают. В углубленном интервью приняли участие 13 семей (8 нуклеарные и 5 расширенные, из них 3 монородительские). Согласно результатам исследования установлено, что бедные семьи, переселившиеся из села в город, прибегают к помощи неформальных сетей (родственников, друзей, работодателя, арендодателя, знакомых) в получении социальной поддержки и помощи. При этом они избегают обращения в формальные

источники поддержки. Основными причинами являются неинформированность и недоверие. Также уточнен опыт семей-мигрантов, подвергающихся стигматизации со стороны местных жителей в городских условиях. Доказано, что подавляющее большинство этих семей живут в условиях бытовых неудобств и нестабильности из-за финансовых трудностей. Для успешной интеграции и социальной поддержки семей-мигрантов необходима социальная политика поддержки.

Ключевые слова: сельско-городская миграция, бедная семья мигрантов, социальная поддержка.

Zh.B. Bolat

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

SOCIAL SUPPORT FOR FAMILIES IN POVERTY MIGRATING FROM RURAL TO URBAN AREAS

Abstract. Migration from rural areas to cities has been increasing year by year. Many families migrating from rural areas to cities live in poverty and remain in it after relocation. Despite this, the country lacks social policies to support such families. The aim of the research is to identify the problems faced by poor families migrating from rural areas to urban settings and how they overcome them. Thirteen families participated in in-depth interviews (8 nuclear families and 5 extended families, of which 3 were single-parent families). According to the study's findings, poor families that have moved from rural areas to cities rely on informal networks (relatives, friends, employers, landlords, acquaintances) for social support and assistance. At the same time, they avoid seeking help from formal sources of support. The main reasons are lack of information and distrust. The experience of migrant families facing stigmatization by local residents in urban settings has also been clarified. It has been proven that the overwhelming majority of these families live in conditions of domestic discomfort and instability due to financial difficulties. For successful integration and social support for migrant families, a social policy of support is needed.

Keywords: rural-urban migration, poor migrant families, social support.

References

1. Sarsembaeva G.A. Urbanization as the main migration trend in modern Kazakhstan. Bulletin of KazNPU named after Abai. Series: Historical and socio-political sciences, – Vol.1, – No.64. (2020). DOI:10.51889/2020-1.1728-5461.08. (in Russian)
2. Bureau of National Statistics, Agency of the Republic of Kazakhstan for Strategic Planning and reforms <https://stat.gov.kz/>.
3. Amerkhanova I.K., Maishekina E.S. Legal assessment of the problems of internal migration in the Republic of Kazakhstan. Bulletin of the L.N. Gumilev Eurasian National University. The Law Series, – Vol.129, – No.4. (2019). DOI:10.32523/2616-6844-2019-129-4-8-16. (in Russian)
4. Kusmanova A., Seidumanov S. Internal migration and the formation of new centers of attraction for internal migrants in Kazakhstan. Kazakhstan spectrum, – Vol.1, – No.97. (2021). DOI:10.52536/KS/vol_97_issue_1_A4. (in Russian)

5. Khanam, M., Kanak Pervez, A.K.M., Armanul Haque, Md., Mostafizur Rahman, Md., Shahriar Kabir, Md. (2023). Bibliometric Analysis of Farmers' Rural – Urban Migration Based on the Scopus Platform. *South Asian Journal of Social Studies and Economics*, 20(3), 93 – 103. DOI: 10.9734/sajsse/2023/v20i3715
6. Eshpanova D., Biekenova Zh. Youth migration in Kazakhstan: problems and trends. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Social Sciences and Humanities Series*, – Vol.6, – No.298, pp.125 – 130. (2014). (in Russian)
7. Pun, N. (2005). *Made in China: Subject, power and resistance in a global workplace*: Durham: Duke University Press. DOI:10.1215/9780822386759
8. Wong, D., Wong, F. K., He, X., Leung, G., Lau, Y., Chang, Y. (2008). Mental health of migrant workers in China: Prevalence and correlates. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 43(6), 483– 489. DOI:10.1007/s00127-008-0341-1
9. Yessenova, S. (2010). *The Politics and Poetics of the Nation: Urban Narratives of Kazakh Identity*. Saarbrücken, LAP Lambert Academic Publications.
10. Paniciari, G. (2012). 'Almaty as a New Kazakh City: Kazakhisation of Urban Spaces after Independence', in Buttino, M. (ed.) *Changing Urban Landscapes: Eastern European and Post-Soviet Cities since 1989* (Roma, Viella).
11. Kazikhanova S.N., Kalenova T.S. Problems and prospects of internal migration of young people in Kazakhstan. *Bulletin of KazNPU named after Abai. Series: Philosophy, madeniyettanu, sayasattanu series*, – Vol.83, – No.1, pp.101 – 111. (2023). DOI:10.26577/jpcp.2023.v83.i1.10.(in Russian)
12. Daly, M. (1988). *Women together against poverty: The experience of travelling women and settled women in the community*. Combat Poverty Agency.
13. Whelan, J. (2023). Hidden in statistics? On the lived experience of poverty. *Journal of Social Work Practice*, 37(2), 137–151. DOI:10.1080/02650533.2022.2097209
14. Greeff, A.P., Holtzkamp, J. (2007). The prevalence of resilience in migrant families. *Family Community Health*, 30, 189–200. DOI: 10.1097/01.FCH.0000277762.70031.44
15. Walsh, F. (1996). The concept of family resilience: Crisis and challenge. *Family Process*, 35, 261–281. DOI: 10.1111/j.1545-5300.1996.00261.x
16. Patterson, J. M. (1988). Families experiencing stress & the family adjustment and response model: Applying the FAAR model to health-related issues for intervention and research. *Family Systems Medicine*, 6, 202–237. DOI:10.1037/h0089739
17. Walsh, F. (2002). A family resilience framework: Innovative practice applications. *Family Relations*, 51, 130–137. DOI: 10.1111/j.1741-3729.2002.00130.x
18. Wen, Y., Hanley, J. (2015). Rural-to-Urban Migration, Family Resilience, and Policy Framework for Social Support in China. *Asian Social Work and Policy Review*, 9, 18–28. DOI: 10.1111/aswp.12042
19. Bolat Zh., Mustafina A.S. (2023). Social policy in relation to rural-urban migrating families: a human rights analytical approach. *Kaznu Bulletin. Psychology and sociology series*, – Vol.87, – No.4, pp. 75 – 89. (2023). DOI:https://doi.org/10.26577/JPsS.2023.v87.i4.08.(in Russian)

Автор туралы мәлімет

Болат Жансая Болатқызы – хат-хабар авторы, PhD докторант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

Сведения об авторах

Болат Жансая Болатқызы – автор для корреспонденции, PhD докторант, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Information about authors

Bolat Zhansaya – corresponding author, PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

ХҒТАР 11.25.78
Шолу мақаласы

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-142-157>

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ОТБАСЫ-НЕКЕ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

Е.Л. Нечаева¹, А.Б. Мусабаяева*¹

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: elenech@inbox.ru, *mussabayeva_ab@enu.kz)

Аңдатпа. Заманауи қазақстандық қоғамда неке мен отбасының институттық құрылымы экономикалық және әлеуметтік өзгерістерден бастап мәдени жаһандық және цифрлық өзгерістерді қамтитын факторлардың әсерінен кешенді күрделі трансформация кезеңін басынан кешіруде. Ұсынылып отырған мақала Қазақстандағы отбасылық-некелік қатынастардың ағымдағы жағдайы мен динамикасын сипаттайтын басты тенденцияларды жан-жақты талдауға арналады. Зерттеу аясында азаматтық (заңсыз өзара келісіммен тұратын) және некеге кеш тұру санының, ажырасу көрсеткіштерінің артуы, сонымен бірге туудың азаюы мен репродуктивті мінез-құлықтың трансформациясын қоса алғанда, отбасының құрылымы мен қызметтеріндегі өзгерістер сипатталады.

Отбасы мен қоғамдағы гендерлік рөлдердің эволюциясына, ерлі-зайыптылардың арасындағы міндеттердің дәстүрлі бөлу үлгілерін қайта қарау, сонымен бірге жастардың отбасылық ұстанымдарына урбанизация мен модернизацияның ықпалына ерекше ден қойылады. Неке институтын қабылдаудағы әлеуметтік-мәдени өзгерістер, соның ішінде дәстүрлі патриархалдық нормалардың әлсіреуі және индивидуалды құндылықтардың күшеюі талданады. Зерттеуде әлеуметтанулық сауалнамалардың, ресми статистиканың деректері пайдаланылды, сондай-ақ жаһандық демографиялық трендтер контекстінде Қазақстандағы отбасының заманауи және дәстүрлі үлгілеріне салыстырмалы талдау жүргізіледі.

Жұмыс қазақстандық отбасының тұрақты болуына және әлсіреуіне әкелетін факторларды, сондай-ақ ұлттық ерекшеліктер мен жалпы әлемдік өзгерістерді ескере отырып, оның бұдан әрі дамуының ықтималды сценарийлерін болжауға бағытталған. Зерттеу нәтижелері әлеуметтанушыларға, демографтарға, психологтарға, отбасылық саясат саласындағы мамандарға, сондай-ақ отбасы институтын қолдау шараларын әзірлейтін және жүзеге асыратын мемлекеттік органдарға қызығушылық тудырады.

Негізгі ұғымдар: отбасылық-некелік қатынастар, әлеуметтік трансформация, Қазақстан, отбасы институты, жаһандану, отбасылық құндылықтар, демографиялық өзгерістер, әлеуметтік саясат.

Түсті: 20.06.2025; Жөнделді: 10.10.2025; Мақұлданды: 30.11.2025; Онлайн қолжетімді: 25.12. 2025

Кіріспе

Қазіргі таңда отбасы қоғамның іргелі институты болып қала береді, дегенмен оның формасы, қызметтері мен құндылықтары үнемі өзгеріп отырады. Қазақстанда бұл өзгерістер тарихи дәстүрлер мен жаһанды процестердің ықпалымен қарқынды жүруде. Бүгінде жастар некені өмір жолындағы міндетті кезең деп қараудың орнына оны көбінесе саналы таңдау деп қабылдайды. Саналы таңдау отбасылық рөлдер туралы ұстанымдарын, серіктестік және некелік одақтың тұрақтылығы туралы түсініктерді қайта қарауды білдіреді.

Бір жағынан индивидуалдық құндылықтардың, соның ішінде өзін дамытуға деген ұмтылысы мен отбасы құру алдындағы кәсіби даму туралы көзқарастары нығайып келеді. Екінші жағынан некедегі белгілі бір мінез-құлық нормаларын қалыптастыратын мәдени және әлеуметтік күтулер де сақталып отыр.

Осындай қайшылықтар жағдайында Қазақстандағы отбасылық-некелік қатынастардың трансформациясының шынайы тенденцияларын ашып көрсететін және оларға ғылыми түсініктеме беретін зерттеулердің маңыздылығы арта түседі. Зерттеудің ғылыми гипотезасы – отбасы институтының қазіргі әлеуметтік трансформациясы жалпы өркениеттік және нақты этномәдени және демографиялық процестердің жиынтығымен, сондай-ақ неке жасының ұлғаюымен, отбасы құрылымының өзгеруімен және ажырасу санының өсуімен көрінетін құндылық бағдарларының ауысуымен тығыз байланысты. Отбасылық қатынастардың өзгеруін талдау кезінде этникалық контексті ескеру қажет, өйткені халықтың көпмәдени құрамы, дәстүрлі құндылықтар және әртүрлі этникалық топтардың бейімделу процестері осы өзгерістердің сипатына айтарлықтай әсер етеді. Бұл гипотезаны тексеру орын алған өзгерістердің себептерін терең түсінуге және әлеуметтік саясатты жаңа нақтылыққа бейімдеу үшін ұсыныстар беруге мүмкіндік береді.

Зерттеудің **мақсаты** әлеуметтік, экономикалық, мәдени және этнодемографиялық факторлардың әсерін ескере келе, қазіргі қазақстандық қоғамдағы отбасылық-некелік қатынастардың трансформациясын кешенді талдау.

Мақсатқа жету үшін келесі міндеттер анықталды:

1. Қазақстандағы отбасы мен неке құрылымындағы өзгерістерді көрсететін негізгі әлеуметтанулық және демографиялық индикаторларды талдау;
2. Жаһандану, урбанизация және модернизацияның отбасының институттық және мінез-құлықтық аспектілеріне әсерін зерттеу;
3. Гендерлік рөлдердің өзгеруін және оның отбасылық қатынастарға әсерін анықтау;
4. Этномәдени факторлардың отбасы формаларының динамикасына әсер ету дәрежесін бағалау;
5. Эмпириялық дәлелдерге негізделген дәстүрлі және заманауи отбасылық модельдерді салыстыру;
6. Отбасылық қатынастардың жаңа шындықтарын ескере отырып, әлеуметтік саясатты бейімдеу үшін ұсыныстар әзірлеу.

Мәселені зерттеу тарихы отбасының әлемдік және отандық әлеуметтанудағы өзгерістеріне айтарлықтай назар аудартады. Отбасылық-некелік қатынастардың өзгерісін зерттеудің теориялық негізі екі негізгі тұжырымдаманы қамтиды: прогрессивті даму тұжырымдамасы және институционалдық дағдарыс теориясы. Трансформация бұл

ретте түрлі факторлардың әсерінен туындаған белгілі бір өзгерістер процесін, «отбасының әлеуметтік өзгеруін, бір күйден екінші күйге ауысуын, оның бағытталған дамуын» білдіреді (Дилекчи, 2017).

Прогрессивті даму теориясы шеңберінде трансформация патриархалды отбасынан заманауи отбасы типіне кезең бойынша ауысуын білдірсе (Морозова, 2013), ал отбасының өзгерісі қоғамның өзгерістеріне бейімделу қажеттілігін ескере біртіндеп жүреді (Михеева, 2017). Түрлі тарихи кезеңдерге сәйкес келетін отбасындағы балалар саны, некелік жұпты таңдау еркіндігі, некені әлеуметтік қолдау, ажырасуға қатысты қоғамдағы көзқарас секілді көрсеткіштер негізінде отбасының трансформация кезеңдерін бөліп көрсетуге болады.

Дж. Риббенс Маккарти мен Р. Эдвардс «Еуропаның және жаңа әлемнің бірқатар қоғамдарында отбасының өзгергені айқын, соның ішінде неке деңгейінің төмендеуі, некеге тұру және бала туу жасының ұлғаюы, отбасы мен үй шаруашылығы көлемінің азаюы, ажырасу деңгейінің жоғарылауы, некені бала туудан бөлу, жалғызбасты аналардан тұратын үй шаруашылықтары үлесінің өсуі және көп ұрпақты үй шаруашылықтарының азаюы» орын алып келеді деп көрсеткен (Риббенс Маккарти и Эдвардс, 2018).

Олар осы өзгерістердің орын алуының үш түрлі негізгі түсініктемесін ұсынады:

- «...үлкен өзгерістер орын алды және ол теріс (отбасының құлдырауы және отбасылық қолдаудың кеңейтілген желілерінің жоғалуы тұрақсыздық пен ретсіздікке әкеледі);
- үлкен өзгерістер орын алды және ол өте жақсы (адамдар өздерінің индивидуалды өмір сүру үлгілерін еркін дамыта алады);
- бірізділікке де, өзгеріске де орын бар (отбасының өзгеруіне қатысты моральдық дүрбелең бұрынғы сюжеттерді қайталайды...)».

Институттық дағдарыс теориясы бойынша отбасының трансформациясы деп «оның мәнін, мақсатын, жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өміріндегі рөлін өзгерту» (Антонов, 2014) түсінеді. Трансформация процесін анықтайтын әлеуметтік жағдайлар отбасы құрылымының, оның түрлері мен функцияларының өзгеруіне әсер етеді.

Институттық дағдарыс теориясы отбасының өзгеруін оның негізгі функцияларын, әлеуметтік мақсатын және жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өміріндегі рөлін өзгертуге байланысты күрделі және көп қырлы процесс ретінде қарастырады. Бұл тұжырымдама отбасының модернизация, жаһандану, урбанизация және басқа да әлеуметтік факторлардың әсерінен болатын терең құрылымдық және функционалдық өзгерістерін қамтиды.

Отбасы енді тек ұдайы өндіру, тәрбиелеу және мәдени нормаларды беру институты емес. Оның мәні бақытты болу, өзін-өзі дамыту және кәсіби өсу сияқты жеке қажеттіліктерге бейімделу арқылы өзгеруде. Бұл оның әлеуметтік тұрақтылықтың дәстүрлі көзі ретіндегі рөлінің әлсіреуімен бірге жүруі мүмкін.

Сонымен бірге репродуктивті, экономикалық, әлеуметтендіру және туу көрсеткішінің төмендеуі, бірінші баланы туу жасының ұлғаюы, бір балалы отбасылардың көбеюі секілді отбасының дәстүрлі қызметтерінің эрозиясы қатар жүруде. Сондай-ақ, урбандалған қоғамдағы отбасының экономикалық бірлік ретінде мағынасы төмендеуде. Мәдени және әлеуметтік нормаларды тасымалдау секілді қызметтері мектеп, медиа, мемлекеттік бағдарламалар секілді сыртқы институттарға көбірек жүктелуде.

Қазіргі қоғам жағдайында отбасының әлеуметтік нормалар мен тұлғааралық қатынастарды реттеуші ретіндегі рөлі де әлсіреуде. Таңдау еркіндігі және жеке құқықтар сияқты жеке құндылықтардың маңызы артып келеді, бұл көбінесе дәстүрлі отбасылық нормаларға қайшы келеді.

Отбасылық қатынастарды реттеуші ресми және бейресми ережелер нақты әлеуметтік өмірдің талаптарына сәйкес келмейді. Мысалы, неке, ата-ананың құқықтары немесе ажырасу туралы заңдар дәстүрлі ұстанымдарға негізделген, осылайша, азаматтық неке практикалары мен отбасының жаңа формаларының қажеттіліктері ескерілмейді.

Зерттеудің әдіснамалық негізі прогрессивті даму тұжырымдамасы мен институттық дағдарыс теориясының теориялық ережелеріне сүйене отырып, пәнаралық тәсілге негізделген. Ол отбасы институтының трансформациясын бағытталған және құрылымдық тұрғыдан анықталған әлеуметтік өзгеріс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Талдау ҚР Ұлттық статистика бюросының материалдарын, халықаралық әлеуметтанулық зерттеулердің нәтижелерін (UNFPA, UNICEF) қоса алғанда, қолданыстағы статистикалық және талдамалық деректерді қорыту және түсіндіру негізінде жүргізілді, сондай-ақ отбасы саясаты саласындағы стратегиялық құжаттарға салыстырмалы контент-талдау жүргізілді.

Зерттеу отбасылық құрылымдар мен нормалардың өзгерісіндегі терең детерминанттарды және тенденцияларды анықтауға, сондай-ақ Қазақстанның тұрақты әлеуметтік дамуы контекстіне байланысты сын-қатерлер мен мүмкіндіктерді бағалауға бағытталған.

Негізгі тұжырымдар

Қазіргі қазақстандық қоғамға тән әлеуметтік өзгерістердің қарқыны әлеуметтік өмірдің басқа салаларындағы елеулі өзгерістерге, соның ішінде отбасы институтының өзгеруіне әкелді. Ақпараттық технологиялардың дамуы, қызмет көрсету саласының артуы, әлеуметтік динамиканың қарқыны және халық арасындағы жоғары мобильдік адамның өмір сүру салтын және оның қоғаммен өзара іс-әрекетін өзгертуде. Отбасы қоғамның ашық ішкі жүйесі бола отырып, жоғарыда аталған процестерге өте сезімтал институт. Осылайша, Қазақстанның контекстінде оның трансформациясы бағыттарын зерттеуді қажет етеді.

Қазақстандағы отбасылық-некелік қатынастардың әлеуметтік трансформациясы экономикалық, демографиялық, мәдени және технологиялық өзгерістерге байланысты көпфакторлы сипат алады. Қоғамды модернизациялау процестері отбасы мен некенің дәстүрлі үлгілерінен біртіндеп кетуге ықпал етеді, ол жас ерекшеліктері, гендерлік және құндылықтық көзқарастардың өзгеруінен көрініс табады.

Жаһандану мен цифрлық технологияның әсері отбасылық-некелік қатынастарға айтарлықтай түзетулер енгізеді. Ақпаратқа қол жеткізу, интернет арқылы әлеуметтік байланыстарды кеңейту, онлайн танысуды жүзеге асыру – мұның бәрі ерлер мен әйелдердің өзара әрекеттесуінің жаңа үлгілерін қалыптастырады. Қазіргі жастар отбасын құрмас бұрын білім алуға, кәсіби тұрғыдан өзін дамытуға және қаржылық тәуелсіздікке ұмтылады. Аталған факторлар халықтың тууы мен құрылымына да айтарлықтай әсер етеді. Отбасы құрылымының өзгеруі ядролық және толық емес отбасылардың үлесінің

артуына әкеледі, дәстүрлі кеңейтілген отбасылар бұрынғы маңыздылығын жоғалтады, әсіресе қалаларда, бұл урбанизацияға, көші-қонға және өмір салтын өзгертуге байланысты.

Ауылдық және қалалық некелік қатынастардың үлгілері алуандығын сақтауда. Егер бұл уақытқа дейін ауылдық жерлердегі отбасы дәстүрлі тәжірибелерімен, ал қалалардағы неке индивидуалдығымен ерекшеленіп келсе, урбанизацияның әсері бұл алшақтықты біртіндеп азайтуда.

Тағы бір маңызды көрсеткіш – қазіргі жағдайда неке одақтарының тұрақсыздығын көрсететін ажырасу деңгейінің жоғары болуы. Мұның себептері әлеуметтік және экономикалық өзгерістер, дәстүрлі институттардың ықпалының әлсіреуі, сондай-ақ серіктестікке қойылатын талаптардың артуы.

Осы және басқа тенденциялар әлеуметтік саясат саласында жаңа тәсілдерді әзірлеуді, отбасы және неке саласындағы мемлекеттік саясатты жаңа нақтылыққа бейімдеуді талап етеді.

Талқылау

Қазақстан қоғамының отбасылық-некелік қатынастарының трансформациясын релевантты талдау үшін Қазақстан Республикасының бағдарламалық құжаттарына контент-талдау жасалды («Қазақстан-2050» Стратегиясы, «Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы», 2029 жылға дейінгі ұлттық даму жоспары), сондай-ақ ресми статистиканың сандық деректері жинақталып, өңделді (ҚР Ұлттық статистика бюросы).

Талдау барысында орташа статистикалық көрсеткіштерге, соның ішінде туу, некелесу, ажырасу коэффициенттеріне, өңірлердегі туу және ажырасу деңгейі бойынша рейтингтеріне есептеулер жасалды.

Отбасы демографиялық жағдайға, өскелең ұрпақты тәрбиелеуге және әлеуметтік тұрақтылық деңгейіне айтарлықтай әсер ететін қоғамның іргелі институты болып табылады. Неке көрсеткіштерін талдау отбасылық құрылымдардың қалыптасу тенденцияларын анықтаудың және әлеуметтік ұйымдағы ықтимал өзгерістерді болжаудың маңызды құралы.

Бұл зерттеу орын алып жатқан демографиялық өзгерістер жағдайында ерекше өзектілікке ие, өйткені неке деңгейінің төмендеуі және некеге тұрудың орташа жасының жоғарылауы тууға, демек, демографиялық өсу динамикасы мен халықтың құрылымына тікелей әсер етеді. Қазақстан Республикасының халық санын ұлғайтуға ұмтылысы тұрғысынан неке институтын талдау жүргізіліп жатқан мемлекеттік демографиялық саясаттың тиімділігін бағалау үшін стратегиялық маңызға ие.

Соңғы бес жылда Қазақстанда тіркелген некелер санының серпіні тұрақты түрде төмендеп келеді. ҚР Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша 2023 жылы 120,8 мың неке тіркелген, 2020 жылмен салыстырғанда 5,9% азайған. Тиісінше, неке коэффициенті 1000 адамға 6,07 құрады. Өңірлер бойынша алар болсақ, Астана қаласында некенің ең жоғары коэффициенті – 1000 адамға 7,46, ал ең төмені – Түркістан облысында (1000 адамға 5,55) байқалды (ҚР Ұлттық статистика бюросы, 2025). Жылдар бойынша салыстыратын болсақ, 2020 жылы ең аз неке тіркелген. Барлығы республика бойынша 128 839 неке тіркелген.

2020 жылы неке деңгейінің төмендеуі COVID-19 пандемиясының қоғамдық өмірге, атап айтқанда, некелесу процесіне айтарлықтай әсеріне тікелей байланысты. Сонымен қатар, Қазақстанда неке деңгейінің төмендеуі бірқатар әлеуметтік-экономикалық және демографиялық факторлармен де түсіндіреді. Экономикалық тұрақсыздық, тұрғын үй құнының өсуі және жалпы өмір сүру деңгейі некеге тұру туралы шешім қабылдаған кезде жастар үшін тосқауыл болады.

Неке туралы мәліметтерді талдау қаншалықты елдегі экономикалық жағдай отбасы институтының жағдайында көрініс табатынын бағалауға мүмкіндік береді. Ауылдық жерлерде некеге тұрудың азаюының негізгі себебі экономикалық жағдайға байланысты. Қалалық және ауылдық территориялардың даму диспропорциясынан көруге болады. Ауылдық жерлерде жұмыстың болмауы және кірістің төмен болуы тұрақты отбасылық қатынастардың қалыптасуына кедергі келтіреді.

«Қазақстан отбасылары – 2022» Ұлттық баяндамасында елдің барлық өңірлерінде соңғы бес жылда некеге тұру көрсеткіші төмендегенін көрсетті. Алматы секілді ірі қалаларда 2018-2021 жылдары Алматы, Түркістан облыстары мен Астана секілді қалаға қарағанда салыстырмалы түрде жоғары көрсеткішті сақтап келеді. Республика бойынша некеге тұру көрсеткішінің төмендеуін көрсететін жалпы тенденцияға қарамастан, аталған өңірлерде некеге тұру көрсеткіші тұрақты, салыстырмалы түрде жоғары.

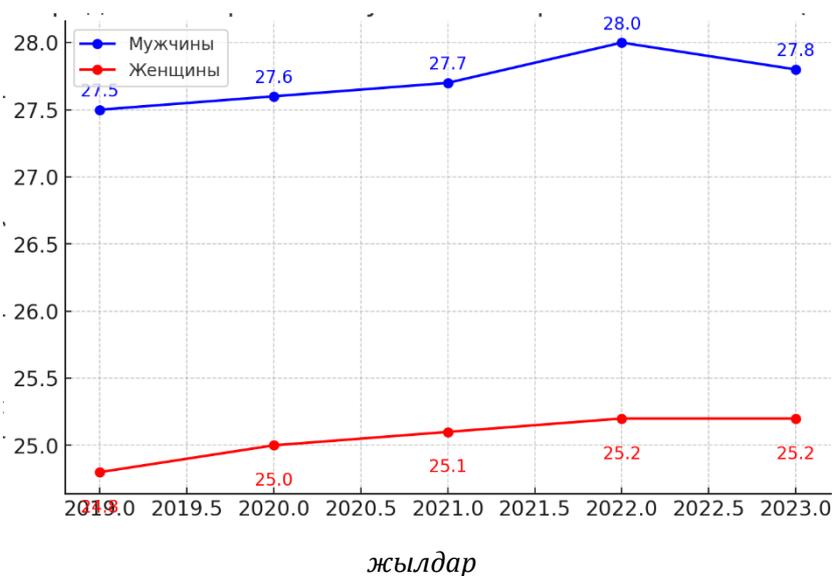
Қазақстандағы отбасылық-некелік қатынастардың жетекші тенденцияларын талдау 2019 жылдан 2023 жыл аралығында тіркелген неке санының төмендегенін, ал соңғы бес жылда ажырасу санының азайғанымен, әлі де жоғары деңгейде сақталғанын көрсетті. 100 тіркелген некеге орташа алғанда 39 ажырасу келеді (1-кесте).

1-кесте. 2019-2023 жылдардағы Қазақстан Республикасындағы тіркелген некелер мен ажырасулар деңгейі

	2019	2020	2021	2022	2023
Жалпы неке саны, соның ішінде:	139 504	128 839	140 256	128 359	120 851
Қалада тіркелген неке саны.	98 230	88 776	99 415	85 339	80 009
Ауылда тіркелген неке саны.	41 274	40 063	40 841	43 020	40 842
Ажырасудың жалпы саны, соның ішінде:	59 796	48 002	48 239	44 517	40 227
Қалада тіркелген ажырасу саны.	44 081	34 419	34 825	33 229	29 389
Ауылда тіркелген ажырасу саны.	15 715	13 583	13 414	11 288	10 838

Ескерту. Қазақстан Республикасы ұлттық статистика бюросының мәліметтері негізінде құрастырылды. ҚР Ұлттық статистика бюросы // URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/>

Отбасы құрудың орташа жасы ерлер арасында да, әйелдер арасында да жоғарылап келеді. Бұл құбылыс білім алудың, кәсіби дамудың және жастар арасында некеге қатысты ұстанымдардың өзгеруімен байланысты. Ерлер үшін бірінші некеге тұрудың орташа жасы 27,8 жас, әйелдер үшін 25,2 жас (Сурет 1).

Сурет 1. Қазақстанда некеге тұрудың орташа жасының динамикасы (2019-2023 жж.)

Ескерту. Қазақстан Республикасы ұлттық статистика бюросының мәліметтері негізінде құрастырылды. ҚР Ұлттық статистика бюросы // URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/>

Ажырасудың жалпы саны төмендеп келеді, 2023 жылы 40,2 мың ажырасу тіркелген, 2022 жылмен салыстырғанда ол 9,6% азайған. 1000 адамға шаққанда ажырасу коэффициенті 2,02 құрайды. Ажырасудың ең көп үлесі (34,9%) некеде 1 жылдан 4 жылға дейін бірге тұрғандар арасында тиесілі; 26,7% ажырасу – 5-9 жыл арасында некеде тұрған жұптарға келеді.

Қазақстан Республикасындағы отбасылық және некелік қатынастардағы үрдістерді этникалық тұрғыдан талдау XX ғасыр мен XXI ғасырдың басында болған елеулі өзгерістерді көрсетеді. Мысалы, 1936 жылы Қазақстандағы этносаралық некелердің үлесі 13,1% құраған. 1979 жылға қарай бұл көрсеткіш 21,5% дейін өскен. 2009 жылғы санақ мәліметі бойынша этносаралық некелердің үлесі тұтас ел бойынша 19,8% құраған. Өңірлік бөліністе қарайтын болсақ, қалада 22,6%, ал ауылда 15,5% этносаралық неке құрылған.

Соның ішінде қазақ әйелдеріне қарағанда, қазақ ерлері арасында этносаралық неке құрғандар көп. XX ғасырдың ортасында этносаралық неке құрған қазақ қыздарының үлесі 3,9% болса, қазақ жігіттері арасында бұл көрсеткіш – 27%. 2009 жылы бұл айырмашылық азайды: 19,24% қазақ жігіттері мен 16,4% қазақ қыздары этносаралық некеге тұрған. Орыс әйелдері арасында орыс азаматтарына қарағанда этносаралық неке саны көп. Орыс халқының саны азайғанына қарамастан, этносаралық некеде олардың үлесі айтарлықтай болып келеді.

Этносаралық некелер үлесі этностық алуандығы жоғары өңірлерде жоғары екенін атап өткен жөн, мысалы Қостанай және Павлодар облыстарынад олардың үлесі сәйкесінше, 35,3% және 28,4% артқан. Қызылорда және Атырау секілді қазақ халқы

жоғары қоныстанған облыстарда этносаралық некелердің үлесі төмен, сәйкесінше 3,5% және 4,9% құрайды.

Қалаларда этникалық алуандықтың және этникалық өзара әрекеттесу мүмкіндіктерінің жоғары болуына байланысты этносаралық некелердің деңгейі жоғары. Қазақ халқы басым ауылдық жерлерде этникалық некелердің деңгейі төмен, бірақ уақыт өте келе бұл көрсеткіш өсуі мүмкін, бұл мәдениеттер мен этносаралық топтардың интеграциясын көрсетеді.

Жалпы алғанда, соңғы онжылда этносаралық некелердің үлесі тұрақтанды. Статистикалық талдау Қазақстандағы некелік және отбасылық қарым-қатынастар этностық топтар арасында айтарлықтай өзгерістерге ұшырағанын көрсетеді, бұл әртүрлі этностық топтар, мәдени дәстүрлер және әлеуметтік-экономикалық факторлар арасындағы күрделі интеракцияны көрсетеді (Сурет 2).

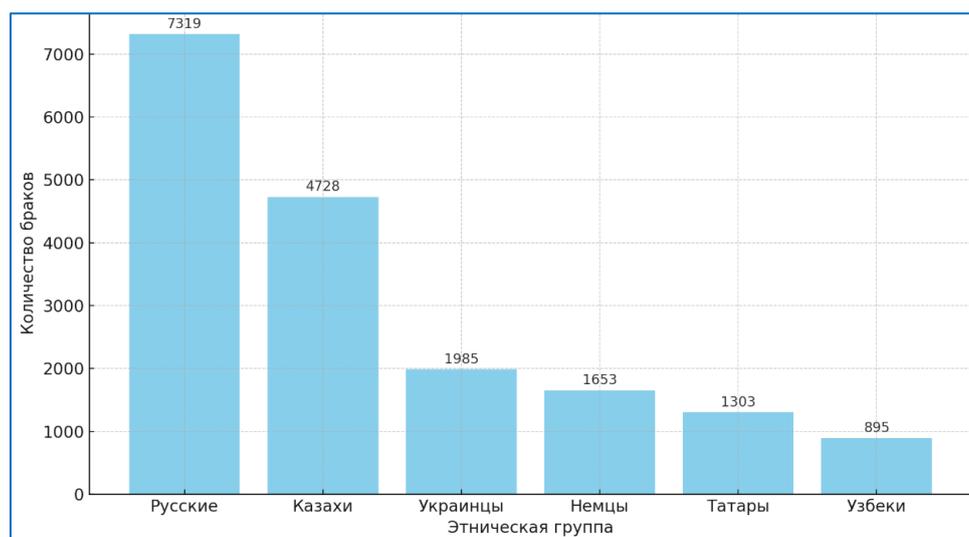

Сурет 2. Қазақстан Республикасындағы этносаралық неке үлесі

Ескерту. Қазақстан Республикасы ұлттық статистика бюросының мәліметтері негізінде құрастырылды. ҚР Ұлттық статистика бюросы // URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/>

Этностық топтар арасындағы демографиялық және мәдени айырмашылықтар неке мен туу деңгейінде көрініс табатынын атап өтеміз. Мысалы, қазақ және өзбек этносы өкілдері арасында туу деңгейі жоғары және некеге тұру жасы кеш емес, ал орыстар, украиндер, немістер арасында кеш үйлену, отбасында балалары саны аз болу сипаты басым.

Қазақстандағы этностық топтар арасында этносаралық некелердің таралу ерекшеліктері де қызығушылық тудырады (Сурет 3).

Сурет 3. ҚР этностық топтар бойынша этносаралық некелер саны

Ескерту. Қазақстан Республикасы ұлттық статистика бюросының мәліметтері негізінде құрастырылды. ҚР Ұлттық статистика бюросы // URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/>

Ұсынылған диаграммада Қазақстан Республикасындағы негізгі этностық топтар арасындағы этносаралық некелердің таралуын көрсетеді. Мұндай некелердің ең көп үлесі орыс және қазақ этносы мүшелері арасында тіркелген, бұл көбінесе олардың саны мен ортақ әлеуметтік-мәдени кеңістікте ұзақ уақыт бірге өмір сүру тарихына байланысты. Украиндер, немістер, татарлар және өзбектер де этносаралық одақтарға қатысады, бұл қазақстандық қоғамының көпэтносты сипатын және олардың арасындағы мәдени-тілдік байланыстарын көрсетеді.

Деректер қазақстандық қоғамда тұрақты интеграциялық процестердің бар екенін растайды, мұнда этносаралық неке әлеуметтік ашықтықтың, толеранттылықтың және әртүрлі этномәдени топтар арасындағы жоғары деңгейдегі бейімделу көрсеткішін білдіреді. Мұндай неке азаматтық бірегейлік пен этносаралық келісімді нығайтуда ерекше маңызды, яғни мемлекеттің ұлттық және отбасылық саясатын дамытуда маңызды бағдар бола алады.

Д.Ж. Жайлыбай мен К.Ж. Елеусізова зерттеулерінде атап өткендей, қазіргі таңда Орталық Азия мен Қазақстанда мәдениетаралық неке кең таралуда, бұл өз кезегінде отбасы моделінің өзгеруіне әкеледі. Дәстүрлі кеңейтілген отбасылар санының азаюына және ядролық (шағын) отбасылардың көбеюіне ықпал етуде. Туудың төмендеуі, чайлдфри құбылысының таралуы және әр отбасының жеке өмір салтына деген ұмтылысы отбасылық көзқарастардың өзгергенін көрсетеді (Жайлыбай и Елеусізова, 2023).

Қазақстандағы отбасылық-некелік қатынастардың тенденциясы урбанизация, экономикалық жағдайлар, этномәдени ерекшеліктер және аймақтық айырмашылықтар сияқты түрлі факторлардың әсерінен қалыптасады. Елдегі отбасылық қатынастардың дамуындағы негізгі үрдістердің қатарына мыналар жатады:

1. *Кеш некеге тұру және туудың төмендеуі.* Алматы, Астана, Шымкент және Қарағанды секілді ірі қалаларда кеш некеге тұру тенденциясы байқалады. Жастар көбінесе білім алуға және мансап құруға ден қойып, отбасын құруды кейінге шегереді (әйелдер үшін орташа алғанда 26-30, ал ерлер үшін – 28-32 жас). Ауылдық жерлерде, әсіресе, оңтүстік және батыс облыстарда некеге тұру жасы дәстүр бойынша төмен.

2. *Азаматтық (келісім бойынша заңсыз неке) неке санының өсуі.* Мегаполисте және жас қазақстандықтар арасында, әсіресе орыс тілді халық арасында ресми тіркелмеген бірге некеде тұру танымалдыққа ие болып келеді. Дегенмен дәстүрлі ұстанымдарымен бағдарланған (Түркістан, Жамбыл, Маңғыстау облыстары) өңірлерде қарым-қатынастың мұндай форматы сирек кездеседі.

3. *Көпбалалы отбасылардың өңірлік ерекшеліктері.* Қазақстанның оңтүстік және батыс өңірлеріндегі отбасылардың, соның ішінде қазақ отбасылар арасында көпбалалылар жиі кездеседі. Орыс тілді халықтың едәуір бөлігі тұратын солтүстік және шығыс аймақтарда (Қостанай, Павлодар, Шығыс Қазақстан облыстары) отбасылар, әдетте, шағын.

4. *Этносаралық неке санының артуы.* Қалаларда, әсіресе Алматы, Астана және Қарағанды қалаларында этносаралық неке саны артып келеді. Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша, 2023 жылы барлық тіркелген некелердің 17,7% этносаралық одақтар болды, бұл елдегі этносаралық некелердің айтарлықтай деңгейін көрсетеді. Бұл неке көбінесе қазақтар мен орыстар арасында, сондай-ақ қазақтар мен басқа этностық топ мүшелері (ұйғырлар, татарлар және корейлер) арасында кездеседі. Ауылдық жерлерде әлеуметтік байланыстардың салыстырмалы түрде жабық болуына байланысты этносаралық неке сирек кездеседі.

5. *Ажырасу санының артуы.* Әйелдердің экономикалық дербестігінің өсуімен және отбасылық құндылықтардың өзгеруімен ажырасу саны өсіп келеді. Қалаларда әйелдердің өзін дамыту мүмкіндіктері көп болуына байланысты, әсіресе ірі қалаларда ажырасу үлесі жоғары. Ажырасудың негізгі себептері: мінездің келіспеуі, қаржылық қиындықтар, көші-қанның ықпалы (ерлі зайыптының бірі жұмыс істеуге кету).

6. *Көші-қон және трансұлттық неке.* Экономикалық миграция қазақстандықтар мен басқа елдің, әсіресе Ресей, Түркия, Оңтүстік Корея және Еуропа елдерінің азаматтарымен арасында неке санының артуына әсер етеді. Әйелдер арасында Қазақстанда жұмыс істейтін немесе білім беру бағдарламаларымен келген шетелдіктермен некелесу кең таралған.

7. *Некелік қатынастағы діннің рөлі.* Соңғы жылдары отбасылық-некелік қатынастарға діннің ықпалының күшейгенін байқауға болады. Жас некелер ресми тіркеумен бірге діни некені қию рәсімдерін өткізеді.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасындағы отбасылық-некелік қатынастарды және ажырасуды талдау отбасының құрылымы мен тұрақтылығына әсер ететін күрделі және көп аспектілі процестердің орын алғанын көрсетеді. Мемлекеттің демографиялық саясатын ұтымды жүзеге асыру үшін өңірлік, этностық және әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктерді, сонымен қатар, заманауи жаһанды тегеуріндерді ескеру қажет. Осы аспектілерге назар аудару Қазақстандағы отбасы институтының тұрақты дамуы үшін қолайлы жағдайларды қалыптастырады және демографиялық өзгерістерді болжаудың сапасын арттырады.

Қазақстандағы отбасы институты белсенді трансформация кезеңін басынан өткеруде. Бұл процестер әлемнің көптеген елдеріне тән және Орталық Азия өңірі үшін де өзекті. Қазіргі уақытта отбасылық саясат жаңа әлеуметтік мәдени және демографиялық тенденцияларды ескере отырып қалыптасады. Себебі мемлекет базалық әлеуметтік құрылым ретінде отбасын нығайтуға мүдделі.

Қазақстан кеңестік өткені мен ұзаққа созылған посткеңестік дағдарыстың әсерінен қалыптасқан отбасылық саясатын дамытуда қиын кезеңнен өтті. Мемлекеттік отбасы саясатының белсенді дамуы 2000 жылдары басталды. Бұл саясат жыл сайын ішкі қиындықтар мен халықаралық тәжірибеге сүйене отырып жетілдірілуде. Осы жетістіктерге қарамастан, әлеуметтік салада және отбасы институтында кешенді және жүйелі тәсілді қажет ететін бірқатар өзекті мәселелер қалып отыр.

Қабылданған шаралардың арқасында отбасыларды мемлекеттік қолдау деңгейі біртіндеп артып келеді, дегенмен ол ЭЫДҰ елдерімен салыстырғанда төмен болып қала береді (Искакова және Калашникова, 2022). Қазақстан туу деңгейін ынталандыруға, өлім-жітімді азайтуға, отбасылық байланысты нығайтуға, дәстүрлі отбасылық құндылықтарды қолдауға және азаматтарының жалпы әл-ауқатын жақсартуға қызығушылық танытады. Бұл күш-жігер тұрақтылығы жоғары отбасыларды қалыптастыруға және БҰҰ Тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруға қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған.

Қазақстанның мемлекеттік саясаты балалар мен жастар арасында отбасылық құндылықтарды қалыптастыруға, неке институтын қолдауға, гендерлік теңдікті ілгерілетуге және отбасылардың экономикалық және әлеуметтік мүмкіндіктерін кеңейтуге баса назар аударады. Бұл жаңа жағдайларға бейімделу және әлеуметтік жауапкершілікті арттыра отырып, тұрақты дамуға көшу үшін өте маңызды.

Сонымен қатар, отбасылық саясаттағы ұзақ мерзімді назар аударуды қажет ететін қиындықтар әлі де бар. Тиімді және кешенді отбасылық саясатты әзірлеу КСРО ыдырауының салдарымен тежелді және ішкі әлеуметтік-экономикалық жағдайды тұрақтандыру мен отбасы институтына көзқарастарды қайта қарау үшін уақытты қажет етті. Қазақстан кеңестік модельден отбасын қолдаудың өзіндік ұлттық тұжырымдамасын әзірлеуге көшті.

Бүгінгі таңда халықтың айтарлықтай бөлігі күнкөріс деңгейінен төмен табыспен өмір сүріп келеді. Азаматтардың өмір сүру деңгейі мен әл-ауқатын жақсартуға басымдық беріледі. Себебі бұл факторлар отбасының құрылуына және демографиялық динамикаға тікелей әсер етеді. Гендерлік теңсіздікті, соның ішінде жалақыдағы алшақтықты азайту бойынша шаралар жалғасуда. Миграция негізгі қиындық болып қала береді: жастардың айтарлықтай бөлігі әл-ауқатын көтеру үшін шетелге кетуде.

Тегеуріндерге қарамастан, Қазақстан бір уақытта заманауи нақтылыққа бейімдей отыра, дәстүрлі отбасы және неке институтын сақтауға және нығайтуға ұмтылады. Бұл қоғамның ағымдағы трансформациясы процесін ескеретін икемді мемлекеттік саясатты талап етеді.

2020 мен 2024 жылдар аралығында отбасын қолдау бағдарламаларына жіберілетін қаражат көлемі 24% артқан. Негізгі бағыттары мыналар: көпбалалы отбасыларға төлемдер, тұрғын үй алуға субсидиялар, «Ұлттық қор – балаларға» бағдарламасы. Соның ішінде, отбасыларды мемлекеттік қолдаумен қамтудың ең жоғары деңгейі оңтүстік аймақтарда байқалады (отбасылардың 62% дейін), дегенмен әлеуметтік сауалнама

деректері азаматтардың 48% мемлекеттік қолдау шараларын жеткілікті деп санайтынын көрсетеді.

Жалпы, Қазақстанның отбасылық саясаты оң серпін көрсетіп келеді, бірақ туу деңгейі төмен және ажырасу деңгейі жоғары аймақтарда оның жеткіліксіздігі байқалады. Отбасыларға қаржылық қолдауды көрсету кезінде өңірлік айырмашылықтар және халықтың нақты қажеттіліктері ескеріле бермейді. Мемлекеттік қолдауға қанағаттанушылық төмен деңгейде қалып отыр – отбасылардың басым бөлігі бұл шараларды жеткілікті деп санамайды.

Жағдайды жақсарту үшін әлеуметтік қолдауды күшейту, отбасыларға кеңес беру және психологиялық көмекке қолжетімділікті қамтамасыз ету, сондай-ақ қаржылық тәуелсіздікті арттыру мен отбасылық қарым-қатынастың сапасын жақсартуға бағытталған бағдарламаларды әзірлеу қажет. Әсіресе, ауылдық және шалғай аудандарда әлеуметтік қызметтерге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін қосымша шараларды әзірлеу маңызды. Әлеуметтік қолдау өңірлік ерекшеліктерді, табыс деңгейін және отбасы құрылымын ескере отырып, неғұрлым мақсатты болуы керек. Ажырасу деңгейін төмендетудің жеке стратегиясын әзірлеу қажет, оған психологиялық кеңес беру, некеге дайындық курстары және ақпараттық науқандар кіреді.

Қорытынды

Заманауи Қазақстандағы отбасы институтының трансформациясы қоғамдағы экономикалық және демографиялық факторлардан бастап мәдени және технологиялық факторларға дейінгі көптеген факторлардың әсерінен болып жатқан терең құрылымдық өзгерістерді көрсетеді. Отбасы өмірлік маңызды әлеуметтік институт ретінде уақыттың сын-тегеуріндеріне белсенді түрде жауап беріп, бірқатар дәстүрлі функцияларын жоғалтып, сонымен бірге жаңа формалар мен мағыналарға ие болуда.

Талдау жаһандану, цифрландыру, урбанизация және индивидуалды құндылықтардың ықпалымен отбасылық және некелік көзқарастарда түбегейлі өзгерістер болып жатқанын көрсетті. Некеге тұру және бірінші баланы дүниеге әкелу жасы өсіп қана қоймай, «азаматтық» неке және толық емес отбасылардың саны, ажырасу көрсеткіші артып келеді, ал дәстүрлі кеңейтілген отбасылар, әсіресе қалалық жерлерде азайған. Ауылдық және қалалық аймақтар арасында отбасылық өмір үлгілерінде айтарлықтай айырмашылықтар байқалады, бірақ урбанизация бұл айырмашылықтарды біртіндеп азайтуда.

Жастар арасында индивидуалды көзқарастардың тұрақты өсуі және отбасын құрмас бұрын білімге, мансапқа және жеке өмірге баса назар аудару құндылық басымдықтарының өзгергенін көрсетеді, бұл сөзсіз демографиялық көрсеткіштерге және қоғамның әлеуметтік құрылымына әсер етеді. Сонымен қатар, дәстүрлі нормалар мен институттардың әлсіреуі отбасының тұрақсыздығын тудырады, әлеуметтік ынтымақтастықты төмендетеді, сәйкесінше әлеуметтік қолдау тетіктерін қайта қарастыруды талап етеді.

Осылайша, Қазақстандағы отбасылық және неке қатынастарының трансформациясы ретсіз емес, өңірлік ерекшеліктерге ие. Ұлттық, мәдени және демографиялық жағдайларға бейімделген жаһандық үрдіс сипатын алады. Айтылғандарды назарға ала отырып,

отбасының жаңа формаларын қолдауға, неке институтын нығайтуға және ауыспалы әлеуметтік-мәдени ландшафтта ұрпақтар арасындағы сабақтастық механизмдерін дамытуға бағытталған икемді және бейімделгіш әлеуметтік саясатты әзірлеу ерекше өзекті болып табылады.

Қаржыландыру көзі

Зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылған (АР23486745 Отбасылық-некелік қатынастардағы әлеуметтік трансформация: қазақстандық қоғамдағы этникалық контекст). Мақалада айтып кеткеніміздей, қазақстандық қоғамның қазіргі жағдайындағы отбасылық-некелік қатынастардың трансформациясы, оған ықпал етуші факторлардың сипаты және мемлекеттік отбасылық және демографиялық саясатты икемді етудің жолдары мен ұсыныстары баяндалған.

Авторлардың қосқан үлесі.

Мақала авторлары, соның ішінде **Нечаева Е.Л.** – мақаланың мазмұны мен концепциясын, ондағы көтерілген тақырыптардың бағытын айқындады, сонымен бірге статистикалық деректерге талдау жасады, тұжырымдарды әзірледі; **Мусабоева А.Б.** – жарияланым мәтінімен жұмыс істеп, тұжырымдарды толықтыруға үлес қосты.

Әдебиеттер тізімі

1. Антонов, А.И. (2014) Институциональный кризис семьи и семейно-демографических структур в контексте социальных изменений и социального неравенства. URL: <https://istina.msu.ru/publications/article/7342725/> (дата обращения: 19.05.2025).
2. Бюро национальной статистики Республики Казахстан (2025). Демография. URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/> (дата обращения: 19.05.2025).
3. Дилекчи Р. (2017) Трансформация современной турецкой семьи в условиях модернизации: социологический аспект. Автореферат кандидатской диссертации. Минск.
4. Жайлыбай, Д.З., Елеусизова, К.З. (2023) Cross-cultural marriage in the situation of family model transformation: the example of Central Asian countries. *Journal of Oriental Studies*, 105(2), сс. 109–117.
5. Искакова, Ж., Калашникова, Н. (2022) Family Policy in the Context of the Transition to Sustainable Development: A Comparative Analysis of Russia and Kazakhstan. *International Journal of Criminology and Sociology*, 9, сс. 391–399. URL: https://www.researchgate.net/publication/371553362_Family_Policy_in_the_Context_of_the_Transition_to_Sustainable_Development_A_Comparative_Analysis_of_Russia_and_Kazakhstan (дата обращения: 19.05.2025).
6. Михеева, А.Р. (2017) Демография и социология семьи – поле междисциплинарного анализа. Демографическое образование и изучение народонаселения в университетах (к 50-летию кафедры народонаселения). Девятые Валентеевские чтения. 18-20 октября 2017 г.: сборник статей и тезисов международной конференции. Москва: МГУ им. М.В. Ломоносова, Экономический факультет, сс. 177–185.
7. Морозова, О.П. (2012) Трансформация социального института семьи в современных условиях (региональный аспект). Автореферат кандидатской диссертации. Пенза.

8. Национальный доклад (2022) Казахстанские семьи – 2022. URL: <https://ru.kipd.kz/article/kazakhstanskie-semi-2022-natsionalnyu-doklad> (дата обращения: 19.05.2025).

9. Риббенс Маккарти, Дж., Эдвардс, Р. (2018) Исследования семьи: основные понятия. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики.

Nechayeva Y.L., Mussabayeva A.B.

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

SOCIAL TRANSFORMATION OF FAMILY AND MARRIAGE RELATIONS IN KAZAKHSTANI SOCIETY AT THE PRESENT STAGE

Abstract. In modern Kazakhstani society, the institutional structure of marriage and family is undergoing a profound transformation influenced by a wide range of factors – from economic and social changes to cultural globalization and digitalization. This article presents a comprehensive analysis of the key trends characterizing the current state and dynamics of family and marriage relations in Kazakhstan. The study highlights changes in the structure and functions of the family, including the increase in civil and late marriages, higher divorce rates, declining birth rates, and the transformation of reproductive behavior.

Special attention is given to the evolution of gender roles within the family and society, the rethinking of traditional models of responsibility distribution between spouses, as well as the impact of urbanization and modernization on the family values of youth. The article analyzes socio-cultural shifts in the perception of the institution of marriage, including the weakening of traditional patriarchal norms and the strengthening of individualistic values.

The research uses data from sociological surveys, official statistics and provides a comparative analysis of modern and traditional family models in Kazakhstan within the context of global demographic trends.

This study aims to identify the factors of resilience and vulnerability of the Kazakhstani family and to forecast possible scenarios for its future development, taking into account national characteristics and global transformations. The findings are of interest to sociologists, demographers, psychologists, specialists in family policy, as well as to government bodies involved in developing and implementing family support measures.

Keywords: family and marriage relations; social transformation; Kazakhstan; family institution; globalization; family values; demographic changes; social policy.

Нечаева Е.Л., Мусабаяева А.Б.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

СОЦИАЛЬНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ СЕМЕЙНО-БРАЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Аннотация. В современном казахстанском обществе институциональная структура брака и семьи переживает этап глубокой трансформации под воздействием комплекса факторов – от экономических и социальных изменений до культурной глобализации и цифровизации. Настоящая статья посвящена всестороннему анализу ключевых тенденций, характеризующих

текущее состояние и динамику семейно-брачных отношений в Казахстане. В рамках исследования освещаются изменения в структуре и функциях семьи, включая рост числа гражданских и поздних браков, увеличение показателей разводов, а также снижение рождаемости и трансформация репродуктивного поведения.

Особое внимание уделяется эволюции гендерных ролей в семье и обществе, переосмыслению традиционных моделей распределения обязанностей между супругами, а также влиянию урбанизации и модернизации на семейные установки молодёжи. Анализируются социокультурные сдвиги в восприятии института брака, включая ослабление традиционных патриархальных норм и усиление индивидуалистических ценностей. В исследовании используются данные социологических опросов, официальной статистики, а также проводится сравнительный анализ современных и традиционных моделей семьи в Казахстане в контексте глобальных демографических трендов.

Работа направлена на выявление факторов устойчивости и уязвимости казахстанской семьи, а также на прогнозирование возможных сценариев её дальнейшего развития с учётом национальных особенностей и общемировых изменений. Полученные выводы представляют интерес для социологов, демографов, психологов, специалистов в области семейной политики, а также для государственных органов, разрабатывающих и реализующих меры по поддержке института семьи.

Ключевые слова: семейно-брачные отношения; социальная трансформация; Казахстан; институт семьи; глобализация; семейные ценности; демографические изменения; социальная политика.

Referenses

1. Antonov, A.I. (2014) *Institutsional'nyy krizis sem'i i semeino-demograficheskikh struktur v kontekste sotsial'nykh izmeneniy i sotsial'nogo neravenstva*. URL: <https://istina.msu.ru/publications/article/7342725/> (data obrashcheniya: 19.05.2025).
2. Byuro natsional'noy statistiki Respubliki Kazakhstan (2025) *Demografiya*. URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/> (data obrashcheniya: 19.05.2025).
3. Dilekchi, R. (2017) *Transformatsiya sovremennoy turetskoy sem'i v usloviyakh modernizatsii: sotsiologicheskii aspekt*. Avtoreferat kandidatskoy dissertatsii. Minsk.
4. Zhailybay, D.Z. & Eleusizova, K.Z. (2023) Cross-cultural marriage in the situation of family model transformation: the example of Central Asian countries. *Journal of Oriental Studies*, 105(2), ss. 109–117.
5. Iskakova, Zh. & Kalashnikova, N. (2022) Family Policy in the Context of the Transition to Sustainable Development: A Comparative Analysis of Russia and Kazakhstan. *International Journal of Criminology and Sociology*, 9, ss. 391–399. URL: https://www.researchgate.net/publication/371553362_Family_Policy_in_the_Context_of_the_Transition_to_Sustainable_Development_A_Comparative_Analysis_of_Russia_and_Kazakhstan (data obrashcheniya: 19.05.2025).
6. Mikheeva, A.R. (2017) *Demografiya i sotsiologiya sem'i – pole mezhdistsiplinarnogo analiza. Demograficheskoe obrazovanie i izuchenie narodonaseleniya v universitetakh (k 50-letiyu kafedry narodonaseleniya)*. Devyatye Valenteevskie chteniya. 18–20 oktyabrya 2017 g.: sbornik statey i tezisov mezhdunarodnoy konferentsii. Moskva: MGU im. M.V. Lomonosova, Ekonomicheskii fakul'tet, ss. 177–185.
7. Morozova, O.P. (2012) *Transformatsiya sotsial'nogo instituta sem'i v sovremennykh usloviyakh (regional'nyy aspekt)*. Avtoreferat kandidatskoy dissertatsii. Penza.

8. Natsional'nyy doklad (2022) Kazakhstanskіe semi – 2022. URL: <https://ru.kipd.kz/article/kazakhstanskіe-semi-2022-natsionalnyy-doklad> (data obrashcheniya: 19.05.2025).

9. Ribbens Makkarti, Dzh. & Edvards, R. (2018) Issledovaniya sem'i: osnovnye ponyatiya. Moskva: Izdatel'skiy dom Vysshey shkoly ekonomiki.

Авторлар туралы мәліметтер

Нечаева Елена Леонидовна – саясаттану ғылымдарының кандидаты, профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, саясаттану кафедрасы, Астана, Қазақстан

Мұсабаева Айнұр Бергеновна – хат-хабар авторы, әлеуметтану магистрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, әлеуметтану кафедрасының аға оқушысы, Астана, Қазақстан

Сведения об авторах

Нечаева Елена Леонидовна – кандидат политических наук, профессор, кафедра политологии, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Мусабаяева Айнур Бергеновна – автор для корреспонденции, магистр социальных наук, старший преподаватель, кафедра социологии, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Information about authors

Nechayeva Yelena Leonidovna – Candidate of political science, Professor, Department of Politology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Mussabayeva Ainur Bergenovna – corresponding author, Master of Social Sciences, senior lecturer of the Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

МРНТИ 04.01.39

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-158-176>

Обзорная статья

ИНДИГЕНИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ: СООТНОШЕНИЕ ГЛОБАЛЬНОГО И ЛОКАЛЬНОГО В ОБРАЗОВАНИИ

А.С. Мустафина¹, А.Б. Калмыкбаева*², Р.Б. Италмасова¹

¹Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

²Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

(E-mail: aigul.mustafina@narhoz.kz, *kalmykbaeva.13@gmail.com, raushan.italmasova@narhoz.kz)

Аннотация. Индигенизация образования социальной работы связана с культурно-релевантной образовательной программой, которая наравне с универсальными теориями, подходами и методами, опирается на индигенные (местные, локальные) знания. Целью настоящего исследования было изучение опыта индигенизации в зарубежной практике. Осуществлен систематический отбор статей в журналах, индексируемых базой данных Scopus, с помощью стратегии поиска, критериев включения и исключения. Используя базу данных (N = 130), проведен наукометрический анализ с целью выявления основных тенденций. Проведен детальный анализ статей с эмпирическим сбором данных (N = 14) для изучения способов, барьеров и рисков этого процесса. Выявлены основные темы: взаимодействие глобального и локального в образовании; недостаток литературы и аккумуляция индигенных знаний, в том числе из смежных областей; содействие в приобретении индигенных знаний на практике; изучение культурного напряжения и конфликта ценностей; использование подходов альтернативного обучения. Фокус в индигенизации образования зависит от опыта и истории стран, однако общим критерием является культурная релевантность, позволяющая подготовить студентов к работе в реальных жизненных условиях. Глобальное и локальное должны быть представлены и интегрированы в учебных планах, при этом индигенное должно быть «видимым» и ясно артикулированным. Индигенизация связана с рисками укрепления культурных практик, способствующих стигматизации, дискриминации и угнетению, поэтому необходимо включение критических теорий и развитие критической рефлексии студентов.

Ключевые слова: социальная работа, индигенные знания, культурная релевантность, деколонизация, культурное напряжение, конфликт ценностей, критическая теория.

Поступила: 09.09.2025; Доработана: 16.09.2025; Одобрена: 30.11.2025; Доступна онлайн: 25.12.2025

Введение

«Indigenous» происходит от латинских слов «indu» (в, в пределах) и «gingere» (рожденный) (Singh & Saumya, 2022). В современное время переводится как «коренной», «местный». «Индигеннизировать» означает сделать социальную работу как профессию «релевантной или применимой к конкретной культуре клиента – коренного жителя» (Gray & Hetherington, 2013, p.45). Пересмотренное Глобальное определение социальной работы подчеркивает, что в социальной работе необходимо опираться на индигенные знания (International Association of Schools of Social Work & International Federation of Social Workers, 2014), которые «...должны проистекать из культуры, отражать местное поведение и практику, интерпретироваться в рамках местной системы взглядов и, таким образом, быть актуальными на местном уровне, то есть касаться проблем, связанных с культурой и конкретным контекстом» (Gray & Hetherington, 2013, p.46).

Индигеннизация выступает одной из движущих сил развития социальной работы; исследования, направленные на получение индигенных знаний, помогают профессионализации социальной работы (Chan & Chan, 2005), так как помогает переосмыслить опыт в конкретном контексте (Nnama-Okechukwu & McLaughlin, 2023). Gray и коллеги (2014) считают, что индигеннизация – это этический императив, обязывающий социальную работу быть релевантной локальному (индигенному) контексту. Кроме того, этот процесс помогает приобрести социальной работе интеллектуальную и профессиональную автономию (Yan & Cheung, 2006). Индигеннизация позволяет социальному работнику быть более чувствительным к культурному разнообразию клиентов вместо настойчивого отстаивания «...своей социальной миссии, выраженной в универсальных ценностях, стандартах, определениях, методах и теориях» (Gray & Coates, 2008, p.14).

Предпосылкой индигеннизации социальной работы является образование (Sewpaul & Henrickson, 2019). В настоящий момент накоплен определенный опыт индигеннизации образования, который представляет собой изменения, происходящие на глобальном уровне и на уровне отдельных стран. Международная федерация социальной работы призывает к включению в учебные планы индигенных знаний так, чтобы они отражали потребности, ценности и культуру, характерные местному населению (International Association of Schools of Social Work, 2020), что стало следствием пересмотра Глобального определения социальной работы (International Association of Schools of Social Work & International Federation of Social Workers, 2014) и Глобальных этических принципов социальной работы (International Association of Schools of Social Work & International Federation of Social Workers, 2018), осуществленных в рамках активного и продолжающегося дискурса о том, что социальная работа не может строиться только на универсальных знаниях, ценностях, подходах и методах, так как осуществляется в разных культурных контекстах (Sewpaul & Henrickson, 2019).

На национальном уровне в ряде стран образовательные государственные комиссии и аккредитационные агентства одним из критериев оценки учебных планов определяют то, насколько они индигенны. Данные политические усилия характерны странам, которые были колонией, например, Африка и Индия (Meng, Gray, Bradt & Roets, 2022), (Chukwu, Levy & Agbawodikeizu, 2023), (Singh & Saumya, 2022), (Levy, Gray, Okoye & Amadasun, 2025), (Ananias, Bromfield, Kamwanyah & Leonard, 2023), а также в странах, где в рамках

колониаторской экспансии были ущемлены права коренного населения, таких, как Австралия, Новая Зеландия и Канада (Choate, St-Denis & MacLaurin, 2022); (Chilvers, 2022); (Neden, 2023); (Ryan & Ivelja, 2023). Также есть примеры неформального политического влияния; например, продвижение исследований, опирающихся на китайский культурный контекст (Meng, Gray, Bradt & Roets, 2022), (Yan & Cheung, 2006).

Данные политические усилия оказывают влияние на индигенизацию, но ее процесс может происходить и на уровне отдельных программ и даже преподавателей. В настоящий момент за рубежом накоплен определенный опыт изменений содержания и методов обучения социальной работы (Chan & Chan, 2005); (Hertel, 2017); (Mugumbate и др., 2024); (Singh & Saumya, 2022); (Chukwu, Levy & Agbawodikeizu, 2023). Однако нет исследований, направленных на анализ, классификацию и оценку основных направлений, которые позволили бы выяснить тенденции, барьеры и перспективы. Это особенно важно в казахстанском контексте образования. Несмотря на то, что дискурс индигенизации образования активно происходит последние тридцать лет, в Казахстане, как и в странах Центральной Азии, он не сформирован. Изучение опыта зарубежных стран позволит не только изучить направления и содержания индигенизации, но и критически оценить пробелы и риски, которые важны в казахстанском контексте.

Целью настоящего исследования было изучение основных направлений индигенизации образования социальной работы за рубежом и связанных с ними возможностей, барьеров и рисков. Исследование опиралось на следующие исследовательские вопросы: Какие преобладают тенденции индигенизации образования социальной работы? Какие способы индигенизации образования социальной работы внедрены и предлагаются? Какие возможности, барьеры и риски, связаны с этим процессом?

Методология

В рамках исследования был проведен систематический обзор литературы, который предполагает сформулированные стратегии поиска и критерии приемлемости (Aveyard, 2014). Использовались три стратегии для всестороннего поиска литературы:

1) Поиск статей с помощью базы данных Scopus по ключевым словам: indigenous, social work, education.

2) Ручной поиск в релевантных известных журналах в области образования социальной работы (*Journal of Social Work Education, Social Work Education, Journal of Teaching in Social Work, Social Work*), журналах, продвигающих международные перспективы социальной работы, особенности социальной работы в отдельных регионах (*International Social Work, European Journal of Social Work, Asia Pacific Journal of Social Work and Development, Social Work and Society, China Journal of Social Work, Indian Journal of Social Work, African Journal of Social Work, Journal of Comparative Social Work, British Journal of Social Work*), а также культурное разнообразие (*Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work, Journal of Religion and Spirituality in Social Work*), индексируемых базой данных Scopus.

Поиск был осуществлен с помощью ключевых слов: social work education, social work ethics, universalism, cultural relativism, indigenous knowledge, indigenous practice, traditional values, sociocultural beliefs, cultural context, universal ethics, adherence to cultural values, value conflict, competing values, ethic.

3) Поиск релевантных статей в списках литератур (отслеживание цитирования по принципу «снежного кома»).

При формировании общей базы данных были исключены повторяющиеся статьи, а также статьи, не связанные с социальной работой.

Критериями включения статей были: 1) английский язык публикации; 2) 1980-2024 годы; 3) эмпирический сбор данных.

Всего было найдено 483 статьи, из которых были выделены статьи в журналах социальной работы. На данном этапе отобрано 130 статей. Далее осуществлена идентификация 14 статей, которые опирались на эмпирический сбор данных.

Используя базу статей (N = 130), был проведен наукометрический анализ данных для того, чтобы отследить, как менялись тренды в идеях индигенизации образования социальной работы. Для изучения тенденций индигенизации использовались программы RStudio и Bibliometrix. Затем были отобраны статьи, которые изучают и описывают проблемы и направления индигенизации образования социальной работы. Отобранные статьи (N = 14) были детально проанализированы, чтобы понять, какие есть способы, возможности и барьеры индигенизации.

Результаты и обсуждение

Анализ данных с помощью RStudio и Bibliometrix (рисунок 1) показал, что наиболее часто статьи по вопросам индигенизации публикуются в журналах, ориентированных на продвижение международной социальной работы (*International Social Work, International Journal of Social Welfare*) и социальной работы в отдельных регионах (*African Journal of Social Work, China Journal of Social Work*). Также анализ показывает, что исследования в образовании (*Social Work Education*) являются важной составляющей индигенизации социальной работы в целом.

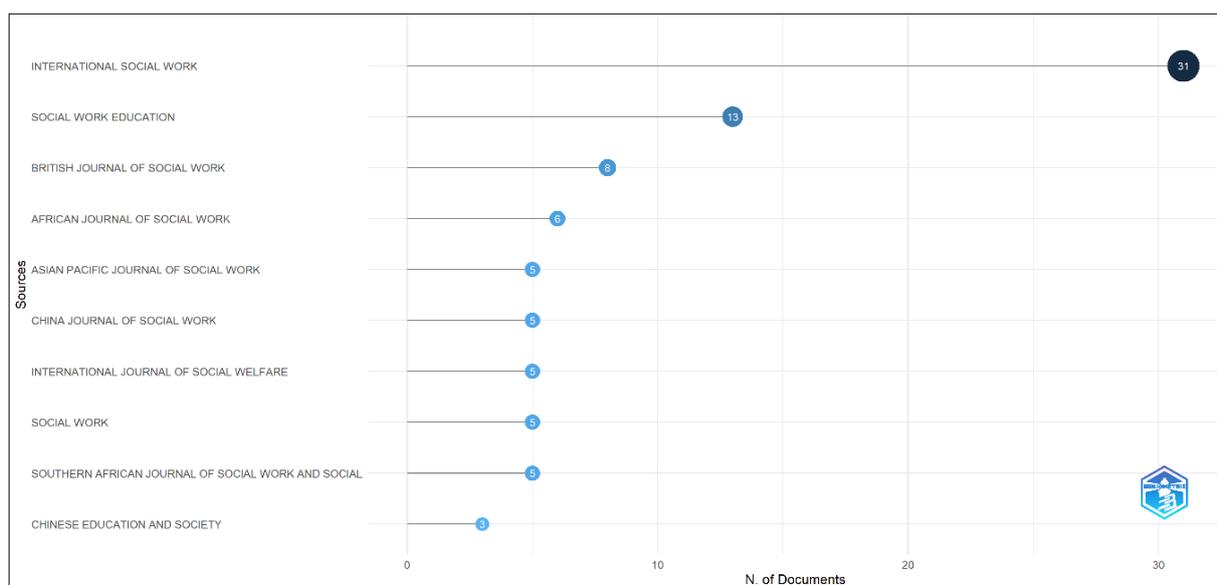

Рисунок 1. Результаты анализа с помощью Bibliometrix (функция – Наиболее релевантные источники).

Тематическая карта (рисунок 2) демонстрирует, что образование социальной работы (*social work education*) и деколониальность (*decoloniality*) относятся к центральным, хорошо разработанным и играющим ключевую роль в развитии исследовательской области (*motor themes*). Также к данной области относится индианизация (*bharatiyakaran*), которая означает включение индийской философии, ценностей, языков, систем знаний в учебные программы. К базовым темам (*basic themes*) относятся индигенизация (*indigenization, indigenisation*) и культурная релевантность (*cultural relevance*). К специализированным, глубоко изученным, но не так сильно влияющим на всю область (*niche themes*) относятся культурные контексты Арабских стран, Израиля, Индии, Китая. Новыми или убывающими темами (*emerging or declining themes*) с низкой центральностью и низкой плотностью являются глобализация (*globalization*), развитие (*social work development*) и другие.

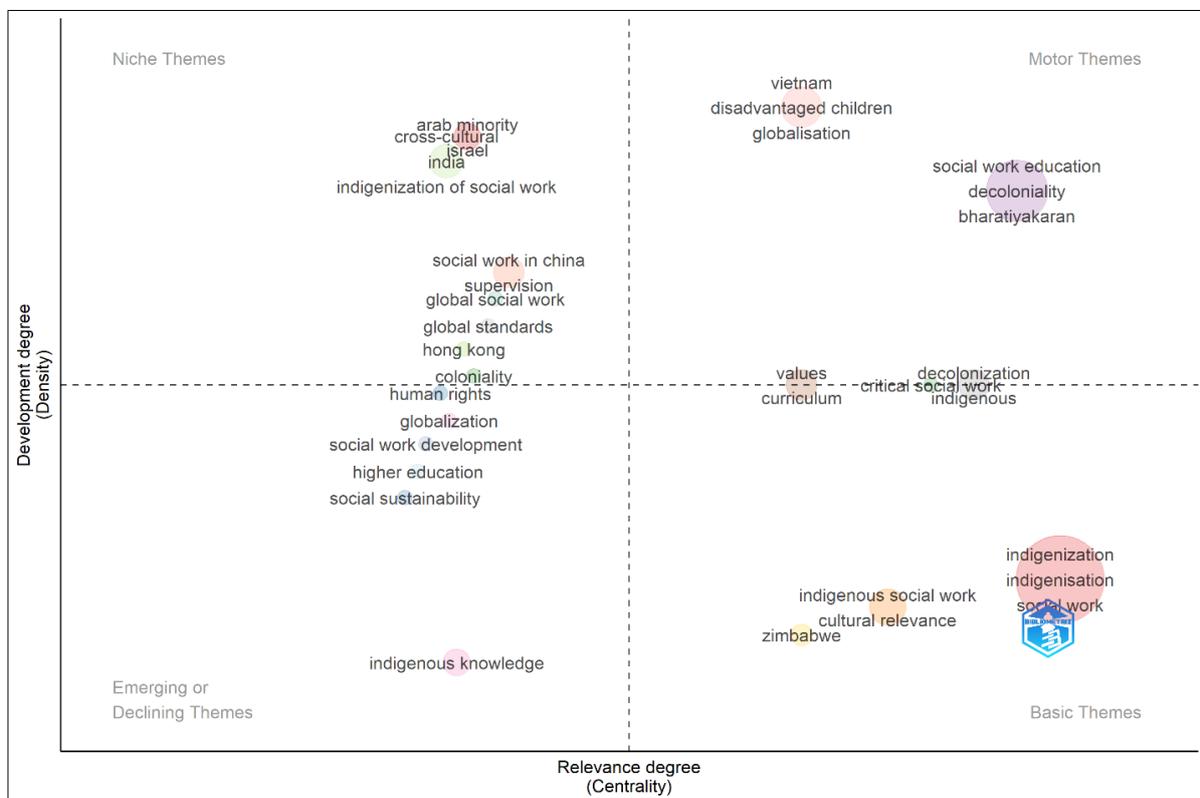

Рисунок 2. Результаты анализа с помощью Bibliometrix (функция – Тематический анализ).

Результаты анализа трендов тем (рисунок 3) показывают, что обсуждение вопросов индигенизации происходит в контексте международной социальной работы и культуры. Также мы видим, что в последние годы более активно публикуются проблемы индигенизации в африканском контексте, что связано со второй трендовой темой – деколонизацией.

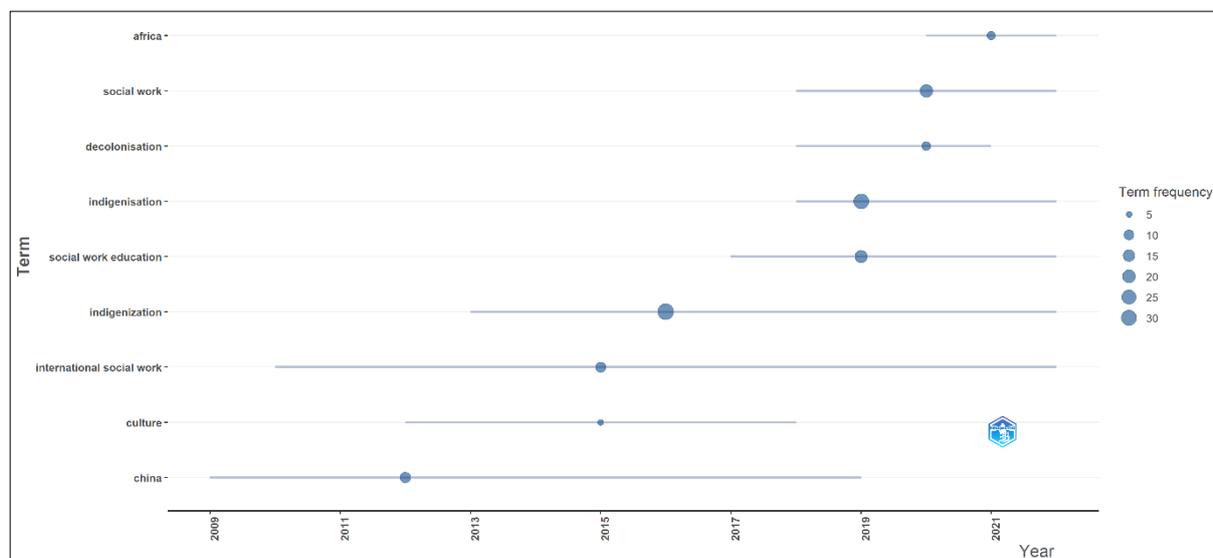

Рисунок 3. Результаты анализа с помощью Bibliometrix (функция – Тренды тем).

На следующем этапе были отобраны статьи, в которых осуществлялся эмпирический сбор данных по вопросам, связанным с индигенизацией образования (таблица 1). Полученные данные были обобщены и сформированы основные темы, рассматривающиеся в исследованиях.

Глобальное и локальное в образовании

Взаимосвязь и соотношение глобального и локального содержания в образовании является одной из значимых тем. Nnama-Okechukwu и McLaughlin (2023) сделали вывод в своем исследовании, что студенты, преподаватели и практики говорят о доминировании западных знаний, которые оказываются недостаточно подходящими для их применения на практике. Vogtmann (2022) придерживается менее критичного взгляда на роль западных знаний; проведя исследования в нескольких странах Европы и Азии, автор выяснил, что универсальные теории, подходы и ценности социальной работы дают концептуальное видение, а на практике уже происходит их детализация с учетом местного контекста. Levy и коллеги (2022) в исследовании среди студентов Нигерии и Шотландии выяснили, что студенты Глобального Юга более осознанно и критично относятся к соотношению глобального и локального в образовании, больше испытывают потребность в индигенных знаниях, чем студенты Глобального Севера, что, конечно, связано со значимыми политическими усилиями в образовательной политике стран Африки.

Многие авторы призывают к тому, что глобальное и локальное должны быть представлены учебных планах (Nnama-Okechukwu & McLaughlin, 2023), (Levy, Gray, Okoye & Amadasun, 2025). Levy и коллеги (2022) аргументируют, что нужно отходить от противопоставления западное/незападное, глобальное/локальное, что поддерживает подход, предложенный Gray и Hetherington (2013), к пониманию индигенизации, когда знания и их реализация на практике происходят из культуры. В то же время локальное

содержание должно быть «молчаливо» включено в учебные планы, необходимо делать его «видимым», ясно артикулировать, что включено или исключено из учебного плана (Levy, Okoye & Ingram, 2022).

Недостаток литературы и аккумуляция индигенных знаний

Одним из наиболее часто упоминаемых барьеров индигенизации является нехватка литературы, которая отражала местные знания в области социальной работы, предлагала опыт практики в местном контексте (Chukwu, Levy & Agbawodikeizu, 2023), (Nnama-Okechukwu & McLaughlin, 2023), (Onalu & Ingram, 2023). В то же время Levy и коллеги (2025) рассмотрели вопрос литературы с другой стороны; проведя анализ журналов по социальной работе и смежным наукам, выяснили, что существует значительный пул статей, представляющих интерес для того, чтобы сделать образование в африканском контексте более индигенным.

Таким образом, вопрос дефицита литературы может быть частично решен с помощью аккумуляции знаний в научных журналах как в области социальной работы, так и в других смежных науках и междисциплинарных публикациях (социологии, здравоохранения, педагогики, психологии и других) (Levy, Gray, Okoye & Amadasun, 2025). Однако для обучения необходимы другие типы учебной литературы; книги, учебные пособия, практикумы. Для аккумуляции индигенных знаний, опирающихся на практику социальной работы в казахстанском контексте, необходимо изучение, обобщение и переосмысление данного опыта.

Эмпирический путь получения индигенных знаний

Chukwu и коллеги (2023) вывели, что из-за нехватки литературы студенты получают индигенные знания в большей степени на практике, через коммуникацию и практическую деятельность и знакомство с индигенной культурой. Ayim и коллеги (2022) в рамках феноменологического подхода проанализировали подобный опыт. Студентам было предложено проанализировать разные проблемы клиентов, с которыми они сталкивались на практике, с точки зрения культуры и ее влияния. Подобный подход способствует индигенизации образования и практика студентов вне университетов может стать источником культурно релевантных знаний. Zhanghua и Liqun утверждают, что индигенизация образования социальной работы должна быть в обязательном порядке внедрена в практику. Кроме того, Mugumbate и др. (2024) считают, что нужна целенаправленная подготовка студентов; например, обучать студентов тому, как можно использовать Убунту ценности в непосредственной работе с клиентом.

Культурное напряжение и конфликт ценностей

Исследование Jammal-Abboud (2022) показало, что арабские социальные работники в период обучения в университете испытывали замешательства (культурное напряжение), связанные с тем, что они не знали, как совместить и согласовать универсальные знания и индивидуалистские ценности образования социальной работы в израильских университетах с ценностями коллективистского и религиозного арабского общества. Holtzhausen (2010) в этнографическом исследовании наблюдал противоречия, которые возникали между глобальными профессиональными ценностями социальной работы и культурными нормами в арабском мусульманском контексте. Именно понимая то, что «...

укорененность этики социальной работы, основанной на господствующих либерально-гуманистических дискурсах, которые плохо подходят к реальной жизни коренных народов Азии, Арабских и Африканских стран» (Sewpaul & Henrickson, 2019, p.2), было принято новое Глобальное заявление этических принципов социальной работы в 2018 году (International Association of Schools of Social Work & International Federation of Social Workers, 2018), которое стало больше признавать культурное разнообразие. В образовании социальной работы важно сочетание глобального и локального (Levy, Gray, Okoye & Amadasun, 2025).

Подходы альтернативного обучения

Schmid и коллеги (2022) изучили опыт индигенизации преподавателей Канады и Южной Африки. Результаты показали, что важным направлением является использование критических теорий (расовая теория, гендерная теория), а также антидискриминационный подход. По мнению участников, эти теории помогают переосмыслить опыт угнетения, развить критическое мышление и критическую рефлексию студентов. Одним из направлений индигенизации является деколонизация, предполагающая осмысление истории колонизации, индивидуальных и коллективных травм, изучение истории и наследия коренных народов (Choate, St-Denis & MacLaurin, 2022), (Gair, Miles & Thomson, 2005).

Один из способов разрешения противоречий между профессиональными ценностями и культурными нормами и практикой - использование аутентичной культуры и практики для развития профессиональной социальной работы, например, концепцию Ubuntu в африканской культуре (Mungai, Wairire & Rush, 2014). Однако в этом направлении нужно проявлять осторожность, так как некоторые культурные практики требуют изменений, и слепое следование культуре может способствовать сохранению тех практик, которые способствуют стигматизации, дискриминации и угнетению (Ekoh, 2024). Накопленные исследования и практики индигенизации в Африке помогли не только обсудить, но и наглядно увидеть риски, которые с этим связаны. Ekoh и Agbawodikeizu (2023) выявили, что преподаватели использовали культуру для оправдания дискриминационного обучения вопросам уязвимых и маргинальных групп. В связи с этим индигенизация должна осуществляться совместно с изучением критических теорий и развитием критической рефлексии, что поможет студентам социальной работы идентифицировать культурные практики, которые требуют изменений, так как способствуют стигматизации, дискриминации, угнетению и исключению (International Association of Schools of Social Work & International Federation of Social Workers, 2018).

Таблица 1. Исследования, основанные на эмпирическом сборе данных

Авторы (год)	Страна участников	Дизайн, выборка, методы	Основные результаты
Chukwu, Levy & Agbawodikeizu (2023)	Нигерия	Качественное исследование, интервью, N = 6, преподаватели 4-х университетов	Включаются курсы, отражающие социальные проблемы Нигерии.

			<p>Курс "Введение в индигенную социальную работу " на местных языках (включая кейсы из реальной жизни). Местные знания плохо представлены в книгах, журналах. Из-за нехватки соответствующей литературы студенты получают индигенные знания в основном через практику на полях.</p>
Nnama-Okechukwu & McLaughlin (2023)	Нигерия	Полуструктурированное интервью, N =18, 4 преподавателя, 10 студентов, 4 практикующих социальных работника	<p>Концепт «индигенные знания» хорошо известен участникам всех трех категорий. Концепт «индигенные знания» хорошо известен участникам всех трех категорий. Участники считают западные знания не всегда подходящими местному контексту. Образование находится под воздействием западной идеологии, нежели индигенными знаниями. Знания в университете не всегда помогают на практике. Индигенные должны быть более видимы. Исследования практики – источник индигенных знаний.</p>
Borrmann (2022)	Австралия, Финляндия, Вьетнам, Индия, Германия, Словакия	Интервью, N =6, практики социальной работы	<p>Теории, подходы и ценности социальной работы связаны с холистическим видением, а их детализация происходит в контексте практики. Образование и практику необходимо контекстуализировать. Существуют универсальные ценности, такие, как справедливость, права человека, но реализуются в повседневной социальной работе с учетом контекста.</p>

Choate, St-Denis & MacLaurin (2022).	Канада	Фокус группы с преподавателями 2-ух университетов Канады	Способы знакомства с колонизацией, ассимиляцией и геноцидом коренных народов Канады через истории, личный опыт представителей коренных народов, вовлечение представителей в учебный процесс, на практики при взаимодействии с коренными народами. Обсуждение и признание истории травмы с помощью исторических событий и личных историй.
Levy, Okoye & Ingram (2022).	Нигерия, Шотландия	Онлайн-опрос, студенты и магистранты Нигерии (Глобальный Юг) и Шотландии (Глобальный Север), N=142	Нигерийские студенты критически оценивают международные (западные) знания, лежащие в основе их обучения, и отмечают отсутствие и необходимость местных, индигенных знаний. Они осознают важность и трудности работы с культурным разнообразием. В отличие от них, шотландские студенты мало критически осмысливают западные (местные) знания, лежащие в основе их обучения.
Schmid, Morgenshtern & Turton (2022).	Канада, Южная Африка	Феноменологическое исследование, интервью, N=28, преподаватели – 15 Канада, 13 - Южная Африка, стремящиеся и имеющие опыт обучения альтернативной социальной работе	Подходы альтернативного обучения: индигенизация, деколонизация, африканизация, экологический подход, критическая теория, антидискриминационный подход. Также упоминались критические расовые теории и гендерные теории. Формирование у студентов критического понимания контекста (критического мышления и критической рефлексии). В обучении уделяется внимание динамике власти, структурным явлениям, правам человека, социальной справедливости.

Higashida, Ranaweera & Herath (2022)	Шри Ланка	Полуструктурированное интервью, N = 6, социальные работники	Участники не были особо осведомлены о культурно релевантной практике, но упоминали неявные практики, например работу с меньшинствами.
Onalu & Ingram (2022)	Нигерия	Глубинное интервью, N = 8, преподаватели	Учебная программа разработана в соответствии с европейской культурой и ориентацией. Учебники заимствованы из западного контекста и не отражают уникальные проблемы, культуру и модели поведения Нигерии. Индигенные знания недостаточно представлены в учебном плане.
Ekoh & Agbawodikeizu (2023)	Нигерия	Глубинное интервью, N=15, преподаватели 3-х университетов Нигерии	В процессе индигенизации образования преподаватели проявляют дискриминационные, угнетающие и выходящие за рамки этических принципов тенденции: участники исследования настаивали, что студенты не должны обучаться работе с сексуальными меньшинствами и работе по самоопределению женщин в решении сделать аборт, так как это противоречит африканской культуре и религии. Преподаватели поддерживали культуру маскулинного превосходства и гендерное неравенство, опираясь на культурный контекст.
Levy, Gray, Okoye & Amadasun (2025)	Нигерия	Анализ литературы, посвящённый Нигерии, Международные, африканские и нигерийские рецензируемые журналы по социальной и несоциальной работе, N = 308	Найден значительный объем литературы, опубликованной нигерийскими учеными в области социальной работы, в которой представлен широкий спектр исследований, охватывающих местные и культурные проблемы.

			<p>Ключевые области исследований: здравоохранение, старение, благополучие детей, бедность, политика, социальное развитие.</p> <p>Недостаточно литературы в областях: инвалидность, преступность и конфликты, а также экосоциальная работа.</p>
Gair, Miles & Thomson (2005)	Австралия	Исследование в действии	<p>Цель - индигенизации учебной программы, противодействие европоцентризму в преподавании и обучении.</p> <p>Подготовили библиографию по истории, наследию, знаниям и опыту коренных австралийцев. Интегрировали индигенный подход в курс социальной политики.</p> <p>Увеличили количество работ австралийских коренных женщин в курсе по гендерным исследованиям.</p> <p>Студенты стали более осознанно относиться к структурным проблемам, положительно отозвались об использовании литературы коренных авторов, выходящих за рамки основной литературы.</p>
Holtzhausen (2011)	ОАЭ	Этнографический подход, наблюдение автора	<p>Западные профессиональные ценности социальной работы зачастую противостоят исламским традициям и культурным реалиям эмиратских студентов. Это приводит к этическим дилеммам и сложностям в преподавании социальной работы.</p> <p>Необходимость создания более локально-ориентированной и культурно-чувствительной модели социального образования в арабском мире.</p>

Jammal-Abboud (2022)	Израиль	Глубинное интервью, ретроспективное восприятие, N = 30, социальные работники-арабы	Ретроспективный взгляд арабских практиков социальной работы - как они воспринимали учебную программу, насколько она была им полезна в подготовке к будущей профессии. Участники отмечают, что им удалось расширить культурный кругозор и подготовиться к культурному разнообразию. С другой стороны, в процессе обучения они испытывали культурную напряженность, неудовлетворенность и дискомфорт, поскольку полученные знания иногда противоречили коллективистско-религиозным ценностям арабского общества.
Ayim и др. (2022)	Гана	Феноменологический исследовательский дизайн, полуструктурированное интервью, N = 15, студенты социальной работы, проходившие практику	Участники поделились своими наблюдениями и размышлениями о том, с какими проблемами они встречались на практике и какие культурные факторы, лежат в их основе (пренебрежение детьми, детские браки, подростковая беременность и бездомность). Авторы подчеркивают, что для развития практики социальной работы, основанной на местных традициях, необходимо понимание культурных факторов, лежащих в основе социальных проблем.

Заключение

Внимание к вопросам индигенизации растет по всему миру. Хотя некоторые страны только находятся в начале формирования дискурса (*Higashida, Ranaweera & Herath, 2022*), есть страны (страны Африки, Китай, Индия, Канада, Австралия), которые оказывают особо значимое влияние. Начавшись с обсуждения преобладания западных знаний и методов в социальной работе, определение расширено до понимания индигенизации как процесса сделать практику более подходящей культурному контексту (*Gray & Hetherington, 2013*), что получило подтверждение в результатах исследования; культура,

культурная релевантность, проблемы культурной напряженности выявлены как одни из ведущих тем.

В то же время результаты показали, что индигенизация сопряжена с темой деколонизации. Существуют разные подходы к пониманию взаимосвязи индигенизации и деколонизации. Jaswal и Kshetrimayum (2023), проведя анализ подходов к пониманию индигенизации, сформулировали вывод, что индигенизация невозможна без деколонизации, так как индигенизация – это ответ универсализму. В свою очередь, Levy и коллеги (2025) разделяют этот процесс; индигенизация связана со стремлением сделать более культурно-релевантной социальную работу, а деколонизация с последствиями колонизации. Разрешение этого вопроса зависит от контекста; страны, имеющие опыт колонизации, например, апартеид в Африке или создание резерваций в Канаде (Choate, St-Denis & MacLaurin, 2022), в индигенизации делают сильный фокус на деколонизацию, в то время как китайские ученые фокусируются в большей степени на использовании культурного контекста, связанного с Конфуцианством (Yan & Cheung, 2006), (Yip, 2005).

Литературный и наукометрический обзор позволил выявить тенденции в индигенизации образования социальной работы, изучить барьеры и риски этого процесса, а также возможности и способы преодоления. Проведенное исследование имеет значение для образования социальной работы Казахстана в силу того, что дискурс индигенизации пока не сформирован так же, как и в других странах Центральной Азии. Учитывая, что профессионализация социальной работы в Казахстане идет медленно (UNICEF Kazakhstan, 2019), накопление и использование индигенных знаний с помощью практики, образования и исследований может ускорить и улучшить этот процесс.

Информация о финансировании: Статья подготовлена в рамках грантового финансирования по научным и (или) научно-техническим проектам на 2025-2027 годы Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (AP26194657 «Индигенизация практики и образования социальной работы в Казахстане»).

Конфликт интересов отсутствует.

Вклад авторов

Все авторы внесли вклад в анализ результатов систематического литературного обзора. Поиск литературы осуществлялся **А.С. Мустафиной**. Отбор литературы осуществлялся **А.С. Мустафиной** и **А.Б. Калмыкбаевой**. Первый вариант рукописи был написан **А.С. Мустафиной**. Дополнение и корректировка осуществлялись совместно **А.С. Мустафиной**, **А.Б. Калмыкбаевой** и **Р.Б. Италмасовой**. Все авторы одобрили окончательный вариант рукописи и несут ответственность за содержание публикации и достоверность данных.

References

1. Ananias, J., Bromfield, N., Kamwanyah, N. J., & Leonard, E. (2023). Reconsidering social work education in Namibia: Past, present, and future. *Social Work Education*, 42(2), 220–237. <https://doi.org/10.1080/02615479.2022.2161504>

2. Aveyard, H. (2014). *Doing a Literature Review in Health and Social Care. A Practical Guide*. 3rd Edition, Open University Press, London.
3. Ayim, M., Abdullah, A., Bentum, H., Amponsah, E. B., Cudjoe, E., & Manful, E. (2023). Contributing to indigenous social work practice in Africa: A look at the cultural conceptualisations of social problems in Ghana. *Qualitative Social Work*, 22(1), 30–46. <https://doi.org/10.1177/14733250211055487>
4. Borrmann, S. (2022). The interdependency of global social work thinking and local education: How personal experiences of social work educators influences their teaching. *Social Work Education*, 41(8), 1632–1642. <https://doi.org/10.1080/02615479.2021.1924662>
5. Chan, K. L., & Chan, C. L. W. (2005). Chinese culture, social work education and research. *International Social Work*, 48(4), 381–389. <https://doi.org/10.1177/0020872805053461>
6. Chilvers, D. (2022). Indigenous knowledge in field education – expanding Praxis. *Social Work Education*, 41(5), 1047–1062. <https://doi.org/10.1080/02615479.2021.1910653>
7. Choate, P. W., St-Denis, N., & MacLaurin, B. (2022). At the Beginning of the Curve: Social Work Education and Indigenous Content. *Journal of Social Work Education*, 58(1), 96–110. <https://doi.org/10.1080/10437797.2020.1798311>
8. Chukwu, N. E., Levy, S., & Agbawodikeizu, P. U. (2023). Social work education in Nigeria and the search for enhanced local relevance: Perspectives from social work academics. *Social Work Education*, 42(8), 1181–1197. <https://doi.org/10.1080/02615479.2022.2103528>
9. Ekoh, P. C. (2024). Is indigenisation a social justice risk? Exploring indigenisation of social work in Africa through the lens of universalism versus relativism of social work ethics and values. *International Social Work*, 67(1), 32–37. <https://doi.org/10.1177/00208728221149556>
10. Ekoh, P. C., & Agbawodikeizu, P. U. (2023). Exploring ethical issues embedded in the call for indigenisation of social work education in Nigeria. *Social Work Education*, 42(2), 249–262. <https://doi.org/10.1080/02615479.2022.2104242>
11. Gair, S., Miles, D., & Thomson, J. (2005). Reconciling indigenous and non-indigenous knowledges in social work education: action and legitimacy. *Journal of Social Work Education*, 41(2), 179–190. <https://doi.org/10.5175/JSWE.2005.200300358>
12. Gray, M., & J. Coates (2008). 'From Indigenization to Cultural Relevance'. In M. Gray, J. Coates and M. Yellow Bird (eds) *Indigenous Social Work around the World: Towards Culturally Relevant Education and Practice* (pp. 13-29). Aldershot: Ashgate.
13. Gray, M., & Hetherington, T. (2013). Indigenization, Indigenous Social Work and Decolonization: Mapping the Theoretical Terrain. In M. Gray, J. Coates, M. Yellow Bird & T. Hetherington. *Decolonizing Social Work* (pp. 45-60). Ashgate Publishing Limited.
14. Gray, M., Kreitzer, L., & Mupedziswa, R. (2014). The enduring relevance of indigenisation in African social work: A critical reflection on ASWEA's legacy. *Ethics and Social Welfare*, 8(2), 101–116. <https://doi.org/10.1080/17496535.2014.895397>
15. Hertel, A. L. (2017). Applying Indigenous Knowledge to Innovations in Social Work Education. *Research on Social Work Practice*, 27(2), 175–177. <https://doi.org/10.1177/1049731516662529>
16. Higashida, M., Ranaweera, A., & Herath, C. (2022). Exploring the Social Representations of Social Work in the Sri Lankan Cultural Context: A Qualitative Study. *Sustainability*, 14(23), 16197. <https://doi.org/10.3390/su142316197>
17. Holtzhausen, L. (2011). When values collide: Finding common ground for social work education in the United Arab Emirates. *International Social Work*, 54(2), 191–208. <https://doi.org/10.1177/0020872810372364>

18. International Association of Schools of Social Work (IASSW) and International Federation of Social Workers (IFSW) (2014). 'Global Definition of Social Work'. Available online at: <https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/>
19. International Federation of Social Workers (IFSW) (2020). 'Global Standards for Social Work Education and Training' Available online at: <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>
20. International Association of Schools of Social Work (IASSW) and International Federation of Social Workers (IFSW) (2018). 'Global Social Work Statement of Ethical Principles'. Available online at: <https://www.iassw-aiets.org/2018/04/18/global-social-work-statement-of-ethical-principles-iassw/>
21. Jammal-Abboud, R. (2022). Cultural value conflicts of Arab social work students in Israel: A critical multicultural approach. *Social Work Education*, 41(8), 1735–1747. <https://doi.org/10.1080/02615479.2021.1928625>
22. Jaswal, S., & Kshetrimayum, M. (2023). A review of Indigenous social work around the world: Concepts, debates and challenges. *International Social Work*, 66(5), 1369–1382. <https://doi.org/10.1177/00208728211073851>
23. Levy, S., Gray, M., Okoye, U., & Amadasun, S. (2025). Identifying Nigerian literature to inform culturally relevant social work education: A scoping review. *International Social Work*, 68(2), 238–254. <https://doi.org/10.1177/00208728241305451>
24. Levy, S., Okoye, U. O., & Ingram, R. (2022). Making the 'Local' Visible in Social Work Education: Insights from Nigeria and Scotland on (Re)balancing and Contextualising Indigenous and International Knowledge. *The British Journal of Social Work*, 52(7), 4299–4317. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcac028>
25. Meng, Q., Gray, M., Bradt, L., & Roets, G. (2022). A critical review of Chinese and international social work: Walking a tightrope between local and global standards. *International Social Work*, 65(6), 1301–1313. <https://doi.org/10.1177/0020872820963424>
26. Mugumbate, J. R., Mupedziswa, R., Twikirize, J. M., Mthethwa, E., Desta, A. A., & Oyinlola, O. (2024). Understanding Ubuntu and its contribution to social work education in Africa and other regions of the world. *Social Work Education*, 43(4), 1123–1139. <https://doi.org/10.1080/02615479.2023.2168638>
27. Mungai, N. W., Wairire, G. G., & Rush, E. (2014). The Challenges of Maintaining Social Work Ethics in Kenya. *Ethics and Social Welfare*, 8(2), 170–186. <https://doi.org/10.1080/17496535.2014.895401>
28. Neden, J. (2023). Decolonizing digital learning design in social work education. A critical analysis of protocol practice for cultural safety and cultural capability. *Social Work Education*, 42(7), 951–967. <https://doi.org/10.1080/02615479.2021.1998426>
29. Nnama-Okechukwu, C. U., & McLaughlin, H. (2023). Indigenous knowledge and social work education in Nigeria: Made in Nigeria or made in the West? *Social Work Education*, 42(8), 1476–1493. <https://doi.org/10.1080/02615479.2022.2038557>
30. Onalu, C., & Ingram, R. (2023). The contribution of Western pedagogy and knowledge in the development of social work education in Nigeria: A coin of two sides. *Social Work Education*, 42(1), 112–126. <https://doi.org/10.1080/02615479.2022.2052039>
31. Ryan, J., & Ivelja, J. (2023). Indigenisation, (De)Colonisation, and Whiteness: Dismantling Social Work Education. *Australian Social Work*, 76(3), 300–314. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2023.2203116>
32. Schmid, J., Morgenshtern, M., & Turton, Y. (Jessie). (2022). Contextualized Social Work Education: A Critical Understanding of the Local. *Journal of Social Work Education*, 58(4), 719–732. <https://doi.org/10.1080/10437797.2021.1969300>

33. Sewpaul, V., & Henrickson, M. (2019). The (r)evolution and decolonization of social work ethics: The Global Social Work Statement of Ethical Principles. *International Social Work*, 62(6), 1469–1481. <https://doi.org/10.1177/0020872819846238>

34. Singh, T., & Saumya, S. (2022). Social work education in India: Old and new. *Social Work Education*, 41(6), 1089–1108. <https://doi.org/10.1080/02615479.2021.1928626>

35. UNICEF Kazakhstan (2019). Standards, policies and practices in the field of social work with an emphasis on quality assurance. Analytical report for social workers. <https://www.unicef.org/kazakhstan/en/reports/standards-policy-and-practice-field-social-work-focus-quality-assurance>

36. Yan, M. C., & Cheung, K. W. (2006). The Politics of Indigenization: A Case Study of Development of Social Work in China. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 33(2). <https://doi.org/10.15453/0191-5096.3161>

37. Yip, K. (2005). A dynamic Asian response to globalization in cross-cultural social work. *International Social Work*, 48(5), 593–607. <https://doi.org/10.1177/0020872805055314>

38. Zhanghua, W., & Liqun, H. (2013). Exploring Models for Indigenizing Social Work Education in China. *Chinese Education & Society*, 46(6), 42–49. <https://doi.org/10.2753/CED1061-1932460605>

А.С. Мустафина¹, А.Б. Калмыкбаева², Р.Б. Италмасова¹

¹Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫ ИНДИГЕНИЗАЦИЯЛАУ: БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҒАНДАНУ МЕН ЛОКАЛИЗАЦИЯ АРАҚАТЫНАСЫ

Аңдатпа. Әлеуметтік жұмыс білімін индигенизациялау әмбебап теориялармен, тәсілдермен және әдістермен қатар индигендік (жергілікті) білімге сүйенетін мәдени-маңызды білім беру бағдарламасымен байланысты. Бұл зерттеудің мақсаты шетелдік тәжірибедегі индигенизация үдерісін зерттеу болды. Іздеу стратегиясын, іріктеу және алып тастау критерийлерін қолдана отырып, Scopus дерекқорымен индекстелген журналдардан мақалалар жүйелі түрде іріктеп алынды. Мақалалар базасы (N = 130) негізінде негізгі тенденцияларды анықтау үшін ғылыми-метриялық талдау жүргізілді. Осы процестің тәсілдерін, кедергілері мен тәуекелдерін зерттеу үшін эмпириялық деректерге негізделген мақалаларға (N = 14) терең талдау жасалды. Негізгі тақырыптар анықталды: білім берудегі жаһандық және жергілікті арақатынас; индигендік білім және оған қатысты әдебиеттің жетіспеушілігі, оның ішінде іргелес салалардан; тәжірибеде индигендік білімді алуға жәрдемдесу; мәдени шиеленіс пен құндылықтар қақтығысын зерттеу; балама оқыту тәсілдерін қолдану. Білім беруді индигенизациялау елдердің тәжірибесі мен тарихына байланысты, алайда бұл үдерістегі ортақ критерий студенттерді нақты өмірлік жағдайларда жұмысқа дайындауға мүмкіндік беретін мәдени өзектілік болып табылады. Оқу жоспарларында жаһандық және жергілікті көзқарастар ұсынылып интеграциялануы тиіс, сонымен қатар индигендік білім «көрінетін» және нақты айқындалуы қажет.

Индигенизация стигматизацияға, кемсітушілікке және қысымға ықпал ететін мәдени тәжірибелерді нығайту тәуекелдерімен байланысты, сондықтан сыни теорияларды қосу және студенттердің сыни рефлексиясын дамыту қажет.

Негізгі ұғымдар: әлеуметтік жұмыс, білім беру, индигендік білім, индигенизация, мәдени өзектілік, деколонизация, мәдени шиеленіс, құндылықтар қақтығысы, сыни теория, сыни рефлексия.

A.C. Mustafina¹, A.B. Kalmykbayeva², R.B. Italmasova¹

¹University of Narxoz, Almaty, Kazakhstan

²Kazakh National University named after al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

INDIGENIZATION OF SOCIAL WORK: THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND LOCALIZATION IN EDUCATION

Abstract. The indigenization of social work education involves the development of culturally relevant educational programs, which, along with universal theories, approaches and methods, are based on indigenous (local) knowledge. This study aimed to explore international experiences of indigenization. A systematic selection of articles indexed in the Scopus database was carried out using defined search strategies and inclusion, exclusion criteria. Based on a dataset (N = 130), a scientometric analysis was carried out to identify the main trends. A detailed analysis was also performed on a subset of empirical studies (N = 14) to examine methods, barriers and risks within this process. The following key themes were identified: the relationship between global and local in education; the lack of literature and the accumulation of indigenous knowledge, including from related fields; support in acquiring indigenous knowledge in practice; the study of cultural tension and conflict of values; the use of alternative educational approaches. The focus of indigenization in education varies depending on each country's historical and contextual background; however, a common criterion is cultural relevance, which prepares students to work effectively in real-life settings. Both global and local should be represented and integrated within curricula, while the indigenous should be "visible" and clearly articulated. Indigenization entails risks of reinforcing cultural practices that promote stigmatization, discrimination, and oppression; therefore, the inclusion of critical theories and the development of students' critical reflection are essential components.

Keywords: social work, education, indigenous knowledge, indigenization, cultural relevance, decolonization, cultural tension, conflict of values, critical theory, critical reflection.

Сведения об авторах

Мустафина А.С. – PhD в социальной работе, профессор, Университет Нархоз, ул. Катаева, 184, 050060, Алматы, Казахстан

Калмыкбаева А.Б. – автор для корреспонденции, докторант, образовательная программа «8D11401 Социальная работа», Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Италмасова Р.Б. – доктор социологических наук, ассоциированный профессор, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

Авторлар туралы мәлімет

Мустафина А.С. – Әлеуметтік жұмыстағы PhD, профессор, Нархоз университеті, Катаев көшесі, 184, 050060, Алматы, Қазақстан

Калмыкбаева А.Б. – хат-хабар авторы, докторант, «8D11401 Әлеуметтік жұмыс» білім беру бағдарламасы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Италмасова Р.Б. – әлеуметтану ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор, Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан

Information about authors:

Mustafina A.S. – PhD in Social Work, Professor, Narхоз University, Kataeva St., 184, 050060, Almaty, Kazakhstan

Kalmykbayeva A.B. – corresponding author, student, educational program "8D11401 Social Work", Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Italmasova R.B. – Doctor of Sociological Sciences, Associate Professor, Narkhoz University, Almaty, Kazakhstan

XҒТАР 04.51.53; 14.29.01

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-177-196>

Ғылыми мақала

ҚАЗАҚСТАНДА ЖӘНЕ ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНЫҢ МЕКТЕПТЕРІНДЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУЫН ТАЛДАУ

М.Н. Сыздық^{ID}, П.Ж. Парманкулова*^{ID}

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

(E-mail: makpal_s@list.ru, *perizatpa11@mail.ru)

Аңдатпа. Инклюзивті білім беру әлемдік саясаттың негізгі бағыттарының бірі ретінде барлық оқушыларға, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың сапалы білім алуға тең қол жеткізуін қамтамасыз етуге бағытталған. Инклюзивті білім беру әртүрлілік бағаланатын білім беру ортасын құруды мақсат етеді. Қазақстан Республикасында инклюзивті саясатты жүзеге асыру үдерісі күрделілігімен ерекшеленеді және оң жетістіктер мен елеулі қиындықтардың үйлесімін қамтиды. Бұл зерттеудің өзектілігі әлеуметтік білім беру ортасының трансформациясы жағдайында жағдайында инклюзивтілікті дамыту мәселесінің арта түсу маңыздылығымен айқындалады. Зерттеудің мақсаты – Қазақстанда, сондай-ақ Шымкент қаласының мектептерінде инклюзивті білім беру саясатын жүзеге асыру барысына егжей-тегжейлі талдау жасау. Зерттеудің әдіснамалық негіздері келесі кезеңдерді қамтиды: дайындық кезеңі, кабинеттік зерттеу, жиналған деректерді талдау және нәтижелерді ұсыну. Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясатты талдау бұл бағытты мемлекеттің белсенді қолдауын көрсетті. Алынған нәтижелер Қазақстанда инклюзивті білім беру ортасын қалыптастыруға және дамытуға бағытталған бірқатар бастамалардың қабылданғанын дәлелдейді. Шымкент қаласының мектептеріндегі инклюзивті тәжірибені дамыту барлық балалар үшін қолжетімді әрі сапалы білім беру жағдайларын жасауға бағытталған мемлекеттік бағдарламалардың табысты жүзеге асыруда стратегиялық маңызға ие. Жүргізілген зерттеу нәтижелері отандық білім берудегі инклюзия үдерістерін ғылыми тұрғыдан терең түсінуге мүмкіндік береді және әрбір бала үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге бағытталған практикалық міндеттерді шешуге үлес қосады.

Негізгі ұғымдар: әлеуметтік саясат, инклюзивті білім беру саясаты, саясатты іске асыру, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар, арнайы мектептер.

Түсті: 15.08.2025; Жөнделді: 26.11.2025; Мақұлданды: 30.11.2025; Онлайн қолжетімді: 25.12.2025

Кіріспе

Инклюзивті білім беру – әлеуметтік-экономикалық мәртебесіне, гендерлік қатысына, тілдік және этникалық шығу тегіне, дініне және мүгедектігіне қарамастан барлық білім алушыларға арналған білім беру жүйесі. Осылайша, инклюзивті білім беру кез келген кемсітушілікке жол берместен, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін сапалы білімге қолжетімділікті қамтамасыз ете отырып, барлық қатысушыларға тең қарым-қатынас кепілдігін береді. Жалпыға бірдей инклюзивті және сапалы білімге қол жеткізу 2030 жылға дейінгі тұрақты даму мақсаттарының (ТДМ) бірі болып табылады (Armando et. al., 2019).

Тұрақты даму мақсаттарының және инклюзияның дамуында маңызды белеске айналған Саламанка декларациясын қабылдау денсаулығына байланысты мүмкіндіктері шектеулі тұлғаларға «инклюзивті білім беруді жеделдетуге» ықпал етіп, олардың білім беру жүйелеріне толық кірігуін (Dudu et. al., 2024) қамтамасыз етеді. Инклюзивті білім беру денсаулығында бұзылыстары бар балалармен қатар түрлі этникалық және әлеуметтік топ өкілдерінің (Kaup, 2024) әртүрлі білім беру қажеттіліктерін қамтиды (Oranga et. al., 2024). Әртүрлілікті бағалайтын және барлық оқушылардың белсенді қатысуын қолдайтын (Vorba et. al., 2024) білім беру ортасын құрады және әртүрлі көзқарастар мен қабілеттерді (Rodríguez et. al., 2021) байланыстырады.

ЮНЕСКО-ның анықтамасы бойынша (2008), инклюзивті білім беру – барлық балалардың сапалы білім алуына тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін құбылыс. Г.А. Степанова (2018) инклюзивті білім беруді білім беру процесінің барлық қатысушылары ынтымақтаса отырып, оң тәжірибе алатын жүйе ретінде қарастырады. L.M. Dreyer (2017) бүкіл білім беру жүйесін трансформациялауды ұсынады. Ғалым С.Б.Нарзулаевтың (2010) пікірінше, инклюзивті білім берудің ұстанымдары инклюзивті саясатта басшылыққа алатын тең мүмкіндіктер мен құқықтарды құруға бағытталған. Инклюзивті білім берудің заңнамалық негізін Ф.Л. Ратнер және А.Ю.Юсупова (2006) қарастыра отырып, «Жалпыға бірдей білім» қозғалысы негізінде сапалы білімге қолжетімділікті қолдады.

Қазіргі таңда инклюзивті білім беру денсаулығына байланысты мүмкіндіктері шектеулі (ДБМШ) балаларды қоғамға кіріктірудің бір жолы болып табылады. Әрине, қоғам саясатты қалыптастыру және оны іске асыру барысына, сонымен қатар мектептерге әдістемелік қолдау көрсете алады, ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларды қабылдау мәдениетін өзгертуге ықпал ете алады. Бірқатар ғалымдар инклюзивті білім беруді денсаулығына байланысты мүмкіндіктері шектеулі балаларға ерекше қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда, олардың әлеуметтенуіне және өзін-өзі жүзеге асыруына ықпал ететін маңызды және өзекті әлеуметтік құбылыс екендігін айтады. Зерттеудің өзектілігі білім беру саласында инклюзивтілікті дамыту мәселесінің қазіргі қоғамдағы маңыздылығымен айқындалады.

Қазақстанда білім беру жүйесіне инклюзияны ендіруде бірқатар кемшіліктердің болуы және салыстырмалы түрде баяу жүруі осы саладағы әлеуметтік саясатты зерттеудің маңыздылығын арттыра түседі. Әлеуметтік жағынан осал балаларды жалпы білім беру үдерісіне кіріктіру мәселесі де жеткілікті зерттелмеген. Аталған мәселелерді кешенді түрде шешу үшін барлық мүдделі тараптардың күш-жігерін біріктіру және инклюзивті білім беру саласында кешенді әлеуметтік саясатты іске асыру қажет етіледі.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы инклюзивті білім беру саясатын жүзеге асыру үдерісіне жан-жақты талдау жасау. Сонымен қатар инклюзивті білім беру аспектілері, осы үдерістің заңнамалық негіздері, оның сәтті ендірілуі және болашақ мұғалімдердің ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге сапалы дайындалуы да маңызды зерттеу мәселелері болып табылады.

Мақалада инклюзивті білім берудің дамуы ерекше қажеттіліктері бар балалардың сапалы білім алуына мүмкіндік беретіні сипатталған. Бұл балалардың өмір сүру сапасын жақсартып отырып, олардың жарқын болашағын құру тәсілі болып табылады. Мақалада Қазақстандағы инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясат айқындала отырып, оның іске асырылуы мектептерде ғылыми тәжірибе негізінде талданды. Сонымен қатар Қазақстанда инклюзивті білім беруді сәтті ендіруді қамтамасыз етудің негізгі әдістері мен осы бағыттағы педагогикалық құзыреттіліктерді дамыту жолдары көрсетілді. Сапалы инклюзивті білім беру мақсатында мұғалімдерді жан-жақты әдістемелік дайындау және қоғамда ерекше қажеттіліктері бар балаларға деген толеранттылық қарым-қатынас қалыптастыру маңызды.

Зерттеу жұмысының негізін құрайтын ғылыми сұрақтар келесілерді қамтиды:

1. Қазақстан Республикасында әрекеттегі инклюзивті білім беру саясаты ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім беру ресурстарына қолжетімділігін қандай деңгейде қамтамасыз етеді?

2. Жалпы білім беретін мектептерде инклюзия ұстанымдары мен сапалы оқыту теңдігі қалай жүзеге асырылады және олардың тиімділігіне қандай факторлар әсер етеді?

3. Шымкент қаласы мектептері мысалында инклюзивті саясатты жүзеге асыру барысында қандай ерекшеліктер мен мәселелер байқалады және олар жалпыұлттық тенденцияларды қалай көрсетеді?

Бұл негізгі сұрақтар Саламанка декларациясы мен Мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияда айқындалған халықаралық инклюзия ұстанымдарына сәйкес келетін қазіргі мемлекеттік бағдарламалар, нормативтік-құқықтық актілер мен институционалдық механизмдердің қаншалықты сәйкес келетінін кешенді түрде түсінуді қажет етеді. Мемлекет тарапынан нормативтік және ұйымдастырушылық деңгейде қандай шаралар қолданылып жатқанын ғана емес, сондай-ақ бұл шаралардың мектептерде, мұғалімдер мен білім басқару органдарындағы күнделікті іс-әрекетте қалай жүзеге асатынын түсіну маңызды. Бұл сұрақтар мұғалімдер мен ата-аналар қауымдастығының инклюзия құндылықтарын қабылдауын көрсететін саяси деңгей (стратегиялар және мемлекеттік бағдарламалар), институционалдық деңгей (мектептік практика, кадрлық және инфрақұрылымдық ресурстар) және қоғамның қабылдау деңгейі арасындағы үйлесімділікті анықтауға бағытталған.

Зерттеу сұрақтары жұмыстың логикалық құрылымын анықтай отырып, негізгі үш бағытқа жасалған талдаудың бірізділігін көрсетеді:

– Қазақстанда инклюзивті білім беруді нормативтік-құқықтық реттеу;

– Шымкент қаласы мектептерінде инклюзивті ұстанымдардың іс жүзінде жүзеге асырылуы;

– инклюзивті білім беру ортасын дамытудағы кедергілер мен болашақ дамуды айқындау.

Бұл сұрақтардың қойылуы ұлттық және халықаралық білім беру стандарттары негізінде мәселені қарапайым сипаттаудан мемлекеттік саясаттың тиімділігін бағалауға және оны жетілдіру жолдарын іздеуге бағытталған аналитикалық зерттеуге көшуге мүмкіндік береді.

Әдіснама

Зерттеу әдіснамасы төрт тәсілді қамтиды: зерттеуге дайындық (*I кезең*), кабинеттік зерттеу (*II кезең*), алынған материалдарды талдау (*III кезең*), зерттеу нәтижелерін ұсыну (*IV кезең*).

1-кесте. Зерттеу әдіснамасы

Тәсілдер	Мазмұны	Мерзімі
<i>I кезең</i> Зерттеуге дайындық	Зерттеу жоспарын құру, зерттеуді жүргізу мерзімін анықтау, әдіснаманы және әдістерді таңдау	1 апта
<i>II кезең</i> Кабинеттік зерттеу	Кабинеттік зерттеу, шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерін зерделеу, әдеби шолу жүргізу	2-3 апта
<i>III кезең</i> Алынған материалдарды талдау	Алынған материалдарды талдау, алынған деректерді өңдеу	4-5 апта
<i>IV кезең</i> Зерттеу нәтижелерін ұсыну	Материалдарды өңдеу және талдау, алынған нәтижелерді қорыту және жүйелеу, зерттеу нәтижелерін ұсыну	6 апта

Бірінші кезеңде зерттеу жоспары жасалды, зерттеудің кезеңдері мен орындалу мерзімдері көрсетілді, зерттеу гипотезасы құрылды, зерттеу әдіснамасы мен әдістері таңдалды. *Екінші кезеңде* шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектері зерделеніп, әдеби шолу жүргізілді, инклюзивті білім берудегі әлеуметтік саясат, оның аспектілері және мемлекеттік қолдау тетіктері талданды, инклюзивті саясатты жүзеге асырудың негізгі ұстанымдары қаралды. *Үшінші кезеңде* инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясатты жүзеге асыруды талдау бойынша алынған материалдар жүйеленіп, жіктелді, теориялық және практикалық тұжырымдар мен зерттеу нәтижелері негізделді, алынған материалдар талданды және өңделді. Төртінші кезеңде зерттеу нәтижелері қорытындыланып, ұсынылды және ресімделді.

Зерттеу мақсатына жету үшін кабинеттік зерттеу әдісі қолданылды, ол келесі теориялық әдістерді пайдалануды қамтиды: ақпарат іздеу, зерттеу тақырыбына қатысты әлеуметтік-педагогикалық, психологиялық, әдіснамалық әдебиеттерді талдау, нормативтік-құқықтық актілер мен ресми интернет-ресурстарын зерделеу, алынған материалдарды жүйелеу және қорытындылау, жұмыс гипотезасын қалыптастыру.

Әдебиеттерді іздеу және талдау үшін кешенді және объективті қарастыруға бағытталған жүйелі стратегия қолданылды. Бірінші кезеңде ғылыми мақалалардан бастап аналитикалық қесептерге, әдістемелік ұсынымдар мен нормативтік-құқықтық құжаттарға

дейін кең ауқымды деректерді қамтуға мүмкіндік берген жетекші халықаралық Scopus, Web of Science, SpringerLink, ResearchGate, Google Scholar деректер базаларында, сондай-ақ отандық RSCI, eLibrary.kz, National Digital Library of Kazakhstan ресурстарында ізденіс жұмыстары жүргізілді.

Іздеу жұмыстары inclusive education policy, Kazakhstan, implementation, special educational needs, Shymkent schools, inclusive pedagogy, social policy in education кілт сөздері мен олардың комбинациялары бойынша жүргізілді. Мұндай тәсіл қазақстандық контексте инклюзивті білім беруді жүзеге асыру ерекшеліктеріне арналған шетелдік және жергілікті зерттеулерді анықтауға мүмкіндік берді.

Іріктеу критерийлері мемлекеттік саясатты жүзеге асыру, педагогикалық тәжірибе және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың әлеуметтік бейімделуі мәселелерін қарастырылған соңғы он жыл ішіндегі (2015-2025 жж.) жарияланымдарды қамтыды. Эмпириялық деректер, салыстырмалы талдау немесе қолданыстағы инклюзия модельдерінің тиімділігін бағалауға бағытталған жұмыстар таңдалды.

2-кесте. Дереккөздердің базалар бойынша бөлінуі

Журнал / Баспа	Жарияланымдар саны	Индекстелуі
SAGE Open	1	Scopus, Q1
SpringerLink	2	Scopus, Q1-Q2
Cambridge University Press	1	Scopus, Q1
International Journal of Advanced Research	1	Scopus
Sustainability (MDPI)	1	Scopus, Q2
Qubahan Academic Journal	1	Regional, Indexed
Revista Gênero e Interdisciplinaridade	1	Scopus
IGI Global Book Series	2	Scopus
KazMu Habarsysy (KazNU Bulletin)	1	National (ҒЖБССҚК)
Орынбор мемлекеттік университетінің хабаршысы	1	RSCI
Еуропалық зерттеуші (Evropejskij Issledovatel)	1	RSCI
UNESCO Reference Documents	1	International Policy Source
Барлығы	14	-

3-кесте. Дереккөздердің елдер бойынша бөлінуі

Ел	Жарияланымдар саны	Авторлар/ ұйымдар
Қазақстан	6	Abdina A.K., Tazhina G., Tairova K., Zhomartova A., Rollan K.
Ұлыбритания	3	Makoelle T., Yakavets N., Hernández-Torrano D.

Испания	2	Rodríguez J.M., Fuentes V., Amezcua T.
Оңтүстік Африка	1	Dreyer L.M.
Бразилия / Португалия	1	Borba N.J., Ferreira V.A.S.
Ресей	2	Ратнер Ф.Л., Юсупова А.Ю., Степанова Г.А.
АҚШ	1	Armando S., Arias S.

Іріктеу критерийлері 2 Қазақстанның білім беру жүйесінің ерекшеліктерін көрсетпейтін материалдар, зерттеу базасы жоқ шолу немесе декларативтік сипаттағы жарияланымдарды қарастырмау.

4-кесте. Әдебиеттерді іріктеу кезеңі (PRISMA Flow)

Іріктеу кезеңі	Жарияланымдар саны	Іс-әрекет сипаттамасы
Сәйкестендіру	157	Кілт сөздер бойынша барлық мәліметтер базасында табылған
Көшірмелерін алып тастау	23	Түрлі дереккөздерден қайталаулар жойылды
Аңдатпалар скринингі	97	Аналитикалық мәні жоқ материалдар алынып тасталды
Толық мәтінді талдау	42	Құрылым мен әдіснама егжей-тегжейлі талданды
Қорытынды шолуға енгізілген	18	Жүйелік және салыстырмалы талдау үшін қолданылды

Екінші кезеңде тақырыптық кодтау әдісі қолданылды, ол әдеби көздерді негізгі санаттар бойынша жіктеуге мүмкіндік берді:

- нормативтік-құқықтық база (заңнамалар, ұлттық бағдарламалар, концепциялар);
- педагогикалық тәжірибе (мамандарды даярлау, оқыту әдістері, оқу бағдарламаларын бейімдеу);
- инфрақұрылымдық қамтамасыз ету (қолжетімділік, инклюзияның техникалық және құрылымдық шарттары);
- әлеуметтік қабылдау және қоғамдық ұстанымдар (ата-аналардың қатысуы, БАҚ).

Сонымен қатар ұлттық және халықаралық тәсілдер салыстырмалы түрде талданып, Қазақстандағы инклюзивті білім беру моделінің БҰҰ және ЮНЕСКО құжаттарында көрсетілген әлемдік стандарттарға сәйкестік деңгейі анықталды.

5-кесте. Талдауға алынған авторлар

Автор	Ел	Жариялым / Дереккөз	Жыл
Abdina A.K.	Қазақстан	KazMu Habarsysy	2023
Altinay Z., Tazhina G., Tairova K.	Қазақстан	Conhecimento & Diversidade	2023

Makoelle T.M., Yakavets N.	Ұлыбритания / Қазақстан	Cambridge University Press	2023
Rollan K.	Қазақстан	Springer	2021
Rodríguez J.M., Fuentes V., Amezcua T.	Испания	Sustainability (MDPI)	2021
Dreyer L.M.	ОАР	Education for Initial Teacher Training	2017
Dudu A., Majoko T.	АҚШ	IGI Global	2024
Borba N.J., Ferreira V.A.S.	Бразилия / Португалия	Revista Gênero e Interdisciplinaridade	2024
Степанова Г.А.	Ресей	CIEDR Proceedings	2018
Ратнер Ф.Л., Юсупова А.Ю.	Ресей	Владос	2006

Бұл жүйелі стратегияны қолдану мәселені мақсатты, құрылымды және дәлелді түрде зерттеуді қамтамасыз етті, ұлттық жетістіктер мен қолданыстағы шектеулерді халықаралық тәжірибе мен тенденциялармен салыстыруға мүмкіндік берді. Мұндай тәсіл зерттеудің ғылыми дәлдігін күшейтіп қана қоймай, Шымкент қаласы мектептерінде инклюзивті саясатты практикалық жүзеге асыруды одан әрі талдау үшін теориялық негіз құрды.

Нәтижелер

Қазақстанда инклюзивті саясатты жүзеге асыру күрделі үдеріс екендігін көрсетті, өйткені мұнда жетістіктер мен келелі мәселелер қатар байқалады. Әрине, инклюзивті білім беру саясаты денсаулығына байланысты мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім беру ұйымдарына кіріктіруге бағытталған, алайда тәжірибеде мүгедектігі бар оқушыларды орта білім беру жүйесіне кіріктіру әлі де толық қалыптаспаған. Бұл мәселе қолайлы орта жасау, үздіксіз оқыту және барлық оқушылар үшін қолжетімділікті қамтамасыз ету (*Kalashnikova et al., 2013*) ұлттық білім беру стратегияларымен үйлестіруді қажет етеді. Көріп отырғанымыздай, инклюзивті саясатты жүзеге асыру заңнаманы әзірлеу, әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту және ерекше қажеттіліктері бар балаларға тең білім беру мүмкіндіктерін қамтамасыз ету (*Abdina, 2023*) мақсатында қоғамдық көзқарастарды өзгертуге қатысты мемлекет пен қоғамның жан-жақты қолдауына мұқтаж.

Қазақстанда инклюзивті білім беру саясатының даму тарихы әлеуметтік, саяси және мәдени факторлардың өзара әрекеттесуімен анықталады және дәстүрлі тәжірибеден қазіргі инклюзивті саясатқа өтуін көрсетеді. Қазақстан білім беруде әртүрлілік, теңдік және инклюзивтіліктің маңыздылығын мойындауда жетістіктерге қол жеткізгенімен, елдің тарихи саясаты бұл идеалдарды толық көрсете алмайды. Қазақстанның тарихи-саяси контексті инклюзивті білім берудің дамуына елеулі әсер етті. Бұл үдерістің негізгі факторлары денсаулығына байланысты мүмкіндіктері шектеулі оқушыларды жалпы мектептерге кіріктіруге бағытталған білім беру саясатының эволюциясы және теңдік пен инклюзивтілікке ұмтылған әлеуметтік өзгерістер болды. Кеңес дәуірінің

білім беру тәжірибесінің мұрасы және демократиялық жүйеге көшуі (Makoelle et al., 2023) қазіргі білім беру тәсілдерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарды. Әлеуметтік-саяси жағдайлар, ұлттық мұраны сақтауға деген ұмтылыс және XIX ғасырдың соңынан XX ғасырдың басына дейінгі маңызды саяси оқиғалардың әсері білім беру жүйесінің қалыптасуында шешуші рөл атқарды. Бұл факторлар Қазақстанның мемлекеттік білім беру жүйесіне ықпал етіп, инклюзивтілік контекстінде (Bekish et al., 2022) білім берудегі теңсіздікті жоюға, барлық балалар үшін қолжетімділік, теңдік және әділдік қағидаттарын қамтамасыз етуге бағытталды. Бұл трансформация Қазақстанның білім беру мүмкіндіктерін жақсартуға және барлық оқушыларға олардың шығу тегіне қарамастан, сапалы білімге қолжетімділікті қамтамасыз етуге ұмтылысын көрсетеді (Rollan, 2022).

Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасының саяси, экономикалық және мәдени өмірінде жаһандық өзгерістер орын алып жатыр, бұл білім беру жүйесін реформалауға да әсер етеді. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев (2021) «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – елдің өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Біздің білім беру жүйеміз қолжетімді және инклюзивті болуы тиіс» деп атап өтті.

Қазақстанда инклюзивті білім беруге ерекше назар аударылуда, ол барлық балалар, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін сапалы білімге қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған негізгі реформа ретінде қарастырылады. Инклюзивті білім беруді дамыту Қазақстанда мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болғандықтан, мүмкіндіктері шектеулі балалардың білім алуға қолжетімділігін қамтамасыз етуге және білім сапасын арттыруға бағытталған. Мемлекет бұл жағдайларды әлеуметтік және экономикалық шаралар жүйесі арқылы қамтамасыз етеді.

Сурет 1. Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының бағыттары

Қазақстан инклюзивті білім беру саясатын белсенді жүзеге асыра отырып, көптеген елдерге тән мәселелермен бетпе-бет келуде. Өтпелі кезеңде білім беру тәжірибесін бейімдеудегі қиындықтарды ескеретін тиімді инклюзивті білім беру жүйесін қалыптастыру үшін әртүрлі кемшіліктерді жою қажет (Makoelle, 2020). Елімізде білімге қолжетімділікті кеңейту, білім сапасын арттыру, теңдік пен қолдауды қамтамасыз етуге бағытталған мақсатты бағдарламалар мен стратегиялар әзірленді.

Қазақстанда инклюзивті білім беру барлық оқушылар, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі балалар үшін білім алу құқығын тең қамтамасыз етуге, әртүрлілікті қолдауға бағытталған (Altinay et al., 2023). Алайда, Қазақстандағы инклюзивті білім беру елеулі

қиындықтармен бетпе-бет келеді: инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, мамандардың біліктілігінің төмендігі және ресурстардың жетіспеушілігі мүмкіндігі шектеулі оқушыларға қолдау көрсетуді қиындатады (Aubakirova et al., 2025). Саяси қолдауға қарамастан, денсаулығына байланысты мүмкіндіктері шектеулі тұлғаларды жұмыспен қамту және оқыту тәжірибесін қайта қарау, сондай-ақ инклюзивті ортаны тиімді басқару жағдайлары қанағаттанарлықсыз деңгейде қалып отыр.

Мектептерде инклюзивті білім беруді ендіруге қатысты Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілері талданды. Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқығы ел заңнамасында бекітілген. Қазақстан 2008 жылы Мүгедектер құқығы туралы конвенцияны ратификациялады, 2016 жылы Білім беру саласында кемсітушілікке қарсы күрес туралы конвенцияға қол қойды. 2020 жылы барлық қазақстандық мектептер инклюзивті болып, әрбір баланың білімге қолжетімділігін қамтамасыз етті. Инклюзивті білім беруге қатысты негізгі ережелер Қазақстан Республикасының Конституциясында және «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы», «Білім туралы», «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы» және «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар тұлғаларды әлеуметтік қорғау туралы» заңдарда қамтылған.

6-кесте. Қазақстанда инклюзивті білім берудің құқықтық қамтамасыз етілуі

Жылы	Атауы	Қабылданған күні
1989	Баланың құқықтары туралы, БҰҰ Бас Ассамблеясының 1989 жыл 20 қарашадағы 44/95 қарары	БҰҰ Конвенциясы 2006 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметі арқылы ратификацияланған
1993	Мүгедектер үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге арналған стандартты ережелер	БҰҰ Бас Ассамблеясының 1993 жыл 20 желтоқсандағы 48/96 қарарымен қабылданған
2006	Мүгедектердің құқықтары туралы конвенция, БҰҰ Бас Ассамблеясының 2006 жыл 13 желтоқсандағы 61/106 қарары	Қазақстан Республикасы Заңы № 288-V ЗРК, 2015 жыл 20 ақпанда ратификацияланған
2002	Қазақстан Республикасында баланың құқықтары туралы	Қазақстан Республикасы Заңы, 2002 жылғы 8 тамыз, № 345
2002	Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы	Қазақстан Республикасы Заңы, 2002 жылғы 11 шілде, № 343-II
2009	Даму мүмкіндіктері бар балаларға интеграциялық (инклюзивті) білім беруді ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсыныстар	Білім және ғылым министрлігінің 2009 жыл 16 наурыздағы № 4-024/450 хаты
2019	Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар тұлғалардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспар	Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жыл 28 мамырдағы № 326 Қаулысы

2024	Қазақстан Республикасында инклюзивті саясаттың 2025-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы	Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жыл 30 желтоқсандағы № 1143 Қаулысы
------	--	--

Қазақстан мектептерінде инклюзивті ортаны дамытуға бағытталған жаңа бастамалар қолға алынды. 2021 жылдан бастап жалпы білім беретін мектептердің типтік штаттық кестесіне психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңестің ұсыныстары немесе психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің шешімдері негізінде педагог көмекші лауазымы енгізілді.

2022 жылы ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау ережелері және психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету ережелері бекітілді. Арнайы білім беру қажеттіліктері жіктеуіші Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының ұсыныстарына сәйкес реттелді. Мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін мемлекеттік тапсырыс енгізілді.

2024 жылғы наурызда Қазақстан Швейцариядағы БҰҰ Мүгедектердің құқықтары жөніндегі комитетінде Мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияның орындалуы жөніндегі алғашқы есебін ұсынды. Қорғау қорытындысы бойынша БҰҰ комитеті бірнеше негізгі ұсыныс жасады:

1) Қазақстанның инклюзивті білім беру тәсілін жан-жақты талдап, барлық балаларды олардың ерекшеліктеріне қарамастан, сапалы біліммен қамтамасыз ету;

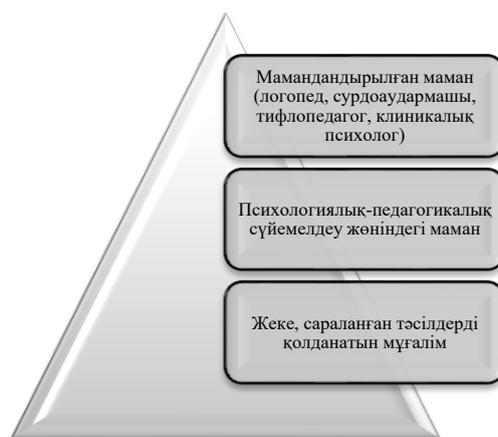
2) Білім беру мекемелерінде сегрегацияны жою және мүмкіндігіне байланысты кіріктіру, сондай-ақ үйде оқытудан бас тарту шараларын қабылдау;

3) Білім беру ортасының қолжетімділігін қамтамасыз ету және барлық білім беру деңгейлерінде инклюзивтілікке қатысты кедергілерді жою;

4) Инклюзивті оқыту және стратегияларды іске асыру, соның ішінде қолдау көрсету технологияларын (assistive technologies) қолдану;

5) Жеке қолдау көрсету, ыңғайлы орта және ерте алдын алуды қамтамасыз ету.

2024 жылы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің үш деңгейлі моделі енгізілді, осыған орай оқушыларға (тәрбиеленушілерге) психологиялық-педагогикалық қолдау келесі деңгейлерде көрсетіледі (Сурет 3).

Сурет 2. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің үш деңгейлі моделі

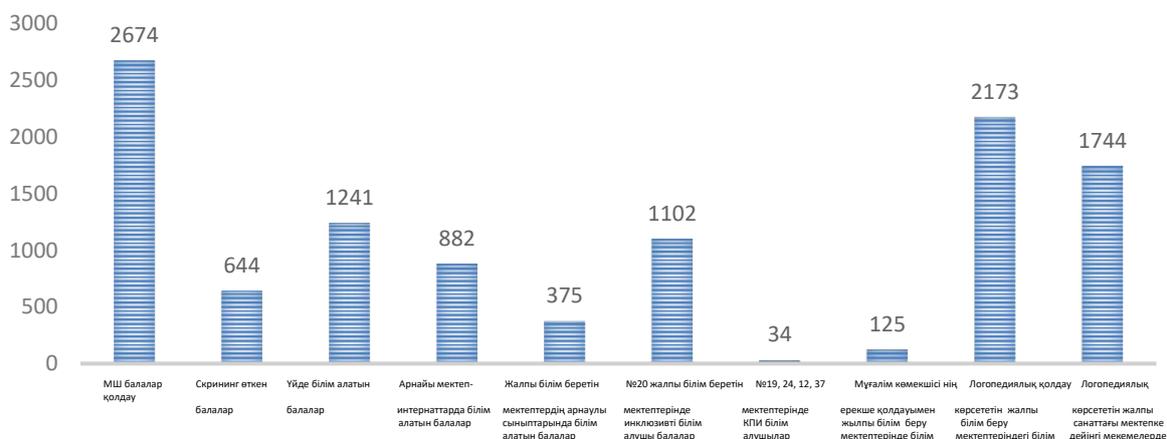
«Мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету» мақсатты көрсеткіші қарастырылған. 2024 жылдың соңына қарай қамту деңгейі 85%-ға жетті. Сондай-ақ, соңғы жылы инклюзивті білім беру жағдайларын жасаған мектептердің үлесі 90% өсті. 2025 жылы мүмкіндігі шектеулі балаларды қабылдауға дайын білім беру ұйымдарының үлесін жоғары көрсеткіштерге: балабақшалар – 70%, мектептер – 100%, колледждер – 100%, жоғары оқу орындары – 100% жеткізу жоспарланып отыр.

Қазіргі таңда Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі балалар арнайы мектептерде және ұйымдарда білім алады. Қазақстан Республикасының әртүрлі аймақтарындағы мектептердің ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жасауға дайындық деңгейін атап өту маңызды. Ең жоғары дайындық деңгейі Алматы қаласында байқалды. Астана және Шымкент қалалары да инклюзивті білім беруге дайындық бойынша жоғары көрсеткіштерге ие. Ең төмен дайындық Атырау облысында анықталды, мұнда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін тиісті жағдайлар жасалмаған. Деректер пайызбен гистограммада көрсетілді (Сурет 4).

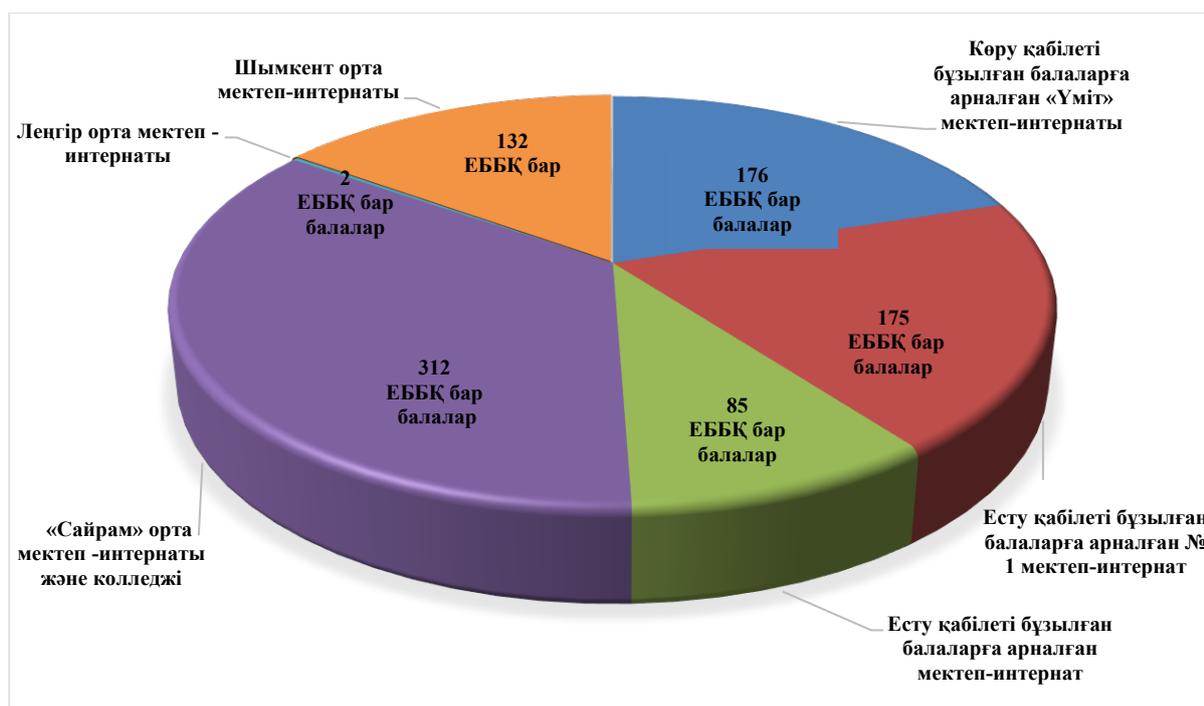
Сурет 3. Инклюзивті білім беруді ендіруге даярлық

Шымкент қаласындағы мектептерде инклюзивті тәжірибелерді дамыту мемлекеттік бастамаларды жүзеге асыруда стратегиялық маңызды, атап айтқанда инклюзивті білім беру ортасын құру бойынша Шымкент қаласында ерекше білім беру қажеттіліктері бар 10476 бала бар, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі балалар – 2674, үйде оқитын балалар – 1241.

Сурет 4. Шымкент қаласында ЕББҚ бар балалар саны

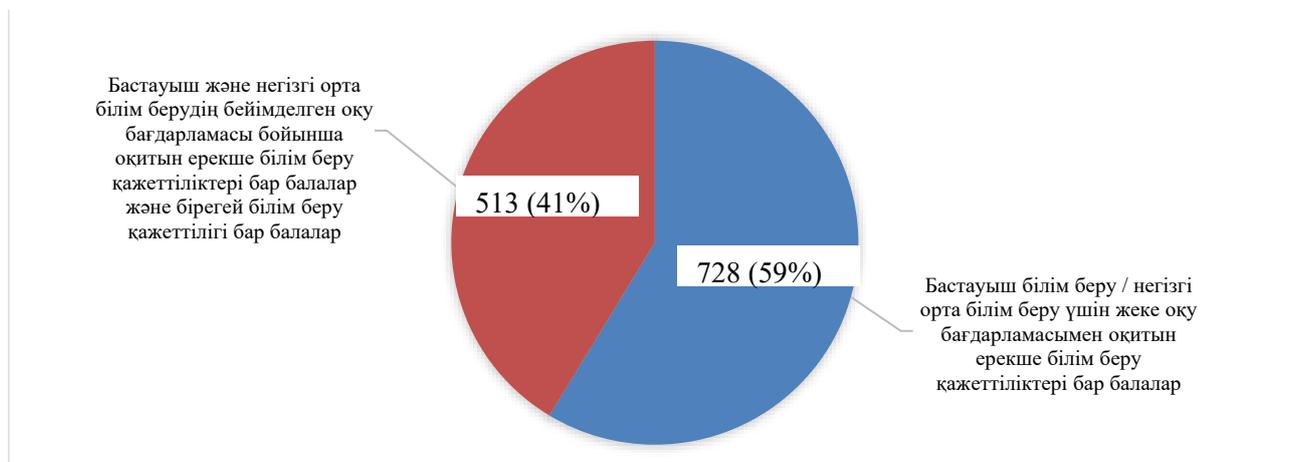
Сондай-ақ, ЕББҚ бар 882 бала арнайы мектеп-интернаттарда оқумен қамтылған (сурет 5).

Сурет 5. ЕББҚ бар балалардың білім алуымен қамтылуы

Көптеген есту қабілеті бұзылған арнайы интернат түлектері Шымкент қаласындағы колледждерде бағдарламашы және тігінші мамандықтары бойынша оқуды жалғастырады. 1 241 ерекше білім беру қажеттіліктері бар бала үйде білім алуда: олардың 728-і бастауыш білім/негізгі жалпы білім беру үшін жеке оқу бағдарламасы бойынша, ал 513-і

бастауыш білім мен негізгі жалпы білім беру үшін бейімделген оқу бағдарламасы (БӨБ) бойынша оқиды.

Сурет 6. Үйде оқитын ЕББҚ бар балалар

Сонымен қатар инклюзивті білім алатын ерекше білім беру қажеттіліктері бар 375 бала қаланың 6 жалпы білім беретін мектебінде арнайы 53 сыныпта оқиды (7-кесте).

7-кесте. Жалпы білім беретін мектептерде оқитын ЕББҚ бар бала саны

Мектептер	Арнайы сыныптар саны	Оқыту түрі	ЕББҚ бар балалар саны
№ 39 мектеп	26	ТНР-6, УОР-20	195
№11 мектеп	3	УОР	16
№51 мектеп	4	УОР	34
№18 мектеп	18	УОР	115
№20 мектеп	1	УОР	8
№112 мектеп	1	УОР	7
6 жалпы білім беретін мектеп	53	ТНР-6, УОР-47	375

Қаланың №19, №12, №37 мектептерінде «Болашақ» қоғамдық қорының қолдауымен ашылған инклюзияны қолдау бойынша 34 кабинет жұмыс жасайды. Қазіргі таңда қаланың 143 мектебінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған техникалық қолжетімді құралдарымен толық жабдықталған (пандустар, тактильді жолдар, санитарлық-гигиеналық бөлмелер және т.б.) бөлмелер әрекет етеді. Жалпы білім беретін 46 мектепте мұғалім көмекшісінің ерекше қолдауы қамтамасыз етілсе, 122 мектепте логопедиялық қолдау көрсетіледі, жалпы 69 балабақша логопедиялық қолдаумен қамтылған. Сонымен қатар 126 мектепте 122 логопункт ашылған, қосымша 46 штаттық логопед және медиациялық кабинеттер қызмет көрсетеді. Бұдан басқа Шымкент қаласының Білім басқармасында «Ерекше білім беру қажеттіліктері

бар балаларды қолдау орталығы» ашылған. Инклюзивті білім беру мәселелерінде мемлекеттік органдар үкіметтік емес секторлармен, соның ішінде «Дара», «Болашақ», «Әділ бұлақ», «Болат Өтемұратов қоры» және басқа да қоғамдық қорлармен тығыз ынтымақтастық орнатылған.

Зерттеу нәтижелері Қазақстан Республикасында елеулі саяси және нормативтік күш-жігерге қарамастан, инклюзивті саясатты жүзеге асырудың тиімділігі кейбір институционалдық, кадрлық және ұйымдастырушылық-әдістемелік кедергілерге байланысты шектеулі деген гипотезаны растады.

Ең алдымен, қолданыстағы нормативтік база мен мемлекеттік бағдарламалар инклюзивті білім беруді дамытуда берік негіз екендігіне қарамастан, орталық және аймақтық басқару деңгейлері арасындағы нақты үйлесімді әрдайым қамтамасыз ете бермейтіндігі анықталды. Нәтижесінде ұлттық құжаттарда көрсетілген стратегиялық мақсаттар мен мектептерде жүзеге асыру механизмдері арасында қарама-қайшылықтар туындады.

Институционалдық деңгейде басты кедергілерге білім беру мекемелерінің ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қабылдауға дайын болмауы, оқу үдерісін дараландыруға арналған шектеулі ресурстар, сондай-ақ енгізілетін шаралардың тиімділігін бағалауға мүмкіндік беретін мониторинг жүйесінің болмауы жатады. Кейбір мектептердегі инфрақұрылымның төмен деңгейі мен заманауи көмекші технологиялардың жеткіліксіздігі оқушылардың толыққанды кірігу мүмкіндігін төмендетеді.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жасау әдістерін білетін педагогтердің жеткіліксіздігі және оларды қайта даярлау мүмкіндіктерінің шектеулігі - кадрлық кедергілер де маңызды рөл атқарады. Қайта даярлық курстары болса да, олар көбіне практикалық бағытта емес және жүйелі сипаты тұрақсыз. Бұл мұғалімдердің нақты оқу ортасында инклюзивті тәсілдерді қолдануға дайын болмауына әкеледі.

Сонымен қатар әлеуметтік-психологиялық деңгейде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға қатысты стереотиптер мен алдын ала түсініктер сақталады, бұл кіріктіру процесінің тиімділігін төмендетеді. Мектеп, отбасы және қоғам арасындағы өзара әрекеттестіктің жеткіліксіздігі тұрақты инклюзивті мәдениетті қалыптастыруға кедергі жасайды.

Нәтижелерді талдау барысында инклюзивті білім беру саясатын жүзеге асырудың тиімділігін арттыру үшін нормативтік базаны жетілдіру, кадрлық әлеуетті дамыту, мекемелер аралық ынтымақтастықты күшейту және инклюзивті тәжірибенің сапасын бағалауға арналған заманауи құралдарды енгізу тәсілдерін кешенді қолдану қажет екендігіне көз жетті. Тек осы факторларды ескерген жағдайда ғана Қазақстан Республикасының 2025-2030 жылдарға арналған инклюзивті саяси тұжырымдамасында көзделген мақсатты көрсеткіштерге қол жеткізу және барлық оқушылар үшін шын мәнінде қолжетімді әрі әділ білім беру ортасын құру мүмкін болады.

Қорытынды

Қазақстандағы инклюзивті білім беру саясаты ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың саяси және институционалдық деңгейдегі білім беру мүмкіндіктерін едәуір кеңейтті. Қазақстан осы салада айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізгеніне қарамастан, инклюзияны тиімді іске асыру кешенді тәсілдерді талап етеді. Бұл тәсіл заңнаманы жетілдіруді, педагог кадрларды даярлауды, қоғамдық қолдауды қамтамасыз етуді және үкіметтік емес ұйымдардың белсенді қатысуын көздейді. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған инклюзивті білім беру олардың жалпы білім беру мекемелеріне интеграциялануын қамтамасыз етуге және оқытуға қолайлы орта құруға бағытталған, бұл Қазақстанның білім беру саясатының жаңа стратегиялық бағытына айналады.

Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім беру саясатының қазіргі жай-күйін талдау мемлекеттің бұл бағытты белсенді дамытып отырғанын көрсетеді, өйткені инклюзивті білім беру қоғамды дамыту мен әлеуметтік интеграцияның маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақстандық контексте бұл процесс ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқытуға енгізу, әртүрлі педагогикалық әдістер мен оқу материалдарын өзгерту арқылы жүзеге асырылады.

Ұсынылған мақаланың материалдары ғылыми қоғамдастыққа, әлеуметтанушыларға, педагогтарға, университет профессорларына, психологтарға, зерттеушілерге және білім беру ұйымдарына қатысты. Зерттеу ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың қазіргі әлеуметтік қатынастарға оңтайлы бейімделуін, қоғамға интеграциялануын қамтамасыз етуге бағытталған. Сонымен қатар, нәтижелер ата-аналар үшін маңызды ақпараттық ресурс болып табылады, өйткені олар мұғалімдермен және тәрбиешілермен бірлесіп балаларының оқу процесіне белсенді қатыса алады. Алайда инклюзивті білім беруді одан әрі жетілдіру үшін келесі бағыттарды терең зерттеу қажет:

– ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім беру процесінде заманауи ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану;

- педагогтар мен ата-аналардың өзара іс-қимылының педагогикалық маңыздылығы;
- білім беру мекемесінде қолайлы, қолдаушы және Инклюзивті ортаны қалыптастыру.

Осы тұрғыдан алғанда, жүргізілген зерттеу отандық білім беру жүйесіндегі инклюзия процестерін ғылыми тұрғыдан тереңірек түсінуге ғана емес, сонымен қатар әр оқушының жеке ерекшеліктері мен оқу қажеттіліктерін ескере отырып, тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге практикалық үлес қосуға мүмкіндік береді.

Алғыс айту және мүдделер қақтығысы: Бұл зерттеу М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Zhas Galum» ЮКУ2024-024 «Қазақстанда инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясат: ресурстар мен шектеулер» университетшілік ғылыми-зерттеу жобасы шеңберінде қаржыландырылды. Мүдделер қақтығысы жоқ.

Авторлардың үлесі

Екі автор да зерттеу дизайны, әдіснамасы мен құралдарын әзірлеуге үлес қосты. Деректерді жинау **М.Н. Сыздық** тарапынан жүргізілді. Сандық және сапалық деректерді талдауды **П.Ж. Парманкулова** жүзеге асырды. Қолжазбаның алғашқы нұсқасын **М.Н.Сыздық** жазды. Қосымша толықтырулар мен түзетулерді **П.Ж. Парманкулова**

жасады. Екі автор да соңғы нұсқаны мақұлдады және жарияланым мазмұны мен деректердің дәлдігі үшін жауапты.

Әдебиеттер тізімі

1. Касым-Жомарт Токаев (2021) Послание Президента народу Казахстана «Единство народа и системные реформы-прочная основа процветания страны» от 1 сентября 2021 года. Доступно по ссылке: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>
2. Митчелл, Д. (2011), “Эффективные педагогические технологии специального и инклюзивного образования”, Главы из книг. М.: РООИ «Перспектива», 139 с.
3. https://centerprof38.ru/sites/default/files/one_click/mitchel_tehnologii.pdf
4. Нарзулаев, С.Б., Данилова, Т.Б., Щуклова, Л.А. (2010), “Инклюзивное образование: проблемы, опыт, перспективы”, стр. 242-248. file:///Users/perizat/Downloads/inklyuzivnoe-obrazovanie-problemy-opyt-perspektivy.pdf
5. Ратнер, Ф.Л., Юсупова, А.Ю. (2006), “Интегрированное обучение детей с ограниченными возможностями в обществе здоровых детей”, -М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 89 с. ISBN 5-691-01581-8.
6. Abdina, A.K. (2023) ‘Analysys of inclusive education in the Republic of Kazakhstan in the context of the philosophy of independent living’, KazMu Habarsysy. Philosophy, Cultural Studies and Political Science Series, 86(4), pp. 22–32. Available at: <https://doi.org/10.26577/jpcp.2023.v86.i4.03>
7. Altinay, Z., Tazhina, G., Tairova, K., Dagli, G. & Kenebayeva, A.S. (2023) ‘Examining sustainable development goals for current situation of inclusive education policies and practices in Kazakhstan universities’, *Conhecimento & Diversidade*, 15(40), pp. 508–525. Available at: <https://doi.org/10.18316/rcd.v15i40.11235>
8. Armando, S., Alfaro, M., Arias, S. & Gamba, A. (2019) *Agenda 2030. Claves para la transformación sostenible*. Madrid: Catarata, 318 pp. *Relaciones Internacionales*, 46, pp. 207–210. Available at: <https://revistas.uam.es/relacionesinternacionales/article/view/13059>
9. Aubakirova, R.Z., Zhomartova, A., Nurgaliyeva, M., Tulekova, G., Tursungozhinova, G., Skiba, M., Turganbayeva, A. & Belenko, O. (2025) ‘Improving psychological and educational support of university students with disabilities in Kazakhstan’, *Qubahan Academic Journal*, 5(1), pp. 150–158. Available at: <https://doi.org/10.48161/qaj.v5n1a1063>
10. Bekish, Y.T., Sardarova, E. & Yessenova, P. (2022) ‘Social conditions of Kazakhstan in the development of education in the late XIX - early XX centuries’, *Vestnik Orenburgskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 236, pp. 6–12. Available at: <https://doi.org/10.25198/1814-6457-236-6>
11. Borba, N.J., Ferreira, V.A.S., Santos, T.P. & Carvalho, S. (2024) ‘Inclusive education’, *Revista Gênero e Interdisciplinaridade*, 5(3), pp. 182–191. Available at: <https://doi.org/10.51249/gei.v5i03.2073>
12. Dreyer, L.M. (2017) ‘Inclusive Education’, in *Education for initial teacher training*. Cape Town: Juta & Company (Pty) Ltd, pp. 383–400. Available at: https://www.researchgate.net/publication/316352226_Inclusive_Education
13. Dudu, A., Mavezera, T.F. & Majoko, T. (2024) ‘Inclusive Education’, in *IGI Global*, pp. 376–390. Available at: <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-1147-9.ch025>
14. Kalashnikova, T.A., Bobrova, V.V., Likhacheva, E.N. & Imanbekov, M.I. (2013) ‘Implementation of inclusive education in general education institutions’, *Evropejskij Issledovatel*, 43, pp. 591–597. Available at: <https://doaj.org/article/34e747167002409080b8a1b4625def5a>

15. Kaur, G. (2024) 'Inclusive education: progressive realization in higher education', *International Journal of Advanced Research*, 12(5), pp. 1264–1269. Available at: <https://doi.org/10.21474/ijar01/18842>
16. Makoelle, T. (2020) 'Schools' transition toward inclusive education in post-Soviet countries: Selected cases in Kazakhstan', *SAGE Open*, 10(2), e-215824402092658. Available at: <https://doi.org/10.1177/2158244020926586>
17. Makoelle, T.M., Hernández-Torrano, D., Somerton, M. & Yakavets, N. (2023) 'Diversity, equity and inclusion in Kazakhstani schools', in Cambridge University Press, pp. 75–92. Available at: <https://doi.org/10.1017/9781009070515.008>
18. Oranga, J., Njurai, E.W., Gisore, B. & Areba, G.N. (2024) 'Inclusive Education', in IGI Global, pp. 101–119. Available at: <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-1614-6.ch006>
19. Rodríguez, J.M., Fuentes, V. & Amezcua, T. (2021) 'Inclusive university education in Bolivia: The actors and their discourses', *Sustainability*, 13(19), pp. 1–20. Available at: <https://doi.org/10.3390/su131910818>
20. Rollan, K. (2021) *Kazakhstan's transition to inclusion: The journey so far*. Cham: Springer, pp. 3–18. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-030-65543-3_1
21. Stepanova, G.A. (2018) 'Theory and practice of modern inclusive education', in CIEDR 2018 - The International Scientific and Practical Conference "Contemporary Issues of Economic Development of Russia: Challenges and Opportunities". Available at: <https://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2019.04.107>
22. UNESCO (2008) *Inclusive education: the way of the future; reference document*. International Conference on Education, 48th, Geneva, Switzerland: UNESCO International Bureau of Education. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000162787>

М.Н. Сыздык, П.Ж. Парманкулова

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

АНАЛИЗ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИКИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ И В ШКОЛАХ ГОРОДА ШЫМКЕНТ

Аннотация. Инклюзивное образование, являясь одним из ключевых направлений мировой образовательной политики, ориентировано на обеспечение равного доступа к качественному обучению для всех категорий учащихся, включая детей с особыми образовательными потребностями. Процесс реализации инклюзивной политики в Республике Казахстан отличается сложностью и сочетает позитивные достижения и существенные вызовы. Актуальность данного исследования определяется возрастающей значимостью проблематики инклюзивности в условиях трансформации социально-образовательной среды. Цель исследования заключается в комплексном анализе процесса внедрения и реализации политики инклюзивного образования в Казахстане, с особым акцентом на общеобразовательные школы города Шымкент. Методологическая основа исследования включает этапы: подготовительный, кабинетное исследование, аналитическую обработку собранных данных и презентацию полученных результатов. Анализ социальной политики в сфере инклюзивного образования в Республике Казахстан свидетельствует об активном государственном участии в продвижении данного направления. Полученные результаты позволяют утверждать, что в Казахстане предпринят ряд инициатив, направленных на формирование и развитие инклюзивной образовательной

среды. Следует отметить, что развитие инклюзивных практик в школах Шымкента имеет стратегическое значение для успешной реализации государственных программ, направленных на создание условий для доступного и качественного образования для всех детей. Проведённое исследование расширяет научное понимание процессов инклюзии в отечественном образовании, вносит вклад в практическое решение задач по обеспечению равных возможностей для каждого ребёнка.

Ключевые слова: Социальная политика, политика инклюзивного образования, реализация политики, дети с особыми образовательными потребностями, специальные школы

M.N. Syzdyk, P.Zh. Parmankulova

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION POLICY IN KAZAKHSTAN AND IN SCHOOLS IN THE CITY OF SHYMKENT

Abstract. Inclusive education, being one of the key directions of global educational policy, is focused on ensuring equal access to quality education for all categories of students, including children with special educational needs. The process of implementing an inclusive policy in the Republic of Kazakhstan is complex and combines positive achievements and significant challenges. The relevance of this study is determined by the increasing importance of the issues of inclusivity in the context of the transformation of the socio-educational environment. The purpose of the study is a comprehensive analysis of the process of implementation and implementation of inclusive education policy in Kazakhstan, with a special focus on secondary schools in Shymkent. The methodological basis of the research includes the following stages: preparatory, desk study, analytical processing of the collected data and presentation of the results. The analysis of social policy in the field of inclusive education in the Republic of Kazakhstan indicates active state participation in the promotion of this area. The results obtained suggest that Kazakhstan has undertaken a number of initiatives aimed at the formation and development of an inclusive educational environment. It should be noted that the development of inclusive practices in Shymkent schools is of strategic importance for the successful implementation of government programs aimed at creating conditions for affordable and high-quality education for all children. The conducted research expands the scientific understanding of the processes of inclusion in Russian education, contributes to the practical solution of the tasks of ensuring equal opportunities for every child.

Keywords: Social policy, inclusive education policy, policy implementation, children with special educational needs, special schools

Reference

1. Abdina, A.K. (2023) 'Analisis of inclusive education in the Republic of Kazakhstan in the context of the philosophy of independent living', *KazMu Habarsysy. Philosophy, Cultural Studies and Political Science Series*, 86(4), pp. 22–32. Available at: <https://doi.org/10.26577/jpcp.2023.v86.i4.03>
2. Altinay, Z., Tazhina, G., Tairova, K., Dagli, G. & Kenebayeva, A.S. (2023) 'Examining sustainable development goals for current situation of inclusive education policies and practices in Kazakhstan universities', *Conhecimento & Diversidade*, 15(40), pp. 508–525. Available at: <https://doi.org/10.18316/rcd.v15i40.11235>

3. Armando, S., Alfaro, M., Arias, S. & Gamba, A. (2019) *Agenda 2030. Claves para la transformación sostenible*. Madrid: Catarata, 318 pp. *Relaciones Internacionales*, 46, pp. 207–210. Available at: <https://revistas.uam.es/relacionesinternacionales/article/view/13059>
4. Aubakirova, R.Z., Zhomartova, A., Nurgaliyeva, M., Tulekova, G., Tursungozhinova, G., Skiba, M., Turganbayeva, A. & Belenko, O. (2025) 'Improving psychological and educational support of university students with disabilities in Kazakhstan', *Qubahan Academic Journal*, 5(1), pp. 150–158. Available at: <https://doi.org/10.48161/qaj.v5n1a1063>
5. Bekish, Y.T., Sardarova, E. & Yessenova, P. (2022) 'Social conditions of Kazakhstan in the development of education in the late XIX - early XX centuries', *Vestnik Orenburgskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 236, pp. 6–12. Available at: <https://doi.org/10.25198/1814-6457-236-6>
6. Borba, N.J., Ferreira, V.A.S., Santos, T.P. & Carvalho, S. (2024) 'Inclusive education', *Revista Gênero e Interdisciplinaridade*, 5(3), pp. 182–191. Available at: <https://doi.org/10.51249/gei.v5i03.2073>
7. Dreyer, L.M. (2017) 'Inclusive Education', in *Education for initial teacher training*. Cape Town: Juta & Company (Pty) Ltd, pp. 383–400. Available at: https://www.researchgate.net/publication/316352226_Inclusive_Education
8. Dudu, A., Mavezera, T.F. & Majoko, T. (2024) 'Inclusive Education', in *IGI Global*, pp. 376–390. Available at: <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-1147-9.ch025>
9. Kalashnikova, T.A., Bobrova, V.V., Likhacheva, E.N. & Imanbekov, M.I. (2013) 'Implementation of inclusive education in general education institutions', *Evropejskij Issledovatel*, 43, pp. 591–597. Available at: <https://doaj.org/article/34e747167002409080b8a1b4625def5a>
10. Kaur, G. (2024) 'Inclusive education: progressive realization in higher education', *International Journal of Advanced Research*, 12(5), pp. 1264–1269. Available at: <https://doi.org/10.21474/ijar01/18842>
11. Makoelle, T. (2020) 'Schools' transition toward inclusive education in post-Soviet countries: Selected cases in Kazakhstan', *SAGE Open*, 10(2), e-215824402092658. Available at: <https://doi.org/10.1177/2158244020926586>
12. Makoelle, T.M., Hernández-Torrano, D., Somerton, M. & Yakavets, N. (2023) 'Diversity, equity and inclusion in Kazakhstani schools', in *Cambridge University Press*, pp. 75–92. Available at: <https://doi.org/10.1017/9781009070515.008>
13. Mitchell, D. (2011) *Effektivnye pedagogicheskie tekhnologii spetsial'nogo i inkluzivnogo obrazovaniya*. Moscow: ROOI "Perspektiva", 139 p. Available at: https://centerprof38.ru/sites/default/files/one_click/mitchel_tehnologii.pdf
14. Narzulaev, S.B., Danilova, T.B. & Shchuklova, L.A. (2010) *Inkluzivnoe obrazovanie: problemy, opyt, perspektivy*, pp. 242–248. Available at: <file:///Users/perizat/Downloads/inkluzivnoe-obrazovanie-problemy-opyt-perspektivy.pdf>
15. Oranga, J., Njurai, E.W., Gisore, B. & Areba, G.N. (2024) 'Inclusive Education', in *IGI Global*, pp. 101–119. Available at: <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-1614-6.ch006>
16. Ratner, F.L. & Yusupova, A.Yu. (2006) *Integrirovannoe obuchenie detey s ogranichennymi vozmozhnostyami v obshchestve zdorovykh detey*. Moscow: Gumanitar. izd. tsentr VLADOS, 89 p. ISBN 5-691-01581-8
17. Rodríguez, J.M., Fuentes, V. & Amezcua, T. (2021) 'Inclusive university education in Bolivia: The actors and their discourses', *Sustainability*, 13(19), pp. 1–20. Available at: <https://doi.org/10.3390/su131910818>
18. Rollan, K. (2021) *Kazakhstan's transition to inclusion: The journey so far*. Cham: Springer, pp. 3–18. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-030-65543-3_1

19. Stepanova, G.A. (2018) 'Theory and practice of modern inclusive education', in CIEDR 2018 - The International Scientific and Practical Conference "Contemporary Issues of Economic Development of Russia: Challenges and Opportunities". Available at: <https://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2019.04.107>

20. Tokayev, K.-Zh. (2021) Poslanie Prezidenta narodu Kazakhstana "Edinstvo naroda i sistemnye reformy – prochnaya osnova protsvetaniya strany", 1 September. Available at: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>

21. UNESCO (2008) Inclusive education: the way of the future; reference document. International Conference on Education, 48th, Geneva, Switzerland: UNESCO International Bureau of Education. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000162787>

Авторлар туралы мәлімет

Сыздық Мақпал Нұрсұлтанқызы – М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан.

Парманқұлова Перизат Жаксылықовна – хат-хабар авторы, PhD, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан.

Сведения об авторах

Сыздық Мақпал Нұрсұлтанқызы – Южно-Казакхстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан.

Парманқұлова Перизат Жаксылықовна – автор для корреспонденции, PhD, Южно-Казакхстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан.

Information about authors

Syzdyk Makpal Nursultankyzy – M. Auevov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.

Parmankulova Perizat Zhaksylykovna – corresponding author, PhD, M. Auevov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhst

ӘЛЕУМЕТТАНУ АБЫЗЫНЫҢ ӨСИЕТІ: Н.А. АИТОВТЫҢ 100 ЖЫЛДЫҒЫНА ОРАЙ

Биыл әлеуметтік ғылымдар саласының көрнекті өкілі, әлеуметтік құрылым және әлеуметтік жобалау мен жоспарлау, өндіріс және қала әлеуметтануының отандық мектебінің негізін қалаушылардың бірі – философия ғылымдарының докторы, профессор Нариман Абдрахманович Аитовтың туғанына 100 жыл толып отыр. Н.Аитов есімі ғылыми ортада қатаң эмпириялық зерттеулермен, нақты деректерге негізделген талдауларымен танымал. Алайда, ғалымның мұрасында оның дүниетанымдық көзқарасының эволюциясын көрсететін ерекше бір еңбек бар. Ол – 1996 жылы Алматыда жарық көрген «Моя социальная философия» (Менің әлеуметтік философиям) еңбегі. Ғұмырының басым бөлігін маркстік әлеуметтануға арнаған ғалымның зияткерлік тәубесі әрі ғылыми өсиеті іспетті осы еңбек – 90-жылдардың басындағы геосаяси дүмпүлер, КСРО-ның ыдырауы тұсында Н.Аитовтың бұрынғы догмаларды қайта зерделегенінің айғағы.

Назарларыңызға алғаш рет қазақ тілінде ұсынылып отырған монографияның «Алғы-сөзінде» Н.А. Аитов марксизмнен неге бас тартқанын, бірақ оны неліктен толық жоққа шығармайтынын түсіндіреді. Ол марксизмнің ХІХ ғасырдағы капитализмді түсіндірудегі қауқарын мойындай отырып, оның қазіргі «постиндустриялық қоғам» мен тарихи «өтпелі кезеңдерді» түсіндірудегі дәрменсіздігін ашық айтады.

Аитовтың бұл мәтіні бүгінгі қазақстандық әлеуметтанушылар үшін несімен құнды?

1. Сыни ойлау үлгісі: Автор өзінің бұрынғы ұстанымдарынан бас тартудан қорықпайды. Ол марксизмді «Прокруст алаңына» (*құбылыстың мәніне сай келмейтін жасанды өлшем*) теңей отырып, ғылыми шындық бәрінен жоғары екенін көрсетеді.

2. Постмодерн салдарын маркстік талдау нәтижесіндегі сыңаржақтылық марксизмді қайта зерделеудің қажеттілігін тудырады.

3. Жаңа теория ізденісі: Мәтін соңында ол жас ғалымдарды ескі қалыптан шығып, қоғамдық дамудың неғұрлым әмбебап теориясын жасауға шақырады.

Н.А. Аитовтың 100 жылдық мерейтойына орай, оның ғылыми мұрасын жаңғырту және қазақ тілді оқырманға жеткізу мақсатында төмендегі аударманы ұсынып отырмыз.

**Н.А. АИТОВ. МЕНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ФИЛОСОФИЯМ (МАРКСПЕН ҚОШТАСУ).
– «Ғылым» баспасы, Алматы, 1996**

Қазақ тіліне аударған Б.Ж. Смағамбет, а.ғ.к., доцент

АЛҒЫСӨЗ

Бүкіл әлемде марксизмді жақтаушылар саны орасан зор, оның беделінің деңгейі елімізде қайта құру басталған сәттен-ақ айтарлықтай төмен болғанына қарамастан (уәде көп болды, ал нәтижелері көңіл көншітпеді), көптеген адам әлі де өмірлік түйткілдер шешімін марксизммен іздеуде.

Қайта құрудың күйреуі, 1991 жылғы тамыз оқиғасы, әуелі Кеңес Одағының, одан соң бүкіл социалистік жүйенің ыдырауы – марксизмді тығырыққа тіреді, миллиондаған жан оған сенуден қалды.

Алайда, бірнеше жыл өткеннен кейін «Бразаускас эффектисі» деп аталатын құбылыс пайда болды: коммунистердің демократиялық, заңды жолмен билікке қайта оралуы. Яғни, капитализмді мадақтаушы-журналистер қанша тырысқанымен социализмде бәрі жаман болмағанының айғағы еді.

«Марксизм-ленинизм ілімі – құдіретті, себебі ол – ақиқат» деген қағидаттың жалған екенін өмір дәлелдеді.

Марксизмді сынау, одан баз кешу орын алды, жаңа құдайды жасау мен жаңа құдайды іздеу басталды. Біреу марксизмді – исламға, енді бірі – христиандыққа, тағы біреуі – кришнаизмге, біреуі – дзен-буддизмге ауыстырды. Мүмкін базбіреу діңгекке де табына бастаған болар – оны да жоққа шығаруға болмайды, себебі қайта құру кезінде зиялы қауымның есеңгіреп қалғаны соншалық – кез келген көсем мен көсемсымақтардың, тіпті көбірек уәдені үйіп төксе, В.Жириновскийдің соңынан да ере кетуге даяр еді.

Ал жұмақта ғана уәдені үйіп-төгуге болады, бірақ ол жақтан ешкім қайтып оралмады және ондағы жағдай хақында баяндамады. Шынында газеттер пұтқа табынушылықтың қайда жанданғаны (Мордовияда ма әлде Чувашияда ма, ұмыттым), волхвтар мен сиқыршылар пайда болғаны, адамдардың ағаш діңгекке табынуы туралы хабардар етіп жатты.

Марксизмнің дағдарысы басталды. Кеше ғана оны паш еткен ренегаттар бүгін атына лағынет айтып жатыр. Идолдарды ауыстыру – Ресей зиялы қауымы үшін аса жаңалық емес. Мына жолдар сменовехшылдарға (*Ақ эмиграцияның алғашқы толқыны ұйымдастырған саяси қозғалыс атауы Прагада 1924 жылы шыққан «Смена вех» мақалалар жинағымен байланысты – аудармашыдан*) тиісті емес пе еді:

Табынғанымды өртедім,
Өртегеніме табындым.

Осындай қым-қиғаш қиылыстарда кейбір зиялылардың пікірі халықтың пікірі ретінде ұсынылды.

Кешегі коммунист жетекшінің бүгін ел алдында маңдайын шіркеу еденіне ұруы немесе Меккеге қажылыққа баруы сәнге айналды. Кеше ғана марксизмді мақтаған осы екіжүзділер өзін саясаткермін деп атайды.

Ал бір генерал – Иуда, СОКП-ның ең жоғары лауазымын иеленген адам – мұрағаттарды ақтарып, одан барлық былықты қазып алып, өзіне сенім артқан партияны сонымен былғады. Ал СОКП халықтың мүддесін қорғап, соның игілігі үшін жұмыс істегенін дәлелдейтін құжаттарды неге екені белгісіз, жариялағысы келмеді... Қайта құру мен шығармашылық марксизмнің басты идеологы А.Н.Яковлев енді социализмді балағаттап отыр... Қайран ақиқат!

Аңқаулық танытпай-ақ қояйық. Мәселе тек гуманитарлық зиялылардың ашу-ызасында емес. Қазір үш саяси бағыттың қиян-кескі күресі жүріп жатыр: социалистік қайта құру бағыты – казармалық социализмнен демократиялық социализмге өтуді мақсат етсе; капиталистік қайта құру бағыты – капитализмді қалпына келтіруді, тіпті, мүмкін болса, Романовтар әулетінің мұрагерлерін Ресей тағына қайта отырғызуды көксейді; ал қайта құруға қарсылар болса, 1985 жылға дейінгі тәртіпке оралуды армандайды. Міне, антимарксистік дүрмек – капитализмді қалпына келтіруді көкसेгендердің мүддесінен туындаған құбылыс.

Марксизмге әділ қарап көрелік. Марксизм ілімі көптеген дұрыс идеяларға кенде емес. Объективті фактордың рөлі, тарихты материалистік тұрғыдан түсіндіру, материалдықтың руханидан басымдығы жайлы идея – қазіргі қоғамдық теорияның іргетасы. Бұл – марксизмнің ұлы жетістігі. Қалай болғанда да, бұл – А. Тойнбидің тарих – «жаратушыдан бастау алып пәни мақсатқа қарай жылжып бара жатқан құдайдың ісі»¹ деген тұжырымынан немесе Л.Н. Гумилёвтің халық дами бастағанда бір тылсым қозғаушы күш болатыны, кейін оның әлсірейтінін айтқан көзқарасынан да немесе Жаңа Гвинеядағы алғашқы қауымдық тайпалардың «тікұшақ жын-перінің күшімен ұшады» деген түсініктерінен әлдеқайда ғылыми. Белгілісі – Жаратушының еркін алдын ала болжау мүмкін емес, сондықтан өткенді зерттеу болашақты тануға (ал ол – ғылымылықтың аса маңызды белгісі) сонша септігін тигізе алмайды.

Гумилевтегі қайдан келгенін және жоғалғанын білмейтін күші бар тіреуіштер де – ғылым емес. Жын-шайтан да – ғылым зерттейтін мәселе емес.

Бірақ, сонымен бірге марксизм қалыптасқан сәттен бері жүз елу жыл өткенін есте ұстаған жөн. Бұл қоғамдық ғылымдардың дамуы, қомақты материалды жинақтау уақыты болды. Тіпті марксизмнің кейбір мәселелерде мүлтіксіз емес екені айқындалды.

Марксизмде нақты не расталмады? Біріншіден, тарихи құбылыстардың біразын таптық күрес теориясы аясында түсіндіру қиын, мысалы, Сальвадор мен Гондурас арасындағы «футбол соғысы», қайта өрлеу дәуіріндегі діни соғыстар, XX ғасырдың II жартысындағы капитализмнің кенеттен қайта өрлеуі (Маркс теориясы бойынша өндіргіш күштер неғұрлым дамыған сайын, олардың және өндірістік қатынастардың арасындағы қайшылық соғұрлым арта түседі, демек, капитализм баяғыда құрдымға кетуі керек еді). Исламның қайта жандануын, ислам фундаментализмі мен терроризмнің күшеюін түсіндіру де қиын. Көптеген құбылысты, соның ішінде біздің елдегі дағдарысты марксизм аясында түсіндіру өте қиын.

¹ Тойнби А. Дж. Постигание истории. М., 1991, с. 618

Сонымен, марксизмнің шектеулігі бар екені анықталды. Иә, диалектикаға сәйкес, әлем тарихындағы барлық құбылысты түсіндіретін мәңгілік теория жоқ және болуы мүмкін емес. Тарих өзгермейтіндей көрінеді! Маркстің өздерінің алдындағы гегелшілдер сияқты қателікке ұрынды. Диалектик Гегель даму абсолюттік идеяны дамытудың ең жоғары сатысы – Пруссия королдігінің құрылуымен аяқталады деп шешті. Маркстің үшін даму коммунистік қоғамның құрылуымен аяқталады. Осыны көңілді философтарымыздың бірі тіпті өлеңмен түйреп өткені де бекер емес:

Абсолютті идея толық шеңберді аяқтады:

Канттың орнына – Федосеев, Гегельдің орнына – Иовчук.

Қазір кейбір экономикалық дамыған елдер постиндустриялық қоғамға көшу жолында тұрған кезде, таптық күрес құлдырап бара жатқаны белгілі болды. Оның құлдырауының себебі – пролетариаттың кедейлігі, оның абсолютті жоқшылыққа ұшырауының жойылуы, оның әл-ауқаты үнемі өсіп келеді. Ол қоғамдастықтың, баспасөздің және демократиялық мекемелердің (парламент түрінің) қысымымен капиталистердің жалпы қажеттіліктерге (мысалы, үнемдеуге, ғылымға, білімге) көп қаражат жұмсауға мәжбүр болғандықтан да құлдырайды.

Пролетарийлер бұрынғыдан әлдеқайда байқуатты өмір сүре бастады және капитализм күшейді, міне тап осы сәтте сұрақ туындады: әлемдік тарихтың біртұтас қозғаушы күші болуы мүмкін бе? Тарихи даму барысында өндіргіш күштер мен өндірістік қатынастар арасындағы қайшылық қоғамды алға жылжытады ма? Қазір АҚШ, Жапония, Франция және т.б. жұмысшылардың жартысынан көбі материалдық емес өндіріс саласында жұмыс істейтінін ойласаң, бұған күмән келтіре бастайсың. Мәселен, Жапонияда 1991 жылы жұмыспен қамту мынадай болды: жұмыспен қамтылғандардың 24,2% – өнеркәсіпте, 7,6% – ауыл шаруашылығында, 22,8% – саудада, 9,4% – құрылыста, 30,9% – қызмет көрсету саласында жұмыс істеді².

Теорияда бұл нені білдіреді? Өндіргіш еңбек пен өндіргіш күштердің анықтамасы өзгерді. Маркс өндіргіш күштердің құрамына тек материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыруға ықпал ететінін ғана (дене еңбегінің өнімін) қосу арқылы қателік жіберді. Бұл түсінікті де: Маркстің тұсында ой еңбегі мен оның «өнімдерінің» рөлі де мардымсыз еді.

Бірақ ежелгі Римде пролетарийлердің ұраны: нан мен ән еді ғой. Ол кезде де ой еңбегінің «өнімдері» қажет болды. Қазір, бос уақыт көбейіп, кино мен теледидар пайда болған кезде ол тіпті қажет. Сонымен, қазір қоғамдық көзқарас тұрғысынан кез келген ой еңбегі өнімді – тіпті жұма күндері көңілімізді көтеретін Л. Якубовичтің «Ғажайыптар алаңы» (*«Поле чудес» – кеңестік қайта құру кезеңіндегі және заманауи ресейлік танымал телешоу – аудармашыдан*) да.

Бұл – біріншіден. Екіншіден, пролетариат қоғамды артынан ерте алатын ең озық тап емес екені белгілі болды. Кезінде пролетариат өз күшімен тек тредюниондық-эгоистік сананы дамыта алады деп В.И. Ленин жазған еді. Югославия тәжірибесі мынаны көрсетті: жұмысшылар кәсіпорындарды өз басқаруына қаратып, өздерімен өздері болған кезде еңбек ұжымдары қомақты мемлекеттік несиелерді алып, оларды адам сенгісіз жоғары жалақыға жұмсап, ақырында сол қаржыны тауысып, жан-жаққа қашып кетті. Ғылыми-техникалық революция жағдайында жұмысшы тек қоғамның дамуында шешуші рөл атқаратын ғалым мен инженерге көмектесуі тиіс.

² Қараңыз: Правда, 1991, 10 апреля

Шынында да, бүкіл адамзат тарихында (алғашқы қауымдық құрылыстан басқа) қоғамның дамуын таптық күрес анықтады ма? Орта ғасырлардағы діни соғыстардан таптық күрестің элементтерін табуға тырысыңыздаршы: екі жақта да соғысқан – сол ақсүйектер, қалалық буржуазия, қолөнершілер мен шаруалар еді. Таптық күрес тек капитализмге ғана тән емес пе – себебі марксизмнің жан-жақты зерттегені де – сол ғана. Ал басқа қоғамдық құрылымдарда бір-бірімен күрескендер – касталар, сословиелер, кландар, яғни таптық бөлініске сай келмейтін топтар.

Ал енді ұсақ буржуазиялық шаруалардың «мәңгілігін» қалай түсіндіреміз? Олар құлиеленушілік қоғамда да, феодализм дәуірінде де өмір сүрді. Марксизм шаруаларды белгілі бір формацияға ғана тән тап ретінде қарастырады, бірақ олар капитализмде де сақталып, қазір қайтадан социалистік қоғамда да пайда болуда. Мұндай жағдайда формациялар мен таптық ұстанымға қалай қарау керек? Әрине, капитализм жағдайында шаруалар үздіксіз күйреуге ұшырап, саны азаяды деп жазуға болады – бірақ олар бәрібір жойылып кетпейді. Тіпті 1950-жылдары Батыс Еуропада ұсақ шаруаларды жоюға бағытталған Мансхольттың «Жасыл жоспары» да оларды толық жойып жібере алмады (тек олардың санын біраз қысқартты).

Мұның барлығы марксизмнің шектеулілігін көрсетеді. Бізге марксизм тек капитализмді талдауға ғана қолдануға болатын сияқты көрінеді – оның өзінде де ХІХ ғасырдағы. Сол кезеңде марксизмнің бүкіл терминологиясы мен ұғымдары жақсы «жұмыс істеді». Расында да, бұл жерде алдыңғы шепте тұрған – клан, каста немесе сословие арасындағы күрес емес, таптар арасындағы күрес. Дәл осы кезеңде өндіргіш күштердің дамуы өндірістік қатынастардың өзгеруіне (дәлірек айтқанда, талап етті) алып келді. Алайда осы ұғымдарды басқа дәуірлерді зерттеуге қолдануға тырысқанда – олар «жұмыс істемейді». Рим империясының құлиеленушілік құрылысы құлдардың өз бостандығы үшін күресінің нәтижесінде құлаған жоқ (Спартак көтерілісі, Рим құлағанға дейін бірнеше ғасыр бұрын жеңіліс тапқан). Және сонымен бірге құлиеленушілік құрылым да жойылды.

Марксизм тұрғысынан алғанда Шыңғыс ханның адамзат тарихында алып империя құруын қалай түсіндіруге болады? Әрине, оның өлімінен кейін империя іс жүзінде тәуелсіз ұлыстарға ыдырады. Бірақ сол ұлыстар жүздеген жылдар бойы өмір сүрді! Ал бұл алып мемлекеттердің материалдық алғышарттары да болмаған – оларды біріктірген сауда да, мәдениет те, дін де жоқ еді. Сол ұлыстардың қанаушы таптары да өз халқының есебінен емес, негізінен басқа халықтарды тонау арқылы өмір сүрді. Мұнда таптық күрес қайда?

Киевтің ұлы князі Владимир өз мемлекеті үшін дінді таңдап, көрші Византия империясынан православиені қабылдады. Ол католицизмнен бас тартып үлкен қателік жасаған жоқ па? Өйткені осы шешім Ресейдің Батыс Еуропадан оқшаулануының және одан артта қалуының басты себептерінің бірі болды. Ал бұл Владимирдің өндіргіш күштермен де, өндірістік қатынастармен де байланысты емес жеке таңдауы еді.

Марксизм тұрғысынан постиндустриялық қоғам туралы айту тіпті қиын, өйткені дамыған капиталистік елдер дәл қазір соған қарай жылжып келеді және қоғам ғылыми-техникалық революцияның қуатты дамуы нәтижесінде қалыптасуда. Әрине, әзірге постиндустриялық қоғам толық қалыптасқан жоқ, бұл елдерде оның белгілі бір белгілері енді ғана көріне бастады. Бірақ оның сұлбасы қазірдің өзінде байқалады.

Бұл – кедейлік те, таптық күрес те жоқ қоғам; мұнда жеке адамның жоғары дәрежеге жетуіндегі шешуші рөлді дарыны мен білімі атқарады. Бұл – білім өндіру өндірістің басты саласы болып табылатын қоғам. Бұл – нағыз демократиялық қоғам, мұнда азшылық көпшілікке бағынады, бірақ сол азшылықтың құқығы да мойындалады.

Әртүрлі саяси жүйелердің өкілдері – екі ғалымның пікірін тыңдап көрейік. Академик М.Н. Моисеев: «Қоғамдық құрылымы өз азаматтарының шығармашылық әлеуетін барынша толық жүзеге асыруға қабілетті елдер ғана бүгінде прогрестің жаңа көкжиектерін аша алатыны барған сайын айқын бола түсуде», – деп жазады³.

Америкалық социолог және экономист Джон Гэлбрейт «Капитал экономикалық табыстың кілті болған кезде қоғамдағы басты қайшылық байлар мен кедейлер арасында еді... Біздің кезімізде адамдарды бөліп тұрған – білім... Дәл осы құбылыс қазіргі заманның елеулі таптық жіктелісін айқын көрсетеді», – деп жазады⁴. Көріп отырғанымыздай, әртүрлі мамандықтағы, әр елдердегі және саналуан саяси көзқарастағы ғалымдар бір шындықты мойындайды...

Қазіргі кезде кез келген елдің табысты экономикалық дамуының басты шарттарының бірі – дарынды менеджерлерді іріктеу мен тәрбиелеу, ғалымдардың шығармашылығын ынталандыру. Постиндустриялық қоғам барған сайын әрбір адамның дарынды болуын талап етеді. Дамыған капиталистік елдерде білім беруге, кәсіби даярлау мен қайта даярлауға ұлттық табыстың бұрынғы КСРО-ға қарағанда, едәуір үлкен үлесі жұмсалатыны бекер емес...

Осылайша, бұл жерде табиғаты капиталистік формалардан – мүлде басқа, жаңа мән – Маркс болжамаған постиндустриялық қоғам біртіндеп көріне бастады...Марксизм теориясы тұрғысынан мұндай қоғам жоқ әрі болуы да мүмкін емес: капитализмнен кейін социализм орнауы тиіс еді ғой. Ал іс жүзінде кеше ғана социалистік болған елдер қазір негізінен капитализмге қарай бет бұруда. Капитализм мен социализм арасында белгілі бір конвергенция (жақындасу, ұқсасу) жүріп жатыр. Әрине, бұл осы теорияны сынауға және терістеуге тырысуға болады, бірақ дәйектер – бесенеден белгілі. Өмір салтымыз барған сайын америкалық үлгіге ұқсап барады (тек кедейлігіміз бен Американың байлығын айтпасақ). Өндіргіш күштер саласында да үрдістер – ұқсас, тек техника жағынан АҚШ, Жапония және өзге капиталистік елдерден қатты қалып қойғанымыз ақиқат.

Кейде бүгінгі капитализмді зерделей отырып, социализмнің ертеңін болжау өте жеңіл. Капиталистік елдер жаппай урбанизация кезеңінен әлдеқашан өтті және оларда қала халқының саны мен үлесі азая бастады. Бізде қала халқының саны әлі де өсу үстінде (және өте жылдам). Әлбетте, әрбір отбасы автокөлік иемденген кезде бізде де автокөлік жолдары жеткілікті дәрежеде жақсы болады, халық қаладан ауыл маңындағы аймақтарға ағылады. Қала тұрғылықты жер болудан қалып (ондағы ауаның ластануынан), тек жұмыс орнына айналады. Тап қазіргі дамыған капитализм жағдайындағыдай. Осы конвергенцияны марксизм тұрғысынан қалай түсіндіруге болады? Дәл осы себептен оны (марксизмді – аудармашыдан) ұзақ уақыт бойы мойындамады, сандырақ, ауытқушылық, ревизионистік деп сынап-мінеді. Жаңаны жоққа шығару бәрінен оңай...

Міне, осының бәрі, яғни қайшылық пен үйлесімсіздік – мені мына ойға алып келді: «марксизм – тым тар әрі сыңаржақ теория». Италиян социологы Д. Порпора: «Адамнан

³Коммунист, 1988, №14, с.14

⁴Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество. М.,1969 с.295-296

айырылған маркстік өндіріс тәсілі статикалық, жансыз бейнеге айналады. Адам әрекеті тап күресіне тарихи өзгерістер әкеле отырып, оны тірілтеді», – деп жазды. Шынында тұлға тек қана өндірістік қатынастардың жиынтығы болса, маркстік әлеуметтану жансыз сызбадан аспайды. К. Маркс былай деп жазды: «Жұмысшыдан қосымша өнімді қандай формада алу әдісі – қоғамның экономикалық формацияларын ажыратады...» Сырттай қарағанда мәніне терең үңілу секілді көрінгенімен, іс жүзінде өмірдің алуан түрлілігін тым қарабайырландырып, жұтаңдатады.

Юрген Хабермас идеяларын жеткізуші М. Пусей (*M.Pusey – аудармашыдан*) дұрыс айтады: «Қоғамның құрылымы мен динамикасы оның әлеуметтік құрылымы мен экономикалық негізіне (марксизмдегідей) немесе мағына, идея мен мәдени формаларына (идеализм, мәдениеттану немесе герменевтикадағыдай) ғана тірелмейді. Қоғамдық құбылыстар, керісінше, әр өлшем екіншісін шарттайтын және шектейтін бірінші және басқа өзара әрекеттесудің нәтижесі».

Раймон Аронның марксизмді тым әлсіз сынауы, оның тек ең көзге түсетін қайшылықтарына ғана назар аударғаны мені таңқалдырды.

Мен марксизмнен бас тартып отырған жоқпын: иә, қазіргі капитализмді түсіндіруге ол жарамды, сонымен бірге ол социализмге өту кезеңін айтарлықтай жақсы түсіндіреді. Дегенмен, ол қоғамдық өмірдегі өтпелі кезеңдерді (соның ішінде көптеген капиталистік кезеңге дейінгі) түсіндіре алмайды. Сондықтан, XIX және XX ғасырдың басындағы капитализмді және социализмнің құрылуын жақсы түсіндіретін марксизмді жеке жағдай ретінде қамтитын жаңа, неғұрлым жан-жақты теория қажет, басқа кезеңдерді зерттеу де марксизм – әлсіз теория. Бірақ, қазір маркстік ойдың шеңберіне сыймайтын көптеген жаңа құбылыстар пайда болды. Бір сөзбен, маркстік теория тым шектеулі және жаңа қоғамдық үдерістерді қамти алмайды. Бұл «Прокруст алаңы» (*құбылыстың мәніне сай келмейтін жасанды өлшем – аудармашыдан*) болып шықты.

Питирим Сорокиннің орыс пролетарлық революциясы жылдарында: «дәстүрлі әлеуметтану мен әрбір келесі сәт бүкіл алдыңғы тарихтың мақсаты деп саналатын, ал осы соңғысы барлық халықтар сапта шыңдалған сарбаздар ротасы сияқты дамудың бірдей кезеңдерінен өтетін базбір плац-парад бейнесінде көрсетілетін және осындай схемалар мен «тарихи даму заңдарын» орнатқысы келетіндер анықтаған соңғы бекетте аяқталатын тарихи сызбаны жақтаушы емеспін», – деп жазуы кездейсоқ емес.

Осыған орай маған марксизм мен қоғамдық ойдың соңғы жетістіктерін қамтитын неғұрлым жан-жақты теорияны жасау қажеттігі айқын бола бастаған сияқты көрінеді.

Сонымен оқырман талқысына өз теориям – аитизмді ұсыну үшін бойымдағы батылдығымды уысыма жинадым. Қаншалықты үдеге жеткенімді өзім емес, оқырман бағалайды. Не болғанда да, барымды салдым.

Редакторы: Н.О. Байгабылов

Gumilyov Journal of Sociology
– 4 (153)/2025 – Астана: ЕҰУ. – 204 б.

Шартты б.т. – 12,75. Таралымы – сұраныс бойынша
Басуға қол қойылды: 25.12.2025
Ашық қолданыстағы электронды нұсқа: <https://socjournal.enu.kz>

Мазмұнына типография жауап бермейді

Редакция мекен-жайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қ., Сәтбаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Тел.: +7(7172) 709-500, (ішкі 35-108)
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды